

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

İSLÂM SİYASÎ TARİHİNDE ENSAR

(DOKTORA TEZİ)

Fethullah ZENGİN

BURSA – 2014

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

İSLÂM SİYASÎ TARİHİNDE ENSAR

(DOKTORA TEZİ)

Fethullah ZENGİN

**Danışman:
Prof. Dr. Adem APAK**

BURSA - 2014

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 710922003 numaralı Fethullah Zengin'in hazırladığı "İslam Siyasi Tarihinde Ensar" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 03/02/2014 günü 13:30-16:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... başarılı ..... (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Adem Demirel

Üye (Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Adem Arslan

Üye

Prof. Dr. Ali Asım Yedigöller

Üye

Doc. Dr. A. İhsan Karataş

Üye

Yardımcı Doç. Dr. Saadet
Meydan

Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Adem Arslan

...../...../2014

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Fethullah ZENGİN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslâm Tarihi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : X + 236
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 2014
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Adem Apak

İSLÂM SİYASÎ TARİHİNDE ENSAR

İlk dönem İslâm siyasî tarihinde önemli rol oynayan topluluklarından birini Ensar oluşturur. Mekke’de İslâm’ı tebliğ etmeye imkân kalmayınca Hz. Peygamber (s) ve ashabı Medine’ye hicret etti. Medinelilerin İslâm’a gösterdikleri büyük ilgi onları kısa sürede yeni dinin en büyük destekçilerinden biri haline getirdi. Mekkelilere ve İslâm’a gösterdikleri büyük yardımseverlikten dolayı Ensar olarak adlandırıldılar. Ensar, Hz. Peygamber’in (s) hayatta olduğu dönemde siyasî ve idarî hayatta etkin roller üstlendi. Savaş zamanında asker ve komutan, barış zamanında da zekât amili, vali, din muallimi gibi vazifelerle İslâm toplumuna katkı sağlamışlardır. Hz. Peygamber’in (s) vefatıyla birlikte Sakife toplantısı ile Ensar’ın siyasî hayatta etkinliğinin azaldığı yeni bir dönem başlamıştır. Ensarîler, Hulefa-i Raşidin Dönemi olarak adlandırılan bu yeni dönemde daha çok idarî görevlerle ön plana çıkmışlardır. Ancak yine de siyasî olarak danışılan, görüşlerine itibar edilen kimseler olmaya devam etmişlerdir. Özellikle Hz. Ömer döneminde pekçok idarî görev Ensar tarafından yerine getirilmiştir. Fethedilen yeni beldelerde zaman zaman yönetici olarak zaman zaman da devletin çeşitli kademelerindeki memurlar olarak hizmet etmişlerdir. Ensar, Hz. Osman’ın katliyle sonuçlanan Hz. Osman dönemi hadislerinde çeşitli sebeplerle pasif kalmışlardır. Hz. Ali döneminde Ensar pek çok merkezde valilik görevlerine getirilmiştir. Ancak devletin içinde bulunduğu kargaşa ortamından dolayı bu görevlerinde istikrar sağlayamamışlardır. Hz. Ali’nin şehid edilmesiyle son bulan Hz. Ali-Muaviye mücadelesinde Ensar’ın büyük kısmı tercihini Hz. Ali’den yana kullanmış, Cemal ve Siffin savaşlarında onunla birlikte savaşmışlardır.

Anahtar Sözcükler:

Ensar, Evs, Hazrec, Siyasî Tarih, İslâm, Medine, Hz. Muhammed, Halife

ABSTRACT

Name and Surname : Fethullah ZENGİN
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Islamic History and Arts
Branch : Islamic History
Degree Awarded : PhD
Page Number : X + 236
Degree Date : .... / .... / 2014
Supervisor (s) : Prof. Dr. Adem Apak

ANSAR İN POLİTİCAL HİSTORY OF ISLAM

The Ansar was one of the communities which play key role in the political history of early Islamic civilizations. Once the notification of Islam became impossible in Mecca, Prophet Muhammad and his companions migrated to Medina. Owing to the great interest in the Islam, Medinese people became one of the biggest supporters of the new religion in a short time. Medinese people were called as the Ansar in view of their great help to the Muhajirs and Islam. The Ansar took an active role in political and administrative matters when the Prophet was alive. They contributed to the Islamic civilization as soldiers and commanders in wartime; and as tax officers, governors, teachers of religion in peacetime. After the death of Prophet Muhammad, Sakif meetings initiated a new era during which the Ansar's influence on the political life of the Islam decreased. In this new era called as the Rashidun Caliphate, the Ansar mostly took part in administrative tasks. Nevertheless, they were the ones who were consulted and whose ideas were appreciated. Especially in the era of Caliph Omar, many administrative duties were fulfilled by Ansar. In the towns recently conquered, they served as either the governors or the officers in various levels of the government. For various reasons, the Ansar remained passive in the events which happened in the era of Caliph Othman and resulted in the murder of Caliph Othman. They were appointed as governors in many places during the era of Caliph Ali; however, they could not become stable in these duties due to the disorder from which the state suffered. The great majority of the Ansar have preferred to support Caliph Ali in his fight with Muawiyah, as a result of which Caliph Ali was killed as a martyr. They also fought in collaboration with Caliph Ali at wars of Jamal and Siffin.

Keywords:

Ansar, Evs, Hazraj, Political History, Islam, Medinah, Muhammad, Caliphet

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber (s) m. 610 yılından itibaren Mekke'de İslâm'ı tebliğ etmeye başladı. Yaklaşık 13 yıl boyunca büyük uğraşlar ve çabalarına rağmen Mekkelilerden pek azını ikna edebildi. Mekke'nin komşu şehri olan Taif de Resûlullah'a (s) aynı tavrı sergiledi. Bu iki şehirde tamamen dışlanmış ve insanların İslâm'a girmeleri durma noktasına gelmişken, Medine'den Hazrec kabilesine mensup altı kişi geldikleri Mekke'de Hız. Peygamber'le görüşmüş onun davetini kabul etmiş ve İslâm'a yepyeni ufuklar açmışlardır.

Medine, ilk Müslüman olan Medinelilerin yoğun çalışmalarıyla, kısa sürede hâkim unsurun Müslümanlar olduğu bir şehre dönüşmüştür. Bu aşamadan sonra Mekke'li Müslümanlar da Medine'ye hicret etmiş ve orada tarihin ilk İslam devletini tesis etmişlerdir. Bu ilk devletin başkanı tabii olarak Hız. Peygamber (s) idi. Devletin kuruluşu aşamasında şüphesiz en büyük pay toprak, asker ve siyasî destek olarak en büyük katkıyı sunan Ensar'a aittir. Onlar, ilk günden itibaren İslâm devletini her anlamda desteklemişlerdir.

Hız. Peygamber'in (s) vefatından sonra sürekli olarak etkinlikleri azalan Ensar, yine de İslâm devletine hizmetlerde bulunmaya devam etmişlerdir. Hulefa-i Raşidin döneminin siyasî kargaşa ortamında genellikle pasif bir tutum sergileyen Ensariler, Hız. Ali ile Muaviye mücadelesinde çoğunlukla Hız. Ali'nin haklı olduğuna inanmışlar ve şehadetine kadar da onun yanında yer almışlardır.

Bu çalışmanın amacı, Ensar'ın İslâm tarihinin ilk yıllarından Emevilerin başlangıcına kadar olan dönemde siyasî-ıdarî alandaki faaliyetlerini tespit etmek ve İslâm tarihi çalışmalarına Medine-Ensar merkezli bir bakışla katkıda bulunmaktır. Ensar'ın İslâm tarihindeki rolünün tespitinin, İslâm tarihi okumalarına farklı perspektifler kazandıracağı kanaatindeyiz.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda araştırmanın metodu ve kaynakları tanıtılmış, ikinci kısımda ise Ensar'ın iki kolunu oluşturan Evs ve Hazrec kabilelerinin Yemen'den Medine'ye uzanan tarihleri ele alınmıştır. Bu bağlamda Medine tarihi ve Medine'nin sosyo-kültürel yapısı da incelenmiştir.

Birinci bölümde Medinelilerin İslâm'ı kabul etmelerinden, Resûlullah'ın (s) vefatına kadar olan dönemde siyasî, idarî ve askerî alandaki tarihleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu dönemde Müslüman toplumun nüfusuna oranla Ensar'a mensup Müslümanların sayılarının fazla olması, onların olaylara katılma yoğunluğuna da yansımıştır.

İkinci bölümde Hulefâ-i Râşidin döneminde Ensar'ın siyasî tarihi konu edinilmiştir. Her bir halifenin dönemi ayrı ayrı ele alınarak iç ve dış siyasî gelişmelerde Ensar'ın rolü tespit edilmiştir.

Çalışma sonuç kısmıyla sona ermiş ve bu kısımda araştırmanın ulaştığı fikirler paylaşılmıştır.

Bu araştırmanın nihayete ermesinde ismini zikretme imkânı bulamayacağımız kadar çok kişinin katkısı bulunmaktadır. Tez danışmanım Prof. Dr. Adem Apak çalışmanın her safhasında içtenlikle yanımda olmuştur. Akademik desteğinden dolayı kendilerine teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın ilk danışmanı olup emekliliğinden dolayı danışmanlığımdan ayrılan muhterem hocam Prof. Dr. Hüseyin Algül, konu seçiminden itibaren bana destek olmuş, ancak sadece bu tezde değil akademik hayatım boyunca beni cesaretlendirmiş ve ilmiyle bana yol göstermiştir. Bu nedenle kendilerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezi okuyup kıymetli eleştirilerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Cahit Külekçi ve Arş. Gör. Serkan Demir ile İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerine teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	1
1. Araştırmanın Metodu.....	1
2. Araştırmanın Kaynakları.....	2
B. EVS VE HAZREC.....	5
1. Evs ve Hazrec Kabilelerinin Kökleri.....	5
2. Evs ve Hazrec Kabilelerinin Boyları.....	7
C. İSLÂM ÖNCESİ MEDİNE.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (S) DÖNEMİNDE ENSAR

I. YESRİBLİLERİN İSLÂM'A GİRİŞİ.....	21
A. Evs ve Hazrec'in İslâm'la Tanışması.....	22
B. Akabe Biatleri.....	24
II. HZ PEYGAMBER DÖNEMİ SİYASÎ FAALİYETLERİNDE ENSAR.....	37
A. Muahat (Kardeşleştirme Antlaşması).....	37
B. Medine Sözleşmesi.....	41
III. HZ. PEYGAMBER (S) DÖNEMİNDE ENSAR'IN ÜSTLENDİĞİ İDARÎ GÖREVLER.....	44
A. Valilik.....	45
B. Medine'de Resûlullah'a (s) Vekâlet Etme (İstihlaf).....	47
C. Elçilik.....	49
D. Vergi Memurluğu.....	50
E. Kadılık-Muallimlik.....	53
F. Nakiblik.....	54
G. Şairlik ve Siyasî Propaganda.....	55
H. Kâtiplik.....	58
IV. HZ. PEYGAMBER (S) DÖNEMİNDE ENSAR'IN YER ALDIĞI ASKERÎ FAALİYETLER...	60
A. Ensar'ın Etkin Olduğu Seriyeler.....	62
B. Gazveler.....	82

İKİNCİ BÖLÜM

HULEFA-İ RAŞİDİN DÖNEMİNDE ENSAR

I. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ.....	142
A. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ SİYASÎ FAALİYETLERİNDE ENSAR.....	142
B. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİNDE ENSAR'IN ÜSTLENDİĞİ İDARÎ GÖREVLER.....	154
1. Kadılık.....	155
2. Vergi Memurluğu.....	155
3. Valilik.....	156
4. Müfettişlik.....	156
C. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİNDE ENSAR'IN ASKERÎ FAALİYETLERİ.....	156
1. Ridde Olayları ve Peygamberlik İddiasında Bulunanlar.....	156
2. Yemame Savaşı.....	158
3. Hz. Ebu Bekir Dönemi Fetih Hareketleri.....	164
a. Ecnadeyn Savaşı.....	165
b. Hz. Ebu Bekir Dönemi Diğer Fetih Hareketlerinde Ensar.....	166
II. HZ. ÖMER DÖNEMİ.....	167
A. HZ. ÖMER DÖNEMİ SİYASÎ FAALİYETLERİNDE ENSAR.....	167
B. HZ. ÖMER DÖNEMİNDE ENSAR'IN ÜSTLENDİĞİ İDARÎ GÖREVLER.....	169
1. Valilik.....	170
2. Muallimlik.....	171
3. Kadılık.....	172
4. Vergi Memurluğu.....	172
5. Müfettişlik.....	174
C. HZ. ÖMER DÖNEMİNDE ENSAR'IN YER ALDIĞI ASKERÎ FAALİYETLER.....	175
1. Yermuk Savaşı.....	175
2. Köprü Savaşı (Cisru Ebu Ubeyd).....	177
3. Kadisiyye Savaşı.....	180
4. Tüster'in Fethi.....	181
5. Nihavend Savaşı.....	182
6. Kazvin'in Fethi.....	184
7. Azerbaycan'ın Fethi.....	184
8. Diğer Fetih Hareketlerinde Ensar.....	184
9. Hz. Ömer Dönemi Komutanlarından Umeyr b. Sa'd ve Fetihleri.....	185
III. HZ. OSMAN DÖNEMİ.....	187
A. HZ. OSMAN DÖNEMİ SİYASÎ HAYATINDA ENSAR.....	188
B. HZ. OSMAN DÖNEMİNDE ENSAR'IN ÜSTLENDİĞİ İDARÎ GÖREVLER.....	188
1. Hz. Osman Döneminde Ensarî Valiler.....	189
2. Hz. Osman Döneminde Ensar'ın Üstlendiği Diğer Görevler.....	190
C. HZ. OSMAN DÖNEMİ FETİH HAREKETLERİNDE ENSAR.....	190
D. HZ. OSMAN DEVRİNDE YAŞANAN İÇ KARIŞIKLIKLAR VE ENSAR.....	192

IV. HZ. ALİ DÖNEMİ	199
A. ENSAR'IN HZ. ALİ'NİN HİLAFETİNE BAKIŞI.....	199
B. HZ. ALİ'NİN SİYASÎ TERCİHLERİ.....	201
C. İÇ KARIŞIKLIKLAR VE ENSAR.....	205
D. HZ. ALİ-MUAVİYE MÜCADELESİNDE ENSAR'IN TAVRI	207
E. HARİCİLERLE MÜCADELE	213
SONUÇ.....	215
EKLER.....	218
EK 1: İKİNCİ AKABE BİATİNDE BULUNAN ENSARİLER.....	218
EK-2: ENSARIN AKTİF ROL ALDIĞI SERİYYELER	224
KAYNAKÇA.....	225

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.md.	: Adı Geçen Madde
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: hicrî
haz.	: Hazırlayan
karş.	: Karşılaştırmamız
m.	: Miladî
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Basım tarihi yok
v.dğr.	: Ve diğerleri
vd.	: Ve devamı

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

1. Araştırmanın Metodu

İlk dönem İslâm tarihi araştırmalarında son yüzyılda neden-nasılıcı tarih anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Bu durum özellikle seküler-materyalist dünya algısıyla birleşince tarih okumaları önceki dönem İslâm tarihçilerinden gittikçe farklılaşmış, zaman zaman neredeyse sadece akli esas alan tarih yazımları ortaya çıkmıştır. Ancak İslâm tarihçilerinin önünde Kur'an ve Hadis gibi iki nas durmaktayken sadece akla dayanarak tarih yazmanın zorluğu ortadadır. Bu nedenle söz konusu araştırmacılar Kur'an ayetlerini tevil etme yoluna giderken, hadisleri ve ilk İslâm tarihi kaynaklarını da akla uygun görmedikleri yerlerde zayıf olmakla itham etmişlerdir.

Çalışmada, rivayetler arasında bilimsel kriterler göz önünde bulundurularak seçme hakkı kullanılırken, bir yandan da tarihi öznel ve güncel değerlere göre okuma tehlikesine düşülmemeye gayret edilmiştir. Hadiselerin meydana geldiği toplum, coğrafya ve zaman dilimini göz önünde bulundurularak rivayetler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bugünün şartlarında kabul edilmesi zor olan bazı olayların, meydana geldiği tarihe göre normal ya da gerçekleşmesi mümkün oluşuna göre red veya kabul edilmiştir. Böylece yukarıda zikredilen bakış açısıyla ele alınacak bir tarihin anakronizme düşme riski de olabildiğince bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada "Siyasî Tarih" kavramı sadece devleti yönetme konusunda sahip olunan eğilimler ve bu eğilimler doğrultusunda yönetimde söz sahibi olma çabası olarak ele alınmamıştır. Bununla beraber devlet mekanizmasının kontrolünde gerçekleştirilen bütün faaliyetler, siyasî tarihin konuları olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Ensar, Hz. Peygamber'in Medine'de bir devlet oluşturmasından Hz. Ali'nin vefatıyla sona eren Hulefa-i Raşidin döneminin sonuna kadar devletin her türlü faaliyetine katılımı ve katkısı çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışma, her ne kadar Ensar'ı konu edinmekteyse de esas olarak Evs ve Hazrec kabilelerinin tarihini inceleyen bir kabile tarihi araştırması değildir. Daha çok Ensar'ın

merkezinde olduğu bir İslâm tarihi çalışması yazma gayreti gösterilmiştir. Bu anlamda İslâm tarihinde önemli görülen olay ve olgular, Ensar'ın bu olay ve olgulara verdiği katkı cihetiyle ele alınmıştır.

2. Araştırmanın Kaynakları

Çalışma'nın konusu, Ensar'ı teşkil eden Evs ve Hazrec kabilelerinden başlayıp Emevîler devrine (661) kadar uzandığı için pek çok farklı kaynağa müracaat edilmiştir. Burada, çalışmada en çok müracaat edilen, ya da çalışma açısından önemli bilgilere ulaşılan kaynaklar ele alınacaktır.

Ensar'ın İslâm öncesi döneminden ve Medine tarihinden söz ederken kullanılan başlıca kaynaklar, Semhûdî'nin el-Vefa'sı¹, Âlûsî'nin Bulûğu'l-Ereb'i², Cevad Ali'nin el-Mufasssal'ı³ ve Ömer Rıza Kehhale'nin Mu'cem'idir.⁴ Ayrıca Türkçe eserlerden Neşet Çağatay'ın İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı⁵ isimli eseri de bu dönemi incelerken kullanılan araştırmalardandır.

Medinelilerin Müslüman olmalarıyla başlayan tarih dilimi hakkında en güvenilir ve detaylı bilgiler ilk siyer ve meğâzî kitaplarında bulunmaktadır. Çalışmanın ilgili konularında İbn İshâk⁶, Vâkîdî⁷ ve İbn Hişâm⁸ gibi müelliflerin eserleri dikkatle taranarak Ensar'a dair bilgiler ilk kaynaklardan derlenmiştir.

Çalışmada belki de en çok başvurulan eserler tabakât, ensab ve rical kitapları olmuştur. Bu tür kitaplar dikkatle taranarak ulaşılabilen bütün Ensarî sahabilerin

¹ Semhûdî, Nureddin Ali b. Ahmed, **el-Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dari'l-Mustafa**, I-IV, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut- 2006.

² Âlûsî, Muhammed Şükrî, **Bulûğu'l-Ereb fi Marifeti Ahvâli'l-Arab**, I-III, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-ts.

³ Cevad Ali, **el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm**, I- X, Beyrut-1993.

⁴ Kehhale, Ömer Rıza, **Mu'cemu Kabâili'l-Arab el-Kadîme ve'l-Hadîse**, I- V, Müessesetu'r-Risale, Beyrut-1997.

⁵ Çağatay, Neş'et, **İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara-1957.

⁶ İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesar el-Muttalibî el-Medenî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-2004.

⁷ Vâkîdî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, **Kitâbu'l-Megâzî**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-II, Beyrut-2004.

⁸ İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik, **Sîretü'n-Nebi**, I-V, Daru's-Sahabeti li't-Turas bi Tanta, Tanta-1995.

biyografileri incelenmiştir. Bu bağlamda İbn Sa'd'ın Tabakât'ı⁹, Belâzürî'nin Ensâbu'l-Eşrâf'ı¹⁰, İbn Abdilber'in el-İstiâb'ı¹¹, İbnü'l-Esîr'in Üsdü'l-Gâbe'si¹² ve İbn Hacer'in el-İsâbe'si¹³ araştırmada çokça yararlanılan kaynaklardır.

Ensar'ın Hulefa-i Raşidin dönemi faaliyetleri incelenirken genel tarih kitaplarından faydalanılmıştır. Bu kaynaklar arasında en çok yararlanılanlar arasında, Taberî'nin Tarihu't-Taberî'si¹⁴, İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil fi't-Tarih'i¹⁵ sayılabilir. Ayrıca İbn Kesîr'in el-Bidâye ve'n-Nihâye'si,¹⁶ İbnü'l-Cevzî'nin el-Muntazam'ı¹⁷ ile Mes'ûdî'nin¹⁸ Mürûc'ü de bu bölümde faydalanılan kaynaklar arasında zikredilebilir.

Çalışma açısından son derece önem taşıyan eser türlerinden birisi de Fütuh, Büldân ve Coğrafya kitaplarıdır. Bu tür kitaplar arasında Belâzürî'nin Fütûhu'l-Büldân'ı Hulefa-i Raşidin dönemi fetihlerini detaylı bir şekilde veren en eski kaynaklardan olduğu için en çok başvurulan kaynak olmuştur. Bunun dışında Yakut el-Hamevî'nin Mu'cemü'l-Büldân'ı¹⁹ fethedilen ülkelerin coğRâfi konumu ve diğer özelliklerinin tespit edilmesini sağlaması açısından yararlı olmuştur.

⁹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni ez-Zührî, **Kitabu't-Tabakâtü'l-Kübra**, I-XI, Mektebetü'l-Hanci, Kahire-2001.

¹⁰ Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, **Ensâbu'l-Eşrâf**, I-XIII, Daru'l-Fikr, Beyrut-1996.

¹¹ İbn Abdilber, Ebu Amr Yusuf b. Abdullah, **el-İstiâb fi Marifeti'l-Ashab**, I- IV, Daru'l- Cil, Beyrut-1992.

¹² İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, **Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1994.

¹³ İbn Hacer El-Askalânî, Ahmed b. Ali, **el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe**, I-XIV, Merkezu Hicr li'l-Buhus, Kahire- 2008.

¹⁴ Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Tarihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk**, I -XI, Daru'l-Maarif bi Mısr, Kahire-ts.

¹⁵ İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, **el-Kâmil fi't-Tarih**, I-X, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1987.

¹⁶ İbn Kesîr, Hafız İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, I-XI, Daru'l-Hicr, Giza-1997.

¹⁷ İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **el-Muntazam fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Mülûk**, I, XIX, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1992.

¹⁸ Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan, Ali b. Hüseyin b. Ali, **Mürûcü'z-Zehab**, Mektebetü'l-Asriyye, I-IV, Beyrut-2005.

¹⁹ el-Hamevî, Yakut b. Abdullah, **Mu'cemü'l-Büldân**, I-V, Daru's-Sadir, Beyrut-1977.

Çalışmada içerdikleri bilgilere ihtiyatla yaklaşılmakla birlikte müsteşriklerin eserleri de gözden geçirilmiştir. Bu anlamda Wellhausen²⁰, Brockelmann²¹, Watt²² gibi müsteşriklerin eserlerine müracaat edilmiş ve konulara yaklaşımları tartışılmıştır.

Günümüzde yapılan akademik araştırmalar da çalışmada yol gösterici olmuştur. Tamamının zikredilemeyeceği bu çalışmalardan en çok yararlananlar ise şunlardır; Elşad Mahmudov'un Hz. Peygamber'in (s) Savaşları²³ isimli eseri, Hz. Peygamber (s) dönemi savaşlarında Ensar'ın katılımının tespit edilmesini kolaylaştıran bir etkisi olmuştur. Muhammed Hamidullah'ın Hz. Peygamber'in (s) Savaşları isimli eseri de aynı şekilde değerlendirilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde de Hulefa-i Raşidin dönemi tartışmalarına ışık tutan bilimsel çalışmalar kullanılmıştır. Bunlardan Adem Apak'ın Asabiyet²⁴ ve Amr b. Âs²⁵ isimli çalışmaları bu dönem olaylarının anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Yine Adnan Demircan'ın Ali-Muaviye Kavgası²⁶ ve Cem Zorlu'nun İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi²⁷ isimli çalışmaları Ensar'ın Halifeler döneminde siyasî hayata katılımları ve bu karmaşa ortamındaki tavırları hakkında yararlı bilgiler içermektedir.

Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı'nın hazırlamış olduğu İslâm Ansiklopedisi'nin²⁸ konumuzla ilgisini gördüğümüz her maddesinin gerek içerik gerekse bibliyografya açısından çok yararlı olduğunu ifade etmek gerekir.

---

²⁰ Wellhausen, Julius, **Arap Devleti ve Sukutu**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara-1963.

²¹ Brockelmann, Carl, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, trc. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2002.

²² Watt, Montgomery, **İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, "Arapların Hâkimiyeti ve Yükselişi", Hikmet Yayınları, İstanbul- 1988, ss. 19-66.

²³ Mahmudov, Elşad, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, İsam Yayınları, İstanbul-2010.

²⁴ Apak, Adem, **Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri**, Düşünce Kitapevi, İstanbul-2004.

²⁵ Apak, Adem, **İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. el-As**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2001.

²⁶ Demircan, Adnan, **Ali-Muaviye Kavgası**, Beyan Yayınları, İstanbul-2002.

²⁷ Zorlu, Cem, **İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi**, Yediveren Kitap, Konya-2002.

²⁸ **T.D.V Diyanet Ansiklopedisi**, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul-2014.

B. EVS VE HAZREC

Medine'de Ensar'ın mensup olduğu Kahtânî asıllı iki Arap kabilesinden birisi Evs, diğeri Hazrec'dir.²⁹ Hazrec, Evs'ten daha güçlü ve kalabalık olduğu için başlangıçta Araplar bu kabilelerin ikisine birden Hazrec diyorlardı.³⁰

Evs ve Hazrec'in ataları, vaktiyle Yemen'de yaşarken Arîm selinden³¹ sonra V. yüzyılda Amr Müzeykiyâ b. Âmir'in önderliğinde Tihâme'ye, oradan da Arabistan'ın kuzeyine göç edip Hz. Peygamber'in hicretinden sonra Medine ismini alacak olan Yesrib ve civarına yerleşti.³² Yesrib'in Yemen gibi su kaynaklarına sahip olmasının³³ Evs ve Hazrec'in burayı yerleşim yeri olarak tercih etmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Bu sıralarda Yesrib'de Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kurayza'dan oluşan Yahudi kabileleri vardı. Bunlar şehrin hâkim unsurunu teşkil ediyor, siyasî ve ekonomik gücü ellerinde bulunduruyordu.³⁴

1. Evs ve Hazrec Kabilelerinin Kökleri

Arapların tamamının Sâm b. Nuh'tan gelmiş oldukları kabul edilmektedir.³⁵ Bu nedenle Araplar Sâmî kavimlerdendirler. Arap tarihçileri de Arapları Arab-ı Bâide ve Arab-ı Bâkiye diye ikiye ayırmışlardır.³⁶ Arab-ı Bâide ifadesi, Âd, Semûd, Tasm,

²⁹ Soyu devam eden Arapların hepsi Adnan ve Kahtân'ın soyundan gelmektedirler. İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik, **Sîretü'n-Nebi**, I-V, Daru's-Sahabeti li't-Turas bi Tanta, Tanta-1995, I, 44; "Hazrec" kelimesinin anlamı soğuk rüzgâr, Evs'in anlamı ise kurttur. Bkz. Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed, "**Ravdü'l-Ünf fi Tefsiri Sireti'n-Nebeviyyeti li İbni Hişâm**", Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut-ts. I, 48.

³⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 58-59; Ayrıca Abdullah b. Ziba'ra'ya ait bir şiirde Uhud savaşında Medinelilerin çektiği acı Hazrec genel adıyla aktarılmıştır.

Keşke görseydi Bedir'deki büyüklerim
Silahların etkisinden Hazrec'in çektiği acıyı
Sor Mihrâs'a 'Kimdir sakini?' diye

Keklik gibi (düşen) beden ve kafalardan sonra. el-Cumahî, Muhammed b. Sellam **Tabakâtu'ş-Şuara**, Beyrut-2001, s. 93.

³¹ Seylü'l-Arîm: Yemende Me'rib seddinin yıkılması sonucu baraj sularının hayatı olumsuz etkilediği ve göçlere yol açtığı ifade edilen sel. Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 48 vd.

³² Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 127.

³³ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 131.

³⁴ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 129.

³⁵ Çağatay, İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, s. 2.

³⁶ Cevad Ali, **el-Mufassal**, I, 294; Zeydan, Corci, **el-Arab Kable'l-İslâm**, Mısır-1922, s.37.

Cedîs,³⁷ Medyen, Amâlika, Câsim, Abdu Dahm, Ubeyl, Hadûra (Kantûra) ve Birinci Cürhüm kabilesi gibi tarihin kadim devirlerinde yaşayan ve daha sonra çeşitli sebeplerle yok olarak soyları günümüze kadar ulaşmamış bulunan kabileler için kullanılmaktadır. Arab-ı Bâkiye ise; İslâm'ın doğuşuna kadar varlıklarını koruyan Arapları veya başka bir ifadeyle soyları devam edip günümüze kadar ulaşmış olan Arapları tanımlar.³⁸

Arab-ı Bâkiye, temel olarak Arab-ı Âribe ve Arab-ı Müsta'ribe şeklinde ikiye ayrılır.³⁹ Arab-ı Âribe; Hz. Nuh'un oğlu Sâm'ın soyundan gelen Kahtân (veya Yaktan)'dan türemiş olan kabilelere denilmektedir.⁴⁰

Arab-ı Müsta'ribe: Müsta'ribe, "katıksız Arap olmayan, Saf Arap olmayan"⁴¹ "sonradan Araplığa giren"⁴² manasına gelen ve köken itibariyle Arap olmayıp sonradan Araplaşan kabileler için kullanılan bir terimdir. Müsta'ribe için en bilinen örnek, Mısırlı bir cariye olan Hz. Hacer ile Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'dir. O, Araplar arasında büyümüş ve Arapçayı onlardan öğrenmişti.⁴³

Evs ve Hazrec kabileleri, yukarıdaki gruplardan Arab-ı Aribe'ye mensup Kahtânî asıllı kabilelerdir.⁴⁴ Evs ve Hazrec kabilelerinin mensup oldukları Ezd kabilesi Zeyd b. Kehlân'ın en büyük kollarındandır.⁴⁵ Bu iki kabile, Kahtân'ın Kehlân soyundan türemişlerdir.

Evs ile Hazrec, Hârise b. Sa'lebe'nin iki oğlu olup anneleri Kayle bt. Erkam b. Amr'dan⁴⁶ dolayı Araplar arasında Benî Kayle (Kayleoğulları) adıyla da meşhurdurlar.⁴⁷

³⁷ Tasm ve Cedîs'in yok olmaları hakkında bilgi için bkz. Taberî, **Tarih**, I, 629.

³⁸ Cevad Ali, **el-Mufassal**, I, 295, 354; Ayrıca bkz. Yıldız, Hakkı Dursun, "Arap", **DİA**, III, 273 İstanbul-1993.

³⁹ Âlûsî, **Bulûğu'l-Ereb**, I, 9-10; Cevad Ali, **el-Mufassal**, I, 354.

⁴⁰ Cevad Ali, **el-Mufassal**, I, 354-355.

⁴¹ Er-Râzî, Ebu Bekir Muhammed b. Şemseddin, **Muhtâru's-Sıhah**, Daru'l-Feyha, Şam-2010, s. 294.

⁴² Firuzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, **Kamûsu'l-Muhît**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut- 2009, s. 852.

⁴³ Semhûdî Hz. İsmail'i Arab-ı Müsta'ribe'nin Kahtân'ı da Arab-ı Aribe'nin atası sayan neseb âlimlerinden söz eder. Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 138; İbn Hişâm ve İbn Sa'd'daki bazı rivayetler her ne kadar Hz. İsmail'i bütün Arapların atası gibi göstermekteyse de bu görüşler neseb âlimleri tarafından kabul görmemiştir. Rivayetler için Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 45; İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 33-34 Bu konuyla ilgili diğer tartışmalar için bkz. Cevad Ali, **el-Mufassal**, I, 356.

⁴⁴ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 138.

⁴⁵ Kehhale, **Mu'cem**, I, 16; Algül, Hüseyin, "Ezd", **DİA**, XII, 46, İstanbul-1995.

⁴⁶ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 133. Kayle bt. Kamil ya da Kayle bt. Halik olduğu da söylenmiştir. Bkz. Aynı yer.

Bu iki kabilenin Kahtân'a kadar uzanan şeceresi şöyledir: Hazrec ve Evs b. Hârise b. Sa'lebe b. Amr Müzeykîyâ b. Âmir Mâüssemâ b. Hârise b. İmruülkays b. Sa'lebe b. Mazin b. Ezd b. Gavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân.⁴⁸ İbn Sa'd'dan nakledilen bu nesep zinciri İbnü'l-Esir ve Semhûdî'de de aynı şekilde geçmektedir.⁴⁹

2. Evs ve Hazrec Kabilelerinin Boyları

Hazrec b. Hârise'nin beş erkek çocuğu olmuş ve soyu bu beş çocuğundan çoğalmıştır. Bu çocuklar; Amr b. Hazrec, Avf b. Hazrec, Cüşem b. Hazrec, Ka'b b. Hazrec, Hârise b. Hazrec'dir.⁵⁰ Hazrec'in bu çocuklarından türeyen belli başlı batnları ise şunlardır: Benî Neccâr, Benî Sâide, Benî Amr b. Avf, Benî Kavâkıl, Benî Sevâd, Benî Züreyk, Benî Tezîd, Benî Selime, Benî Beyâda ve Benî Hublâ.⁵¹

Evs b. Hârise'nin ise Mâlik b. Evs adında bir oğlu vardı.⁵² Mâlik'in çocukları; Avf b. Mâlik, Amr (Nebit) b. Mâlik, Cüşem b. Mâlik, İmruülkays b. Mâlik, Mürre b. Mâlik'tir.⁵³

Yesrib'de Yemenli Arapların ilk yerleştiği dönemde Evs kabilesi veya Hazrec kabilesi ön plandayken zamanla nüfusun artmasına paralel olarak kabile genişleyip kollara ayrılınca Evs veya Hazrec yerine Benî Hatme (Evs kolu) veya Benî Neccâr (Hazrec kolu) gibi artık birer kabile haline gelen isimler ön plana çıkmaya başladı. Medine sözleşmesinde de bu kollardan bazıları ayrı ayrı anılmak suretiyle sadece Evs ve Hazrec kelimeleri ile iktifa edilmemiştir.⁵⁴

⁴⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 388; Cevad Ali bu iki kabile annelerine nisbet edildiklerine göre bu kadının toplumda önemli bir rol üstlenmiş bir kadın olması gerektiğini ifade eder. Bkz. Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 133.

⁴⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 388; İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, **Cemheretü'l-Ensâb**, Daru'l-Maarif, Kahire ts. s. 332; Süheylî, **Ravdü'l-Ünf**, I, 49.

⁴⁹ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 138.

⁵⁰ İbn Hazm, **Cemheretü'l-Ensâb**, s. 346.

⁵¹ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 137.

⁵² İbn Hazm, **Cemheretü'l-Ensâb**, s.332.

⁵³ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 136.

⁵⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 126-127.

C. İSLÂM ÖNCESİ MEDİNE

Medine, Arap yarımadasının batısında, Hicaz bölgesinde sahile yakın bir mevkide yer almaktadır.⁵⁵ Şehrin tam koordinatları günümüz teknik verileriyle 24°- 28° kuzey meridyenleri ile 39°- 36° doğu paralelleri arası şeklindedir.⁵⁶ Medine, Mekke'nin 350 km. kuzeyinde, Kızıldeniz'in yaklaşık 130 km. doğusunda yer alır.⁵⁷ Kuzeyinde Uhud Dağı, güneyinde volkanik Ayr Dağları ile doğusunda Taberî Dağı ve Vâkım harresi,⁵⁸ batısında ise Vebere harresi yer alır.⁵⁹

Medine'nin bilinen en eski adı Yesrib'dir.⁶⁰ Bu adın kimin tarafında şehre verildiği net olarak bilinmemektedir. Bazı rivayetlere göre Medine'ye bu isim, şehre ilk gelip yerleşen kişi olduğu belirtilen Yesrib b. Vâil b. Kayine b. Mehlâbil'e izafeten verilmiştir.⁶¹ Kaynaklarda "Yesrib" adının ilk kullanımına Babil kralına ait bir yazıda rastlanmaktadır.⁶² Ayrıca Batlamyus ve Bizanslı Stefan da şehrin adını "Jathripa" olarak kaydetmişlerdir.⁶³ Ancak Medine ile ilgili yapılacak arkeolojik çalışmalar ve tarihçilerin farklı disiplinlerdeki araştırmaları bazı görüşlerin gözden geçirilmesini mümkün kılacaktır. Yesrib adı, önceleri kuzeyde ilk yerleşmenin gerçekleştiği düşünülen Curf ile Kanât vadileri arasında kalan ve şehrin merkezi olan bölge için kullanılmıştır.⁶⁴ Daha sonraları bütün şehir bu ismin kapsamı altına girmiştir.

Başa kakmak,⁶⁵ zarar vermek, karıştırmak, kötölemek, bozmak gibi olumsuz anlamlar da⁶⁶ içeren bu kelime Kur'an-ı Kerim'de sadece bir yerde Medine'nin adı olarak geçmektedir. "Onlardan bir grup da demişti ki: Ey "Yesribliler" (Medineliler)! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün! İçlerinden bir kısmı ise: Gerçekten

⁵⁵ Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine" **DİA**, XXIX, Ankara-2004, s.305.

⁵⁶ Google Earth programı sürüm 7.1.1.1580 (beta).

⁵⁷ Bozkurt- Küçükaşçı, "Medine", s.305

⁵⁸ Harre: Volkanik lav akıntısı. Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Harre", **DİA**, XVI, İstanbul-1997, s. 244.

⁵⁹ Bozkurt- Küçükaşçı, "Medine", s.305.

⁶⁰ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 156; Ayrıca bkz. Bozkurt- Küçükaşçı, "Medine", s.305.

⁶¹ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 156.

⁶² Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 130.

⁶³ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 130; Ayrıca bkz. Gadban, Yasin, **el-Fikru's-Siyasî İnde'l-Ensar** s. 6, basılmamış doktora tezi, Jamshoro, Pakistan-1993.

⁶⁴ Gadban, Yasin, **el-Fikru's-Siyasî İnde'l-Ensar**, s. 6, 19.

⁶⁵ (Yusuf) dedi ki: "Bugün sizi kınamak yok, ... لا تثريب عليكم اليوم" Yusuf suresi, 92.

⁶⁶ İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanu'l-Arab**, Daru's-Sadır, I- XV, Beyrut-ts, II, 234-236; Er-Râzî, **Muhtâru's-Sihah**, 72; Firuzâbâdî, **Kamûsu'l-Muhît**, 171.

*evlerimiz emniyette değil, diyerek Peygamber'den izin istiyordu; oysa evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.”*⁶⁷ Dikkat edilirse burada Kur'an-ı Kerim Yesrib ifadesini Münafıkların kullandığını vurguluyor. Zira Hz. Peygamber (s), Yesrib adını kullanmaktan nehyetmiş ve şehrin adını Medine olarak değiştirmiştir.⁶⁸ Hz. Peygamber bu isim değişikliğinin sebebini açıkça ifade etmemiş olsa da, bazı araştırmacı ve şarihler bu değişikliğin sebebini Yesrib kelimesinin içerdiği kötü anlamlar olduğunu düşünmüşlerdir.⁶⁹ Hicretin ardından Hz. Peygamber Medine'ye Tâbe, Taybe, gibi güzel anlamlar içeren isimler verilmesini istemiştir.⁷⁰ İslâm kaynaklarında ise Medine'ye Tabe, Tayyibe, Mahabbe, Dâru'l-İman, Dâru'l-Hicre, Dâru's-Sünne, Resûlullah'a (s) izafeten Medînetü'r-Resûl ve el Medînetü'l-Münevvere gibi isimler verilmiştir.⁷¹

Medine şehri coğrafi yapısı itibariyle ziraata elverişli topraklara sahiptir. Medine'nin doğusunda ve batısında yer alan harreler ile şehir arasında verimli bir ova vardır. Medine civarında pek çok vadi yer alır. Şiddetli yağmurlarda bu vadilerden verimli alüvyon toprakları taşınır ve bu da tarıma elverişli verimli arazilerin oluşmasını sağlar.⁷² Bu verimli araziler cahiliye dönemi anlaşmazlıklarının önemli sebeplerinden birisidir.⁷³

Mekke ile birlikte iki Harem'den (Haremeyn) biri olan Medine, hicret yurdu olması ve halkının herhangi bir zorlama olmaksızın İslâmiyet'i benimsemesinden dolayı "Kur'an'la fethedilen şehir" olarak nitelendirilir.⁷⁴

Medine'ye ilk yerleşmenin ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Tarih sahnesine çıkışından itibaren Medine'ye yerleşen üç topluluktan

⁶⁷ Ahzâb, 13.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 285/4.

⁶⁹ Bedr, Abdulbasit, **et-Tarihu's-Şâmil li'l-Medîneti'l-Münevvere**, I-II, Medine-1993, I, 13.

⁷⁰ Buhârî, Muhammed b. İsmail, **Sahih-i Buhârî**, Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut-ts. *Megazi*, 17, *Fedailü'l-Medine*, 10; Müslim, *Fiten* 119 (2942).

⁷¹ İbn Şebbe, Ebu Zeyd Ömer, **Tarihu'l-Medîneti'l-Münevvere**, I-IV, Mekke 1979, I, 162; Cevad Ali, **el-Mufasssal**, IV, 128. Ayrıca bkz. Bozkurt- Küçüktaşçı, "Medine", s.305.

⁷² Küçüktaşçı, Mustafa Sabri, **Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn**, doktora tezi, İstanbul-1999, s. 148; Ayrıca Medine'nin coğrafi yapısı hakkında geniş bilgi için bkz. Koçyiğit, Tahsin, **İslâm Tarihinin İlk Yıllarında İskân**, doktora tezi, İzmir-2006, s. 18.

⁷³ Gadban, Yasin, **el-Fikru's-Siyasî İnde'l-Ensar**, s. 17.

⁷⁴ Belâzürî, Ebu'l-Abbâs, Ahmed b. Yahya b. Câbir, **Fütûhu'l-Büldân**, Müessesetül'l-Maarif, Beyrut-1987, s. 14.

bahsedilir. Bunlar Amâlika Arapları⁷⁵, Yahudiler ve Yemen Araplarıdır.⁷⁶ Ancak bu kavimlerden hangisinin daha önce Medine'ye geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Genellikle kabul edilen rivayete göre Medine'ye ilk yerleşenler Amâlika kavmidir.⁷⁷ İbn Zebâle “Medineli bazı hocalarım” diye ifade ettiği kaynağına dayanarak Amâlika kavminin Yesrib’de ekip biçmeye ilk başlayan kavim olduğunu belirtir.⁷⁸ Semhûdî de aynı bilgiyi nakletmektedir.⁷⁹

Amâlika halkı Mekke, Medine ve bütün Hicaz’a yayılmışlar, ancak zamanla zayıflamışlar ve Medine’den çıkmak zorunda kalarak yok olmuşlardır.⁸⁰ Amâlikâlıların Hz. Musa döneminde Yahudiler tarafından helak edildiğine dair bir takım rivayetler de aktarılmıştır. Buna göre Amâlikâlıları yok eden Yahudiler onların yerine geçmişler ve bu Yahudiler, Amâlikâlılardan sonra Medine’ye yerleşen ikinci kavim olmuşlardır.⁸¹

Hicaz’da ilk Yahudi yerleşimi konusunda pek çok varsayım bulunmaktadır.⁸² Yahudilerin Medine’ye gelişini Hz. Musa dönemine kadar götürülenler olduğu gibi Suriye’nin Yunanlılar veya Filistin’in Romalılar tarafından işgal edilmesiyle bağlantılı görenler de vardır.⁸³ Öte yandan Rum kralının Şam’ı ele geçirdikten sonra Hıristiyanlığa geçmeyen Yahudilere baskı uygulaması üzerine Şam’daki Benî Kureyza ve Benî Nadir’in buradan çıkarak Yesrib’e gelip yerleştikleri de söylenmiştir.⁸⁴ Bir başka görüş de Babil kralı Buhtunnasr’ın Kudüs’ü işgal edip Süleyman Mabedini

⁷⁵ Amâlikâlıların Hz. Nuh’un oğlu Sam’ın soyundan gelen bir kavim oldukları belirtilmiştir. el-Kalkaşandî, Ebî’l-Abbâs Ahmed **Subhu’l-A’sâ fi Sinaâti’l-İnşâ**, Daru’l-Kütübü’l-Hidiviyye, I-XIV, Kahire, 1914, IV, 293. Ayrıca bkz. Gadban, Yasin, **el-Fikru’s-Siyasî İnde’l-Ensar**, s. 26.

⁷⁶ İbn Zebale, Muhammed b. Hasan, **Ahbâru’l-Medine**, Merkezi Buhus ve Dirasati’l-Medineti’l-Münevvere Medine-2003, s. 165-170. Bu konuda yazılmış Türkçe bir çalışma için bkz. Çelikkol, Yaşar, “Cahiliye Döneminde Yesrib’in Etnik Yapısı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XV, sy. I, 319-346, Elazığ-2005.

⁷⁷ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 156.

⁷⁸ İbn Zebale, **Ahbâru’l-Medine** s. 165.

⁷⁹ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 127.

⁸⁰ İbn Zebale, **Ahbâru’l-Medine** s. 166.

⁸¹ İbn Zebale, **Ahbâru’l-Medine** s. 167; Ayrıca bkz. Semhûdî, **el-Vefâ**, s.159.

⁸² Gadban, Yasin, **el-Fikru’s-Siyasî İnde’l-Ensar**, s. 35-38; Goitein, S.D., **Yahudiler ve Araplar Çağlar Boyu İlişkileri**, çev. Nuh Aslantaş-Emine Buket Sağlam, İstanbul-2004, s.72 Ayrıca bu konudaki rivayetlerin detaylı bir değerlendirmesi için bkz. Çelikkol, Yaşar, a.g.m., s. 324.

⁸³ İbn Zebale, **Ahbâru’l-Medine** s. 168.

⁸⁴ Bkz. Gadban, Yasin, **el-Fikru’s-Siyasî İnde’l-Ensar**, s. 37.

yıkmasından sonra buradan çıkarılan Yahudilerden bir kısmının Yesrib'e gelip yerleştikleridir.⁸⁵

Bazı rivayetlere göre Yahudilerin Yesrib'e gelip yerleşmelerinde kutsal kitaplarında yer alan bazı bilgilere dayanan, son Peygamber'in buraya gönderileceği inancı da etkili olmuştur.⁸⁶ Semhûdî'nin verdiği bilgilere göre Kutsal kitaplarında son peygamberin hurma bahçelerinin bulunduğu bir beldeye hicret edeceğini okuyan Yahudiler bu amaçla Hicaz'a yönelmişler; bazıları Şam'da bazıları da Hayber'de konaklamışlardır. Geri kalanlar ise Yesrib'e kadar gelip son peygamberi burada beklemeye başlamışlardır.⁸⁷

Yesrib'e yerleşen İsrailoğulları, burada kaleye benzer *utm* adı verilen kale-konaklar inşa ettiler.⁸⁸ Kur'an-ı Kerim'de onların bu kale evlerinden şu şekilde söz edilmiştir. *“Onlar müstahkem şehirlerde veya siperler arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşırlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağındır. Böyledir, çünkü onlar aklını kullanmayan bir topluluktur.”*⁸⁹

Yahudiler Medine'de tarım ve çeşitli sanatlarla uğraşp kısa zamanda güçlendiler. Özellikle ticaretle ilerlediler. İhtiyacı olanlara yüksek faiz oranlarıyla para vererek ekonomik açıdan Arapları kendilerine bağladılar.⁹⁰ Bir süre sonra da şehirde hem nüfus, hem de ekonomik olarak en güçlü topluluk haline geldiler. Bundan sonra şehre önceden gelmiş olan Amâlîka ve Cürhümlüler'i Yesrib'den çıkarıp şehrin tek hâkimi konumuna yükseldiler.⁹¹

Ensar'ın Medine'ye yerleşmeleri hakkında kaynaklarda oldukça geniş bilgiler bulunmaktadır. Evs ve Hazrec kabilelerinin ataları olan Ezd kabilesinin Yemen'de Sebe

---

⁸⁵ Semhûdî, *el-Vefâ*, s.160; Ayrıca bkz. Bozkurt- Küçükaşçı, “Medine”, s.306.

⁸⁶ Nitekim Medinelilerin İslâm'ı kabul etmesinde Yahudilerin bu beklentilerinden haberdar olmaları da etkili olmuştur. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 45-46; Taberî, *Tarih*, II, 354.

⁸⁷ Bkz. Semhûdî, *el-Vefâ*, I, 160.

⁸⁸ Benî Nadir kuşatması örneğinde olduğu gibi savaş sırasında bu kalelere sığınıyor; eğer dışarıda savaşacaklarsa kadın ve çocukları burada muhafaza ediyorlardı. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 170. Utm kelimesinin İbranice kaynaklı olduğu da söylenmiştir. Buna göre Utm “dışardan açık, içeriden kapalı pencereler için kullanılır ve kalın surları ifade eder.” Bkz. Havva, *el-Esas fi's-Sünne*, Hikmet Neşriyat, İstanbul-ts. II, 24.

⁸⁹ *Haşr*, 59/14.

⁹⁰ Gadban, Yasin, *el-Fikru's-Siyasî İnde'l-Ensar*, s. 17.

⁹¹ Bozkurt- Küçükaşçı, “Medine”, s.306.

bölgesindeki Merat ve Me'rib şehri çevresinde yaşadığı bilinmektedir.⁹² Bazılarına göre Yemen kelimesi bereket anlamına gelen “yümn”den türemiştir.⁹³

Yemenliler yağmur sularının boşa akmasını önlemek amacıyla dağlar arasında ve setler gerisinde suları biriktirmek suretiyle barajlar kurmuşlardır.⁹⁴ Suyu bağlı olarak ziraat gelişmişti. Bu sayede tarlalardan bolca ürün alınabiliyordu.⁹⁵ Bu da bölgenin zenginleşmesini ve insanların bolluk içerisinde yaşamalarını sağlıyordu. Kur'an-ı Kerim Sebe suresinde Sebelilerin ulaştıkları bu zenginliğe işaret eder.⁹⁶ Yemen verimli arazilere sahip olmanın yanı sıra eski çağlarda kadim milletler arasındaki ticaretin keşişme noktası olma özelliğine sahipti. Yemen'in, güney ile batı arasında ticareti sağlayan Hindistan ve Roma-Bizans deniz yolu üzerinde olması, coğRâfi konum olarak önemini arttırıyordu. Bölgede üretilen ürünler çeşitli dünya pazarlarına ihraç edilirdi.⁹⁷

Yemen kökenli kabileler, tarihin çeşitli evrelerinde farklı nedenlerle toplu göçler gerçekleştirmişlerdir.⁹⁸ Özellikle yarımadanın kuzeyine yapılan bu göçler sırasında Ensar kabilelerinin ataları da Hicaz'a yerleşmişlerdir.⁹⁹

Kaynaklar, Ezd kabilesinin buradan ayrılarak kuzeye göç etmelerine Kur'an'da zikredilen “Seylü'l-Arîm”¹⁰⁰ olayını sebep olarak göstermektedir.¹⁰¹ Göçün gerçek sebebi hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte çeşitli ihtimallerden söz edilmektedir. En çok kabul gören bilgiye göre Me'rib seddinin yıkılmasından sonraki süreçte eskisi gibi tarım yapılamamasından dolayı ortaya çıkan kuraklık ve kıtlık, göçe sebep olmuştur.¹⁰²

Ezd kabilesinin çeşitli kollarının farklı bölgelere dağıldığı bu göç olayında Evs ve Hazrec kabilelerinin mensup olduğu Sa'lebe b. Amr b. Âmir kolu da Miladî 492

⁹² Kehhale, **Mu'cem**, I, 16.

⁹³ Firuzâbâdî, **Kamûsu'l-Muhît**, 1433.

⁹⁴ Harman, Ömer Faruk, “Arim”, **DİA**, İstanbul-1991, III, 373-374; Yiğit, İsmail, “Yemen” **DİA**, İstanbul-2009, XXXVI, 242.

⁹⁵ Harman, “Arim”, III, 373-374.

⁹⁶ Sebe, 15.

⁹⁷ Mevdudi, Ebu'l-Ala, **Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, Pınar Yayınları, I-III, İstanbul-1992, II, 473.

⁹⁸ Yıldız, “Arap”, III, 273.

⁹⁹ Yıldız, “Arap”, III, 273

¹⁰⁰ Sebe, 16.

¹⁰¹ Cevad Ali, **el-Mufasssal**, IV, 131; Kehhale, **Mu'cem**, I, 16.

¹⁰² Havva, **el-Esas fi's-Sünne**, II, 23; Harman, Ömer Faruk a.g.md. **DİA**, III, 373-374;

yılında Yesrib'e yerleşmişlerdir.¹⁰³ Burada diğer Arap kabilelerinin aksine Yahudilerin içinde yaşamaya başladılar.¹⁰⁴ Bu iki kardeş kabilenin bir kısmı Yesrib'in "Âliye" (Necd tarafındaki yüksek bölgeler) ve "Sâfile" (Tihame tarafındaki düzlük bölgeler) bölgelerine yerleşirken, bir kısmı Yahudi yerleşim yerlerine, bir kısmı da bunların haricindeki bölgelere yerleştiler.¹⁰⁵

Evs ve Hazrec kabilelerinin Yesrib'e geldikleri dönemde Yahudilerin Yesrib dolaylarında 59 köy ve o oranda nüfuslarının bulunduğu ifade edilmektedir. Burada bir süre Yahudilere tâbi olarak yaşamak zorunda kaldılar. Çünkü Yahudiler ticaretle uğraştıkları ve öteden beri Medine'de yaşadıkları için ekonomik ve siyasî güç onların elindeydi. Bölgeye daha önce yerleşmiş olmalarından dolayı verimli araziler ve hurma bahçeleri de onların elindeydi. Sayı bakımından daha kalabalıktılar, üstelik utm denilen müstahkem kale-evlere sahiptiler.¹⁰⁶

Yerleştikleri toprakların Yahudilere ait olması; geçim olarak çok büyük zorluklar içerisinde olmaları gibi etkenler, başlangıçta Evs ve Hazrec kabilelerini Yahudilerin baskı ve zulmüne boyun eğmek zorunda bırakmıştı Evs ve Hazrec'liler, ilk yıllarda Yahudilerle uyum içerisinde yaşadılar, hatta onlarla çeşitli anlaşmalar yaptılar. Böylece her iki taraf emniyet içinde yaşadı.¹⁰⁷ Ancak bu durum çok uzun sürmedi. Evs ve Hazrec kabilelerinin sayı olarak çoğalmaları, ekonomik olarak zenginleşmeye başlamaları Yahudileri korkuttu ve aralarındaki antlaşmayı bozma kararı aldılar.¹⁰⁸ Yesrib'de başlangıçta güçsüz konumda olan Evs ve Hazrec, akrabaları olan Suriye'de meskûn Gassânîlerden aldıkları dış destek sayesinde güçlenerek Yahudilere galip geldiler.¹⁰⁹ Yesrib'in dışında yaşayan Evs ve Hazrec kabileleri bu süreçten sonra şehrin iç kısmına yerleştiler.

---

¹⁰³ Semhûdî, *el-Vefâ*, I, 172; Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 133 Ayrıca bkz. Hamidullah, Muhammed "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Beyan Yayınları, I-IV, İstanbul-2006, I, 102.

¹⁰⁴ Semhûdî, *el-Vefâ*, I, 177.

¹⁰⁵ Semhûdî, *el-Vefâ*, I, 177; Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 128; Koçyiğit, *İslâm Tarihinin İlk Yıllarında İskân*, s. 38.

¹⁰⁶ Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 127.

¹⁰⁷ Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 127.

¹⁰⁸ Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 127.

¹⁰⁹ Cevad Ali, *el-Mufassal*, IV, 128.

Yahudiler için bu yeni durum, hiç de istenilir bir şey değildi. İleride bu iki kabilenin kendi egemenlikleri için tehlike oluşturmalarından korktular. Yahudiler, düşmanca tavırlar sergilemeye ve hatta Arapların haysiyetini zedeleyen isteklerde bulunmaya başladılar. Örneğin Evs veya Hazrec'den evlenmek isteyen birisi önce evleneceği kadını Yahudi liderlerinden Fityevn'e göndermek zorundaydı.¹¹⁰ Bu gelişmeden rahatsız olan Yesribli Araplar, Hazrec liderlerinden Mâlik b. Aclân, akrabaları olan Gassânîler ve diğer Arap kabilelerinden aldığı destek sayesinde Yahudilere üstünlük sağladılar.¹¹¹

Yahudilerle yapılan mücadelede tetikleyici olay ise Hazrec reisi Mâlik b. Aclân'ın kız kardeşinin Benî Süleym'den biri ile evlenmesi üzerine Fityevn'in ona söz konusu şartı hatırlatan bir elçi göndermesi oldu.¹¹² Bu durum Evs ve Hazrec için bardağı taşıran son damla olmuş ve Gassânîler'in yardımıyla Yahudileri yenerek onları Yesrib dışına çıkarmaya muvaffak olmuşlardır.¹¹³ Mâlik b. Aclân'ın oğlu Osman'ın Bedir savaşına katılan bir sahabi olduğu düşünülürse bu olayların İslâm'dan kısa bir süre önce gerçekleştiği kabul edilebilir.¹¹⁴

Yahudilerle yapılan savaşta yalnız Hazrec değil, Evs de kârlı çıkmıştır. Çünkü bundan önce şehrin dışında yaşamakta iken Yesrib'in içine yerleşmişlerdir.¹¹⁵ Evs ve Hazrec, Medine içinde kendilerine ait utmlar (kale) inşa etmişlerdir. Üstelik Yahudilerle yaptıkları ve Gassânîler'in yardımıyla galip geldikleri savaşta Yahudilerden de bazı utmlar ele geçirmişlerdi.¹¹⁶ Ancak bir süre sonra Yahudilerin kıskırtmasıyla Evs ve Hazrec birbirine savaş açmış ve yaklaşık 120 yıl boyunca birbirleriyle didişmişlerdir.

---

¹¹⁰ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 132.

¹¹¹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Tarih**, I, 517; ayrıca bkz. Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 132; Baş, Eyüp, **İslâm'ın ilk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri**, Gökkuşbu yayınları, İstanbul-2004, s.25.

¹¹² Cevad Ali, her ne kadar Medine ile ilgili kaynaklarda bu bilgi varsa da benzer hikâyelerin Yemen kralları hakkında da anlatıldığını belirterek bu rivayetlere temkinli yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir. Ancak bu rivayetlerin sıhhati konusunda şüpheye düşsek bile Yahudiler'in Araplara hiç de dostça davranmadıkları kesindir. Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 133.

¹¹³ Belâzürî, **Fütühu'l-Büldân**, s.26; Semhûdî, **el-Vefâ**, s. 179; Mevdudî, **Hz. Peygamber 'in Hayatı**, III, 355; Önkâl, Ahmet, "Hazrec" **DİA**, XXIX, 144.

¹¹⁴ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 133.

¹¹⁵ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 190.

¹¹⁶ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 132.

Evs ve Hazrec arasında Sümeyr Savaşı ile başlayan çatışmalar ondan sonra gelen Ka'b b. Amr, Serâre, Hâtıb, Fâri', Birinci Ficâr, İkinci Ficâr, Rubey' ve Buâs savaşları ile devam etmiştir.¹¹⁷ Adı geçen savaşların birçoğunda Hazrec kabilesi Evs'e üstünlük sağlamıştır.¹¹⁸ Bu savaşların en büyüğü ve aynı zamanda sonuncusu hicretten altı yıl kadar önce Medine'ye iki fersah* uzaklıktaki Buâs mevkiinde cereyan etmiştir.¹¹⁹ Savaşın hicretten beş yıl kadar önce meydana geldiğini söyleyenler olduğu gibi, 40 yıl önce olduğunu iddia edenler de vardır.¹²⁰

Buâs savaşı Evs kabilesinden bir kişinin Hazrec'e sığınan bir yabancıyı öldürmesi üzerine başlamıştır. Savaş esnasında, Evs kabilesinin başında Ensar'ın ileri gelenlerinden Üseyd b. Hudayr'ın¹²¹ babası Hudayr el-Ketaib, Hazrec kabilesinin başında ise Amr b. Nu'man el-Beyâzî bulunuyordu.¹²² Savaşın başlarında Hazrec kabilesi üstünlüğü sağlamış görünüyorken Evs lideri Hudayr'ın sebatı ve savaşı iyi yönetmesi durumu Evs'in lehine çevirdi. Her iki kabileden de birçok ileri gelenin hayatını kaybettiği savaş, Hazrec lideri Amr b. Nu'man'ın atılan bir okla öldürülmesi ve Evslilerin zaferiyle sonuçlandı.¹²³ Ancak bu zafer, Evs'e de son derece pahalıya mal oldu. Zira onlar savaşı kazanmalarına rağmen kabilenin ileri gelenlerini kaybetmişlerdi. Galip gelen Evs ve savaşı kaybeden Hazrec, savaştan sonra Yahudilere daha da muhtaç hale geldiler.

Yesrib'deki Yahudiler, dil, kıyafet, kültür ve medeniyet konularında her bakımdan Araplaşmışlardı. İsimleri Arapça idi. Hicazda yaşamakta olan Benî Za'urâ Yahudileri hariç diğer Yahudi kabilelerinin isimleri Arap ismi idi. Yahudiler kendi dilleri olan İbraniceyi pek kullanmazlardı. Muhtemelen bu dili bilenler de sadece önde

---

¹¹⁷ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 215.

¹¹⁸ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 215.

* Fersah: Yaklaşık 5 km'lik bir uzaklık ölçüsü.

¹¹⁹ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 214.

¹²⁰ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 218; Ancak savaşın 40 yıl önce vuku bulmuş olması kanaatimizce düşük bir ihtimaldir. Zira Buâs savaşının yıkıcı etkileri Medinelileri İslâm'a yaklaştıran bir unsur olmuştur. Oysa 40 yıl önceki bir savaşın tesirlerinin 40 yıl sonra bu denli büyük bir olayı etkileyebileceğini kabul etmek, sürekli savaşan Arap kabileleri açısından pek makul görünmemektedir.

¹²¹ Üseyd b. Hudayr b. Simak b. Atik b. İmruülkays b. Zeyd b. Abdüleşhel el-Ensarî l-Eşhelî. Bedir savaşına katılmamıştır. Uhud savaşından sahabenin en sebatkâr olanlarındandı. Hz. Ömer döneminde h. 20. veya 21. yılda vefat etmiştir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 70-71.

¹²² Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 218; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 234.

¹²³ Semhûdî, **el-Vefâ**, I, 218.

gelen bazı din adamlarıydı. Ancak Yahudilerin, bütün bunlara rağmen kimliklerini muhafaza etmede hassasiyet gösterdikleri bilinmektedir.¹²⁴ Diğer taraftan şehirde Yahudileşen Araplar da vardı. Üstelik Araplar ile Yahudiler arasında çeşitli evlilik bağları da kurulmuştur.¹²⁵

Yesribli Benî Nadîr Yahudileri, kendilerini Benî Kureyza Yahudilerinden üstün görüyorlardı. Bu nedenle herhangi bir öldürme olayında, Benî Nadîr'den biri, kan parasının sadece yarısını verirken, katil Benî Kurayza'dan olunca, kan parasının tamamını vermek zorunda kalıyordu.¹²⁶

“Kaynuka” kelimesi, kuyumcu anlamına gelmektedir.¹²⁷ Onlar İslâmiyet'in başlangıcında bu mesleği yapıyorlardı. Ayrıca o günkü Medine'de uğraşılan diğer ticaret dallarıyla da meşgul oluyorlardı. Tarıma elverişli toprağı olmayıp kuyumcu ve tüccar olan Benî Kaynuka dışında, şehirdeki diğer bütün Yahudilerin çiftçi oldukları söylenebilir.¹²⁸

Arap kabileleri arasında ise putperestlik revaçta idi. Evs ve Hazrec, Müşellel'de, sahilde bulunan Menât adlı puta tapıyorlardı.¹²⁹ Medinelilerin asıl putları bu idi. Ona kurbanlar kesiyor, hediyeler sunuyorlardı. Çocuklarına Abdümenât ve Zeydmenât gibi isimler koyuyorlardı.¹³⁰ Menât'a diğer kabileler de tapmakla birlikte, ona en fazla saygıyı Evs ve Hazrec gösteriyordu.¹³¹ hicrî 8. yılda Resûlullah (s) Hz. Ali'yi bu putu yıkmaya gönderene kadar Kureyş de bu puta tazimde bulunmayı sürdürdü.¹³²

Bir evin fertlerinin taptıkları aile putları olduğu gibi, umuma ait putlar da vardı. Kaynaklarda put heykellerini çalan ve onları kesip parçalayarak bir torbaya koyup,

---

¹²⁴ Mevdudi, **Hz. Peygamber 'in Hayatı**, III, 526.

¹²⁵ Bedr, Abdulbasit, **et-Tarihu's-Şâmil li'l-Medineti'l-Münevvere**, I, 110.

¹²⁶ Hamidullah, “Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat” s.104.

¹²⁷ Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, Ankara-2003, s. 184.

¹²⁸ Hamidullah, “Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat”, s.103.

¹²⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 129.

¹³⁰ İbnü'l-Kelbî, **Kitabu'l-Asnâm**, s. 18.

¹³¹ İbnü'l-Kelbî, **Kitabu'l-Asnâm**, s. 13.

¹³² İbnü'l-Kelbî, **Kitabu'l-Asnâm**, s. 15; İbn Hişâm Menat'ın yıkılması işini Ebu Süfyan b. Harb'in gerçekleştirdiğini nakleder. Ancak Hz. Ali'nin de gönderildiğini iddia edenlerin de olduğunu belirtir. Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 129.

mutfağının ateşini yakmak üzere ihtiyar bir kadına götürülen bir Müslüman'dan söz edilmektedir.¹³³

Evs ve Hazrec dâhil olmak üzere birçok kabile, Menât'a tapmanın yanında hac görevini de yapıyorlardı. Fakat onlar Safâ ve Merve arasındaki sa'y görevini yerine getirmiyorlardı.¹³⁴ Menât'ın bulunduğu yerde ihrama giriyorlardı. Haccı ifa ettikten sonra da Menât'a gelip putun önünde saçlarını tıraş ediyorlar ve hac ibadetini bu şekilde tamamlıyorlardı.¹³⁵ Yani burada ihramdan çıkmış oluyorlardı. Onlar Menât'ın yanı sıra Lât adlı puta da tapıyorlardı. Arap kabilelerinin, Yahudiliğin ve Yahudilerin ahlâkî fikirlerinin etkisinde kaldıkları da müşahede edilmektedir.¹³⁶

Medine'nin dinî hayatına kâhinlerin de etkisinden söz etmek gerekir. İçinden çıkamadıkları bazı zor meseleleri bu kâhinlere götürerek onların çözümüne göre davranırlardı. Kendisine on erkek çocuk verdiği takdirde, bunlardan birini Allah'a kurban edeceğine dair adakta bulunan Hz. Peygamber'in (s) dedesi Abdülmuttalib¹³⁷ adağına uygun olarak on oğlu olunca kura çekti. Çekilen kura ilerde Hz. Peygamber'in (s) babası olacak olan Abdullah'a isabet etti.¹³⁸ Adağa göre Abdullah'ın kurban edilmesi gerekiyordu. Fakat yakın çevresinin baskısı altında kalan Abdülmuttalib bir çözüm aramak durumunda kaldı. Kureyş kabilesinin teşebbüsüyle, Abdülmuttalib, Medine'de yaşayan bir kâhineye başvurmayı kabul etti. Fakat Abdülmuttalib Medine'ye gittiğinde, kâhinenin Medine'nin kuzeyinde bulunan Hayber'de bulunduğunu öğrendi.¹³⁹ Bunun üzerine Hayber'e giden Abdülmuttalib kâhineye meseleyi anlatınca kâhine şöyle dedi: "*Çocukla, sizde adet olan kan bedeli (on deve) arasında kura çekin. Şayet kura yine çocuğa isabet ederse, kan bedeline ilâve ederek, kura develere isabet edinceye kadar devam edin!*"¹⁴⁰ Mekke geleneği, on deveyi kan bedeli olarak kabul ediyordu; kura ile 100 deveye razı oldu. Abdülmuttalib, tam olarak mutmain olmak için, oğlu ile 100 deve

¹³³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 69; Hamidullah, "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", s.105.

¹³⁴ Hamidullah, "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", s.105.

¹³⁵ İbnü'l-Kelbî, **Kitabu'l-Asnâm**, s. 14.

¹³⁶ Hamidullah, "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", s.105.

¹³⁷ İbn İshâk, **Sîre**, 85; İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 199.

¹³⁸ İbn İshâk, **Sîre**, 86; İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 201.

¹³⁹ İbn İshâk, **Sîre**, 89; İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 201.

¹⁴⁰ İbn İshâk, **Sîre**, 89; İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 202.

arasındaki kurayı üç defa tekrarladı¹⁴¹ ve oğlunun hayatı bu şekilde kurtuldu. Bu kâhine, sadece Yahudilerin yaşadığı Hayber'e gittiğinden, kendisinin de Yahudi olduğu düşünülebilir.¹⁴²

Bütün bunların yanında Medine'de Allah'ın isminin anıldığı ve O'nun yaratıcı olarak bilindiği de görülmektedir. İbn Sa'd, Cahiliye döneminde Ebu'l-Heyssem (Mâlik b. Teyyihân) ve Es'ad b. Zürâre'nin putlara tapmayı çirkin bir iş olarak gördüklerini, onlardan nefret ettiklerini ve tevhid inancına sahip olduklarını kaydeder.¹⁴³ Bazı araştırmacılar bu kayda dayanarak yukarıdaki iki şahsı hanîf olarak nitelendirmişlerdir.¹⁴⁴

Her ne kadar Medineliler, civardaki Arap şehirlerinin halkları gibi müşrik olsalar da onlarda Taif veya diğer şehirlerde olduğu gibi bir tapınağa rastlanmamaktaydı.¹⁴⁵ En değer verdikleri putları Menât bile Medine dışında sahilde Müşellel denilen mekide idi.¹⁴⁶

Medine'de kültürel hayat, Hicaz'ın geri kalanından pek de farklı değildi. Hayat tarzları birbirine çok benzemektedir. Bölgede çok kadınla evlilik yaygındı. Vefat eden bir adamın sadece hanımını ve kızı değil, küçük erkek çocukları dahi miras alamıyordu; mirastan sadece bir savaş esnasında eli silah tutan, buluğa ermiş erkek çocukları hak alabiliyordu. Şayet bütün erkek çocuklar buluğa ermemişlerse, yeğenler ve baba soyundan gelen akrabalar bütün mirası alıyordu.¹⁴⁷ O takdirde zengin olan bir aile, şayet mirasçılarla iyi ilişkiler içinde değilse, ertesi gün parasız ve dilenci durumuna düşebiliyordu.¹⁴⁸

Yesrib'de para karşılığında bayram ve düğünlerde şarkı söyleyenlerin yanında sadece cenazelere katılan ve ağlayan gruplar da vardı. Bu ağlayıcılar, gruplar halinde gelirler, bazıları bir müddet feryat edip ağlarlar, onlar susunca da diğerleri ağıtlara

¹⁴¹ İbn İshâk, **Sîre**, 92; İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 203.

¹⁴² Hamidullah, "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", s.105.

¹⁴³ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 185.

¹⁴⁴ Bkz. Hamidullah, "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", s.105.

¹⁴⁵ Cevad Ali, **el-Mufassal**, IV, 128.

¹⁴⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, I, 129.

¹⁴⁷ İbn Habib, Ebu Ca'fer Muhammed, **el-Muhabber**, Daru'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut-ts., s. 325-326.

¹⁴⁸ Hamidullah, "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", s.105 Ayrıca bkz. Ateş, Ali Osman, **İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri**, Beyan, İstanbul-1996, s.379-380.

devam ederlerdi. Ahenkli bir şekilde şiir söylemeye önem veren şairler ve hatipler de bulunuyordu.¹⁴⁹

---

¹⁴⁹ Hamidullah, “Asr-ı Saadet öncesi Medine’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı” I, 107-108.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER (s) DÖNEMİNDE ENSAR

I. YESRİBLİLERİN İSLÂM'A GİRİŞİ

Hız. Peygamber, on yıl boyunca insanları Mekke'de İslâm'a çağırılmış; ancak onun tebliğine olumlu cevap verenlerin sayısı çok az olmuştu. Bir ümitle gittiği Taif'te ise Mekke'yi aratacak bir ortamla karşılaşmıştı. Taiflilerin, İslâm'a girmek bir yana davete bile tahammüllerinin olmadığını görmüştü.¹

Gerek Mekke, gerekse Taif'te istediğini elde edemeyen Resûlullah (s), çalışmalarını diğer Arap kabileleri üzerine yoğunlaştırdı. Gerçi önceden de onları İslâm'a davet ediyordu; ancak bu sefer daha farklı bir yöntem uyguladı. Önceleri genel olarak İslâm'a çağırdığı bu kişileri şimdi tek tek her bir kabilenin reisiyle bizzat görüşmek suretiyle kazanmaya çalışıyordu. Bunun için de en uygun zaman ve zemin, insanların gelip toplandıkları panayırlar ile hac mevsimiydi. Ukâz, Zü'l-Mecâz ve Mecenne panayırları, bir açık hava toplantısı mahiyetinde idi. Bu panayırlarda hem ticaret yapılıyor, hem de şairler şiirlerini okuyor ve hatipler halka hitap ediyorlardı. Bir nevi halka açık kültür ve ticaret festivali yapılmaktaydı. İşte böyle ortamların İslâm davasını daha geniş kitlelere ulaştırmak için elverişli olduğunu gören Resûlullah (s) harekete geçti. Her görüştüğü kabile reisine “Bana eman verin ve benim davetimi destekleyin ki Allah'ın kelamını herkese iletebileyim.”² diyordu. Ancak Resûlullah'ın (s) bu gayretleri karşısında müşrikler de boş durmuyor, bilhassa Ebû Leheb ve Ebu Cehil işlerini güçlerini tamamen bırakıp İslâm'ın yeni kabilelere tebliğini engellemeye uğraşıyorlardı.³ Hatta kimi zaman Ebu Leheb, Hz. Peygamber'i (s) adım adım takip ediyor, onun çıktığı her çadıra hemen akabinde giriyor ve aleyhte propaganda yapıyordu.⁴ Bunun çok olumsuz neticeleri oluyordu. İslâm'ı kabul edecek gibi olan ya da en azından üzerinde düşünecek olanlar, az önce gelen adamın bizzat amcasının onu yalanlamasından etkileniyorlar “Senin ailen ve akrabaların bile sana tabi olmuyorlar. Oysa onlar seni bizden daha iyi biliyorlar.” diyerek daveti kabul etmekten kaçınıyorlardı.⁵

¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 34.

² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 345.

³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 346.

⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 38; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 344-346.

⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 184.

Bu tebliğ çalışmalarının birinde Medinelî Evs ve Hazrec kabileleri Mekke'ye yaptıkları bazı seferler sonucu Hz. Peygamber ile tanışarak İslâm'ı kabul ettiler. Başlarda küçük bir grubun kabul ettiği İslâm, kısa sürede Medine'de dalga dalga yayılarak yeni bir güç haline geldi.

A. Evs ve Hazrec'in İslâm'la Tanışması

Medine'de ilk müslümanın kim olduğu tartışmalı bir mevzudur. İlk dönem İslâm tarihçileri bir isim üzerinde ittifak etmiş değillerdir. Ancak yine de bu konuda bazı görüşler ileri sürülmüştür.

İbn Hişâm ile Taberî, İbn İshâk ve Asım b. Ömer b. Katâde'ye dayanarak naklettikleri rivayette Resûlullah (s) ile ilk görüşen Medinelinin Hazreclî Süveyd b. Sâmit olduğunu ifade etmişlerdir.⁶ Süveyd, kabiliyetli oluşu, yiğitliği, şiir ve edebiyatı sevmesi ve soylu bir aileye mensup olması nedeniyle "kâmil" lakabı ile tanınıyordu.⁷ İbn Sa'd "kâmil" lakabının halk arasında üstün bir yere sahip olan, yüzücülük ve okçulukta mahir, okuma-yazması olan ve akıllı, zeki kişilere verildiğini kaydeder.⁸ Bu durumda bunun Süveyd'e özel bir lakap olmadığı anlaşılmaktadır. Süveyd, anne tarafından da Resûlullah'ın (s) akrabasıdır. Süveyd'in annesi ile Hz. Peygamber'in (s) dedesi olan Abdülmuttalib'in annesi Selma bt. Amr kardeşirler.⁹ Resûlullah Süveyd ile görüştü ve kendisini hak dine davet etti. Aralarında geçen kısa bir konuşmadan sonra Süveyd İslâm'ı kabul etti ve Medine'ye döndü, ama kısa bir süre sonra Hazrec tarafından öldürüldü.¹⁰ İbn Hişâm'a göre Süveyd'in öldürülüşü Buâs savaşından önceki bir olaydır.¹¹ Dolayısıyla Süveyd'in Resûlullah (s) ile olan bu görüşmesi oldukça erken bir dönemde gerçekleşmiştir.

İbn Sa'd ise ilk iman eden Medinelinin kim olduğu konusunda ihtilaf olduğunu ifade ettikten sonra Es'ad b. Zürâre¹² ve Zekvân b. Abdi Kays'ın¹³ ilk Müslüman olan

⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 41; Taberî, **Tarih**, II, 351.

⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 41; Taberî, **Tarih**, II, 351.

⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 603.

⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 364.

¹⁰ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 366.

¹¹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 43.

¹² Es'ad b. Zürare b. Udes b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganem b. Mâlik b. En-Neccâr, Ebu Ümame el-Ensârî el-Hazrecî en-Neccârî. Resulullah ile Akabe'de üç defa buluşmuştur. Medinelî Müslümanlara ilk kez

Medineliler olduklarına dair bazı rivayetlere yer verir.¹⁴ Bu rivayetlerde şu ek bilgilere rastlıyoruz. İlk önce Es'ad b. Zürâre ile Zekvân b. Abdi Kays, ittifak yapmak amacıyla Utbe b. Rebi'a ile görüşmek üzere Mekke'ye gittiler. Ancak Utbe ile görüşmeden önce Hz. Peygamber (s) hakkındaki dedikoduları duyup onunla görüştüler ve Müslüman oldular. Daha sonra Hz. Es'ad b. Zürâre, Medine'ye gidip durumu Ebu'l Heysem b. Et-Teyyihân'a anlattı ve o da Müslüman oldu.¹⁵ Bundan sonra Ebu'l-Heysem, Akabede Resûlullah ile görüşmüş olan altı kişiye katıldı. İlk Müslüman olan Medinelilerin Râfi b. Mâlik¹⁶ ile Muâz b. Afra¹⁷ olduğu da rivayet edilmiştir.¹⁸

İbn Hişâm, Taberî'nin İbn İshâk'a dayanarak naklettikleri rivayete göre; Buâs muharebesinden önce Evs ile Hazrec arasında husumet ve çatışma başlayacakken, Evs'in bir kolu olan Benî Abdü'l-Eşhel'in bir heyeti, Ebu'l-Haysir Enes b. Râfi¹⁹ liderliğinde Hazrec kabilesine karşı Kureyş ile ittifak yapmak arzusuyla Mekke'ye geldi.²⁰ Hz. Peygamber, bu heyetin geldiğini duyunca onların yanına gitti ve kendilerine, uğruna geldikleri şeyden daha iyi bir şey kabul etmek isteyip istemediklerini sordu. Onlar, bunun ne olduğunu sordular. Resûlullah, "Ben, Allah tarafından kullarına gönderilen elçisiyim. Ben, kulları Allah'tan başkasına kulluk etmemek, ondan başka kimseye ortak koşmamaya davet etmeye geldim. Bana ayrıca bir kitap nazil olmuştur." dedikten sonra onlara İslâm'ın ana ilkelerini açıkladı ve kendilerine Kur'an okudu.

Cuma namazı kıldıran kişidir. Resulullah tarafından seçilen on iki nakibden birisidir. Hicretten kısa bir süre sonra Medine'de vefat etmiştir. Es'ad b. Zürâre cahiliye döneminde de tevhide inanıyor ve putperestlikten nefret ediyordu. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 208.

¹³ Zekvan b. Abdi Kays b. Halde b. Muhalled b. Âmir b. Zurayk el-Ensarî el-Hazrecî. Akabe ehliinden olup Uhud savaşında şehid düşmüştür. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 338.

¹⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 1 85.

¹⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 186.

¹⁶ Râfi b. Mâlik b. Aclan b. Amr b. Âmir b. Zurayk el-Ensarî ez-Zurakî. Akabe biatlerine katılmıştır. Bedir savaşında bulunamamıştır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 369.

¹⁷ Muaz b. Hâris b. Rifaa b. Hâris b. Sevad b. Mâlik b. en-Neccâr el-Ensarî el-Hazrecî. Annesinin adı "Afra"dır ve onunla tanınmıştır. Akabe'de Resulullah ile ilk görüşenlerdendir. Bedir savaşına katılmış ve Ebu Cehil'i öldürenlerden birisi olmuştur. Bazı rivayetlere göre Bedir'de aldığı bir yara iyileşmemiş ve şehid olmuştur. Başka rivayetlere göre ise bundan sonra da yaşamıştır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 110.

¹⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 186.

¹⁹ Ebu'l-Haysir Enes b. Râfi. Evs kabilesinin ileri gelenlerinden birisi. Bazı rivayetlerde Müslüman olduğu söylenmiştir. Bir oğlu ve bir kızı Bedir savaşına katılmışlardır. Abdurrahman b. Avf bu kızla evlenmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 390.

²⁰ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 367.

Heyette yer alan İyâs b. Muâz²¹ adındaki bir genç bunları duyduktan sonra “Vallahi arkadaşlar, uğruna geldiğiniz şeyden bu, kesinlikle daha iyidir.” dedi. Fakat kabile başkanı Ebu'l-Haysir bu gencin yüzüne toprak atıp, Resûlullah'a, “Bizi bağışla! Biz buraya başka bir iş için geldik.”²² diyerek Mekke'ye geliş amaçlarının farklı olduğunu belirtti.

Muhtemelen Ebu'l-Haysir Resûlullah'tan (s) ve onunla Kureyş kabilesi arasında meydana gelen olaylardan haberdardı. Bu nedenle Kureyş'in dostluğunu kazanmaya gelmişken onların düşmanlığını ve öfkelerini üzerine çekmek istememişti. Nitekim İbn Hişâm'ın verdiği şu bilgi düşüncemizi doğrulamaktadır. İyas'ın yaptığı teklife kızan Ebu'l-Haysir “*Amma da konuşuyorsun. Biz buraya Kureyş'le düşmanlarımıza karşı ittifak yapalım diye geldik; sen ise istiyorsun ki Kureyş'i düşman yapıp gidelim.*”²³

B. Akabe Biatleri

Hz. Peygamber, Mekke döneminin sonlarına doğru hac mevsiminde Mekke'ye gelen farklı kabilelere İslâm'ı tebliğ etmeye başlamıştı. Bu amaçla Kinde, Kelb, Beni Âmir b. Sa'sa'a gibi bazı kabilelerle görüşmeler yaptı ancak bir sonuç alamadı.²⁴

Bi'set'in 11. yılında (620) hac mevsiminde Resûlullah (s) yine her yıl yaptığı gibi hac için Mekke'ye gelen Arap kabileleri ile görüşmek üzere Mina tarafına yöneldi. Birkaç kabile ile görüştüktan sonra Akabe yakınlarında konaklamış olan Hazrec kabilesinden bir grubun yanına gitti.²⁵ Resûlullah (s) kendilerine, “Siz kimsiniz?” diye sordu. Onlar, “Biz Hazrec kabilesine mensubuz.” dediler. Resûlullah (s), “Eğer biraz oturursanız size bazı şeyler söyleyeceğim.” dedi. Hazrecliler teklifi kabul edince Resûlullah yanlarına oturdu, onları Allah'a davet etti, İslâm'ın temel ilkelerini anlattı ve onlara Kur'an-ı Kerim'den İbrahim Suresinin 35-52. ayetlerini okudu.²⁶

²¹ İyas b. Muaz el-Ensarî el-Eşhelî. İyas Resulullah'a iman etmiş ancak onun hicretinden önce Buâs savaşında öldürülmüştür. Kavminde bazı kimseler ölmeden önce “Allahu Ekber”, “Elhamdulillah” “Sübhanallah” ve kelime-i Tevhid'i teleffuz ettiğini duymuşlardır. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 313.

²² İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 44; Taberî, **Tarih**, II, 352; krş. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 367.

²³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 44.

²⁴ İbn İshâk, **Sîre**, 263 vd.

²⁵ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 371.

²⁶ Taberî, **Tarih**, II, 353.

Resûlullah (s) okumasını bitirince Hazrecliler aralarında, “Arkadaşlar, bilin ki Yahudilerin durmadan sözünü ettikleri ve geleceğinden haber verdikleri nebi budur. Onlar –iman etmede- bizi geçmememeli.” dediler.²⁷ Zira Medine’deki Yahudiler, Araplarla yaptıkları her kavgadan sonra onlara “Yakında bir peygamber gelecek, ona tabi olacağız. İrem ve Âd milletleri gibi, sizin kökünüzü kazıyacağız.” diyorlardı.²⁸

Kur’an ayetlerinden etkilenen Es’ad b. Zürâre arkadaşları üzerinde kabilenin ileri gelenlerinden birisi olması hasebiyle var olan etkisini de kullanarak onları İslâm’ı kabul etmeye davet etti.²⁹ Kafiledelikler İslâm’ı kabul ettiler, Resûlullah’ı tasdik ederek kabilelerinin ayrılık, kargaşa ve fitne içinde yüzdüğünü, Hz. Peygamber vesilesi ile Allah’ın onları birleştirmesini umduklarını söylediler³⁰ ve şunları eklediler: “Biz onlara gidiyoruz ve sizin bize tebliğ ettiğiniz dini onlara anlatacağız. Eğer bizim anlattıklarımızı dinler ve kabul ederlerse Allah’ın yardımıyla sizin etrafınızda birleşirler. Böyle olursa yeryüzünde sizin kadar aziz ve şerefli başka bir adam olmayacaktır.”³¹

Bazı rivayetlerde bu olaydan şöyle bahsedilmiştir. “Resûlullah onlara dedi ki: Rabbimin mesajını herkese iletebilmem için beni destekler misiniz?” Onlar dediler ki: “Ya Resulallah, bizde Buâs muharebesi henüz son bulmuştur. Eğer sen hemen şu sıralarda oraya gelirsen halkın senin etrafında birleşmeleri zor olacaktır. Şimdilik bizim oraya dönmemize müsaade et. Belki de Allah aramızdaki ilişkileri düzeltir ve senin bize telkin ettiğin şeyi biz onlara telkin ederiz. Böylece belki Allah onları senin etrafında toplar. Böyle olduğu takdirde senden kuvvetlisi olmayacaktır. Biz gelecek yıl hac mevsiminde tekrar görüşelim.”³² Bu son derece makul teklifi olumlu karşılayan Resûlullah (s), Medine’deki nazik durum ortadan kalkana ve Medineliler bu konuyu kendi içlerinde iyice müzakere edene kadar Mekke’de kaldı.

²⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, IV, 371.

²⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 45-46; Taberî, **Tarih**, II, 354; Önkâl, Ahmet, “Akabe Biatleri” **DİA**, İstanbul-1991, III, 211.

²⁹ Algül, Hüseyin, **İslâm Tarihi**, I-IV, Gonca yayınevi, İstanbul-1991, I, 251.

³⁰ İbn Sa’d, **Tabakât**, I, 186.

³¹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 46; Taberî, **Tarih**, II, 354.

³² İbn Sa’d, **Tabakât**, I, 186; Taberî, **Tarih**, II, 351; Ayrıca bkz. Mevdudi, **Hz. Peygamber’in Hayatı**, III, 359.

Akabe'de Resûlullah'a (s) biat eden altı kişi ve mensup oldukları Hazrec'in boyları şunlardır;³³

1. Ebu Ümâme Es'ad b. Zûrâre (Benî Mâlik b. Neccâr)
2. Avf b. Hâris b. Rifa'a³⁴ (Benî Mâlik b. Neccâr)
3. Râfi b. Mâlik (Benî Zûrayk)
4. Kutbe b. Âmir b. Hadide³⁵ (Benî Selime)
5. Ukbe b. Âmir b. Nabi³⁶ (Benî Harâm b. Ka'b)
6. Câbir b. Abdullah b. Ri'âb³⁷ (Benî Ubeyd b. Adiy)

Bazı rivayetlerde yukarıdaki isimlere Ebu'l-Heysen b. Teyyihân ile Uveym b. Sâide'nin³⁸ de eklenmesiyle toplam sayı sekize çıkarılmaktadır.³⁹ Ancak bu görüş çok fazla kabul görmemiştir.

Medineliler, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in (s) sözlerinden çok etkilendiler. Hemen Medine'ye dönerek etkili bir tanıtım ve tebliğ çalışmasına başladılar. Öyle ki bir yıl içinde Medine'nin dört bir yanında bu yeni din konuşulur oldu. Medine çarşı ve pazarlarında, insanların bir araya geldiği her mecliste İslâm'dan söz ediliyordu. Müslümanların kamuoyu oluşturma çalışmaları kısa zamanda büyük meyveler vermeye başladı.⁴⁰

³³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 46-47; Taberî, *Tarih*, II, 354; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 372.

³⁴ Avf b. Hâris b. Rifaa b. Hâris b. Sevad b. Mâlik b. en-Neccâr el-Ensârî el-Hazrecî. Annesi Afra'dan dolayı Avf b. Afrâ da denmiştir. Kardeşleri Muaz ve Muavviz ile birlikte Bedir savaşına katıldı ve bu savaşta şehid düştü. İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 614.

³⁵ Kutbe b. Âmir b. Hadide b. Amr b. Sevad b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî el-Hazrecî. Akabe, Bedir ve diğer savaşlarda bulundu. Mekke'nin fethinde kabilesi Benî Seleme'nin bayrağını taşıdı. Hz. Ömer veya Hz. Osman döneminde vefat ettiği söylenmiştir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 338.

³⁶ Ukbe b. Âmir b. Nabi b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b b. Ganem b. Seleme el-Ensârî es-Selemî. Birinci Akabe Bedir, Uhud ve diğer savaşlarda bulunmuştur. Savaşlarda miğferine yeşil renkli bir şey bağlardı. Hz. Ebu Bekir döneminde Yemame savaşında şehid düşmüştür. İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 430.

³⁷ Câbir b. Abdullah b. Riab b. Numan b. Sinan b. Ubeyd b. Adiy b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî es-Sülemî. Bedir savaşına katılanlar arasında sayılmıştır. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 545.

³⁸ Uveym b. Sâide b. Aiş b. Kays b. Numan b. Zeyd b. Ümeyye b. Mâlik b. Avf b. Amr b. Avf b. Mâlik b. Evs el-Ensârî el-Evsî. Hz. Peygamber'le birlikte Bedir Uhud ve diğer savaşlara katıldı. Resulullah Ömer b. Hattab ile Uveym b. Sâide'yi kardeş yapmıştı. Hz. Ömer halifeliği döneminde vefat etti. İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 620.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 373.

⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 47; Taberî, *Tarih*, II, 355; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 373, 374.

1. Birinci Akabe Biati

Akabe'de İslâm'ı kabul eden ilk altı Medineli, memleketlerine dönünce etraflarındaki insanlara İslâm'ı anlatmaya başladılar. Bunun neticesinde Medine kamuoyunda gündemin baş maddesi olarak evlerde Resûlullah'ın (s) adı ve davet ettiği mesaj konuşulmaya başlandı.⁴¹ Ertesi yıl yani bi'setin 12. yılı hac mevsiminde Medine'den gelen on iki kişilik bir grup Akabe'de Resûlullah (s) ile görüştü.⁴² Bu on iki kişiden beşi bir önceki yıl Müslüman olanlardı. Önceki yıl Hz. Peygamber'le (s) buluşmuş olan Câbir b. Ri'ab bu yıl gelmemişti. Diğer yedi kişiden beşi Hazrec kabilesine ikisi de Evs kabilesine mensuptular. Bu Müslümanların adları ve kabileleri şöyledir;⁴³

1. Muâz b. Hâris b. Rifa'a **Benî Neccâr'dan (Hazrec)**
2. Zekvân b. Abdi Kays,⁴⁴ **Benî Züreyk'tan (Hazrec)**
3. Ubâde b. Sâmit⁴⁵ **Benî Avf b. El-Hazrec'den (Hazrec)**
4. Yezîd b. Sa'lebe⁴⁶ **Benî Avf b. El-Hazrec'den (Hazrec)**
5. Abbâs b. Ubâde b. Nadle⁴⁷ **Benî Sâlim b. Avf b. Hazrec'den (Hazrec)**
6. Ebu Heysem b. Et-Teyyihân **Benî Abdi'l-Eşhelden (Evs)**
7. Uveyym b. Sâide **Benî Amr b. Avf'tan (Evs)**

Diğerleri ise ilk heyette yer alan Es'ad b. Zürâre, Avf b. Hâris, Râfi' b. Mâlik , Kutbe b. Âmir ve Ukbe b. Âmir'dir.

⁴¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 187; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 374.

⁴² İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 49; Taberî, **Tarih**, II, 355.

⁴³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 47-49; Taberî, **Tarih**, II, 356.

⁴⁴ İbn Hişâm'ın belirttiğine göre bu zat Mekke'de Resulullah'ın (s) yanında kalmış ve Hicret esnasında Medine'ye dönmüştür. Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 48.

⁴⁵ Ubâde b. Sâmit b. Kays b. Esram b. Fihri (b. Kays) b. Sa'lebe b. Ganem b. Sâlim b. Avf b. Amr b. Avf b. Hazrec el-Ensarî el-Hazrecî. Ensar'ın ileri gelenlerinden birisidir. Bedir savaşına ve diğer savaşlara katıldı. Mısırın fethinde bulundu. İlmî ile temayüz etmiş, Muaviye zamanında Şam'da kadılık yapmıştır. h. 34 yılında Şam yakınlarında Remle'de vefat etti. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 506.

⁴⁶ Yezîd b. Sa'lebe b. Hazme b. Asram b. Amr b. Umara b. Mâlik el-Belevî. Her iki akabe biatine de katılmıştır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 509-510.

⁴⁷ Abbâs b. Ubâde b. Nadle b. Mâlik b. Aclan b. Zeyd b. Ganem b. Sâlim b. Avf el-Ensarî el-Hazrecî. Abbâs b. Ubâde Resulullah ile birlikte Mekke'de kaldı sonra Medine'ye hicret etti. Bu nedenle hem Muhacir hem de Ensar'dan sayıldı. Abbâs Uhud savaşında şehid düşmüştür. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 510-511.

Resûlullah'ın (s) birinci Akabe biatinde Müslümanlardan aldığı biate "*Bey'atü'n-Nisa*" adı verilir. Zira bu biatin sözleri, Mekke fethi sonrasında Kur'an-Kerim'in Müslüman kadınlardan alınmasını teklif ettiği Mümtehine suresinin 12. ayetindeki biatin sözlerine çok benzemektedir.⁴⁸ Bu ayette Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: "*Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi bir işte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*"⁴⁹ Başka bazı görüşlere göre bu biate *Bey'atü'n-Nisa* denmesinin sebebi savaşmanın biatte yer almamasıdır.⁵⁰ Her iki görüşten dolayı da bu biate *Bey'atü'n-Nisa* denilmiş olabilir.

İbn Hişâm, İbn İshâk'a dayandırarak, biat'in metnini şöyle nakletmiştir:

"*Biz (Medineli Müslümanlar) Allah'a kimseyi ortak koşmayacağız. Hırsızlık yapmayacağız. Zina yapmayacağız. Evlatlarımızı katletmeyeceğiz. Hiçbir şekilde hiçbir kimseye iftirada bulunmayacağız. Resûlullah'a (s) asla itaatsizlik etmeyeceğiz.*" Resûlullah (s) da söylediklerine cevaben "*Eğer bu sözlere sadık kalırsanız sizin için cennet vardır. Eğer birisi haram olan bir fiil işlerse bu mesele Allah'a havale edilecektir. O isterse cezalandırır isterse affeder*"⁵¹ buyurdu.

Akabe'deki ilk görüşmeden sonra İslâmî daveti bekleyen tehlike, Evs kabilesinin İslâm'ı reddetmesiydi. Aralarındaki husûmetten dolayı Evs kabilesinin, Hazrec'in getirdiği bu yeni dini kabul etmeme ihtimali vardı ve bu, Medine'de iki kabileden Hazrec'in İslâm, Evs'in de Cahiliye temsilcisi olarak aralarında var olan düşmanlığı farklı bir boyuta taşımaları anlamına gelecekti. Ancak Hazrec kabilesinin İslâm'ı sunuş şekli ve Resûlullah'ın (s) mesajlarının kuşatıcılığı, Evs kabilesini de etkiledi ve böylece Birinci Akabe biatinde Evs kabilesinden de temsilciler yer aldı. Onların bu ortak tavrı

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 73.

⁴⁹ *Mümtehine*, 60/12.

⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 375. Farklı görüşler için bkz. Algül, *İslâm Tarihi*, I, 265.

⁵¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 50. Ayrıca bkz. Taberî, *Tarih*, II, 356; Mevdudi, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, III, 362.

Evs ile Hazrec'in kabilecilik ve asabiyet engelini ilk etapta bertaraf ettikleri anlamına gelmektedir.⁵²

Birinci Akabe Biatından sonra Medineli Müslümanlar yurtlarına dönerken, Hz. Peygamber, (s) Mus'ab b. Umeyr'i onlara dinlerini öğretmek, İslâm'ın Medine'de yayılıp yerleşmesini sağlamak için onlarla birlikte gönderdi.⁵³ Mus'ab b. Umeyr'in önemli bir diğer görevi de Medine'nin iç siyasî yapısını gözlemlemek ve bu konuda Resûlullah'a (s) bilgi vermektir.⁵⁴

2. İkinci Akabe Biati

Bi'set'in 13. yılı Zilhicce ayında (miladi 622 yılının Haziran ya da Temmuz başı) hac mevsimi yaklaşıncaya kadar İslâm, Medine'de bir hayli yayılmıştı. Artık Medineli Müslümanlar kendi aralarında "Allah'ın Resulü daha ne kadar Mekke dağlarında itilip kakılacak." diyerek Resûlullah'ı (s) Medine'ye davet etmek için şartların olgunlaştığını aralarında konuşmaya başlamışlardı.⁵⁵

Bir yıl sonra hac mevsiminde Medineli Müslümanlar daha önce sözleştikleri gibi Mekke'ye Resûlullah ile buluşmak için gittiler.⁵⁶ İbn Hişâm, Ensar'dan Ka'b b. Mâlik'e⁵⁷ ait detaylı bir rivayeti şöyle aktarmaktadır: "Biz (Ensar) kabilemizin müşrikleriyle⁵⁸ hacca gittik. Daha önce Resûlullah'ı (s) hiç görmemiştik ve hiç tanımıyorduk. Bu sebeple Mekkelilerden birine sorduk. Adam bize amcası Abbâs'ı tanıyıp tanımadığımızı sordu. Ticaret için bize gelip gittiğinden Abbâs'ı tanıdığımızı söyleyince şöyle dedi: "Harem'e gidin, Resûlullah (s) Abbâs ile birlikte orada oturuyor." Biz onun tarif ettiği gibi Harem'e gittik ve Resûlullah'a (s) selam verdik. Resûlullah (s) Abbâs'a dönerek "Siz bu zatları tanır mısınız?" diye sordu. O, "Evet, bunlar Berâ' b. Ma'rûr⁵⁹ ve Ka'b b. Mâlik'tir." Hiç unutmam, Resûlullah (s) benim adımı duyar

⁵² Gadban, Münir Muhammed, **Nebevi Hareket Metodu**, Nehir Yayınları, İstanbul-1998, I, 226

⁵³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 373.

⁵⁴ Watt, "Arapların Hâkimiyeti ve Yükselişi", s.55.

⁵⁵ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 396.

⁵⁶ Taberî, **Tarih**, II, 357.

⁵⁷ Ka'b b. Mâlik b. Ebu Ka'b. Meşhur şair sahabi. Ensar'dan olup Tebuk seferinde tövbesi kabul edilen üç kişiden biridir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 457.

⁵⁸ İbn Sa'd'a göre o yıl yaklaşık 500 Medineli hac için Mekke'ye gelmişti. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 188.

⁵⁹ Ebu Bişr, Berâ b. Ma'rûr b. b. Sahr b. Hansâ b. Sinân b. Ubeyd b. Adiy b. Ganm b. Ka'b b. Seleme b. Sa'd b. Ali b. Esed b. Sâride b. Tezîd b. Cüşem b. Hazrec el-Ensarî el-Hazrecî es-Sülemî.

duymaz “Şair mi?” diye sordu. Abbâs da “Evet” diye cevapladı. Bundan sonra Hz. Peygamber (s) teşrik günlerinin ortasında gece vakti kendisiyle buluşmamızı teklif etti. Kararlaştırılan gece halkımızın konakladığı yerden kalktık ve gizlice Resûlullah (s) ile buluşmak üzere Akabe’ye hareket ettik. Milletimizin müşriklerinin bunu haber almalarını istemiyorduk; ama aramızda hâlâ eski dininde olan eşraftan Ebu Câbir b. Haram da vardı. Biz ona “Siz bizim büyüğümüz ve kabilemizin ileri gelenlerinden birisiniz. Biz sizin cehennemde yanmanızı istemiyoruz.” dedik ve ona İslâm’ı anlattık. O da Müslüman oldu ve bizimle beraber Akabe biatine katıldı.⁶⁰ Biz o sırada 73 erkek ve 2 kadındık. Kadınlardan biri Benî Neccâr’dan Ümmü Ümare Nesibe (veya Nüseybe) bt. Ka’b, diğeri ise Benî Seleme’den Ümmü Menî Esmâ bt. Amr Ümmü Menî idi.⁶¹

Uveym b. Sâide’den nakledilen bazı ayrıntılar ise şöyledir: Mekke’ye vardıklarında Resûlullah (s) ile Abbâs b. Abdülmuttalib aracılığıyla görüşmüşler ve Abbâs, Medinelilerin beraberlerindeki müşriklerden dolayı bu görüşmeyi gizli tutmalarını istemişti. Daha sonra Resûlullah (s) onlara hacıların Mina’dan ayrılacakları son günde Akabe tepesinin alçak bir yerini tarif etmiş ve orada buluşmayı kararlaştırmışlardı. Resûlullah (s) ayrıca uyumakta olan hiç kimseyi uyandırmamalarını ve kararlaştırılan yere gelmeyen kimseyi aramamalarını tembih etti.

Bu arada Kureyş de boş durmuyor casuslarıyla Resûlullah’ın (s) faaliyetlerini devamlı gözetliyordu. Bu nedenle konuşmalar son derece kısa ve öz olmak durumundaydı. Akabe’de herkes toplandıktan sonra Resûlullah (s) şöyle dedi: “Kim konuşmak istiyorsa konuşmasını kısa tutsun, zira müşriklerin casusları her yerde sizi aramaktadırlar.”⁶²

İbn Hişâm Ka’b b. Mâlik’in şu rivayetine yer vermiştir: “İlk önce Abbâs söze başladı ve şunları söyledi: “Ey Hazrecliler!⁶³ Muhammed’in aramızda nasıl bir mevki ve makamı olduğunu biliyorsunuz. Onun peygamberliğini kabul etmeyenlere karşı biz

---

Hicretten kısa bir süre sonra Medine’de vefat etti. Malının üçte birini Resulullah’a vasiyet etmişti. Ancak Resulullah bunu kabul etmedi ve malını çocuğuna iade etti. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 415.

⁶⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 57; Ayrıca aynı rivayetin nakledildiği farklı bir kaynak olarak bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, IV, 396.

⁶¹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 58.

⁶² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, IV, 407.

⁶³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 58. O devirde Evs ile Hazrec’in ikisi de birlikte Hazrec diye anılıyordu. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, IV, 401.

(Benî Haşim ve Benî Muttalib) onu destekledik ve himaye ettik. Bu sebeple kendisi kavmi içinde güçlü bir mevkiye sahiptir ve kendi şehrinde emin bir konumda bulunuyor. Fakat o size gelmekte ısrar ediyor. Şimdi eğer siz davet ettiğiniz gibi sözlerinize bağlı kalacak ve muhaliflerine karşı onu koruyacaksınız, üzerinize almak istediğiniz sorumluluğu alın. Fakat eğer onun buradan çıkması ve size katılmasından sonra herhangi bir zorlukla karşılaşacağınıza dair endişeniz varsa açık açık söyleyin. Eğer o size geldikten sonra onu bırakmanız veya düşmanlarına teslim ederseniz o zaman şimdiden bu işten vazgeçin. Zira o, halkı arasında güçlü bir mevkiye ve şehrinde emin bir yere sahiptir.” Medinelî Müslümanlar, “Sizin söylediklerinizi dikkatle dinledik. Bundan sonra ey Resûlullah! Siz buyrun ve bizden ne taahhüt almak istiyorsanız alın.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s) bir konuşma yaptı ve ardından Kur’an okudu, onları Allah’a davet ederek İslâm’a sadık kalmalarını istedi ve şöyle devam etti: “Kendi ailelerinizi tehlikeye karşı himaye ettiğiniz gibi beni de himaye edeceğinize ve destekleyeceğinize dair sizden biat almak istiyorum.” Resûlullah’ın (s) isteğine Berâ’ b. Ma’rûr, onun elini kendi eli içine alarak, “Evet sizi hak ile göndermiş olan Allah’a yemin olsun ki, sizi, kendi çoluk-çocuklarımız gibi koruyacağız. O halde ey Allah’ın Resulü! Bizden biat alın. Biz savaşçı kişileriz. Kahramanlığı atalarımızdan miras almış bulunuyoruz.” karşılığını verdi.

Bu sırada Ebu’l-Heyssem et-Teyyihân da söze katıldı ve dedi ki: “Ey Allah’ın Resulü! Bizimle diğerleri (Yahudiler) arasında ittifak vardır. Biz bu ittifakı bozmak istiyoruz. Ancak biz, Allah’ın lütfu ve senin gayretinle bir gün Medine’de üstünlük sağlarsak “Acaba Resûlullah (s) Mekke’ye geri döner mi?” diye endişe ediyoruz.” Resûlullah (s) bu sözlere tebessüm etti ve “Hayır, artık beraber yaşayacağız, beraber öleceğiz. Ben sizinim ve siz de benimsiniz. Kiminle savaşsanız ben de onunla savaşacağım ve kiminle barış yaparsanız, ben de onunla barış yapacağım.” dedi.⁶⁴

Câbir b. Abdullah ise İkinci Akabe Biati’nin şartlarını şöyle aktarmaktadır: “Biz Akabe’de toplandıktan sonra “Ya Resulallah (s)! Biz hangi hususlarda size biat edeceğiz?” dedik. Resûlullah (s) dedi ki: “İyi ya da kötü her vaziyette emirlerimi dinleyeceğinize, itaat edeceğinize, ister varlıklı ister sıkıntılı halinizde olsun mallarınızı harcayacağınıza, iyilik için çalışacağınıza, herkesi kötülükten men edeceğinize, Allah

---

⁶⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 59.

ile ilgili olarak her zaman doğruyu söyleyeceğinize, sizi kınayan veya size karşı gelenlerden korkmayacağınıza, size geldiğim zaman beni kendi aileniz gibi koruyacağınıza dair biat edeceksiniz. Bunun mükâfatı olarak da siz Cennete gideceksiniz.”⁶⁵

Ensar Resûlullah’a (s) biat etmek için yaklaşınca Esa’d b. Zürâre onlara; “Ey Yesribliler! Biz kendisinin Allah’ın Resulü olduğunu bilerek develerimizi koşturduk ve kendisine geldik. Bugün kendisini yanımıza almak, bütün Arapların düşmanlığını kazanmaktır. Bunun neticesinde bebekleriniz ölecek ve kılıçlar kanlarınızla ıslanacaktır. Onun için bütün bunlara dayanabileceğinizi düşünüyorsanız Resûlullah’ın (s) elini tutun. Allah size bunun mükâfatını verecektir. Fakat eğer siz canınızdan korkuyorsanız, şimdiden bu işten vazgeçin ve açıkça menfi cevabınızı verin. Zira (eğer verecekseniz) şu anda menfi cevap vermeniz Allah katında daha makbul sayılacaktır.” Bunun üzerine orada bulunanlar dediler ki: “Ey Es’ad! Önümüzden çekil. Allah’a yemin ederiz ki biz ne bu biatten vazgeçeceğiz, ne de elimizi onun (Resûlullah’ın) elinden çekeceğiz.”⁶⁶

Aynı şekilde Abbâs b. Ubâde b. Nadle el-Ensârî, “Ey Hazrecliler, siz bu muhterem zata niçin biat ettiğinizi biliyor musunuz?” diye sorunca “Evet, biliyoruz” dediler. Ancak Abbâs yine de konunun ehemmiyetini vurgulayan şu sözleri söyledi. “Siz siyah ve beyaz, herkesle savaşmak üzere biat ediyorsunuz. (Yani biat ettikten sonra bütün dünya size düşman olacaktır.) Şimdi eğer malınızın ve eşrafınızın canının tehlikeye gireceğini düşünüyor ve zor şartlarda Resûlullah’ı (s) düşmana teslim edeceğinizi aklınıza getiriyorsanız, bugünden onun peşini bırakın. Zira Allah’a yemin ederek söylüyorum, böyle yaparsak hem dünyada hem ahirette rezil olacağız. Fakat eğer, malınız ve eşrafınızın canı tehlikeye girmesine rağmen davet etmekte olduğunuz şahsiyeti koruyacağınızı söylüyorsunuz, o zaman onun elini tutabilirsiniz. Allah şahittir ki bu, dünya ve ahiretin en hayırlı, en sevaplı işidir.” Toplantıda hazır bulunanlar dediler ki: “Biz onu Medine’ye alıp götürmekten dolayı malımızın ve canımızın tehlikeye girmesine razıyız.” Bundan sonra “Ya Resulallah, biz verdiğimiz sözde durursak, mükâfatımız ne olacaktır?” diye sordular. Resûlullah, “Cennet” diye cevap verdi.”⁶⁷

⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 397.

⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 398; Ayrıca bkz. Mevdudi, *Hz. Peygamber’in Hayatı*, III, 371.

⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 406.

Kaynaklarda yer alan bu bilgilere göre Ensar gayet net bir şekilde bu biatin sonuçlarını tahmin edebiliyordu. Bu sebeple Es'ad b. Zürâre ile Abbâs b. Ubâde b. Nadle bu konuda arkadaşlarını uyarıyor, bu yeni dine girmenin ve Resûlullah'ı (s) korumak için onunla antlaşmanın insanlara savaş açmak anlamına geldiğini onlara hatırlatıyordu. Ancak onlar, başlarına gelecek her türlü kötülüğe göğüs gerebileceklerini ifade ederek biat konusunda kararlı olduklarını gösterdiler.

Medineliler bu biatten sonra hayatlarının tamamen değiştiğinin farkındaydılar. Zira artık Kureyş ile düşman olmanın yanında kendi şehirlerinde de Yahudilerle yaptıkları anlaşmaları feshetmiş oluyorlardı. Bu da her şeyden önce canlarını tehlikeye attıklarını, bir başka ifadeyle İslâm'a hayatlarını feda edercesine girdiklerini göstermektedir.⁶⁸ Bu iman, sonuçlarından anlaşıldığı üzere siyasî bir yön de taşımaktaydı. Çünkü Hz. Peygamber'i (s) desteklemek, iç ve dış işlerinde yeni bazı zorluklarla karşı karşıya kalmak anlamına geliyordu.

Biate konu olan maddelerden de anlaşıldığı gibi birinci Akabe biati daha çok dinî alanda bazı meseleleri Yesrib halkına sunmaktayken, ikinci Akabe biati siyasî vurgusu daha fazla olan bir sözleşme görünümü taşımaktadır. Artık bu sözleşme ile Mekkeli Müslümanlar ile Yesribli Müslümanlar siyasî bir birlik haline gelmiş oluyorlardı.⁶⁹

Akabe biatine Medine'nin en güçlü iki kabilesi de katılıp destek vermiştir. Ancak biate Hazrec kabilesinden katılımın daha fazla olduğu görülmektedir. Hem Hazrec'in sayıca fazla olması, hem de Resûlullah'la (s) ilk görüşmeleri onların gerçekleştirmiş olması biatlere daha çok onların katılmasını sağlamıştı. Nitekim İkinci Akabe biatine 11 Evsli ve 64 Hazrecli katılmıştır.⁷⁰

İkinci Akabe biatinden sonra Hz. Peygamber, (s) Evs ve Hazrec'den bazı kimseleri "Nakib" unvanıyla reis tayin etmiş ve bunların her birini kabile fertlerinden sorumlu tutmuştur. Resûlullah (s) Medinelilere, "Kendi kabilelerinden sorumlu olacak on iki nakib seçmelisiniz."⁷¹ Bu nakibler, Hz. İsa'nın havarileri gibi kendi kabilelerinin

⁶⁸ Apak, Adem, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, I-IV, Ensar Neşriyat, İstanbul-2006, s. 175

⁶⁹ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, I, 175.

⁷⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 72 vd. Akabe biatine katılanların isimleri ve haklarında kısa bilgiler için araştırmamızın Ekler kısmına bakınız.

⁷¹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 60; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 415.

kefili olacaklardır”⁷² buyurdu. Resûlullah’ın (s) bu talimatı üzerine Ensar aralarında görüşerek on iki kişinin ismini verdiler. Bu görevlendirmeye Resûlullah (s), daha Medine’ye hicret etmeden oradaki diğer unsurlara karşı üstünlüğü eline alacak bir yönetim kademesi oluşturmuştu. Böylelikle yeni davanın organizasyonu ve Mekke’den gelecek olan kardeşlerinin ihtiyaçlarının temini hususunda bir karışıklığa düşülmeyecekti.

Resûlullah’ın (s) seçtiği nakiblerin dokuzu Hazrecli, üçü ise Evs’ten idi.⁷³ Hazrec’den, Es’ad b. Zürâre,⁷⁴ Sa’d b. Rebi’, Abdullah b. Revaha, Rafi’ b. Mâlik, Berâ’ b. Ma’rûr, Abdullah b. Amr b. Harâm, Ubâde b. Sâmit, Sa’d b. Ubâde, Münzir b. Amr nakib olarak seçilmişlerdir. Evs’ten, Üseyd b. Hudayr, Sa’d b. Hayseme, Rifâ’a b. Abdil Münzir ise Evs kabileleri adına nakiblik yapmışlardır.⁷⁵

Akabe biatinin yapıldığı gece Kureyşliler bundan haberdar oldular ve sabah Medinelilerin konakladığı yere gelerek, “Ey Hazrec topluluğu! Duyduğumuza göre siz o adam ile görüşmüş, onu kendinize götürmek istemiş ve bize karşı savaş açmak amacıyla ona biat etmişsiniz. Vallahi! Billahi! Arabistan’da sizinle savaşmamız kadar bizim hoşumuza giden başka bir şey yoktur!” dediler. Bunun üzerine Medineli müşriklerden bazı kimseler kalkıp böyle bir şeyden haberleri olmadığına dair Allah’a yemin ettiler. Bu müşrikler gerçekten de doğru söylüyorlardı. Zira onlar, Müslümanların biatinden haberdar değillerdi. Müslümanlar ise seslerini çıkarmadan konuşulanları dinliyorlardı. Daha sonra Kureyşliler, Medinelilerin kabile reisleri Abdullah b. Übey’e gittiler ve ona durumu izah etmeye çalıştılar. Abdullah b. Übey, “Böylesine büyük bir işe halkım beni atlatarak girişemez. Böyle bir şeyin olduğunu sanmıyorum.” dedi.⁷⁶

Kureyşliler bu cevaplardan tatmin olmadıkları için konuyu araştırmaya devam ettiler. Bu soruşturmaların sonunda bir biatin yapıldığı kanısına vardılar. Nitekim Medineliler hac farizalarını tamamlayıp Mekke’den ayrıldıktan sonra Kureyşlilerin bir

⁷² İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 63; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 406.

⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 402.

⁷⁴ Resulullah tarafından “Nakîbü’n-nükabâ” (Baş Nakib) olarak görevlendirildi. Bkz. Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, I, 254.

⁷⁵ İbn Hişâm’ın ifadesine göre bu zatın yerine bazı tarihçiler Ebu’l-Haysem b. et-Teyyihân’ın ismini yazmışlardır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 61.

⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 66; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 410, 411.

grubu Ezahir⁷⁷ mevkiinde Sa'd b. Ubâde ve Münzir b. Amr'ı yakaladılar. Münzir kargaşa içinden kurtulmayı başardı. Ama Sa'd kurtulamadı. Kureyşliler Sa'd b. Ubâde'nin ellerini arkadan bağladılar ve saçından tutup döverek Mekke'ye götürdüler. Durumu haber alan Cübeyr b. Mut'im derhal Sa'd b. Ubâde'nin hırpalandığı yere gitti ve onu müşriklerin elinden kurtardı. Çünkü Sa'd ile Cübeyr'in aralarından öteden beri ticaret antlaşması (himayesi) vardı.⁷⁸ Suriye ticaret yolu Medine'den geçtiği için Cübeyr b. Mut'im, bu antlaşmaya halel gelmesini istememişti.⁷⁹

Medine ile Mekke arasındaki ilişkilerin seyrinin nasıl olacağını bu olay ve yine Sa'd b. Muâz'ın Mekke'de uğradığı bir sataşma sonrası Ebu Cehil'e karşı sarfettiği sözler açıkça göstermektedir. Ümeyye b. Halef'in misafiri olarak Mekke'de bulunan Sa'd b. Muâz, Kâbe'yi tavaf etmiş bunun üzerine Ebu Cehil onun bu şekilde güven içinde Kâbe'yi tavaf etmesini hazmedememişti. Onun sataşmalarına karşılık olarak Sa'd "Allah'a yemin ederim ki sen beni bundan (tavaftan) men edecek olursan ben seni bundan önemlisinden men ederim. Senin Medine ticaret yolundan!"⁸⁰ Gerçekten de Mekke müşrikleri İslâm'a saldırmannın bedelini ticaret yollarının güvenliğini kaybetmek şeklinde ödeyeceklerdi.

3. Akabe Biatlerinin Siyasî Yönü

Akabe biatleri, özellikle de ikincisi, her ne kadar dinî muhteva ağırlıklı gibi görünse de aslında siyasî içeriğe de sahip antlaşmalardır.⁸¹ Bu anlamda İkinci Akabe Biatinin Ensar'ın İslâm tarihindeki ilk siyasî faaliyeti olduğu söylenebilir.⁸² Bu biat, Müşriklere karşı Hz. Peygamber'i ve Müslümanları korumayı taahhüt ettiği için en az dinî içeriği kadar siyasî bir içerik taşımaktaydı. İleriki aylarda Medine vesikası ile

⁷⁷ Mekke'nin yakınlarında bir yer. Resulullah Mekke'yi fethettiğinde bu mevkiden geçerek Mekke'nin üst taraflarında karargâhını kurmuştur. el-Hamevî, Yakut b. Abdullah, **Mu'cemü'l-Büldân**, I-V, Daru's-Sadır, Beyrut-1977, I, 127.

⁷⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 66; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 411.

⁷⁹ Bazı kaynaklarda, bu olayda Sa'd b. Ubâde'ye yardım eden kişinin Mut'im b. Adiy olduğu nakledilmiştir. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 173; Beyhaki, Ebu Bekir Ahmed b. Huseyn b. Ali, **Delâilu'n-Nübüvve**, I-VII, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-h.1405, II, 455.

⁸⁰ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 61.

⁸¹ Gadban bunu derin bir siyasî plana sahip, devletin kuruluş görüşmeleri olarak nitelendirmektedir. Bkz. Gadban, **Nebevi Hareket Metodu**, 234.

⁸² Aydın, Mustafa, **İslâm'ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenmesi**, Pınar Yayınları, İstanbul-2001, s. 102.

birlikte değerlendirildiğinde Muhacir-Ensar siyasî ittifakının ilk maddeleri burada ortaya konulmuştur denilebilir.

Akabe biatleri İslâm tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil edecek önemde çok büyük bir olaydır. Resûlullah'ın Mekke ve Taif'te hiç kimseye İslâmî daveti ulaştıramadığı ve Müslümanların ağır baskılar altında olduğu bir dönemde, Medineliler Hz. Peygamber'i (s) bir kaçak ya da mülteci gibi değil Allah'ın Resulü ve kendi imam ve devlet başkanları olarak davet ediyorlardı. Aynı şekilde Mekke'deki Müslümanlar için de Medine'nin kapıları açılıyordu. Medineliler, Mekkeli Müslümanları zulme uğramış ve himayeye muhtaç mülteciler olarak çağırıyorlardı. Onlar, Arabistan'ın çeşitli yerlerine dağılmış olan Müslümanların Yesrib'de toplanarak güç birliği yapmalarını, disiplinli ve düzenli bir İslâm toplumunun meydana gelmesini istiyorlardı. Başka bir deyişle onlar, Yesrib ve Yesribliler için "Medinetü'l-İslâm" 'ın (İslâm Şehri) temelini attılar ve Resûlullah (AS) Medinelilerin bu davetini kabul etmek suretiyle Arabistan'da ilk İslâm toplumunu meydana getirdi.

Medineliler attıkları bu büyük adımın ehemmiyetini ve anlamını çok iyi biliyorlardı. Bu gelişmenin kendilerine getireceği zorlukların da farkındaydılar. Hz. Peygamber'in amcası Abbâs b. Abdülmuttalib ve Ensar'ın sözcülerinden Abbâs b. Ubâde'nin konuşmalarından bunu çok net olarak anlamışlardı. Ancak onlar mert ve yiğit insanlardı. Bu biatle adeta namus sözü vermişlerdi.⁸³ İslâm'ı şehirlerine davet etmekle onlar bütün Arabistan'a, hatta bütün dünyaya meydan okuyorlardı. Medineli Müslümanların Arap yarımadasında bulunan tüm putperestlerin düşmanlığına karşı koyma kararlılığı Akabe biatiyle tescil edilmiştir. Akabede yaptıkları konuşmalarla da ciddiyetlerini, gözü pekliliklerini ve sarsılmaz inançlarını ortaya koymuşlardır.

Hız. Peygamber (s), Evs ve Hazrec kabilesi dışında birçok Arap kabilesine İslâm'ı anlatmış, ancak onların siyasî ihtirasları İslâm'ı kabul etmelerine engel olmuştur. Bu daveti kabul edecekmiş gibi görünen bazıları da bunu siyasî bir ikbal amacıyla kabul etmek istiyorlar ve hemen Resûlullah (s) ile pazarlık yapmaya yelteniyorlardı.⁸⁴ Ancak Resûlullah (s) bu tür tekliflere olumsuz yanıt veriyordu. İşte Medinelilerin farkı burada ortaya çıkmaktadır. Onlar Resûlullah'a (s) olan desteklerinin

⁸³ Algül, Hüseyin, "Akabe, Hicret ve Getirdikleri", 81, **Diyanet Dergisi Hicret Özel Sayısı**, 1981.

⁸⁴ Taberî, **Tarih**, II, 350. Âmir b. Sa'sa'a ve Şeybanoğullarının pazarlıkları hakkında bazı mütalaalar için bkz. Gadban, **Nebevi Hareket Metodu**, I, 210-215.

karşılığının ne olacağını sorduklarında “Cennet” karşılığını almışlar ve bundan memnun olmuşlardır.

Akabe biatine katılan Müslümanlar ile Mekke’de İslâm’ı kabul eden ilk Müslümanlar arasında bazı ortak noktaların varlığı dikkat çekmektedir. Her iki gruptaki insanlar, inançları uğruna başa gelmesi muhtemel her türlü kötülüğe göğüs gerebilecek bir cesaret ve sabır ortaya koymuşlardır. Mekkeli Müslümanlar zaten yıllardır maruz kaldıkları ağır işkenceler, toplumsal ve psikolojik baskılara rağmen imanlarında sebat ederek bunu göstermişlerdi. Medineliler ise geçmişte Müslüman olanların başlarına geleni gördükleri halde iman ederek aynı sıkıntılarla baş edebileceklerini peşinen ifade etmişlerdi.

II. HZ PEYGAMBER DÖNEMİ SİYASÎ FAALİYETLERİNDE ENSAR

Hz. Peygamber (s) 622 yılında Mekke’den Medine’ye hicret etti. Medineliler onu büyük bir coşkuyla karşıladılar. Resûlullah’ın (s) Medine’de kaldığı on yıl boyunca Ensar onu, her türlü siyasî girişiminde desteklemiştir. Ensar, Medine’deki yeni yönetimin kuruluş aşamasında adeta İslâm Devletinin esas gücü olmuş, karşılaşılan her güçlükte sorunun çözülmesi için elinden geleni yapmıştır. Hz. Peygamber’in Medine’de idarî bir yapı tesis etmesiyle beraber Müslümanlar da özelde Medine’de, ama esas itibariyle dünya siyaset sahnesinde boy göstermeye başladılar.

Biz bu bölümde devlet idaresiyle ilişkili olan, askerî faaliyetler, idarecilik (valilik, vekillik, komutanlık vb.), malî düzenlemeleri yürütme görevi, muallimlik ve kadılık gibi çeşitli dallarda devlet idaresinde yer almış Ensarîleri ele alacağız. Diğer yandan siyasî alanı etkileyen Muahat ve Medine vesikası gibi toplumsal gelişmeler de nihayet bu bölümün konuları arasında yer alacaktır.

A. Muahat (Kardeşleştirme Antlaşması)

Hz. Peygamber (s) Medine’ye hicret ettikten hemen sonra bir takım faaliyetlerle yeni toplumu inşa etmeye başladı. Bu amaçla gerçekleştirdiği en önemli işlerden biri, Muhacirler ve Ensar arasında bir kardeşlik projesini hayata geçirmesidir. Bu proje, her

ne kadar sosyal içerikli bir proje gibi görünse de daha sonraki dönemde siyasî etkileri de ortaya çıkmıştır.⁸⁵

Cahiliye devri Arapları, çeşitli münasebetlerle dostluk anlaşmaları yahut ittifaklar (hilm) gerçekleştirmişlerdir. Bu anlaşmaların sebebi bazen zayıf bir kabilenin daha güçlü bir kabilenin himayesine girerek saldırılardan korunma çabası, bazen de başka kabilelerle anlaşarak daha zayıf kabilelere saldırma arzusu olabiliyordu. Her halükarda bu kabileler, güçlendikleri takdirde zorbaca bazı girişimlerde bulunabiliyor; onların taşkınlıklarından sadece aralarında kan bağı bulunan kimseler emin olabiliyordu.⁸⁶

Hiz. Peygamber (s) Medine’de bu köklü gelenekten yararlanmış, ancak geleneğin kötü yanlarını törpüleyerek yeni bir anlaşma biçimini ortaya koymuştur.⁸⁷ Ortaya koyduğu yeni anlaşma biçiminde kan bağını temel almayı terk ederek manevi dinamiklere dayalı yeni bir siyasî birlik oluşturmuştur.⁸⁸ Dolayısıyla Medine’de oluşan toplumun yeni dinamiği artık kabile ve kan bağı değil din (İslâm) olmuştur. Toplumsal yapı da kabile ve aşiretten ümmet ve millet olmaya doğru değişim göstermiştir.⁸⁹ Böylece kabile ve asabiyetin toplumda üstlendiği rol, yerini ümmet ve akideye devretmiş oluyordu.⁹⁰ Aslında Araplar bu tür bir toplumsal örgütlenmeye yabancıydılar. Onlar, daha çok kan bağına dayanan örgütlenmeleri biliyorlardı. Ancak Evs ve Hazrec arasında kan bağına dayalı birliktelikler çözüm sunamıyordu.⁹¹ Yeni durumda farklı

---

⁸⁵ Dursun, Davut, **İslâm’ın İlk Döneminde Siyasal Katılma**, Beyan Yayınları, İstanbul-1983, s. 48-49.

⁸⁶ Apak, Adem, **Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, Ensar Neşriyat, İstanbul-2012, s. 137.

⁸⁷ “İslâm’da antlaşma (hilm) yoktur. Cahiliyet dönemindeki antlaşmaları ise ancak kuvvetlendirir.” Hadisi, Hiz. Peygamber’in (s) cahiliye dönemine ait hayra yönelik bazı antlaşma biçimlerini desteklediğini ifade eder. Müslim (4-1961) 44-Kitabu Fedaili’s-Sahabe-50.

⁸⁸ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, I, 191.

⁸⁹ Câbiri, **İslâm’da Siyasal Akıl**, s. 180; Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, I, 192; Apak, **Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri**, s.87-88.

⁹⁰ Câbiri, **İslâm’da Siyasal Akıl**, s. 189.

⁹¹ Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu**, s. 14.

kabileler bir yana Suheyb gibi Rum kökenli olarak bilinen⁹² ve Selman gibi Fars kökenli⁹³ kişiler de bu yeni yapının tabii üyeleri haline gelmişlerdir.⁹⁴

Burada dikkat çeken diğer bir husus daha önce sürekli birbirleriyle savaşan ve neredeyse birbirlerini yok edecek olan⁹⁵ Evs ve Hazrec kabilelerinin Kur'anî bir terim olan "Ensar" olarak adlandırılmalarıdır. Medineli Müslüman kabileler toplamına Ensar isminin Allah tarafından verildiği Enes b. Mâlik 'ten⁹⁶ nakledilen bir rivayetten anlaşılmaktadır.⁹⁷ Aynı şekilde Kureyş'in çeşitli kollarına mensup olan Mekkeli Müslümanlar da "Muhacir" ortak ismiyle anılmaya başlanmışlardır. Bu isimlendirmeler yeni toplumun dayandığı temel dinamikleri de açıklamaktadır.

Bu bağlamda daha önce birbirlerine karşı diğer kabilelerden destek bulmaya çalışan, hatta bu amaçla Mekke'ye gidip Kureyş'ten yardım isteyen⁹⁸ Medineli kabileler, akide etrafında kenetlenerek Ensar ortak paydasıyla Mekke'den gelen Müslümanlarla bir birlik oluşturmuşlardır. Hatta kardeşleştirme akdi o derece güçlü bağlarla tesis edilmiştir ki, kardeşleri birbirine mirasçı kılmıştır.⁹⁹ Ancak sonraları nazil olan Kur'an ayetiyle¹⁰⁰ muahatın bu hükmü ilga edilmiştir.

Resûlullah (s) kardeşleştirme anlaşmasını Ensardan olan Enes b. Mâlik 'in evinde gerçekleştirmiştir.¹⁰¹ Her ne kadar Mekkeli Müslümanlar Medine'ye yerleşmiş olsalar ve kendilerine ait evlerde kalanlar olsa da Resûlullah'ın (s) bu iş için kendi evini

---

⁹² Aslında Suheyb-i Rumi olarak tanınan bu sahabi Irak'ta yaşayan Rebia kabilesine mensup bir Arap'tır. Ancak çocuk yaşta Bizanslılar tarafından esir edildiği ve onların kültürleriyle büyüdüğü için "Rumi" olarak anılmaktadır. Bkz. Belâzürî, **Ensâbu'l-Esrâf**, I, 180.

⁹³ İbn İshâk, **Sîre**, 134.

⁹⁴ Bulaç, Ali, "Bir Arada Yaşama Projesi: Medine Vesikası" **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, I-IV, ed. Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul-2006, ss. 105-119, IV, 106.

⁹⁵ Kur'an-ı Kerim onların bu durumunu neredeyse içine yuvarlanacakları bir ateş çukuruna benzetmektedir. Bkz. *Âl-i İmran*, 3/103.

⁹⁶ Enes b. Mâlik b. Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Harâm b. Cündüb b. Âmir b. Ganem b. Neccâr, Ebu Hamza el-Ensarî el-Hazrecî. Resulullah Medine'ye hicret ettiğinde annesi tarafından henüz on yaşlarındayken Resulullah'a hizmet etmek üzere görevlendirilmiştir. Resulullah'a hizmet amaçlı Bedir savaşına katıldığı söylenmiştir. Resulullah'tan en çok hadis rivayet edenlerdendir. H. 90 ya da 93 yılında Basra'da vefat etmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 275-278.

⁹⁷ Ğaylan b. Cerir'den nakledilen Rivayet şöyledir: " Enes b. Mâlik'e "Ensar adını siz mi aldınız yoksa Allah mı sizi böyle isimlendirdi?" diye sordum. Allah bizi isimlendirdi diye cevap verdi. Buhârî, *Menakibu'l-Ensar*, 1.

⁹⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 44; Taberî, **Tarih**, II, 352; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, III, 229

⁹⁹ İbn İshâk, **Sîre**, 307.

¹⁰⁰ Enfâl, 75.

¹⁰¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, III, 337.

yahut Kureyşli birisinin evi yerine Medineli bir Müslümanın evini seçmesinin sembolik bir anlamı vardır. Nitekim daha sonraları Enes b. Mâlik, “*Bu ittifak bizim mekânımızda yapıldı.*”¹⁰² diyerek bu durumdan iftiharla söz etmiştir. Bu seçim, her iki toplumu kaynaştıran bir rol de üstlenmiştir diyebiliriz.

İslâm tarihi kaynaklarında muahata katılanların sayısı ve isimleri konusunda bazı farklılıklar mevcutsa da tarihçiler arasında genel bir çerçeve çizmeye yetecek kadar ortak noktalar bulunmaktadır. İbn Sa’d 45’i Ensar 45’i Muhacir olmak üzere toplam 90 kişinin muahata dâhil olduğunu nakleder.¹⁰³ Yine İbn Sa’d toplam 100 kişi olduklarına dair rivayetlere de yer verir.¹⁰⁴ Makrîzî’ye göre bunlar toplamda 186 kişiydiler.¹⁰⁵ Netice itibariyle o gün Medine’ye hicret etmiş olan Muhacirlerin tamamının Ensar’dan birer kişiyle kardeş ilan edildiğini söyleyebiliriz. Bu kardeşlik, Medine Müslümanlarının aynı zamanda güçlü bir siyâsî birlik kurmalarını da sağlamıştır.

Yapılan kardeşleştirmeye Medineli Müslümanların hem Hazrec hem de Evs kollarının katılmış olması¹⁰⁶ bu kabilelerin aralarındaki sorunların giderilmesinde de kaynaştırıcı bir rol üstlenmiştir. Çünkü kardeşleştirmenin ilk aşamasında ashabin birbirine mirasçı kılınmış olması, onların adeta aynı kabile ile akrabalık bağı kurmuş olmaları anlamına geliyordu. Öte yandan yeni bir güç olarak da Muhacirlerin varlığı Evs ve Hazrec arasında bir tampon görevi görmüş, eski düşmanlıkların hafiflemesini sağlamıştır.¹⁰⁷

Ensar, aralarında gerçekleştirilen kardeşleştirmenin gereğini layıkıyla yerine getirmiş, hatta Muhacirler duydukları şaşkınlığı ve minnet duygusunu Resûlullah’a (s) giderek şöyle ifade etmişlerdir, "Ey Allah’ın Resülü! Aralarına geldiğimiz bu Medine halkı kadar iyi bir kavim görmedik. Gelirleri az olduğu zaman bizimle paylaşırlar. Çok

---

¹⁰² Buhârî, *İ’tisâm*, 16/7340.

¹⁰³ İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 204.

¹⁰⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 205.

¹⁰⁵ Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *İmtau’l-Esma*, Beyrut-1999, I, 69; Ayrıca bu konuda farklı rivayetler için bkz. Algül, Hüseyin, “Muahat”, *DİA*, XXX, 308.

¹⁰⁶ Kardeşleştirmeye katılanların isim listesi için bkz. İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fi Tarihi’l-Mülûk ve’l-Ümem*, II, 71 vd.

¹⁰⁷ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, s. 8.

olduğu zaman ise, bize hissemizden kat kat fazla verirler. Vallahi bütün ecir ve sevabı, kendilerinin götürmesinden korkuyoruz."¹⁰⁸

Kur'an-ı Kerim de Ensar'ın fedakarlığını şöyle açıklamaktadır: *"Daha önceden gelip Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş kimseler kendilerine hicret edip gelenleri severler. Onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir."*¹⁰⁹

Hz. Peygamber (s), Muahatın faydalarını ve toplumsal bütünlüğe sağladığı katkıyı gözönünde bulundurarak hicretten sonraki yıllar içinde de Medine'ye gelen Müslümanları Medinelilerle kardeş kılmıştır. Bunların en çok bilinenleri Hayber'in fethinde Medine'ye gelen Habeşistan muhacirleridir. Bunlardan Cafer b. Ebi Talib Ensar'dan Muaz b. Cebel ile kardeş kılınmıştır.¹¹⁰ Bu durum muahatın Hicretin ilk iki yılında başlayıp biten bir olgu değil uzun yıllar devam eden bir süreç olduğunu göstermektedir. Hatta Ensar ve Muhacir arasında büyük çaplı, şiddete dönüşen siyasî ayrılıkların yaşanmamasında Resulullah'ın tesis ettiği kardeşleştirmenin payı büyüktür.

B. Medine Sözleşmesi

İslâm'dan önce de cahiliye Arapları çeşitli sebeplerle bazı anlaşmalar yaparlardı. Kabilelerin kendi iç sorunlarına çözüm getirmek,¹¹¹ başka bir kabileye karşı ittifak arayışı¹¹² ya da bir zulmü sona erdirmek üzere yapılan sözleşmeler¹¹³ gibi çeşitli sebeplerle anlaşmaya gidilirdi.

Hz. Peygamber (s) Medine'ye hicret ettikten kısa bir süre sonra Medine'deki bütün unsurları içine alan bir sözleşme hazırladı. İslâm tarihi araştırmalarında, Medine

---

¹⁰⁸ Tirmizi, *Sıfatü'l-Kıyâme*, 44. (2487).

¹⁰⁹ *Haşr*, 59/ 9.

¹¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 26.

¹¹¹ Abdülmuttalib'in zezem kuyusunu açmasına ortak olmak isteyen Kureyş'in daha sonra bundan vazgeçmesi ve Abdülmuttalib ile anlaşmaya varması olayı buna örnek olarak gösterilebilir.

¹¹² Bu tür anlaşmaya örnek Evs ve Hazrec'in Yahudilere karşı Gassanîler anlaşması, ya da zaman zaman birbirlerine karşı Yahudilerle anlaşmaları örnek gösterilebilir. Yine Mekke'de Abdüddaroğullarına karşı Abdümenafogullarının yaptıkları anlaşmalar bu tür anlaşmalara örnek olarak gösterilebilir.

¹¹³ Bunun en bilinen örneği Hilfu'l-Fudûl anlaşmasıdır.

Sözleşmesi, Medine Vesikası ya da Medine Anayasası şeklinde geçen bu anlaşma ile Medine Devleti fiilen kurulmuş oluyordu. Ensar kuruluşundan itibaren bu devletin asli unsurlarından biri olmuştur. Devletin diğer kurucu unsurları Muhacirler ve Yahudilerdi.

İslâm tarihi kaynaklarında vesikaya dair ilk bilgiler İbn İshâk'ın meşhur eseri "*Siretu İbn İshâk*"ta yer alır.¹¹⁴ Ancak elimizde bulunan eserde anlaşmanın maddelerine dair bir bilgi ve bu anlaşmanın haberine dair bir isnat bulunmamaktadır. İbn İshâk'tan sonra gelen tarihçi ve hadisçiler ondan naklederek bu vesikanın bize ulaşmasını sağlamışlardır.¹¹⁵ İbn Hişâm ise anlaşma maddelerini tam metin olarak vermiş ancak o da isnad zincirini nakletmemiştir.¹¹⁶ Beyhakî hem anlaşma metnini vermiş hem de vesikanın Muhacir Ensar ilişkilerinin düzenleyen 1-23. maddelerinin isnadını kaydetmiştir.¹¹⁷

Medine vesikası pek çok yönden farklı çalışmalara¹¹⁸ konu olmuş bir meseledir. Anlaşma metni Avrupa dillerine ilk önce müsteşrik J. Wellhausen tarafından 47 madde olarak tercüme edilmiştir.¹¹⁹ Hamidullah ise bu metnin 52 madde olması gerektiğini ifade eder. Ancak bunu metne bir ilave yaparak değil, metnin bazı maddelerini ikiye ayırarak yapar.¹²⁰ Muhammed Hamidullah meşhur eseri "*İslâm Peygamberi*"nde bu anlaşmayı maddeleyerek inceler. Yine kendisine ait "*el-Vesaike's-Siyasiyye*" isimli eserde de Medine vesikası etraflıca ele alınmıştır.¹²¹ Hamidullah bu 52 maddelik sözleşmenin tek seferde değil iki ayrı oturumda yazılmış olduğu kanaatindedir. Hamidullah'a göre Müslümanların kendi aralarında yaptıkları sözleşme Medine'ye hicretten kısa bir süre sonra, 24. Madde ve devamındaki maddeler ise h. 2. yılda Bedir Savaşını müteakip Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi olayının hemen sonrasına

¹¹⁴ İbn İshâk, *Sîre*, 317.

¹¹⁵ İbn Seyyidi'n-Nas, Muhammed, *Uyunu'l-Eser Fi Fünunü'l-Megazi ve's-Şemail ve's-Siyer*, Daru'l-İbni Kesir, Şam-ts. I, 318.

¹¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 126.

¹¹⁷ Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübra*, Haydarabad-h. 1344- 1355, I-X, VIII, 106.

¹¹⁸ Medine Vesikası ile ilgili yapılan bazı çalışmalar için bkz. Özkan, Mustafa, *Medine Vesikası*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara-2002; Bulaç, Ali, "Bir Arada Yaşama Projesi: Medine Vesikası" *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, IV, 106.

¹¹⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 190.

¹²⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 190.

¹²¹ Hamidullah, Muhammed, *Mecmuatu el-Vesaike's-Siyasiyye*, Daru'n-Nefais, Beyrut-1985, s. 57. Bu kitabın Türkçe tercümesi için bkz. *el-Vesaike's-Siyasiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdarî Belgeleri*, trc. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, ts.

rastlamaktadır.¹²² Yahudilerin bu anlaşma ile egemenliklerinden ödün vermeleri ve dışardan gelen bir yabancıya üstelik Medine’de henüz güçlü değilken boyun eğmeleri başka türlü mümkün görünmemektedir.¹²³ Buna göre ilk 23 maddenin Ensar-Muhacir arasında yapılan muahatla tespit edildiği,¹²⁴ diğer maddelerin ise Yahudiler, Müslümanların güçlerini kabul ettikten sonra yazıldığı kabul edilebilir. Ebu Davud’un naklettiği başka bir hadis de bunu destekler mahiyettedir. Enes b. Mâlik ’ten (RA) rivayet edilen hadisin metni şu şekildedir: “Resûlullah bizim evde Ensar’la Muhacir arasında iki veya üç kere dayanışma akdi yaptı.”¹²⁵ Bu hadisten bu toplanmalardan birisinin Muahat diğerinin ise Medine Vesikası için yapıldığı sonucuna varılabilir. Hadiste Yahudilerden söz edilmemesi onlarla yapılan anlaşmanın daha sonraki bir dönemde gerçekleşmiş olduğu tezini kuvvetlendiriyor.

Biz burada sözleşmenin taraflarından birisi olması hasebiyle Medine vesikasının Ensar’ı ilgilendiren kısmı üzerinde duracağız. Vesikanın Ensar ve Muhacir arasındaki ilişkileri düzenleyen maddeleri bu iki topluluğun dayanışma, sosyal ve siyasî alanda sorumlulukları paylaşma konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Vesika maddelerine göre Bütün Müslümanlar diğer topluluklardan ayrı bir ümmet olarak¹²⁶ savaş fidyesi ve kan diyetini ortak öderler, Müslümanlara karşı başkalarıyla ittifak kuramazlar, Müslümanlardan habersiz düşmanla barış yapamazlar.¹²⁷ Bu ve benzeri maddelerin Medine’de Ensar ve Muhacir ittifakıyla güçlü bir siyasî birlik oluşturma gayesine matuf olduğu açıktır.

Ayrıca metnin üzerinde durulmaya değer özelliklerinden biri de, anlaşmanın Ensar’dan Enes b. Mâlik ’in evinde yazılmış olmasıdır. Metin pekâlâ Mescid-i Nebi’de ya da Medine’de halka açık herhangi bir yerde yazılabilecekken bir Ensarî’nin evinin seçilmiş olması devletin kuruluş aşamasında Ensar’ın siyasî sürece dâhil edildiğini göstermektedir.

---

¹²² Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, 196.

¹²³ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, 194.

¹²⁴ Bulaç, Ali, “Bir Arada Yaşama Projesi: Medine Vesikası” **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, IV, 113.

¹²⁵ Ebu Davud, Feraiz, 17 (2926).

¹²⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 126.

¹²⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 127 vd.

Ensar bu sözleşmeye isteyerek taraf olmuştur. Resûlullah (s) da sözleşmeyi bir emr-i vaki ile değil bir istişare ile kaleme aldırıştır. Hal böyle olunca Ensar'ın bu anlaşmaya taraf olma isteği ile ilgili bazı mülahazalara yer vermek gerekmektedir. Öncelikle Ensar, Resûlullah'ı (s) Medine'ye davet ederken arzuladığı şeylerden biri, Medine'de bir barış ortamının sağlanmasıydı.¹²⁸ Zira Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki savaşlar, yıllardır bu iki kabileyi Yahudiler karşısında zelil bir duruma düşürmekte, onları güç ve kuvvetten düşürmekteydi. Bu anlaşma, Resûlullah'ı Medine'ye davet etmenin tabii bir neticesi ve zaten umulan bir şeydi.

Yapılan anlaşma ile Evs ve Hazrec sadece kendi aralarındaki problemlerini çözmüş olmakla kalmayacak dış düşmanlara karşı da siyasî gücü ellerine geçirmiş olacaktı. Bu dış düşman hem geleneksel kin besledikleri Yahudiler hem de yeni düşman Mekke müşrikleri idi.

Medine sözleşmesi Evs ve Hazrec'i yeni devlet yapısı içinde eriten, benliklerini yok eden bir anlaşma değildi. Aksine gerek Evs'in gerekse de Hazrec'in kollarının bile "Beni Avf, Benî Sâide, Benî Hâris, Benî Neccâr vb." şeklinde tek tek zikredilmesi¹²⁹ onların varlıklarının yeni devletin garantisi altında olduğunu belgeler niteliktedir. Böylesi bir vesikada -ya da anayasada- taraflar gönül hoşluğu ile katılım göstermişlerdir.

Anlaşma ile Medinelilerin Yahudilerle olan sosyal münasebetleri kesintiye uğramamış bilakis diyet ve ortak savunma gibi yeni maddelerle aralarındaki bu ilişki güçlenmiştir. Böylece şehrin sosyal ve ekonomik dokusu herhangi bir şekilde zedelenmeden yeni devlet kurulmuştur.

III. HZ. PEYGAMBER (S) DÖNEMİNDE ENSAR'IN ÜSTLENDİĞİ İDARÎ GÖREVLER

Hiz. Peygamber (s) döneminde İslâm devletinin sınırları henüz çok genişlemiş değildi. Resûlullah'ın (s) vefatı esnasında her ne kadar Arabistan yarımadasında Müslümanlara mukavemet edecek herhangi bir güç kalmadıysa da Resûlullah'ın (s)

¹²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 46.

¹²⁹ Bkz. Vesika metni, İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 126; Ayrıca bkz. Câbiri, *İslâm'da Siyasal Akıl*, s. 180; Câbiri'ye göre Ümmet kabileyi aşan ve onu kuşatan bir kavramdır. Ancak Ümmet kabileyi ortadan kaldırmaz. Çünkü Ümmet'in kuruluş şartı kabilenin ortadan kalkması değildir.

Medine’de geçirdiği on yılın büyük bir kısmında vali tayin edilecek kadar büyük şehirler de fethedilmiş değildi. Ancak yine de Medine döneminin sonlarına doğru Mekke, Taif, Yemen gibi bazı merkezler, Müslümanların kontrolü altında bulunmaktaydı. Ne var ki bu merkezler de Resûlullah’ın (s) vefatına yakın bir dönemde İslâm hâkimiyetini kabul etmişlerdi. Bu yüzden Hz. Peygamber (s) dönemi Ensar’ın üstlendiği idarî görevlerden söz ederken, daha ziyade Medine’de Resûlullah’ın (s) bulunmadığı dönemlerde ona vekâlet etme, bazı kabile ve küçük yerleşim yerlerinin zekâtlarının toplanması görevini yürütme, elçilik görevleri ve nihayet Resûlullah’ın (s) vefatına yakın fethedilen bölgelerde Medine merkezli İslâm devletine bağlı bazı idarî görevler kastedilecektir.

Hz. Peygamber (s) devrinde çoğu kez birkaç görev aynı anda bir kişinin uhdesine verilebilmekteydi. Vali olarak tayin edilen bir kişi aynı zamanda gönderildiği bölgenin askerî komutanı, muallimi ya da vergi memuru olabiliyordu. Örneğin Muâz b. Cebel Yemen’e hem muallim, hem de vergi memuru olarak görevlendirilmişti. Keza Hz. Ali de Yemen’e benzer şekilde gönderilmiştir. Bu nedenle bazı görevlendirmeleri kesin olarak birbirinden ayırmak zordur. Esasen görevlerin birbirinden ayrılması Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiş, bu döneme kadar bütün bu görevler çoğunlukla iç içe geçmiş durumdaydı.¹³⁰ Aşağıda ismi verilen sahabelerin görevlerinin de bu bilgiler ışığında değerlendirilmesi uygun olacaktır.

A. Valilik

Hz. Peygamber’in (s) yönetici gönderdiği şehirlerden birisi Hadramut’tur.¹³¹ İslâm’dan önce Hadramut bölgesinde Kinde, Tüçib, Hadramut ve Sadif kabileleri yaşamaktaydı. Hz. Peygamber, (s) Mekke’ye gelen Arap kabilelerine İslâm’ı takdim ettiği günlerde Kinde kabilesini de İslâm’a davet etmişse de onlar yapılan bu teklife olumlu bakmamışlardı.¹³² Hicretten 9 yıl sonra “Heyetler Yılı”nda Hadramut’dan gelen Tüçib kabilesi temsilcileri İslâm’ı kabul etmişler,¹³³ onların ardından Kinde ve Sadif

¹³⁰ Apak, Adem, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 175.

¹³¹ Arabistan yarımadasında, Yemen’ in güney ve güneydoğusunda coğRâfi bölge. Algül, Hüseyin, “Hadramut”, **DİA**, XV, 65, İstanbul-1997.

¹³² Algül, Hüseyin, “Hadramut”, **DİA**, XV, 65.

¹³³ İbn Sa’d, **Tabakât**, I, 279.

heyetleri de gelerek Müslüman olduklarını beyan etmişlerdir.¹³⁴ Bunun üzerine Resûlullah (s), onlara Ziyad b. Lebid el-Beyâzî el-Ensârî'yi vali olarak göndermiştir.¹³⁵ Ayrıca Ziyad'a oranın vergi memurluğu görevi de verilmiştir.¹³⁶

H. Peygamber'in (s) vali gönderdiği bir başka bölge Necran'dır.¹³⁷ H. Peygamber (s), Necran Hristiyanlarına İslâm'a davet mektubu göndermiş, onlar da h. 9. yılda 60 kişilik bir din adamı grubuyla Medine'ye gelerek dinî konularda tartışmışlardır. Bu tartışmalar neticesinde, dinlerinden dönmek istemeyen Necran Hristiyanları, belli miktarda vergi vermek ve Necran'a gelecek Müslüman görevlileri misafir etmek şartlarıyla anlaşma yaparak memleketlerine dönmüşlerdir. H. Peygamber (s), Amr b. Hazm el-Ensârî'yi¹³⁸ Necran'a vali tayin etmiştir.¹³⁹

Resûlullah (s), Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderdi. Muâz b. Cebel buradaki valilik görevine ek olarak, kadılık, muallimlik ve vergi memurluğu görevlerini de yürütmekteydi.¹⁴⁰

Resûlullah (s) Uman'a Amr b. Âs'ı vali olarak göndermiş ve yanına -yardımcı olarak- Ebu Zeyd el-Ensârî'yi görevlendirmiştir. Ayrıca Düba denilen bölgeye de Huzeyfe b. Yeman vali olarak gönderilmiştir.¹⁴¹

H. Peygamber (s), bunların dışında da çeşitli bölgelere pek çok idareci görevlendirmiştir.¹⁴²

¹³⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 283, 284.

¹³⁵ Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 189. Bu bölgeye Amr b. Süleym ez-Zurakî el-Ensârî'nin tayin edildiği söylenmişse de ilk görüş daha isabetlidir. Zira kaynaklar H. Ebu Bekir'in Ziyad'ı görevinde bıraktığını nakletmektedirler. Bkz. Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 190.

¹³⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 340; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 553.

¹³⁷ Necran bu gün Suudi Arabistan toraklarında yer alan Yemen ile Hicaz arasında bir bölgedir. el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, V, 266; Bilge, Mustafa L. "Necran", **DİA**, XXXII, 507, Ankara-2006.

¹³⁸ Amr b. Hazm b. Zeyd b. Levzan b. Amr b. Abdi Avf b. Ganem b. Mâlik b. En-Neccâr el-Ensârî. Hendek ve ondan sonraki savaflara katılmıştır. H. 50 yılında vefat etmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 512.

¹³⁹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 94.

¹⁴⁰ Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 189.

¹⁴¹ Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 190.

¹⁴² H. Peygamber'in, görevlendirdiği bütün valiler için bkz. Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 189.

B. Medine’de Resûlullah’a (s) Vekâlet Etme (İstihlaf)

İstihlaf, sözlükte, yerine birini bırakmak, halef bırakmak demektir. Bu anlamda İmamın namazda bir mazeret nedeniyle yerine başkasını geçirmesi veya hakimın yargı görevini bir başkasına bırakması İstihlaf olarak adlandırıldığı gibi devlet başkanının yerine bir kişiyi görevli tayin etmesi de istihlafdır.¹⁴³

Kaynaklarda Medine’ye vekâlet eden sahabilere maaş bağlandığına dair bir rivayete rastlanmamaktadır. Ancak yapılan gazve sonucunda ganimet elde edilirse görevli olarak Medine’de bırakılanlara ya da herhangi bir şekilde Resûlullah’ın (s) verdiği bir görev nedeniyle savaşa katılmayanlara da ganimetten pay ayrılıyordu. Nitekim Bedir savaşında bazı kimseler sefere katılmak istedikleri halde Resûlullah (s) tarafından Medine’de bırakıldıkları için kendilerine ganimetten pay verilmiştir.¹⁴⁴ Keza Resûlullah (s) tarafından Habeşistan’a gönderilen Müslümanlar da Hayber ganimetlerinden pay almışlardır.¹⁴⁵ Yine Bedir savaşı için orduyla birlikte hareket ettiği halde Ravha’dan geri döndürülüp Kuba ve Âliye bölgelerinin idaresi ile görevlendirilen Asım b. Adiy de¹⁴⁶ “*Bedri*” sayılmış ve ona ganimetten pay ayrılmıştır.¹⁴⁷

Resûlullah (s) en çok Muhacirlerden âmâ sahabi Abdullah b. Ümmi Mektum’u Medine’ye vekil tayin etmiştir.¹⁴⁸ Ensar’dan olup da vekâlet görevini yerine getirenler ise aşağıdaki şekildedir.

Resûlullah’ın (s) gazve amacıyla Medine’den ilk ayrıldığı sefer Ebva (Veddan) gazvesidir. Bu seferde Hz. Peygamber (s) Medine’de yerine vekil olarak Sa’d b. Ubâde’yi bırakmıştır.¹⁴⁹

Buvat gazvesi sırasında Medine’ye vekil tayin edilen kişi Evs’li Sa’d b. Muâz¹⁵⁰ olmuştur.¹⁵¹

¹⁴³ Aydın, M. Akif, “İstihlaf”, **DİA**, XXIII, 339, İstanbul-2001.

¹⁴⁴ Bunlardan en çok bilineni Hz. Osman’dır. Şami, **Sübülü’l-Hüda ve’r-Reşad**, IV, 111. Ayrıca bkz. Şimşek, Şevket, **Hadis Kültüründe Ganimet**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 65, 78.

¹⁴⁵ Belâzürî, **Fütûhu’l-Büldân**, s. 41.

¹⁴⁶ Aydın, Abdullah, “Asım b. Adiy”, **DİA**, III, 474, İstanbul-1991.

¹⁴⁷ Aydın, “Asım b. Adiy”, III, 474.

¹⁴⁸ İbn Hibban, Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, **es-Sikât**, I-IX, Dairetü’l- Maarif’i’l-Osmaniyye, Haydarabad-1973, III, 215.

¹⁴⁹ İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 7.

¹⁵⁰ Sa’d b. Muaz b. Numan b. İmruülkays b. Zeyd b. Abdüleşhel b. Cüşem b. Hâris b. Hazrec b. Nebit b.

Resûlullah (s) Bedir'e hareket etmek üzere Medine'den ayrılınca orduyla beraber hazırlanıp yola çıkan, Evs kabilesinden Ebu Lübabe b. Abdülmünzir'i¹⁵² de Medine'ye geri göndererek Emir olarak bırakmıştır.¹⁵³ Aynı şekilde Bedir'e gelmek üzere yola çıkan Asım b. Adiy'i Yukarı Medine (Aliye) halkının yöneticiliği için, Hâris b. Hatıb'ı da Amr b. Avf oğullarının bir işi için Medine'de görevli olarak bırakmıştır.¹⁵⁴ Tayin edilen bütün bu görevliler Bedir ganimetinden pay almışlardır.

Benî Kaynuka seferi sırasında Ebu Lübabe b. Abdülmünzir Medine'ye yönetici olarak bırakılmıştır.¹⁵⁵

Sevik Gazvesi nedeniyle Resûlullah (s) Medine'den ayrılınca yerine yine Ebu Lübabe b. Abdülmünzir'i bırakmıştır.¹⁵⁶

İkinci Bedir seferi (Bedrü'l-Mev'id) sırasında Hz. Peygamber (s), Medine'ye vekil olarak Abdullah b. Revaha'yı bırakmıştır.¹⁵⁷ İbn Hişâm'a göre bu gazvede Medine'de vekil olarak bırakılan kişi Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Selül'dür.¹⁵⁸

Resûlullah (s) Ğabe gazvesine çıktığında Muhacirlerden Abdullah b. Ümmi Mektum'u Medine'ye vekil tayin etmiş, ancak bu gazvede diğerlerinden farklı olarak Sa'd b. Ubâde'yi Medine'de 300 kişilik bir koruma birliğinin başında görevlendirmiştir.¹⁵⁹

Resûlullah (s), Tebuk seferine çıktığında Muhammed b. Mesleme'yi Medine'ye vekil olarak bırakmıştır.¹⁶⁰

Mâlik b. Evs el-Ensârî el-Eşheli. Evs kabilesinin reisidir. Bedir savaşına katılmış ve Hendek savaşında atılan bir okla yaralanmıştır. Benî Kureyza muhasarasından sonra bu yaradan vefat etmiştir. Medine'nin İslâmlaşmasında büyük katkısı vardır. Abdüleşheloğullarına "Müslüman oluncaya kadar sizden hiç kimse ile konuşmayacağım" diyerek onları etkilemiş ve Müslüman olmalarını sağlamıştır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 70.

¹⁵¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 5.

¹⁵² Ebu Lübabe hakkında daha fazla bilgi için bkz. Çubukçu, Asri, "Ebu Lübabe el-Ensârî" **DİA**, X, 179, İstanbul-1994.

¹⁵³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 447; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 423.

¹⁵⁴ Şami, **Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad**, IV, 62.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 26.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 27.

¹⁵⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 56; Ayrıca bkz. Erdem, Sargon-Kılıç, Hulusi, "Abdullah b. Revaha", **DİA**, I, 129, İstanbul-1988.

¹⁵⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 191.

¹⁵⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 77.

¹⁶⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 186; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 151.

C. Elçilik

Elçi kelimesinin Arapça karşılığı resuldür.¹⁶¹ Ayrıca klasik İslâm tarihi kaynaklarında elçi göndermek anlamında “وفد” “vefd” kelimesi de kullanılmıştır.¹⁶² Asr-ı Saadette elçilik konusunda akla ilk gelen faaliyet Resûlullah’ın (s) yabancı devletlere gönderdiği İslâm’a davet mektupları ve elçilerdir. Ancak İslâm tarihi kaynaklarında Ensar’ın elçiliğin bu türüyle görevlendirilmediğini, bu tür elçilikler için daha çok geçmişte uluslararası ticaret ve sefaret tecrübelerine sahip olan Kureyş’in tercih edildiği görülmektedir. Bununla beraber çeşitli sebeplerle Ensar bazı elçilik görevlerinde bulunmuştur.

Hız. Peygamber Medine’den çıkma şartlarını Benî Nadir’e bildirmek üzere Muhammed b. Mesleme’yi elçi olarak göndermiştir.¹⁶³ Aynı şekilde Abdullah b. Revaha’yı da 30 kişilik bir grubun başında savaş öncesinde Hayberlilere elçi olarak göndermiştir.¹⁶⁴

Hız. Peygamber (s) Hendek savaşından sonra Benî Kureyza kabilesine, anlaşmalıları olan Evs kabilesinden Ebu Lübabe b. Abdülmünzir’i elçi olarak gönderdi.¹⁶⁵ Ebu Lübabe Resûlullah’ın (s) verdiği bilgiler dışında bir bilgiyi de Yahudilere aktarmış ancak daha sonra yaptığına pişman olmuştur.¹⁶⁶ Bu diplomatik hatasına rağmen Ebu Lübabe Resûlullah’ın (s) en çok görev verdiği Ensarî devlet adamlarındandır.

Hayber muhasarasında Resûlullah (s), Muhayyesa b. Mesud’u düşmana elçi olarak göndermiştir. Yine Resûlullah (s), İslâm’a davet etmek, Hayber’de yaşananlarla aynı akibete uğramamaları ve Müslümanların hücumuna maruz kalmamaları için kendilerini uyarmak amacıyla Fedek ahalisine de onu göndermiştir.¹⁶⁷

¹⁶¹ Mutçalı, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul-1995, s.321.

¹⁶² İpşirli, Mehmet, “Elçi” **DİA**, XI, 3, İstanbul-1995.

¹⁶³ İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 54.

¹⁶⁴ Erdem, Sargon-Kılıç, Hulusi, “ Abdullah b. Revaha”, I, 129.

¹⁶⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 10; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 224; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 71.

¹⁶⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 11; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 225; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 71.

¹⁶⁷ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 285; Belâzürî, **Fütûhu’l-Büldân**, s.41.

Habib b. Zeyd, Resûlullah'ın (s) mektubunu Müseylimetü'l-Kezzâb'a götürdü. Ancak Müseylime tarafından işkence ile şehid edildi.¹⁶⁸

Resûlullah (s), hicretin 8. yılında Ebu Zeyd Kays b. Seken el-Ensari el-Hazrecî ile Amr b. Âs'ı Uman'daki Ezd kabilesinin reislerinden Abd ve Ceyfer'e bir mektupla gönderdi. Ebu Zeyd el-Ensari Kur'an'ın o güne kadar inmiş olan ayetlerini ezberlemiş bir kişiydi. Ebu Zeyd ve Amr, Uman sahil şehirlerinden Suhar'da Resûlullah'ın (s) mektubunu söz konusu reislere iletiler. Bu iki kişi de halklarıyla birlikte Müslüman oldular.¹⁶⁹

D. Vergi Memurluğu

Hiz. Peygamber (s), hâkimiyet altına alınan bölgelerde bulunanlara belli ölçülere göre vergi verme yükümlüğü getirdi. Gayri Müslimlerden alınan bu vergiler, İslâm tarihi boyunca Kur'an-ı Kerim ve Hiz. Peygamber'in (s) uygulamaları doğrultusunda uygulanmaya devam etti.¹⁷⁰ Vergi toplama işi ise vergi memurları denilen devlet görevlileri tarafından yapıldı.

Hem vergi toplama, hem de vergi miktarını belirleme (tahmin) gibi görevleri içinde barındıran vergi memurluğu, Hiz. Peygamber (s) döneminin en önemli işlerindedir. Bu vazifenin siyasî faaliyetler içinde mülhaza edilmesinin iki ayrı sebebi vardır. Birincisi çoğunlukla vergi toplama işi, savaş yahut anlaşma gibi siyasî bir olayın neticesinde meydana gelir. İkinci olarak da vergi memuru tayini, devletin başındaki kişinin tasarrufunda olmak hasebiyle siyasî bir faaliyettir. Ayrıca vergi vermek, siyasî otoriteye boyun eğme sembolü olduğu için bu işin yürütülmesi görevi de siyasî bir faaliyettir. Burada Ensar'ın devlet işlerinde ne kadar rol aldıkları incelendiği için bu vazifede bulunmuş Ensarîlerin tespiti de konu açısından önem taşımaktadır.

Vergi memurları, hem anlaşmalarla vergi vermeyi kabul eden gayri Müslimlerden alınan vergi türlerini hem de Müslümanlardan tahsil edilen zekâtı

¹⁶⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 335.

¹⁶⁹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 104.

¹⁷⁰ Yeniçeri, Celal, **İslâm İktisadının Esasları**, Şamil Yayınevi, İstanbul-1980, s. 237, 238. Ayrıca Hiz. Peygamber (s) dönemi iktisadı hakkında geniş bilgi için bkz. Tabakoğlu, Ahmet, **İslâm İktisadına Giriş**, Dergah yayınları, İstanbul-2008, 120-130.

toplamakla görevlidirler.¹⁷¹ Burada bu iki türdeki görev, birbirinden ayrılmadan ikisi de devletin yürüttüğü faaliyet olarak değerlendirilecek ve Ensar'ın bu vazifeye ne derece dâhil edildiği ortaya konacaktır.

Vergi toplama işinde hem Muhacirlerden hem de Ensar'dan bazı Müslümanlar görevlendirilmiş ve toplanacak vergi ürünü, verginin toplanacağı bölge ve vergiyi verecek kabile gibi parametreler vergi toplayacak kişinin seçilmesinde belirleyici olmuştur. Örneğin zirai ürünlerin vergilerinin tahmin ve tahsil görevi genellikle Ensari sahabilere verilmiştir. Bunda şüphesiz Medine'nin bir tarım şehri olmasının etkisi vardır. Aşağıdaki paragraflarda vergi tahmini ve tahsili ile görevlendirilen Ensarilerden bazıları bu duruma örnek teşkil eder.

Hayber'in fethi sonrasında tahıl ve hurma ağırlıklı olmak üzere çok büyük miktarlara ulaşan ganimet elde edildi. Ele geçirilen ürünlerden anlaşıldığı gibi bundan sonra vergi olarak tahsil edilecek olan mallar, tarım ürünleriydi. Resûlullah (s) her yıl ürünlerinin yarısını Müslümanlara vermeleri şartıyla Yahudilerle anlaşma yaptı ve onları serbest bıraktı. Medineli Abdullah b. Revaha, hurma ziraatından anlayan ve ayrıca daha önce Yahudilerle çeşitli münasebetleri olan bir kişi olarak Hayber halkının vergilerinden sorumlu memur olarak tayin edildi.¹⁷² Yahudiler çeşitli hediyelerle Abdullah b. Revaha'ya vergi tahmin etmede lehlerine olmak üzere hile yaptırmak istediye de Ensarî sahabi bu rüşvetleri sert tepki göstererek reddetmiştir.¹⁷³ Yahudiler bu yöntemlerle bir sonuç elde edemeyince Abdullah b. Revaha'nın ölçüp tartmada aşırı hassasiyet gösterdiğini ileri sürerek onu Resûlullah'a (s) şikâyet ettiler.¹⁷⁴ Oysa Abdullah elde edilen ürünü ikiye bölüyor ve Yahudileri istediklerini almada muhayyer kılıyordu.¹⁷⁵

Resûlullah (s), Hayberlilerle yaptığı anlaşmayı Fedeklilerle de yaparak ürünlerinin yarısını her yıl Müslümanlara vermeleri şartıyla onları serbest bıraktı.¹⁷⁶ Aynı şekilde Abdullah b. Revaha, Fedek halkının da vergi memurluğuna tayin edildi.

---

¹⁷¹ Bkz. Algül, **İslâm Tarihi**, II, 144.

¹⁷² Buhârî, Megazi, 38; Muvatta, *Musâkat* I, (2, 703); Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 153; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 366; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 300.

¹⁷³ Muvatta, *Musâkat* 2, (2, 703, 704) ; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 300.

¹⁷⁴ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 35.

¹⁷⁵ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 38.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 365.

Abdullah b. Revaha'nın Mute savaşında şehid edilmesinden sonra bu göreve yine Ensar'dan Ebu'l-Heyssem b. et-Teyyihân getirildi.¹⁷⁷ Resûlullah (s), bir dönem Ensar'dan Cebbar b. Sahr'ı da Hayber civarına vergi tahmin memuru olarak göndermiştir.¹⁷⁸ Muhtemelen bu şahıs da bir müddet Hayber'de tahmin görevlisi olarak çalışmış, son olarak Hz. Peygamber oraya Ebu Hasme el-Ensari'yi¹⁷⁹ tayin etmiştir. Kendisinin ürün tahmini konusunda yeteneği vardı ve Resûlullah (s) onun yeteneğinden bu suretle faydalanmış oldu.¹⁸⁰ Bu şahsın burada hem Hz. Hz. Ebu Bekir, hem de Hz. Ömer dönemlerinde de aynı görevi yerine getirdiği ile ilgili bilgiler kaynaklarda yer almaktadır.¹⁸¹ Hayber'e çokça vergi memuru görevlendirilmiş olması buranın zenginliğini gösterir niteliktedir. Nitekim Abdullah b. Ömer'in, "Biz Hayber'den sonra doyduk (fakirlikten kurtulduk)." dediği rivayet edilmiştir.¹⁸²

Muâz b. Cebel Yemen'e, diğer görevlerinin yanında, aynı zamanda bir zekât memuru olarak atanmıştır.¹⁸³ Hz. Peygamber (s) Abbâd b. Bişr el-Eşhelî'yi Süleym ve Müzeyne kabilelerine, zekât memuru olarak göndermişti. Abbâd ayrıca Benî Mustalik kabilesine de vergi memuru olarak gönderilmiştir.¹⁸⁴

Ferve b. Amr el-Beyâzî Hayber ganimetleri sorumluluğu görevini de yerine getirmiştir.¹⁸⁵ Ferve b. Amr'ın, Abdullah b. Revaha'dan sonra tahmin görevlisi tayin edildiği şeklinde rivayetler de bulunmaktadır.¹⁸⁶ Hayber ganimetlerinden sorumlu olan Ferve b. Amr el-Beyâzî'nin de, aynı zamanda Medine hurMâlik larına tahmin görevlisi tayin edildiği yönündeki bilgiler, kaynaklarda mevcuttur.¹⁸⁷ Ferve b. Amr'ın bu göreve

¹⁷⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 413.

¹⁷⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 533.

¹⁷⁹ Bazı hadis kaynaklarında da, oğlu Sehl b. Ebu Hasme'nin mezkûr göreve tayin edildiği yer almaktadır. Tirmizi, *Zekat*, 17 (643); Nesai, *Zekât*, 26.

¹⁸⁰ Çakan, İsmail L., "Ebu Hasme el-Ensari", **DİA**, X, 145, İstanbul-1994.

¹⁸¹ İbn Abdilber, **el-İstiâb**, IV, 1630.

¹⁸² Buhari, *Megâzî*, 39; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 307.

¹⁸³ Buhârî, *Zekât*, 6; *Cizye*, 1; Ebu Davud, "*İmâre*", 30; Ayrıca bkz. Erkal, Mehmet "Âmil", **DİA**, III, 58-60, İstanbul-1991.

¹⁸⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 406; Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 190.

¹⁸⁵ Vâkıdî, **el-Megâzî**, I, 681; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 599.

¹⁸⁶ Vâkıdî, **el-Megâzî**, II, 691.

¹⁸⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 554; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 341.

getirilmesinde Medine'deki diğer insanlara göre ileri düzeyde olan hesap bilgisi de etkili olmuştur.¹⁸⁸

Hız. Peygamber, hicretin ikinci senesinde, Bedir harbi sonrası toplanılmasına başlanan humus gelirlerinden¹⁸⁹ sorumlu bazı şahıslar da görevlendirmiştir. Bedir savaşı sırasında ve sonraki savaşlarda bu görevi Abdullah b. Ka'b b. Amr el-Ensari yerine getirmişti¹⁹⁰

E. Kadılık-Muallimlik

Arapça'da kaza (قضى) kökünden ism-i fail olan kâdi,¹⁹¹ fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözümlmek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder.¹⁹²

Hız. Peygamber (s), İslâm'da ilk kadı sıfatıyla insanlar arasında meydana gelen birçok hukukî çekişmeyi karara bağlamıştır. Hız. Peygamber (s) İslâm toplumunun genişlemesi ve davaların artmasına paralel olarak Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer, Ukbe b. Âmir, Huzeife b. Yemân gibi sahabilere Medine'de yargı yetkisi vermiştir.¹⁹³ Ayrıca yeni fethedilen şehir ve bölgelere idarî işleri yürütmek üzere valiler tayin ettiği ve onlara yargı görevi de verdiği bilinmektedir. Meselâ Muâz b. Cebel (Cened), Ali b. Ebi Talib (Yemen), Osman b. Ebu'l-Âs (Tâif), Muhacir b. Ebi Ümeyye (San'a), Ziyad b. Lebid (Hadramut), Alâ b. Hadramî (Bahreyn) ve Attâb b. Esîd'i (Mekke) Medine dışına kadı veya vali unvanıyla göndermiş, ayrıca Ma'kıl b. Yesar'ı Yemen'de kendi kavmi içinde, Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı da Necran Hristiyanları arasında meydana gelen davalara bakmakla görevlendirmiştir.

Hız. Peygamber döneminde Kur'an'ın tamamını ezberleyen dört kişi vardı ve tamamı Ensar'dandı. Bunlar Übey b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Ebu Zeyd ve Zeyd b. Sabit

¹⁸⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 278.

¹⁸⁹ Savaş ganimetlerinden beşte birlik pay Resulullah'a (s) ayrılıyordu.

¹⁹⁰ İbn Abdilber, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashab*, III, 981.

¹⁹¹ İbn Mazur, *Lisanu'l-Arab*, XV, 186

¹⁹² Cevdet Paşa, Ahmet, *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, İstanbul-h. 1300, s. 636. Kadılık hakkında geniş bilgi için bkz. Atar, Fahrettin, *İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1979.

¹⁹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 289 vd.

idiler.¹⁹⁴ Bu sahabeler Resûlullah (s) tarafından muallim ve kadı olarak çeşitli zamanlarda ve beldelerde görevlendirilmişlerdir. Özellikle Muâz b. Cebel, Resûlullah'ın (s), ilmî ve idarî vazifelerle sık sık görevlendirdiği bir sahabi idi. Resûlullah (s), onu Taif seferi dönüşünde, Mekke'de insanlara dinlerini öğretmek üzere görevlendirdi.¹⁹⁵ Bilahare Muâz b. Cebel Yemen'e öğretmen ve kadı olarak gönderilmiştir.¹⁹⁶ Muâz, bu görevi, Yemen'in Cened denilen bölgesinde yerine getiriyordu.¹⁹⁷

Sahabe içinde özellikle Ensar'ın İslâmî ilimlerde biraz daha ön planda oldukları görülmektedir. Mesela Reci ve Bi'r-u Maune facialarında şehit düşen sahabilerin hepsi öğretmen olarak çevre kabilelere gönderilen Ensarî gençlerdi.¹⁹⁸ Yine Hazrecli Amr b. Hazm da Necran halkına din muallimi olarak görevlendirilmiştir.¹⁹⁹

F. Nakiblik

Hz. Peygamber zamanında idarî görevlerden biri de nakîbliktir. Sözlükte, "Hayırlı, seçkin kişi, bir topluluğun başkanı, vekili, kefil, emini"²⁰⁰ gibi anlamlara gelen bu kelime, terim olarak "siyasî, içtimaî, askerî ve dinî alanlarda hükümdar veya şeyhlerin maiyetinde görevli üst düzey sorumlular"na verilen bir isim olarak yaygınlaşmıştır.²⁰¹ Kur'an-ı Kerîm'de de bu kelime benzer anlamlarda kullanılmaktadır.²⁰²

İlk defa nakîb kelimesinin kullanımına İkinci Akabe Biatı sırasında rastlanmaktadır. Burada Hz. Peygamber, Medineli Müslümanlar arasından, onların meseleleri ile ilgilenmek, İslâm'ı tebliğ etmek ve gelişmeleri bildirmek üzere seçtiği on

¹⁹⁴ Buhârî, *Menakibu'l-Ensar*, 17.

¹⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 161.

¹⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 280.

¹⁹⁷ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 94.

¹⁹⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bu çalışmanın Reci ve Bi'r-i Maune başlıkları.

¹⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 285.

²⁰⁰ Daha sonraki dönemlerde bu terim, Hz. Fatıma ile Hz. Ali soyundan gelen seyyid ve şerîflerin meseleleriyle ilgilenmek üzere devlet tarafından tayin edilen memuru da kapsamıştır. Bkz: Uyar, Gülgün, "Nakîb", *DİA*, XXXII, 321-322, Ankara-2006. "Nakîbü'l-Eşrâf" diye bilinen bu müessese birçok İslâm devletinde bulunmaktaydı. Bkz: Buzpınar, Şit Tufan, "Nakîbüleşraf", *DİA*, XXXII, 322-324, Ankara-2006.

²⁰¹ Uyar, Gülgün, "Nakîb", *DİA*, XXXII, 321-322.

²⁰² "Onlardan on iki temsilci-başkan- seçmiştik...", Bkz: *Mâide*, 5/12.

iki kişiyi nakîb olarak isimlendirmiş; Es'ad b. Zürâre'yi de onların başına nakîbü'n-nükabâ olarak atamıştır.²⁰³ Ayrıca bu on iki kişiyi Hz. İsa'nın havarilerine benzetmiştir.

Es'ad b. Zürâre vefat ettikten sonra Resûlullah (s) aralarındaki akrabalık ilişkisini de hatırlatarak Neccâr oğullarına, “Siz benim dayılarımınız. Sizin nakibiniz benim.” diyerek onların gönlünü almıştır.²⁰⁴ Hz. Peygamber (s) döneminde nakiblerin tam olarak hangi görev ve yetkilerle tayin edildiğine dair bir rivayet ya da olaya ulaşamadık. Ancak Akabe biatinde kendi kabile kollarını temsil etmeleri için seçilen bu kimselerin, savaşlarda istişare heyetinde ve Medine vesikası ya da Muahat gibi anlaşmalarda temsilci olarak bulunmak, siyasî ya da idarî konuları kabilelerine iletmek ve anlatmak, sosyal ve siyasî hayatta karşılaşılan her türlü olayda kavimlerini temsil etmekle memur oldukları düşünülebilir. Nitekim İslâm tarihi kaynakları incelendiğinde nakib olarak seçilen bu kişilerin hem sosyal hem de siyasî hayatta aktif oldukları görülmektedir.

G. Şairlik ve Siyasî Propaganda

Hz. Peygamber'in (s) yaşadığı çağda Arabistan'da kabileler arasında en etkili iletişim ve propaganda kanallarından biri şiirdi. Şairler, sadece kabilelerini metheden mahir edebiyatçılar değil aynı zamanda sözlerinin kudretiyle siyasî etkinlik gösteren bir güç durumundaydılar.²⁰⁵

Cahiliye şiiri, yoğun bir şekilde yalana başvurduğu, insanları kin, düşmanlık, kan dökme, ahlaksızlık vb. kötülöklere yönlendirdiği için İslâm tarafından yasaklanmıştır. Ancak iyiliğe, hayra çağırın ve İslâm'ı müdafaa eden şiir istisna edilmiştir.²⁰⁶ Hz. Peygamber (s), risaletten önce de içinde yaşadığı toplumun şiire olan ilgi ve sevgisini yakinen biliyordu.²⁰⁷ Bu nedenle şiiri Arapların hayatından atmak yerine onu İslâm'ın değer yargılarıyla ölçülü bir hale getirmeyi ve ondan hem sosyal

²⁰³ Zehebî, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, I-XXV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut-1996, I, 299.

²⁰⁴ Belâzürî, **Ensâbu'l-Esrâf**, I, 243.

²⁰⁵ Âlûsî, **Bulûğu'l-Ereb**, III, 84; Brockelmann, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, s. 26. Ayrıca bkz. Yıldırım, Kadri, “Hz. Peygamber ve Şiir” **Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) Özel Sayı**, Ankara-2003, ss. 547-558, s. 547.

²⁰⁶ Şuara, 224-227.

²⁰⁷ Bu konuda rivayet edilen bir hadiste Resulullah (s) “Deve, yavrusuna olan düşkünlüğü bırakmadıkça Araplar da, şiiri terk etmeyeceklerdir.” Sözleriyle onların bu durumlarını ifade etmektedir.

hem de siyasî açıdan faydalanmayı tercih etmiştir.²⁰⁸ Hz. Peygamber (s) daima bu gücün farkında olmuş ve onu İslâm için kullanmıştır.²⁰⁹ Akabe biatinde kendisine takdim edilen Ka'b b. Mâlik 'in adını duyunca ilk tepkisinin “Şair olan mı?”²¹⁰ olması onun şairlere verdiği önemi göstermektedir.

Mekkelî müşrikler ile Hicaz Yahudileri, özellikle Medine döneminde Hz. Peygamber'in (s) elde ettiği başarılarından sonra şiiri İslâm'la mücadelede bir silah olarak kullanmışlardır. Esasen Mekkeliler ticaretle meşguliyetlerinden dolayı büyük şairlere sahip değillerdi. Ancak İslâm tebliği başlayınca şiiri önemli bir mücadele aracı olarak kullanmaya başladılar.²¹¹ Benî Nadir Yahudilerinden olan Ka'b b. Eşref İslâm'a karşı en azılı şairlerdendi. Bedir savaşı sonrası Mekkelilerle tam bir dayanışma içerisinde olmuş, okuduğu mersiyelerle Arapları Müslümanlara karşı kıskırtmış, bununla kalmayarak Medine'ye dönünce de bazı Müslüman hanımları hicviyelerine konu etmişti. Ka'b b. Eşref bu yaptıklarının bedelini Ensar'ın düzenlediği bir seriyye sonucu hayatıyla ödedi.²¹²

Mekke'de ise Abdullah b. Ziba'ra, Dırar b. Hattab, Amr b. Âs, Ebu Süfyan b. Hâris, Kureyş'in propagandasını yapan, İslâm'ı ve Hz. Peygamber'i (s) hicveden en güçlü şairler olarak ön plana çıkmaktaydı.²¹³

Hz. Peygamber (s) “ Allah'a ve Resulüne silahlarıyla yardım edenleri, dilleri ile yardım etmekten alıkoyan nedir?” sözleriyle sahabeyi Mekke müşriklerinin ve Yahudilerin hicivlerine karşı koymaya çağırmıştır.²¹⁴ Resûlullah (s), o günkü toplumda medya görevi gören bu şairlerin silahlarına aynı silahla karşılık vermek amacıyla Hassan b. Sabit, Ka'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revaha gibi şair sahabilere Kureyş'e cevap verme görevi vermiştir. Üçü de Ensar'dan olan bu sahabiler şiirleriyle İslâm'ı ve Hz. Peygamber'i (s) savunarak Müşriklerin propagandalarını boşa çıkarmaya başlamışlardır. Özellikle Hassan b. Sabit, cahiliye döneminde bir yıl Yesrib'de bir yıl

²⁰⁸ Yalar, Mehmet, “İslâmî Arap Şiiri ve Hz. Peygamber”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** Cilt: 18, Sayı: 1, 2009, s. 69.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 3, 456, 460; “*Müslüman dili ile ve kılıcıyla cihad eder*”.

²¹⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 57; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 395.

²¹¹ Zeyyat, Ahmed Hüseyin, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, Daru Nahdati'l-Mısır, Kahire-ts., s. 103.

²¹² Bkz. Bu çalışmanın “Ka'b b. Eşref'in Öldürülmesi” başlığı.

²¹³ İbn Sellam, **Tabakâtu's-Şuara**, s. 92.

²¹⁴ Zeyyat, Ahmed Hüseyin, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, s. 103.

Gassânî saraylarında yaşayan ve ünü bütün Arap yarımadasını sarmış bir şairdi. İslâm'dan önce Gassânî hükümdarlarına okuduğu methiyeler ve düşmanlarına yönelik hicivler sayesinde geçimini sağlamış hatta İslâm'dan sonra da Gassânîler ona çeşitli hediyeler göndermeye devam etmişlerdir.²¹⁵ Hassan b. Sabit İslâm'dan sonra şiirini İslâmî değerlerle uyumlu hale getirmiş ve şiirini İslâm için kullanmaya başlamıştır. Onun Müslüman olmasıyla Hz. Peygamber (s) çok önemli bir medya gücüne sahip olmuştur. Resûlullah (s) onun için “*Ruhu'l-Kuds seninle olsun. Vallahi sözlerin onların üzerinde oklardan daha şiddetli tesir göstermektedir*” buyurmuştur.²¹⁶

Aynı şekilde Ka'b b. Mâlik 'in de Gassânî sarayında bilinen ve önemsenen bir şair olduğu, Tebuk savaşına mazeretsiz olarak katılmayan Ka'b b. Mâlik 'in, Medine'de bu nedenle sıkıntı içinde kaldığını duyan Gassânî emirinin onu yanına davet etmesinden anlaşılmaktadır.²¹⁷

Hassan b. Sabit'in ilk büyük başarısı Ka'b b. Eşref hakkında okuduğu hicivlerin Mekkelilerin Ka'b'ı kapı dışarı etmelerine yol açması olmuştur. Zira hiç kimse Cahiliye döneminin en büyük şairlerinden sayılan Hassan'ın diline düşmek istemezdi.²¹⁸ Hassan b. Sabit'in bir diğer büyük başarısı h. 9 yılında Medine'ye gelen Temimoğulları heyetiyle karşılıklı okudukları şiirlerle onları ikna edip İslâm'ı kabul etmelerine vesile olmasıdır. Bu heyette yaklaşık 80-90 kişinin bulunduğu ve bunların tamamının Müslüman olduğu ifade edilmektedir.²¹⁹

Müslümanlarla müşrikler arasında sıcak çatışmaların başlamasından sonra her savaşı müteakip yukarıda ismi geçen Müslüman şairler ile müşrik şairler karşılıklı hicviyeler ve kahramanlık şiirleriyle mücadele etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s), Arap toplumunda son derece önemli olan bu mücadele yöntemini kurumsallaştırarak mescidde Hassan b. Sabit için şiirlerini okuyacağı bir platform yaptırmıştır.²²⁰ Hassan b. Sabit burada şiirlerini okuyor ve bu şiirler kulaktan kulağa bütün Arabistan'ı dolaşıyordu.

²¹⁵ İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, Daru'l-Maarif, Kahire-1958, s. 306.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 301. Ayrıca bkz. Âlûsî, *Bulûğu'l-Ereb*, III, 135.

²¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 208.

²¹⁸ Yalar, “İslâmî Arap Şiiri ve Hz. Peygamber”, s. 74.

²¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 254-255.

²²⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 56.

Abdullah b. Revaha ise bir yönüyle Ka'b b. Mâlik ile Hassan b. Sabit'ten ayrılmaktadır. O hem İslâm'ı diliyle müdafaa eden güçlü bir şair hem de kılıcıyla mücadele eden büyük bir komutan idi. Mute savaşında şehid olana kadar Resûlullah (s) tarafından birçok önemli göreve ve seriyye komutanlıklarına getirilmiştir. Abdullah b. Revaha, Hassan b. Sabit'e kıyasla şiirlerinde daha yumuşak bir üslup kullanarak müşrikleri yaptıkları hiciv ve hakaretlerden dolayı kınamıştır. Ancak şiirindeki derin manadan dolayı müşriklerden olup sonradan Müslüman olan bazı şairler, onun şiirlerinin Hassan b. Sabit'in şiirlerinden daha etkili olduğunu ifade etmişlerdir.²²¹

H. Kâtiplik

Sözlükte ketb "yazmak" fiilinden türetilmiş bir ism-i fail olan kâtip (kâtib, çoğulu küttâb, ketebe) "yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, yazıcı; bilgili kişi, noter; muharrir" demektir.²²² Kâtiplik yapanların görev yaptığı yere "Divan" denir. İslâm'ın ilk dönemlerinde üç ayrı Divan ortaya çıkmıştır. Bunlar, "Divanu'l-İnşa", "Divanu'l-Ceyş" ve "Divanu'l-Haraç" da denilen "Divanu'l-Cibaye"dir.²²³

İslâm'dan önce de Araplar arasında okuma ve yazma biliniyordu. Okuyabilmek ve yazabilmek her ne kadar yaygın olmasa da bilenler için bir erdemdi. Arap toplumunda bir kişiye "Kamil" denilebilmesi için o kişinin taşıması gereken hususlardan bir tanesi okuma-yazma bilmesiydi.²²⁴

Kur'an, yazıyla muhafaza edilmesi gereken pek çok ilmi beraberinde getirmiş; bu da Araplarda yazının gelişmesini sağlamıştır. Hz. Peygamber de bilginin yazı ile tespit ve muhafazasını emrederek vahyin yazıya geçirilmesi başta olmak üzere ahitnameler, hükümdarlara gönderilecek mektuplar ve çeşitli yazışmalar için kâtipler görevlendirmiştir.

Hz. Peygamber (s) dönemi kâtipleri Vahiy Kâtipleri ve devlete ait resmi yazışmaları yürüten kâtipler olarak ikiye ayrılır. Ancak bazı kâtiplerin her iki görevi de

²²¹ Yalar, "İslâmi Arap Şiiri ve Hz. Peygamber", s. 74.

²²² Küçükbaşçı, Mustafa Sabri; "Katip" **DİA**, XXV, 49, Ankara-2002.

²²³ A'zami, Mustafa, "Ümmi Peygamber Divanı (Arşivi) ve Kâtipleri", trc. Durak Puzmaz, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt-29, Sayı-3, Ankara-1993, s. 38.

²²⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 566.

yürüttükleri görülmüştür. Mesela Zeyd b. Sabit²²⁵ ve Übey b. Ka'b Resûlullah'a (s) hem vahiy kâtipliği, hem de idarî işlerde kâtiplik yapmışlardır. Bunlardan Übey b. Ka'b Resûlullah'ın (s) ilk resmi kâtibidir.²²⁶ Übey b. Ka'b'ın bulunmadığı durumlarda bu görevi Zeyd b. Sabit yerine getirmiştir.²²⁷

Kaynaklardaki farklı bilgilere göre bu kâtiplerin sayısı 23 ile 42 arasında değişmektedir.²²⁸ İhtiyaca göre kâtiplerin yabancı dil bilmeleri gerekiyordu; Hz. Peygamber (s), Zeyd b. Sâbit'ten Süryanice ve İbranice öğrenmesini istemişti. Çünkü kendisine yazılan veya kendisinin yazdığı diplomatik evrakların güvenmediği kimseler tarafından görülmesini tercih etmiyor ya da onların bu eserleri yazar ve okurken fazla veya eksik yazmalarından endişe ediyordu.²²⁹

Resûlullah'ın (s) sahabeyi kâtiplik konusunda çeşitli branşlara ayırdığı görülmektedir. Mesela Zeyd b. Sabit hükümdarlara yazılan mektuplarla, Hz. Ali antlaşmalarla, Muğire b. Şube ortaya çıkan çeşitli ihtiyaçlarla, Halid b. Saîd b. Âs Hz. Peygamber'e arz edilen hususlarla, Abdullah b. Erkam akid ve borçlarla, Muaykib b. Ebu Fâtıma ganimetlerle ve Huzeyfe b. Yemân zekât ve vergi işleriyle ilgili yazıları yazmakla görevlendirilmişti. Hz. Peygamber'in (s) kâtiplerden birinin yokluğunda yerine görevlendirdiği Hanzala b. Rebi "kâtip" lakabıyla tanınmıştı.²³⁰

Hz. Peygamber'e (s) kâtiplik yapan diğer Ensarîler şunlardır.²³¹ Es'ad b. Zürâre, Ebu Eyyub el-Ensarî, Evs b. Havli, Beşir b. Sa'd, Sabit b. Kays, Cehm b. Sa'd, Hâtıb b. Amr, Huzeyfe b. Yeman, Sa'd b. Rebi, Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Zeyd, Muhammed b. Mesleme, Münzir b. Amr, Muâz b. Cebel, Hassan b. Sabit ve Abdullah b. Revaha.²³²

²²⁵ İbn Hacer, **İsabe**, II, 491.

²²⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 181.

²²⁷ Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 189.

²²⁸ Küçükaşçı, Mustafa Sabri; "Kâtip", XXV, 49. Hz. Peygamber (SAV) döneminde Katiblik ve Kru'anı cem edilmesi hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Öztürk, Hayrettin, **Ebedi Mucize Kur'an Yazılması ve Toplanması**, Ensar Neşriyat, İstanbul-2011. s. 71 vd.

²²⁹ İbn Hacer, **İsabe**, II, 491.

²³⁰ A'zami Mustafa, "Ümmi Peygamber Divanı (Arşivi) ve Katipleri", s. 40.

²³¹ Hz. Peygamber'e (s) kâtiplik yapan bütün isimler ve Kâtiplik müessesesi hakkında geniş bilgi için bkz. Şen, Ziya, "Vahiy Kâtipliği Müessesesi", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. XXX, Samsun-2011, ss. 185-210.

²³² İbn Abdîrabbih, Ahmed b. Muhammed, **İkdu'l-Ferîd**, I-IX, Daru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1983, IV, 243-245

IV. HZ. PEYGAMBER (S) DÖNEMİNDE ENSAR'IN YER ALDIĞI ASKERİ FAALİYETLER

İslâm siyaset tarihinde savaşlar, şüphesiz önemli bir yer tutar. Çalışmanın doğrudan konusu olmadığı için araştırmada İslâm'da savaş hukuku, savaşın meşruiyeti vb. konulara girilmeyecektir. Zira bu konuda yapılmış pek çok akademik çalışma ya da Müslümanların savaş ve fetihlerini müdafaa amaçlı eserler bulunmaktadır.²³³

Bir devletin kuruluşu aşamasında çoğu kez büyük savaşların yapılması kaçınılmaz olur. İslâm davetinin asıl amacının “bir devlet kurmak” olmadığı gerçeğini göz ardı etmemekle beraber, İslâm'ın daha rahat tebliğ edilebilmesi ve bütünüyle yaşanabilmesi için bir devlet kurulmasının zarureti de ortadadır. Zira İslâm daveti, sırf ruhsal bir hareket olmayıp evrensellik, sosyal hayatı kuşatma ve yeni idarî prensipler getirme iddialarını da taşıyan bir davettir. Bu nedenlerle Hz. Peygamber döneminde de pek çok savaş yapılmıştır. Bu seriyeler Medine'yi ve Müslümanları savunmak amacıyla yapıldığı gibi Mekke ticaretine zarar vererek onları barışa zorlamak gibi amaçlarla da yapılmıştır.²³⁴

Hz. Peygamber döneminde yapılan savaşlar İslâm tarihçilerince genellikle iki gruba ayrılmışlardır. Bunlardan ilki “Seriyye” diğeri ise “Gazve”dir.

Seriyye, (سرية) sözlükte “gece yolculuğu yapmak veya yaptırmak, geceleyin yola çıkmak” manasındaki “سرى” kökünden türeyen, “Asker sayısı 5 ile 300 veya 400 kişi arasında değişen birlik, silahlı tim, ordunun bir bölüğü” anlamlarını içeren Arapça bir kelimedir.²³⁵ Kelime bir İslâm Tarihi terimi olarak ise Hz. Peygamber'in (s) hedefini ve harekât yöntemlerini belirlediği ancak kendisinin katılmadığı, farklı sayıda sahabeden

²³³ Bu konularda yazılmış iki eseri örnek vermek gerekirse; Eren, Şadi, **Kur'an'ın Işığında Cihad ve Savaş**, Nesil Yayınları, İstanbul-1996; İsRâfil Balcı'nın İlk İslâm Fetihleri isimli çalışması da İslâm'ın fetih ve savaş politikasını savunma düşüncesiyle yazılmış modern bir eserdir. Bkz. Balcı, İsRâfil, **İlk İslâm Fetihleri Savaş-Barış İlişkileri**, Pınar Yayınları, İstanbul-2011.

²³⁴ Câbiri, Muhammed Abid, **İslâm'da Siyasal Akıl**, s. 211; Montgomery Watt ise bu seriyelerin bütün siyasî ve sosyal amaçlarını göz ardı ederek bunları bir tür çapul olarak ele almakta ve Arapların geçmişinde bu tür çapulculuk ve eşkıyalık faaliyetlerinin normal karşılanmasını buna dayanak olarak göstermektedir. Bkz. Watt, Montgomery, “Arapların Hâkimiyeti ve Yükselişi”, **İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, Hikmet Yayınları, İstanbul- 1988, ss. 19-66, s.55 s. 56-57. Benzer bir şekilde Brockelmann da ilk seriyye ve gazvelere yol açan sebepleri göz ardı ederek bunları Müslümanların ganimet hırsına bağlamaktadır. Bkz. Brockelmann, Carl, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, s. 19.

²³⁵ Firuzâbâdî, **Kamûsu'l-Muhît**, s. 612.

müteşekkil askerî birlikler ve operasyonlar için kullanılmaktadır.²³⁶ Yukarıda geçen sözlük anlamına uygun olarak bu seriyyeler çoğu kez geceyin yolculuk yapmışlar böylece düşmanlara görünmeden hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Seriyyelerin en ayır edici özelliği ise Resûlullah'ın bu harekâtlara bizzat iştirak etmemiş olmasıdır.

Arapça 'da “غزو” mastarı “istemek, arzu etmek, kastetmek, niyetlenmek” gibi anlamlar taşıdığı gibi “ düşmanla savaşmak” manasını da içerir.²³⁷ Bu kökten türemiş olan “Gazve” kelimesi ise sözlük anlamı itibariyle “akın, saldırı, din uğruna yapılan savaş” demektir.²³⁸ İslâm Tarihçileri ve hadisçiler arasında genel kabul gören düşünceye göre Hz. Peygamberin bizzat iştirak ettiği, orduyu sevk ve idare ettiği savaşlara gazve denir.²³⁹ Ancak zaman zaman Resûlullah'ın (s) katılmadığı bazı savaşlara da gazve denilmiştir. Örneğin İbn Hişâm Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın Sifu'l-Bahr seferini ve Mute harbini gazve olarak nitelendirmiştir.²⁴⁰ Taberî de Resûlullah'ın (s) vefatından sonra h. 31. yılda gerçekleşen Zatü's-Savarî Deniz Savaşını “Savarî Gazvesi” olarak isimlendirir.²⁴¹ Aynı şekilde Vâkıdî de Hz. Ali'nin Fedek seferini, Recî vakasını, Abdullah b. Revaha'nın Üseyr b. Zarim'e yönelik seferini gazve olarak adlandırır. Gerek Vâkıdî'nin gerekse de Taberî ve İbn Hişâm'ın bu isimlendirmelerinde gazve kelimesinin sözlük anlamının etkili olduğu da söylenebilir.²⁴² Seriyeye yerine gazve kelimesinin tercih edilmesine karşılık İlk İslâm tarihi kaynaklarında Resûlullah'ın katıldığı savaş ya da başka bir amaçla olsun yapılan bir sefere seriyeye denildiği görülmemektedir. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre gazve kelimesi, seriyeyi de içine alan bir anlam genişliğine sahiptir.

Vâkıdî ve İbn Sa'd, Resûlullah'ın (s) gazvelerinin sayısının 27 yedi olduğunu ifade ederler.²⁴³ Hz. Peygamber, düzenlemiş olduğu 27 gazvenin dokuzunda bizzat savaşmıştır²⁴⁴

²³⁶ Özdemir, Serdar, “Seriyye”, **DİA**, XXXVI, İstanbul-2009, s.565.

²³⁷ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XV, 123; Firuzâbâdî, **Kamûsu'l-Muhît**, 947; İbn Hacer El-Askalânî, Ahmed b. Ali, **Fethu'l-Bâri**, I-XIII, el-Mektebetü's-Selefiyye, ts., VII, 279.

²³⁸ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, XV, 124.

²³⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bâri**, ts. VII, 279; Şami, **Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad**, IV, 20; Algül, Hüseyin, “Gazve”, **DİA**, XIII, İstanbul-1996, XIII, 488; Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, I, 205.

²⁴⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 331.

²⁴¹ Taberî, **Tarih**, IV, 288.

²⁴² Algül, Hüseyin, “Gazve”, XIII, 488.

²⁴³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 7; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 5-6.

Ensar, gazve ve seriyyelerde gerek komutan olarak gerekse ordunun bir neferi olarak büyük faydalar göstermiştir. İleride detaylarıyla anlatılacağı gibi Hassan b. Sabit, şiirlerinde Ensar'ın katıldığı savaşlar ve onların bu savaşlardaki kahramanlıkları ile fedakârlıklarını konu edinmiştir.²⁴⁵ Bu savaşlarda Ensar, İslâm uğrunda hem mallarını hem de canlarını ortaya koyarak Hz. Peygamber'e (s) destek olmuştur.

Hz. Peygamber'in savaşlarında sancak (Liva) ve her kabileye ait bayraklar (Raye) ayrı ayrı taşınırdı.²⁴⁶ Özellikle Mekke'nin fethinde bu durum net olarak görülmektedir.²⁴⁷ Fetih günü Evs ve Hazrec'in ayrı ayrı bayrakları olduğu gibi, Neccâr oğulları, Selemeoğulları gibi alt kolların da kendilerine ait bayrakları bulunuyordu.²⁴⁸ Büyük savaşlarda Muhacirlerin sancağını Hz. Ali, Ensar'ın sancağını ise Sa'd b. Ubâde taşırdı.²⁴⁹ İslâm tarihi kaynaklarında raye ile liva arasındaki fark net değildir. Hamidullah'a göre *"bir bayrak, takılı olduğu gönder (bayrak sopası) üzerine kullanılmadığı zamanlar sarılıp dürülüyorsa buna Liva denir. Eğer her bir kullanılışından sonra takılı bulunduğu gönder üzerinden çekilip çıkarılıyorsa buna raye denirdi."*²⁵⁰ Ancak bu bilgi, liva ve rayenin savaşta kullanımı ve siyasî açıdan rolünden çok kelimelerin anlamları üzerinden yapılan bir yorumu ifade etmektedir.

A. Ensar'ın Etkin Olduğu Seriyeler

Hz. Peygamber Medine'ye geldikten kısa bir süre sonra savaş izni verilmesinin ardından²⁵¹ istihbarat, Suriye ticaret yolunu kontrol altına alma, civarda düşmanca tutumlar sergileyen kabilelere gözdağı verme gibi amaçlarla bazı askerî birlikler göndermiştir.

Bedir Savaşı'ndan önce başlayan bu askerî harekâtın hiçbirisine Ensar ne komutan olarak, ne de asker olarak iştirak etmiştir.²⁵² Bedir'den önceki seriyye ve

²⁴⁴ Bkz: Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 7.

²⁴⁵ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 276. Ayrıca bkz. Arafat, Velid, **Divânu Hassan b. Sabit**, Daru's-Sadir, Beyrut-1974, I-II.

²⁴⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 575.

²⁴⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 23.

²⁴⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 476; V, 338.

²⁴⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 55.

²⁵⁰ Hamidullah, **İslâm Peygamberi** 2, 1013.

²⁵¹ Hac, 39; Mevdudî, Ebu'l A'la, **Tefhimu'l-Kur'an**, İnsan Yayınları, İstanbul-2002, III, 371.

²⁵² Ulaşılabildiğimiz kaynaklarda Ensar'ın Bedir öncesi seriyye ve gazvelere katıldığına dair hiçbir

gazvelerde neden Ensar'ın yer almadığı sorusu genellikle İkinci Akabe biatinde verilen Resûlullah'ı koruma sözünün sadece Medine içini kapsadığı ile açıklanmaktadır.²⁵³ Gerçekten de İslâm tarihi kaynaklarının pek çoğunda bu durum özellikle Bedir savaşında Müşrik ordusuyla savaşma durumu ortaya çıkınca vurgulanır.²⁵⁴ Burada Sa'd b. Muâz'ın Ensar adına Resûlullah'a (s) verdiği cevap artık Akabe biatindeki sözün kapsamının genişlediğini gösterir niteliktedir. Ancak bununla birlikte Bedir savaşından önceki seriyyelere Ensar'ın neden iştirak etmediği ile ilgili bazı mülâhazalarda bulunmaya engel bir durum da yoktur.

Ulaşabildiğimiz hiçbir kaynakta Resûlullah'ın Ensar'a, Bedir'den önce bu askerî birliklere katılma teklifinde bulunduğu dair bir kayda rastlamadık. Öte yandan aynı şekilde Ensar'ın da seriyyelere katılma yönünde bir talebi de nakledilmemektedir.²⁵⁵ Sadece ikinci Akabe biatinde Ensar'ın Resûlullah'a "*Dilersen Mina halkı üzerine saldıralım*" teklifi kaydedilmiştir.²⁵⁶ Bu teklifi de planlanmış, düzenli bir harp teklifinden çok, Resûlullah'a olan bağlılıklarının bir ifadesi olarak kabul etmek gerekir. Zira ne Müslümanların o gün böyle bir savaşa kalkışacak güçleri vardı, ne de bu konuda Allah tarafından verilmiş bir izin mevcuttu.

Medine, bir tarım şehriydi. Ensar hurma ziraatı ve ticareti ile meşguldü. Mekke ise çorak, ekin bitmez, ziraata elverişli olmayan bir belde idi.²⁵⁷ Asıl geçim kaynakları ticaret olan Mekkelilerin Medineliler kadar ziraattan anlamamaları tabii idi. Muhacirlerin ne ticaret yapacakları sermayeleri, ne de ziraat yapacakları toprakları ve zirai bilgileri vardı. Bu durumda Medine'de atıl bir güç durumunda olan Muhacirun'dan askerî alanda faydalanmak, Medine'nin ekonomisinin sarsılmaması için de Ensar'ın

---

bilgiye rastlamadık. Ancak Taberî'nin "Tarihu'l- Rusul ve'l-Müluk" isimli eserinin kısaltılmış bir tercümesi olan "Tarih-i Taberî Tercemesi" isimli eserde, kitabın Arapça orjinalinde yer almadığı halde Bedir öncesi pek çok seriyye ve gazveye Ensar'ın katıldığı ifade edilmiştir. Bunun bir yanlışlık olduğu apaçiktir. Eserin aslıyla karşılaştırmak için Bkz. Taberî, Ebu Cafer Muhammed, **Tarih-i Taberî Tercemesi**, Can Kitabevi, İstanbul-1982, I-IV.

²⁵³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, s. 272.

²⁵⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 60; İbn Hişâm, **es-Sîre**, s. 272; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 8.

²⁵⁵ Kaynaklarda buna ilişkin bir bilgiyle karşılaşmamış olmamıza rağmen Watt, "Sa'd b. Muaz'ın artık bu seriyyelerde Resulullah'ı (s) desteklemeye karar verdiğini" ve " Hz. Muhammed'in (s) Abdullah b. Übey'den vazgeçerek Sa'd b. Muaz'ın desteğine yaslanmaya karar verdiğini" ifade ederek sanki Bedir'e kadar yapılan seriyyelere karşılıklı olarak bir insiyatif kullanıldığı intibai vermektedir. Watt, "Arapların Hakimiyeti ve Yükselişi", s. 58, 59.

²⁵⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 65.

²⁵⁷ Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa, "Mekke" **DİA**, XXVIII, 556.

mevcut meşguliyetlerine devam etmelerini sağlamak daha uygundu. Çünkü zaten bu seriyye ve gazveler genellikle küçük çaplı askerî birliklerden oluşuyordu.²⁵⁸

Müşriklerle savaş izni, Mekke döneminin sonlarına doğru Akabe biatlerinden sonra verilmiştir. Bu ilahi izinden sonra Resûlullah Muhacirlere Medine'ye hicret izni verdi.²⁵⁹ Medine'ye hicretin akabinde Muhacirler Mekke kervanlarına ve çeşitli hedeflere savaş açtılar. Ensar'ın ise bu yönde bir talebi kaydedilmemiştir. Muhacirler, Mekke dönemi boyunca yaşadıkları sıkıntı ve işkencelerle Müşriklere karşı bilenmiştir. Ayrıca Mekke'de el konulan mallarını Suriye ticaret yolunu kullanan Mekke kervanlarına yapacakları baskınlarla tazmin edeceklerini düşünmüşlerdir. Ensar'da bu iki sebebin de olmayışı hem psikolojik, hem de maddi olarak böyle bir şeyi düşünmelerine engel olmuştur. Oysa Muhacirlerin psikolojik halleri Mekkelilerle bir karşılaşma için daha hazırды.

Son olarak şu düşünce de Medinelilerin ilk etapta askerî faaliyetlere katılımlarını engellemiş olabilir. Bilindiği gibi Medine çok hızlı bir İslâmlaşma süreci geçiriyordu. Böyle bir ortamda İslâm'la henüz tanışmış insanlardan çok, uzun yıllar Mekke'de İslâm'ı öğrenip benimsemiş, bu uğurda fedakârlıklarıyla imanlarını defalarca ispatlamış kişilerin bu tür operasyonlara çıkmaları daha doğru olurdu. İslâm'la henüz tanışan insanlardan İslâm'ın ruhuna uygun bir savaş yürütmelerini beklemek makul değildir. Özellikle, en ufak hatayı büyütme için pusuda bekleyen Yahudiler ve müşrikler varken bu konuda daha dikkatli olunması gerekiyordu. Nitekim Abdullah b. Cahş seriyyesinde Mekkeli müşriklerden Amr b. Hadramî'nin haram aylara dâhil sayılan bir günde öldürülmesi uzun süre propaganda malzemesi olarak kullanılmıştı.²⁶⁰ O nedenle uzun yıllar İslâmî terbiyeyi almış kimselerin bu tür savaflara çıkmaları daha uygun olurdu.

1. Ebu Afek'in Seriyyesi

Asıl adı Hâris b. Süveyd olan Ebu Afek, Amr b. Avf oğullarından bir Yahudi idi. Müslümanların Bedir zaferini hazmedememiş ve insanları onların aleyhine kışkırtmaya

²⁵⁸ Firuzâbâdî, **Kamûsu'l-Muhît**, 612.

²⁵⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 84.

²⁶⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 255-260.

başlamıştı. Benî Neccâr'dan Sâlim b. Umeyr, Resûlullah'tan aldığı emirle İslâm'a hakaret eden Ebu Afek'i öldürdü²⁶¹

2. Asma bt. Mervan Seriyyesi

Evs kabilesinin Hatme kolundan Ümeyye b. Zeyd oğullarından Yahudi olduğu söylenen Asma bt. Mervan aynı kabileden Umeyr b. Adiy tarafından hicrî ikinci yılın Ramazan ayında öldürüldü.²⁶² Asma bt. Mervan'ın Ebu Afek'e yazdığı bir mersiyeden onun Ebu Afek'ten sonra öldürüldüğü anlaşılmaktadır.²⁶³ Asma bt. Mervan, Hicretin ilk aylarından itibaren İslâm'a düşmanlık eden, insanları Hz. Peygamber aleyhine kışkırtan,²⁶⁴ dışarıdan gelen bir yabancıya boyun eğdikleri için Medinelî Evs ve Hazrec'i açıkça kımayan bir kadındır.²⁶⁵ İslâm'a düşmanlığı öyle boyutlara ulaşmıştır ki nihayet Resûlullah (s), "Bu kadına hak ettiği cevabı verecek kimse yok mudur?" diyerek duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. Bu sözü bir emir olarak kabul eden aynı kabileden ve o kabilenin ilk Müslümanlarından Umeyr b. Adiy, Resûlullah'ın (s) Bedir savaşından Medine'ye dönmesinden hemen sonra²⁶⁶ Asma bt. Mervan'ı öldürdü. Bizzat kendisine emir verilmediği halde bu işe girişen Umeyr, Resûlullah'tan nasıl bir tepki göreceğini kestiremediği için tedirgin bir şekilde Mescid-i Nebi'ye geldi. Ancak o, Resûlullah'ın takdir dolu sözleriyle karşılaşarak rahatladı.²⁶⁷

Bu olaydan sonra Benî Hatme'den hiç kimse İslâm'a açıktan düşmanlık etmemiştir. Onlardan Müslüman olup Müslümanlıklarını gizleyen ya da Müslüman olmaya niyetli bazı kimseler de bu olaydan sonra cesaretlenmiş ve iman ettiklerini ilan etmişlerdir.²⁶⁸

²⁶¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 163; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 386; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 20; III, 445.

²⁶² İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 25.

²⁶³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 336.

²⁶⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 25.

²⁶⁵ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 336; Ayrıca bkz. Güler, Zekeriya, "Umeyr b. Adiy", **DİA**, XLII, İstanbul-2012.

²⁶⁶ Bazı rivayetlere göre Umeyr b. Adiy, Resulullah Bedir'den sağ Sâlim dönerse Asma bt. Mervan'ı öldürmeyi nezretmişti.

²⁶⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 336-337; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 25.

²⁶⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 337.

3. Ka'b b. Eşref Seriyyesi

Ka'b b. Eşref baba tarafından Tayy kabilesinden, anne tarafından ise Benî Nadir Yahudilerinden²⁶⁹ olup meşhur bir şairdi. Bedir savaşından sonra Müslümanlar aleyhine açıkça şiirler söylemeye başlamış ve müşrikleri Müslümanlara karşı kıskırtmıştır. Bedir hezimetini sonrası hem Mekkeli müşriklerin acısını paylaşmak, hem de Müslümanlara karşı ittifak kurmak için Mekke'ye gitti.²⁷⁰

Ka'b b. Eşref Mekkelilerle dayanışma içinde olmakla kalmayıp Medine'ye dönünce Müslüman hanımlardan Ümmü'l-Fadl bt. Hâris ve diğer bazı hanımlar hakkında edepsizce laflar etmeye başladı. Hz. Peygamber (s), bütün bu yaptıklarından dolayı Ka'b b. Eşref'in cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu. Onun bu düşüncesini gerçekleştirmek için Muhammed b. Mesleme gönüllü oldu.²⁷¹ Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber (s), Sa'd b. Muâz'a Ka'b b. Eşref'in yaptıklarından rahatsız olduğunu ifade edince, Sa'd b. Muâz bu iş için Muhammed b. Mesleme'yi görevlendirmiştir.²⁷² Bunun üzerine Ebu Naile,²⁷³ Hâris b. Evs b. Muâz, Abbad b. Bişr ve Ebu Abs b. Cebr²⁷⁴ ile birlikte Muhammed b. Mesleme bir saldırı planı hazırladı. Plana göre Müslümanlar silahlarını Ka'b b. Eşref'e rehin bırakma karşılığında ondan yiyecek satın almayı teklif edeceklerdi. Silahlarını rehin olarak bırakma teklifini kabul eden Ka'b, böylece Müslümanların silahlı olarak yanına gelmelerinden kuşkulandı.²⁷⁵ Daha önce belirlenen bir parola olarak Ebu Naile ellerini Ka'b b. Eşref'in saçlarına daldırarak kokladı ve üçüncü kez bunu yaptığında seriyyedekiler planı başarıyla gerçekleştirerek Ka'b b. Eşref'i öldürdü.²⁷⁶ Olay esnasında hem karanlık olması nedeniyle hem de

²⁶⁹ İbn Kesîr, **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, III, 9, 12.

²⁷⁰ İbn İshâk, **Sîre**, 326; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 173; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 71; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 23.

²⁷¹ İbn İshâk, **Sîre**, 326; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 175; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 75; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 24.

²⁷² Ebu Davud, Harac 22, (3000).

²⁷³ İbn İshâk, **Sîre**, 327; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 175; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 406; Ayrıca bkz. Küçük, Raşit, "Abbad b. Bişr", I, 12; Yardım, Ali, "Ebu Abs", **DİA**, İstanbul-1994, X, 87. Ebu Naile'nin asıl adı Silkan b. Selame b. Vakş'tır. Bkz. İbn İshâk, **Sîre**, 327.

²⁷⁴ İbn İshâk'ta Abbad ve Ebu Abs'ın ismi geçmez. Ona göre bu seriyyeye üç kişi katılmıştır. Bkz. İbn İshâk, **Sîre**, 327; Diğer isimleri Vâkıdî nakletmiştir. Bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 175; Ayrıca İbnü'l-Esîr **Üsdü'l-Ğabe**'de Abbad'ın biyogRâfisini naklederken onu Ka'b b. Eşref'i öldürenler arasında sayar. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 149.

²⁷⁵ İbn İshâk, **Sîre**, 327.

²⁷⁶ İbn İshâk, **Sîre**, 328; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 175-178; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 24.

meydana gelen boğuşmadan dolayı Müslümanlardan Hâris b. Evs arkadaşlarının kılıçlarıyla yaralandı. Ancak sağ Sâlim Medine'ye ulaşmayı başardılar.²⁷⁷

Bu olay Yahudiler üzerinde büyük tesirler bırakmış ve artık açıkça Müslümanlara karşı faaliyette bulunmaktan çekinir olmuşlardır.²⁷⁸ Bu seriyye, Bedir savaşını müteakip hicrî 3. yılın başlarında gerçekleştirilmiştir.²⁷⁹

4. İbn Süneyne Seriyesi

Hz. Peygamber (s) İslâm'a karşı düşmanlığından dolayı Yahudi İbn Süneyne'nin öldürülmesi gerektiğini ifade edince, Evs kabilesinden Muhayyesa b. Mes'ud b. Ka'b bu görev için gönüllü olmuş ve Yahudi İbn Süneyne'yi öldürerek bu seriyyeden başarı ile dönmüştür.²⁸⁰

Bu seriyye Bedir savaşından sonra gerçekleşmiştir. Seriyenin tarihi ve Ka'b b. Eşref'in katlinden sonraya rastlaması, İbn Süneyne'nin de Ka'b b. Eşref gibi Bedir savaşının sonucunu hazmedemeyip İslâm'a karşı düşmanlığını arttırdığı ihtimalini akla getirmektedir.²⁸¹

5. Recî Vakası

Süfyan b. Halid'in öldürülmesiyle Müslümanlara yönelik düşmanlıkları artan Lihyan kabilesi, liderlerinin intikamını almak için bir tuzak planladılar. Plana göre Adal ve Kare kabileleri Resûlullah'tan (s) kendilerine İslâm'ı öğretecek kişiler göndermesini isteyeceklerdi.²⁸² Çünkü Lihyanlılar, aralarında var olan husumetten dolayı kendilerinin böyle bir istekte bulunmalarından Resûlullah'ın (s) şüpheleneceğini düşünmüşler, Resûlullah'ı (s) kuşkulandırmamak için de Adal ve Kare kabilelerinden bazı yandaşlarının yardımına başvurmayı daha uygun bulmuşlardı. Adal ve Kare kabileleri bu teklifi kabul ederek Resûlullah'tan (s) İslâm'ı öğretecek bazı kimseleri kendilerine göndermesini rica ettiler. Hz. Peygamber (s), Uhud savaşında uğranılan mağlubiyet

²⁷⁷ İbn İshâk, *Sîre*, 328.

²⁷⁸ İbn İshâk, *Sîre*, 328; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 178; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 78; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 24.

²⁷⁹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 173; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 23.

²⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 469; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, V, 114. Seriyeye hakkında daha geniş bilgi ve yorum için bkz. Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 369.

²⁸¹ Bkz. Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 369.

²⁸² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 300.

nedeniyle müşrik Arapların cesaretlenip kendilerine karşı cüretkâr davrandığı bir dönemde Müslümanları Medine'den uzak yerlere göndermenin riskli olacağını düşünse de Adal ve Kare kabilelerinin ısrarlı isteklerini kabul etti. hicrî 4. yılın Safer ayında²⁸³ altı²⁸⁴ Müslümanı İslâm'ı öğretmeleri için bu iki kabileye gönderdi.²⁸⁵ Mersed b. Ebî Mersed el-Ganevi başkanlığında,²⁸⁶ Halid b. Bükeyr, Âsım b. Sabit, Hubeyb b. Adî, Zeyd b. Desinne ve Abdullah b. Tarık'tan²⁸⁷ oluşan irşad heyeti Reci bölgesine gelince, dinlenmek için Hüzeyl kabilesine ait bir suyun başında konakladılar.²⁸⁸ Ancak bu konaklama esnasında Lihyan kabilesinden yüzlerce kişi tarafından kuşatıldılar.²⁸⁹ Müslümanlar, teslim olma çağrılarına olumsuz cevap verince meydana gelen çarpışmada sahabilerin üçü şehit oldu, diğer üçü ise müşriklere esir düştü.²⁹⁰

Lihyanlılar, aslında Müslümanların tamamını esir alıp Kureyş'e satmayı planlamışlardı. Bu yüzden çatışma başlarken onların teslim olmaları için çağrıda bulunmuşlardı.²⁹¹ Ama öldürdükleri Asım b. Sabit'in cesedinin de iyi bir kazanç vesilesi olacağını düşündüler. Çünkü Uhud'da öldürdüğü iki müşrik kardeşin anneleri olan Sülafe, Asım'ın kafatasıyla şarap içmeye yemin etmiş²⁹² ve onun ölü veya dirisine 100 deve ödül koymuştu. Lihyanlılar, ödülü almak arzusuyla Asım'ın kafasını kesmeye karar verdiler. Ancak Asım'ın cesedini bulmaya muvaffak olamadılar.²⁹³ Lihyanlar, diğer üç esiri alıp Mekke'ye giderken yolda Abdullah b. Tarık ellerindeki bağı çözerek, ele geçirdiği bir kılıçla müşriklere saldırdı. Bir süre Abdullah'ı yakalamaya çalışan müşrikler, bunu başaramayacaklarını anlayınca, attıkları taşlarla Abdullah'ı şehit ettiler.²⁹⁴ Lihyanlılar geriye kalan iki esiri götürüp Mekkelilere sattılar. Huceyr b. Ebi İhab

²⁸³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 301; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 51.

²⁸⁴ İbn Kesîr'in Buhârî'ye dayandırdığı bir rivayete göre bu rakam 10'dur. Bunlardan yedisi ilk çarpışmada şehid edilmiş diğer üçü müşrikler tarafından esir alınmıştır. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 502.

²⁸⁵ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 241.

²⁸⁶ Heyet başkanının Asım b. Sabit olduğu da söylenmiştir. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 301; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 52.

²⁸⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 301; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 241; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 52.

²⁸⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 301; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 241.

²⁸⁹ Buhârî, Megazi, 38, 9, 170, Tevhid 14.

²⁹⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 301; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 243.

²⁹¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 301; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 52.

²⁹² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 504.

²⁹³ Arıların Asım b. Sabit'in cesedini korumaları hakkında bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 243; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 302; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 52; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 504.

²⁹⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 302; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 244.

esirlerden Hubeyb b. Adıyy'i Bedir'de öldürülen kardeşine karşılık, Zeyd b. Desinne'yi ise Safvan b. Ümeyye yine Bedir'de öldürülen babasına karşılık satın alıp haram aylarını bitimine kadar hapsedti.²⁹⁵ Daha sonra işkence ile önce Hubeyb, ardından Zeyd b. Desinne şehid edildi.²⁹⁶

6. Bi'r-u Maûne Faciası

Hicretin 4. yılı Safer ayında²⁹⁷ Âmir kabilesinin reisi Ebu Bera Medine'ye gelerek Resûlullah'la görüştü. İslâm'a ilgi duyuyor ve kabilesi arasında da İslâm'ın yaygınlaşmasını arzuluyordu. Bu nedenle Resûlullah'tan (s) bazı Müslümanları göndererek, kabilesini İslâm'dan haberdar etmesini istedi.²⁹⁸ Uhud'da yaşanan durumlar nedeniyle Resûlullah (s) bu teklifi ilk önce kabul etmek istemedi. Ancak Ebu Bera gönderilecek irşad heyetinin güvenliğinden kendisinin sorumlu olacağını, onları himayesine alacağını ifade etti.²⁹⁹ Arapların himayeye verdiği önem ve bunun çiğnenemez bir kural olduğunu bilen Resûlullah (s) sonunda teklifi kabul etti ve Ebu Bera'nın da kabilesinin bulunduğu Necid bölgesine Ensar'ın gençlerinden oluşan 70 kişilik³⁰⁰ bir irşad grubu göndermeyi kabul etti.³⁰¹ Başlarına da Münzir b. Amr'ı başkan tayin etti.³⁰²

Ebu Bera, irşad heyetinden önce Medine'den ayrılarak kabilesine gitti. Resûlullah'a (s) verdiği söz gereği, gelecek irşad heyetinin kendi himayesinde olduğunu ilan edip, hiç kimsenin onlara zarar vermemesini istedi. Ancak yeğeni olan ve Arapların

²⁹⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 302; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 244; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 52.

²⁹⁶ Buhârî, Megazi, 38, 9, 170, Tevhid 14; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 303-307; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 245, 246; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 52-53.

²⁹⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 294; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 261.

²⁹⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 294; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 261; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 48 İbn Kesîr Buhârî'ye dayandırdığı bir rivayetinde bu 70 kişinin asıl davet edilme amacının, düşmanlara karşı yardım etmeleri olduğunu nakleder. Ancak Müslümanlar, davet eden Ri'l, Zekvan ve Usayya kabilelerince ihanete uğramışlardır. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 524-525.

²⁹⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 294; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 261; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 48.

³⁰⁰ İrşad heyetinin 40 kişiden oluştuğu söyleyenler de vardır. Bkz Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 294; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 48, İbn Habib seriyyeye katılanların 30 olduğunu bunlardan altı kişinin Muhacir, diğerlerinin Ensarî olduğunu söyler. İbn Habib, **el-Muhabber**, 118.

³⁰¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 294; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 261; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 48.

³⁰² İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 261; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 48.

meşhur şahsiyetlerinden biri olan Âmir b. Tufeyl³⁰³ bu girişimi hoş karşılamayarak Ebu Bera'ya giriştiği işin yanlış olduğunu söyledi.

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra, tamamı Suffe topluluğundan olan irşad grubu Medine'den ayrıldı. Heyete verilen görev, Necid bölgesindeki Ri'l, Usayya, Lihyan, Âmir ve Zekvân kabilelerine İslâm'ı anlatmaktı. İrşat grubu yolculuğuna devam ederek bölgeye girdi. Maune ismiyle bilinen kuyunun yanında mola verdiler. İrşad heyetindeki sahabiler o bölgenin ileri gelenlerinden biri ve Ebu Bera'nın da yeğeni olan Âmir b. Tufeyl'e Resûlullah (s) tarafından kendisine yazılmış olan mektubu vermek istediler. Fakat Âmir kendisine yazılmış mektubu bile okumadan, mektubu kendisine getiren Haram b. Milhan'ı mızrakla şehit etti.³⁰⁴ Sonra, çevre kabilelerden topladığı adamlarla müminleri ablukaya alarak İslâm'dan dönmelerini teklif etti. Sahabiler İslâm'dan ayrılma teklifini kabul etmeyerek şehit oluncaya kadar savaştılar.³⁰⁵

Bi'r-i Maune katliamından sadece iki Müslüman kurtulmuştu. Ölümünden kurtulandan birisi Kâ'b b. Zeyd idi. O savaş meydanında yaralı bir halde bırakılmıştı. Onlar gittikten sonra kendine gelmiş ve Medine'ye ulaşmıştı.³⁰⁶ Ölümünden kurtulan diğer Müslüman ise Maûne kuyusunun yanında konakladıkları zaman hayvanları otlatmak için arkadaşlarından ayrılan Amr b. Ümeyye idi. Amr, hayvanları otlatmak için Münzir b. Muhammed'le birlikte gruptan ayrılmıştı. Fakat uzaktan arkadaşlarının saldırıya uğradıklarını görünce Münzir onların yanına dönerek şehit oluncaya kadar savaştı.³⁰⁷ Amr ise müşrikler tarafından yakalandı. Âmir b. Tufeyl, annesinin bir köle azad etme adağı olduğunu söyleyip Amr'ı serbest bıraktı.³⁰⁸ Amr, yolda karşılaştığı ve Âmir b. Tufeyl'in kabilesinden olan iki kişiyi öldürdü. Medine'ye gelince de olup biteni Resûlullah'a (s) anlattı. Resûlullah (s), hem Müslümanların başına gelen felaketten dolayı, hem de Amr'ın öldürdüğü iki kişi için kızdı ve üzüldü. Çünkü onlar daha

---

³⁰³ Âmir b. Tufeyl Cahiliye döneminde cesaret ve cömertliği ile bilinen Arap kahramanlarından birisidir. hicrî 9. senede Medine'ye gelerek Resulullah (s) ile görüşmüş ancak iman etmeyerek müşrik olarak ölmüştür. Âlûsî, **Bulûğu'l-Ereb**, II, 129.

³⁰⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 295; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 261; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 49.

³⁰⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 296; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 262; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 49.

³⁰⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 262.

³⁰⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 296; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 262.

³⁰⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 296; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 262.

önceden Resûlullah'tan (s) eman almış ve Âmir'in işiyle ilgileri bulunmayan kimselerdi. Resûlullah (s), ikisinin de diyetlerinin verileceğini ilan etti.³⁰⁹

7. Süfyan b. Halid b. Nübeyh Seriyyesi

Hz. Peygamber'e (s) gelen haberlere göre Benî Lihyan kabilesi reisi Süfyan b. Halid, Müslümanlara saldırmak amacıyla adam topluyordu. Resûlullah, hicretin 4. yılı Muharrem ayında³¹⁰ Medineli Müslümanlardan Abdullah b. Üneys'e durumu tahkik etmesini ve gelen haberler doğruysa Süfyan b. Halid'i öldürmesini emretti.³¹¹ Abdullah'ı gönderirken de ona bazı özel izinler verdi. Süfyan b. Halid'in güvenini kazanabilmesi için gerekirse kendisinin ve İslâm'ın aleyhine konuşabileceğini söyledi.³¹²

Abdullah b. Üneys Benî Lihyan bölgesine ulaşınca çeşitli Arap kabilelerinden oluşan büyük bir kalabalığın toplandığını gördü. Bunun üzerine kendisini, Süfyan'ın adamlarına, Muhammed'e karşı savaşmak isteğine sahip bir Arap olarak tanıttı. Muhammed'e karşı öfke dolu olduğunu, onu öldürmeyi çok istediğini söyledi.³¹³ Onun samimiyetine ikna olan Benî Lihyanlılar Abdullah'ın Süfyan b. Halid ile görüşmesine izin verdiler. Bu arada Abdullah daha önce hiç kimsenin yapmadığı bir şekilde ima ile namazını kıldı.³¹⁴ Süfyan ile bir araya gelince de onunla dostça konuşup, güvenini kazandı. Abdullah o gece yalnız olduğu bir anda Süfyan'ı öldürüp, tekrar Medine'ye döndü.³¹⁵ Resûlullah (s), Abdullah'ın görevini layıkıyla yerine getirmesinden çok memnun oldu ve ona esasını hediye etti.³¹⁶ Abdullah b. Üneys'in bu seferi on iki gün sürmüştür.³¹⁷

³⁰⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 298; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 263; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 50.

³¹⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 31; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 365. İbn Sa'd, **Tabakât**'ında, Hicretten sonra 35. Ayda diye tarih vermektedir. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 47.

³¹¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 31; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 365; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 47.

³¹² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 31; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 47.

³¹³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 32; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 365. Vâkıdî'ye göre Abdullah kendisini Hz. Peygamber'in (s) emriyle "Huzaalı biri" şeklinde tanıtmıştır.

³¹⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 31; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 365.

³¹⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 32; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 47.

³¹⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 32; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 366; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 48.

³¹⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 3; İbn Sa'd, **Tabakât**, 'a göre Abdullah b. Üneys'in seriyyesi 18 gün sürmüştür. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 48, Abdullah b. Üneys hakkında Ansiklopedik bilgi için bkz. Çakan, İsmail, Lütfi, "Abdullah b. Üneys el-Cühenî", **DİA**, I, İstanbul-1988, I, 140-141, İstanbul-1988.

8. Sellam b. Ebu'l-Hukayk Seriyyesi

Künyesi Ebu Râfi olan Sellam b. Ebu'l-Hukayk Hayber Yahudilerinin reisi ve çok ünlü bir tüccar idi. Hz. Peygamber'e (s) hakaretleri ve Arapları ona karşı kıskırtması Müslümanlara büyük zararlar veriyordu.³¹⁸ Hatta Sellam b. Ebu'l-Hukayk Hendek savaşında Ahzab ordusunun oluşturulmasını sağlayan kişilerden birisiydi.

Daha önce Ka'b b. Eşref'i Evs kabilesi öldürdüğü için bu sefer altta kalmak istemeyen Hazrecliler³¹⁹ Sellam'ı öldürmek için Resûlullah'tan (s) izin istediler. Resûlullah (s), çocuk ve kadınları öldürmekten kaçınmak şartıyla onlara izin verdi.³²⁰ Hazrec'in Benî Seleme boyuna mensup Abdullah b. Atik ile beraberindeki Abdullah b. Üneys, Mesud b. Sinan, Ebu Katade ve Huzaî b. Esved³²¹ Hicretin 5. yılı Zilhicce ayında Hayber'e giderek bu görevi başarıyla yerine getirdiler.³²² Her ne kadar seriyye birkaç kişiden oluşturulmuşsa da operasyonu Abdullah b. Atik bizzat üstlenip Ebu Rafi'yi kendi kalesinde (evinde) öldürmüş, daha sonra gelip arkadaşlarına katılmıştır.³²³ Gözleri iyi görmediği için kaçarken düşüp ayağından yaralanmış ve arkadaşları tarafından Medine'ye kadar taşınmıştır.³²⁴ Abdullah b. Atik'in İbraniceyi konuşabiliyor olması bu görevde başarılı olmasında etkili olmuştur.³²⁵

9. Üseyr b. Zarim³²⁶ Seriyyesi

Abdullah b. Revaha tarafından gerçekleştirilen bu seriyyede daha önce öldürülen Sellam b. Hukayk'ın yerine Hayber Yahudilerinin liderliğine geçen Üseyr b. Zarim, Sellam b. Hukayk'ın yaptığı gibi Gatafan kabilesi ile Müslümanlar aleyhine ittifak yapmak için girişimlerde bulundu. Üseyr bu şekilde düşmanlığını aleniyyete dökünce,

³¹⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 87.

³¹⁹ Bu yüzden İbn Hibban bu seriyyeyi "Hazrec Seriyyesi" olarak adlandırmıştır.

³²⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 381.

³²¹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 157; İbn Hacer bu ismi Ebyad b. Esved şeklinde kaydetmiştir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 176.

³²² İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 364. Bazı rivayetlere göre bu görevi yerine getirenler arasından Evs b. Havli de bulunmaktaydı. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 300.

³²³ Buhârî, *Megazi* 16, *Cihad* 155.

³²⁴ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 308.

³²⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 88.

³²⁶ İbn Hişâm'ın **es-Sîre**'sinde bu isim Rizam olarak geçmektedir. İbn Kesîr de aynı şekilde nakletmiştir. İbn Sa'd'ın **et-Tabakât**, ve Vakıfî'nin *Kitabu'l-Megazisi* ise bu ismi Zarim olarak kabul etmişlerdir. Krş. İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 363, İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 88; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 359.

Resûlullah (s) onun öldürülmesi için Abdullah b. Revaha'yı görevlendirdi. Düzenlenen bir seriyye sonucunda Üseyr ve yanındaki 29 kişi Müslümanlar tarafından öldürüldü.³²⁷ Seriyye hicrî 6. senenin sonlarında gerçekleştirilmiştir.³²⁸ Bu seriyyeden kısa süre sonra da Hayber fethedilmiştir.

10. Abdullah b. Revaha'nın Hayber Seriyyesi

Bu seriyye, hicretin 6. yılının Ramazan ayında Ensar'dan Abdullah b. Revaha'nın komutasına verilmiş üç kişilik küçük bir keşif birliğiyle istihbarat amaçlı yapılmıştır. Abdullah b. Revaha ve arkadaşları Hayber kalelerine dağılarak bilgi toplamış ve Yahudilerin Gatafanlıların da desteğini alarak Medine'ye saldırı hazırlığı yaptıklarını öğrenmişlerdir. Bu seriyyeden istenen sonuç elde edilmiş ve Abdullah b. Revaha ve arkadaşları Hayber Yahudilerinin durumunu gözledikten sonra kayıpsız bir şekilde başarıyla Medine'ye dönmüşlerdir.³²⁹

11. Abbad b. Bişr Hudeybiye Seriyyesi

Evs kabilesinin Eşheloğulları koluna mensup olan Abbad b. Bişr b. Vakş el-Ensarî Hz. Peygamber'in bütün seriyyelerine katılmıştır. Hudeybiye seferinde Mekke yolundayken Hz. Peygamber onu, Kureyş'in tutumunu gözetlemek amacıyla 20 kişiyle birlikte komutan olarak gönderdi.³³⁰ Abbad, öncü birlik olarak görevini başarıyla yerine getirmiştir.

12. Abbad b. Bişr'in Hayber Seriyyesi

Hz. Peygamber (s), Abdullah b. Revaha'nın istihbarat amaçlı seriyyesinden ve aldığı başka bilgilerden dolayı Hayber Yahudilerinin savaşmak niyetinde olduklarını anlamış ve Hayber'e sefer düzenlemek üzere hazırlıklara başlamıştı. Hayber Yahudileri hakkında bilgi toplamak amacıyla Abbad b. Bişr komutasında birkaç süvariye öncü birlik olarak yola çıkardı.

---

³²⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 363.

³²⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 63; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 92; III, 525-530; İbn Kesîr bu olayı hicrî 7. yılın olayları arasında zikretmiştir. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 359.

³²⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 63; Ayrıca bkz. Erdem, Sargon-Kılıç, Hulusi, "Abdullah b. Revaha", **DİA**, I, 129; Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, 148-149; Özdemir, Serdar, **Hiz. Peygamber'in Seriyyeleri**, Rağbet Yayınları, İstanbul-2001, s. 157, 158.

³³⁰ Küçük, Raşit, "Abbad b. Bişr", **DİA**, İstanbul-1988, I, 12; Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, s.149.

Abbad b. Bişr, Eşca kabilesinden olup Yahudiler için casusluk yapan bir şahsı yakaladı. Casustan Hayber ile ilgili önemli bilgiler elde ederek başarılı bir şekilde Hz. Peygamber'in (s) yanına döndü.³³¹

13. Muhammed b. Mesleme'nin Kurata Seriyyesi

Hicretin 6. yılında³³² "Resûlullah'ın (s) Süvarisi" olarak isimlendirilen³³³ Muhammed b. Mesleme komutasında Âmir b. Sa'sa'a'nın ana kollarından olan Kilab b. Rebia'nın Kurt ve Kurayt adlı oğullarından gelen ve Benî Kurata olarak bilinen kabileye gönderilen seriyeye başarıyla sonuçlanmış ve seriyeden pek çok ganimetle Medine'ye dönmüştür.³³⁴ Seriyeye 30 kişilik bir süvari birliğinden oluşuyordu. Bu seriyeye ayrıca Abbad b. Bişr, Seleme b. Selame ve Hâris b. Hazeme de katılmıştır.³³⁵ Sefer sonucunda 3000 koyun ve 150 deve ele geçirilerek Benî Bekr kabilesine ciddi bir ekonomik darbe vurulmuştur.³³⁶ Ayrıca Medine'ye saldırmaya hevesli civar kabilelere de gözdağı verilmiştir.

14. Muhammed b. Mesleme'nin Zülkassa Seriyyesi

Hz. Peygamber (s) hicrî 6. yılın Rebiülahir ayının başlarında Ensar'dan Muhammed b. Mesleme komutasında 10 kişiden oluşan küçük bir askerî birliği istihbarat amacıyla Benî Sa'lebe ve Benî Uval kabileleri bölgesine gönderdi. Bölgeye gece yarısı varan Müslümanlar, dinlenmek amacıyla uyuyunca 100 kişilik düşman birliği tarafından baskına uğramışlardır. Çarpışma sonunda Muhammed b. Mesleme dışındaki bütün Müslümanlar şehid edilmiştir.³³⁷

³³¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 118; Bu sefer hakkında geniş bilgi bulunabilecek Türkçe eserler için bkz. Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, 149-150; Özdemir, **Hz. Peygamber'in (s) Seriyeleri**, s. 160.

³³² Bkz Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 34; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 74.

³³³ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 410.

³³⁴ Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 74; Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, 388.

³³⁵ Bkz Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 34.

³³⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 35; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 74.

³³⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 48; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 81; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 242; Ayrıca bkz. Şahyar, Ataulah, Muhammed b. Mesleme, **DİA**, İstanbul-2005, XXX, 555; Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, 147.

15. Beşir b. Sa'd'ın Fedek Gazvesi

Hicretin 7. yılı Şaban ayında Hz. Peygamber Beşir b. Sa'd kumandasında 30 kişilik bir birliği, Medine'ye iki günlük mesafedeki Fedek yakınlarında oturan Mürreoğulları üzerine gönderdi.³³⁸ Askerî birlik, kışlık vadilerine çekilmiş olan Mürreoğulları'nın koyun ve deve sürülerini ele geçirdi. Ancak hayvanları Medine'ye götürürken bir adamın bağırıp çağırmasıyla durumu öğrenen kabile mensupları derhal gelip Müslümanlarla savaşa tutuştular. Müslümanlar, okları tükenene kadar Mürreoğulları'na direndiler. Daha sonra kılıçlarıyla savaşa devam ettiler; ancak pek çoğu şehid düştü. Ayağından ağır şekilde yaralanan ve bayıldığı için öldü sanılıp bırakılan Beşir,³³⁹ savaş bittikten sonra kendine geldi Fedek'e gelince o civarda bulunan bir aileye sığındı ve yaraları iyileştikten sonra Medine'ye döndü.³⁴⁰

16. Beşir b. Sa'd'ın Yümn ve Cinab³⁴¹ Seriyyesi

Hicretin 7. yılı Şevval ayında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in önerisiyle Hazrecli Beşir b. Sa'd kumandasında 300 kişilik bir ordu, Müslümanlara saldırı hazırlığındaki Gatafanlılar üzerine yürüdü.³⁴²

Beşir b. Sa'd, gündüzleri gizlenip gece yol alarak Gatafanlıların yerleşim yerlerine yakın bir bölge olan Cinab mevkiine geldi. Burada herhangi bir çatışma vuku bulmadığı ve Gatafanlılara da rastlanmadığı için Gatafanlılara daha yakın bir mevki olan Yümn'e kadar gidildi. Bu civarda bulunan Gatafan kabilesine ait hayvanlar Müslümanlar tarafından ele geçirildi. Gatafanlılar önce savaş hazırlığı yaptıysa da daha sonra seriyyenin gücünden çekinerek savaştan kaçındılar.³⁴³ Beşir b. Sa'd ganimetlerle birlikte Medine'ye başarılı bir şekilde döndü.³⁴⁴

³³⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 178; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 355; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 112.

³³⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 112.

³⁴⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 178.

³⁴¹ İbn Sa'd bu seriyyenin adını "Yümn ve Cebar" olarak kaydeder ve Cebar'ın Cinab mevkiinde bir yer adı olduğunu belirtir. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 113.

³⁴² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 182; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 113.

³⁴³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 183; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 113.

³⁴⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 183; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 113; Kandemir, Yaşar, "Beşir b. Sa'd", DİA, İstanbul-1992, VI, 6; Özdemir, **Hz. Peygamber'in Seriyeleri**, s. 81-85.

17. Rifaa b. Kays'ın Öldürülmesi

Hicretin 8. yılında (629) Abdullah b. Hadred tarafından gerçekleştirilen operasyonda Medine'ye saldırı hazırlığındaki Rifaa b. Kays öldürülmüş ve kabilesine de gözdağı verilmiştir.³⁴⁵

18. Ebu Katade b. Rib'i el-Ensarî'nin Hadıra Seriyyesi

Hadıra seriyyesi hicrî 8. yılın Şaban ayında gönderilmiştir. Seriyyenin hedefinde Müslümanlara olan düşmanlıklarını her fırsatta gösteren ve kuzeyde ciddi bir tehdit unsuru olan Gatafan kabilesi vardı. Ebu Katade b. Rib'i el-Ensarî'nin komuta ettiği seriyye başarılı olmuş ve pek çok ganimetle Medine'ye geri dönmüştür.³⁴⁶ Bu seriyyede Ebu Katade, her bir askerî diğer bir askerle kardeş ilan ederek bugünkü ordularda var olan bir düzen gerçekleştirmiştir.³⁴⁷

19. Sifu'l-Bahr³⁴⁸

Ebu Ubeyde b. Cerrah komutasında içinde Hz. Ömer ve Ensar'dan Kays b. Sa'd b. Ubâde gibi şahısların olduğu Sifu'l-Bahr seriyyesi hicrî 8. yılın Receb ayında gerçekleştirilmiştir. Bu sefer, Ensar ve Muhacirlerden yaklaşık 300 kişinin katılımıyla yapılmıştır.³⁴⁹

Seriyyenin amacı konusunda farklı rivayetler vardır: Vâkıdî, Cüheyneliler üzerine gönderilen bir seriyye olduğunu söylerken³⁵⁰ Buhârî ve Müslim'de seriyyenin gönderiliş amacının Şam'dan dönen Kureyş kervanı olduğu ifade edilir.³⁵¹ Her iki durumda da bu seriyye savunma ya da istihbarat amaçlı değil, dış güvenlik amaçlı bir

³⁴⁵ Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, 381.

³⁴⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 224-225; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 123 Kandemir, Yaşar, "Ebu Katade" **DİA**, X, İstanbul-1994, 174; Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 395.

³⁴⁷ Özdemir, **Hiz. Peygamber'in Seriyyeleri**, s. 117.

³⁴⁸ Seriyyenin adı İbn Hişâm'da Sifu'l-Bahr şeklinde geçerken, Vâkıdî ve İbn Sa'd'da "Habat" seriyyesi olarak yer alır. Bunun nedeni Müslümanların açlıktan dolayı Habat adı verilen bir ağacın yapraklarıyla beslenmek zorunda kalmalarıdır. Bizim açımızdan seriyyenin Ensar'ı ilgilendiren kısmı da bu şiddetli açlık sebebiyledir. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 221; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 122.

³⁴⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 221; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 122; Ayrıca bkz. Mahmudov, Elşad, "Sifubahr Seriyyesi", **DİA**, XXXVII, 156, İstanbul-2009.

³⁵⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 221.

³⁵¹ Mahmudov, "Sifubahr Seriyyesi", **DİA**, XXXVII, 156.

seriyedir. İbn Kesîr'e göre seriyye Kureyş kervanını gözetlemek üzere gönderilmiştir ve bu da seriyyenin Hudeybiye'den önce yapıldığına delildir.³⁵²

Bu seriyyeni komutanı Ensar'dan olmamakla birlikte Ensarîler, ordunun önemli bir kısmını teşkil etmiştir. Seriyyede bulunan Kays b. Sa'd el-Hazrecî, Müslümanların şiddetli açlık çektiği bu seriyyede Cüheyne kabilesine mensup bir adamdan bedeli daha sonra ödenmek üzere satın aldığı develeri keserek orduya yardım etmiştir.³⁵³ Hz. Peygamber (s) Kays'ın bu davranışı üzerine "Cömertlik bu ailenin en önemli hasletlerindedir." buyurmuştur.³⁵⁴ Bu seferde çekilen sıkıntılardan dolayı bazı kaynaklar bu ordu için de "جيش العسرة" (Zorluk ordusu) ifadesi kullanılmıştır.³⁵⁵

20. Sa'd b. Zeyd el-Eşheli'nin Menat Putunun İmha Edilmesi Seriyesi

Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî komutasındaki 20 süvari tarafından hicrî 8. yılın Ramazan ayında gerçekleştirilmiştir.³⁵⁶ Medine'den yaklaşık 12 km uzakta sahilde "Müşellel/ المشلل" denilen mevkide bulunan "Menât/ مناة" putu cahiliye döneminde Medinelilerin çok itibar ettiği ve hac dönüşü uğramadan Haccın tam olmadığına inandıkları bir puttu.³⁵⁷ Ayrıca Gassânîler de bu puta tapıyordu.³⁵⁸ Bu seriyyeye Hz. Ali'nin komuta ettiği de ifade edilmiştir.³⁵⁹

21. Kutbe b. Âmir'in Tebale Seriyesi

Tebale Seriyesi, hicretin 9. yılı Safer ayında Ensar'dan Hazrecli Kutbe b. Âmir komutasında, Benî Has'amlara yönelik yapılan seriyyedir.³⁶⁰ Tihâme arazisinde bulunan Benî Has'amlara geceleyin yapılan ani bir baskınla Müslümanlar galip gelmişlerdir. Bu

³⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 503.

³⁵³ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 221; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 502-503.

³⁵⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 222 Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir onun sürekli deve keserek babasının malını tüketeceğini söyleyerek engel ona engel oldular. Seriyeye Medine'ye döndüğünde durumu öğrenen Sa'd b. Ubâde, oğlunun cömertliğine engel oldukları için onlardan şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Resulullah yukarıdaki sözü söylemiştir. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, IV, 405.

³⁵⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 360.

³⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 405.

³⁵⁷ İbnü'l-Kelbî, *Kitabu'l-Asnâm*, s. 13.

³⁵⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 136.

³⁵⁹ İbnü'l-Kelbî, *Kitabu'l-Asnâm*, s. 15; İbn Hişâm da Menat'ın yıkılması işini Ebu Süfyan b. Harb'in gerçekleştirdiğini nakleder. Ancak Hz. Ali'nin de gönderildiğini iddia edenlerin de olduğunu belirtir. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 129.

³⁶⁰ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 372; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 148.

seriyyenin amacı Medine'nin dış güvenliğini sağlamaktır. Seriyye başarılı olmuş ve Kutbe b. Âmir kayıpsız bir şekilde Medine'ye dönebilmiştir.³⁶¹

22. Hz. Ali'nin Fûls Putunu Yıkma için Gönderildiği Seriyye

Resûlullah (s), Hz. Ali'yi Ensar'dan müteşekkil 100 kişisi develi, 50'si atlı olmak üzere toplam 150 kişilik bir kuvvetle Tayy kabilesinin putu olan Fûls'ü yıkmaya gönderdi.³⁶² Bu seriyyede Müslümanlar siyah bir bayrak ve beyaz bir sancak taşıyorlardı. Seriyye, fecir vakti Hatim ailesinin konakladığı bölgeye baskın yaptı. Tay kabilesi Müslümanlara karşı koyamadı. Hz. Ali putu yıktı ve çok miktarda ganimet ele geçirdi. Esirler arasında Adiy b. Hâtim'in kızkardeşi de vardı. Adiy b. Hatim ise ne teslim olmuş ne de savaşmıştı. Baskın sonrası Şam'a kaçtı.

Hz. Ali, esirlerin başına Ebu Katâde'yi, deve ve davarlar ile diğer ganimet mallarının başına da Abdullah b. Atîk'i görevlendirdi. Yolda ganimetler taksim edildi. Hz. Peygamber'in (s.a.) hissesi ayrıldı. Hatim ailesinden alınan esirler taksim dışı bırakılarak Medine'ye gelindi.³⁶³

23. Sa'd b. Ubâde'nin Benî Süleym ve Belî Seriyyesi

Şii kaynaklarında geçen bu seriyye Sa'd b. Ubâde komutanlığında yapılmıştır. Seriyyenin amacı ise Tebuk gazvesi esnasında düşmanlık yapan Benî Süleym ve Benî Beliy kabilelerini cezalandırmaktır.³⁶⁴

24. Kays b. Sa'd'ın Benî Suda Seriyyesi

Mekke'nin Fethinden sonra Hz. Peygamber tarafından 400 kişilik bir ordunun başına tayin edilen Kays b. Sa'd, Yemen taraflarındaki Suda bölgesine gitmek için ordugâhını Medine dışında bulunan Kanat vadisine kurdu. Anca Suda kabilesi reislerinden Ziyad b. Hâris es-Sudaî kavminin Müslüman olmak istediğini Hz. Peygamber'e iletince Kays b. Sa'd'ın seriyyesi görev bölgesine gitme ihtiyacı ortadan kalkmıştır. Seriyye Suda kabilesinin Müslüman olmasıyla sonuçlandı.³⁶⁵ Kays b. Sa'd

³⁶¹ Vâkîdî, **el-Meğâzî**, II, 372; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 149; Ayrıca bkz. Özdemir, **Hz. Peygamber'in Seriyyeleri**, s. 122-123.

³⁶² İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 150.

³⁶³ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 150.

³⁶⁴ Meclisî, Muhammed Bakır, **Biharu'l-Envar el-Camiatu li Düreri Ahbari'l-Eimmeti'l-Athar**, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, Beyrut- 1983, XXI, 246.

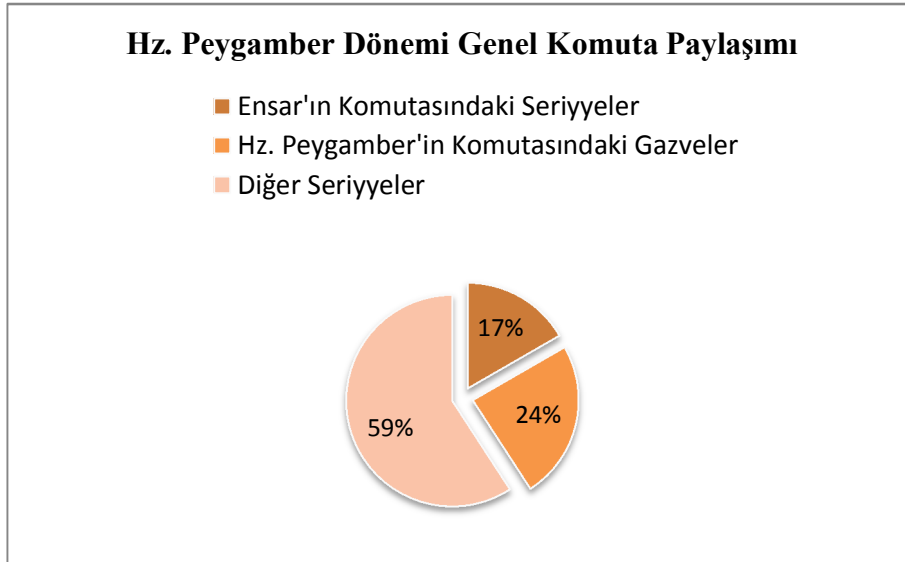
³⁶⁵ Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, 428.

bundan başka da pek çok seriyyede görev almıştır. Enes b. Mâlik 'ten rivayet edilen bir hadiste ifade edildiği gibi “Kays b. Sa'd Resûlullah (s) nezdinde Emir'in güvenlik kuvvetlerinin başı gibiydi”³⁶⁶

25. Seriyelerde Ensar'ın Etkisinin Değerlendirilmesi

Hız. Peygamber (s) döneminde pek çok farklı sebeple askerî birlikler Arabistan Yarımadası'nın her tarafına seferler düzenlemişlerdir. Daha önce ifade edilen bazı nedenlerle Ensar, Bedir savaşı öncesi bu gazve ve seriyelerde yer almamıştır. Ayrıca Mekke'nin fethinden sonra yapılan seriyelerin iki tanesi dışında³⁶⁷ Ensar'dan hiç kimse komutan olarak yer almamıştır.

Hız. Peygamber döneminde düşmana yönelik bütün seferlerin sayısı 120 adettir.³⁶⁸ Bu sayıya, Hız. Peygamber'in bizzat komutanlık ettiği, bir komutan tayin ederek katılmadığı, sıcak çarpışmaların olduğu ve herhangi bir çarpışmanın yaşanmadığı bireysel ve askerî birliklerce gerçekleştirilmiş bütün seferler dâhil edilmiştir. Hatta Kays b. Sa'd seriyesinde olduğu gibi Medine dışına çıkıldıktan sonra hemen dönülen seriyyede bu rakama dâhil edilmiştir. Seriyeler bu şekilde genel bir bakışla incelendiği zaman Ensar'ın bu seriyelerin genel toplamının %17'sine tekabül eden 20 tanesine komutanlık ettiği görülmektedir.

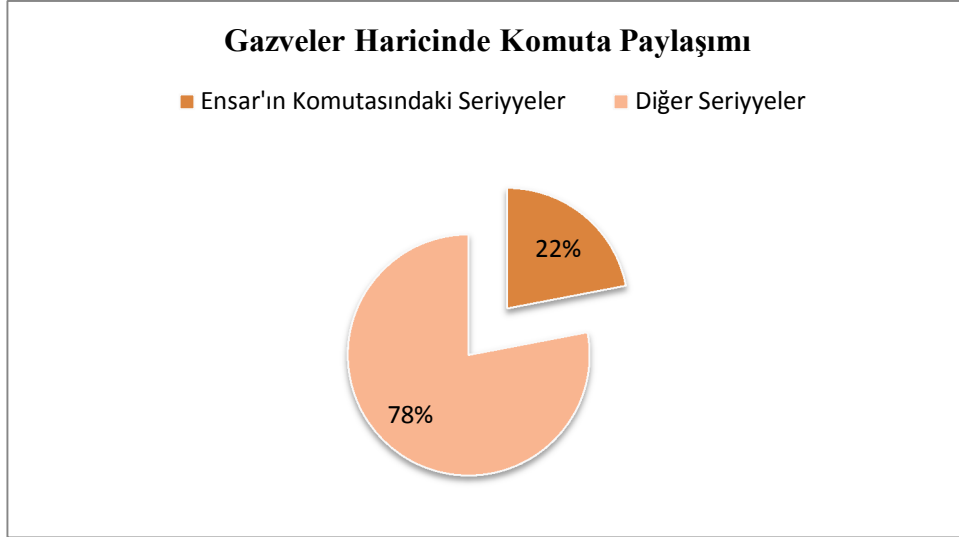

³⁶⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe** IV, 275, IX, 111.

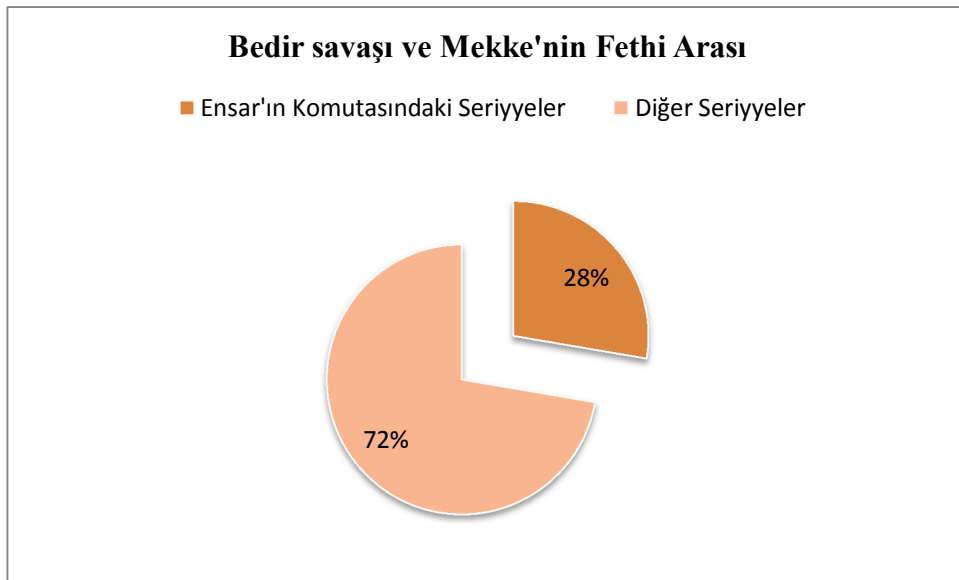
³⁶⁷ Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin çıkmaya niyetlendiği ancak seriyyenin çıkışını gerektiren sebeplerin ortadan kalkmasıyla iptal edilen seferi ve Sa'd b. Zeyd el-Eşheli'nin Menat putunu imha seriyyesi.

³⁶⁸ Bkz. Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hız. Peygamber'in Savaşları**, ek Tablo.

Resûlullah'ın katıldığı gazveler bu sayının dışında tutulduğunda Ensar'ın komutan olarak çıktığı seriyyelerin oranı %22'ye çıkmaktadır. Bu tabloda toplam seriyye sayısı 91, Ensar'ın komuta ettiği seriyye sayısı ise 20'dir.

Son olarak Ensar'ın en aktif olduğu Bedir Savaşı ile Mekke'nin Fethi arasındaki dönem incelendiğinde Ensar'ın toplam 65 seriyyenin %28'ine tekabül eden on sekiz tanesine komutanlık ettiği görülmektedir.

Bunlar, Ensar'ın genellikle komutan olarak aktif rol oynadığı askerî faaliyetlerin niceliksel bir değerlendirmesi idi. Bu seferlere başka bir açıdan bakıldığında Ensar'ın ilk askerî faaliyetlerinin daha çok bireysel operasyonlar ya da küçük çaplı cezalandırma faaliyetlerinden oluştuğu görülmektedir. Bedir savaşından sonra sırasıyla Ebu Afek,

Asmâ bt. Mervan ve Ka'b b. Eşref İslâm'a yönelik şiddetli düşmanlıkları nedeniyle Ensar tarafından öldürülmüşlerdir. Ayrıca Ka'b b. Eşref'le benzer suçlar işleyen İbn Süneyne de bu dönemde Ensarîlerce öldürülenler arasındadır. 624 yılının Mart ayı ile Eylül ayı arasında gerçekleştirilen bu operasyonlar arasında Ensar'ın komutasında herhangi bir seriyye yapılmamıştır. Askerî amaçla ve askerî bir birlikle³⁶⁹ Ensar'ın çıktığı ilk seriyye 627 yılında Muhammed b. Mesleme komutasındaki Kurata seriyyesidir. Bu seriyyeden sonra Ensar komutanlıklarda daha çok yer almaya başlamış; birbiri ardınca Muhammed b. Mesleme, Abbad b. Bişr, Abdullah b. Revaha ve Beşir b. Sa'd gibi sahabiler, Resûlullah (s) tarafından seriyye komutanı olarak görevlendirilmişlerdir.

Bu bölümdeki veriler, daha sonra Fetihler dönemi incelenirken daha anlamlı hale gelecektir. Zira Halifeler döneminde, çalışmada daha sonra ele alınacak olan nedenlerden dolayı Ensar'ın siyasî alandaki etkisi giderek zayıflamıştır. Özellikle ordu komutanlıklarına çok az gelmişler ve istatistiki bilgiler karşılaştırıldığı zaman askerî alanda Hz. Peygamber dönemindeki oranların çok uzağında kaldıkları görülecektir. Nitekim Ensar'dan birinin Resûlullah'tan (s) bir görev istemesi üzerine Resûlullah'ın (s) gelecekte siyasî ve malî gücün başka insanlara geçeceğine dair bir iması vardır.³⁷⁰

Askerî faaliyetlere katkı, elbette sadece komutanlıkla yapılmaz. Ensar, Bedir savaşı ve sonrasındaki bütün savaşlara gerektiği zaman katılmışlardır. Gerek sade birer asker olarak, gerekse de komutan olarak bu savaşlarda sayısız faydaları olmuştur. Bu bölümde daha çok komutanlıklar üzerinde durulmasının sebebi Medine toplumu ve burada kurulan İslâm devletinin üzerinde siyasî ve sosyal etkilerinin daha fazla oluşudur. Yoksa asker olarak katıldıkları her askerî faaliyette özelde Hicaz ve Arabistan, genelde ise dünya tarihinde büyük bir etkilerinin olduğu muhakkaktır.

---

³⁶⁹ Bu seriyyeden önce 625 yılında sefere çıkan ve Reci ile Bi'r-i Maune vakalarıyla sonuçlanan birlikler, askerî amaçlı değil, tebliğ ve eğitim amaçlıdır.

³⁷⁰ Buhârî, *Menakibu'l-Ensar*, 8.

B. Gazveler

1. Bedir Savaşı

Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında cereyan eden ilk önemli silahlı karşılaşma, şüphesiz Bedir savaşıdır. Hicretin 2. yılı Ramazan ayında³⁷¹ cereyan eden savaşın görünen en önemli sebebi, Şam'dan dönen Ebu Süfyan b. Harb'in başkanlığında ilerleyen Mekke kervanının Bedir civarında Müslümanlarca tehdit edilmesidir. Öte yandan Mekkelilerin, daha önce Abdullah b. Cahş'ın komuta ettiği Batn-ı Nahle seferi sırasında öldürülen müşrik Amr b. el-Hadramî'nin intikamını almak istemeleri de savaş için tetikleyici sebepler arasında gösterilebilir. Ancak bütün bunlar, Mekke ile Medine arasında var olan gerginliğin fiili çatışmaya dönüşmesinin bahanesi olmuştur. Zira sermayesi esasen Müslümanların Mekke'de bıraktıkları mallar olan ve Mekkeli müşriklerin topyekûn katkısıyla oluşturulan Ebu Süfyan kervanının nihai hedefi, Müslümanlara karşı kesin sonuç verecek bir saldırıya maddi destek sağlamaktır. Öte yandan Bedir savaşı öncesi Umre niyetiyle Mekke'ye giden Sa'd b. Muâz, Hz. Peygamber'i (s) Medine'de korudukları için kendisini tehdit eden Ebu Cehil'e Şam ticaret yolunun Medine'den geçtiğini hatırlatması³⁷² Müslümanlar ile müşrikler arasındaki bu savaşta Mekke ekonomisine yönelik darbelerin ciddi bir enstrüman olduğunu göstermektedir.³⁷³

Resûlullah, (s) Bedir Savaşı için hareket emrini verdiğinde, özellikle Ensar'dan bazı sahabiler sefere katılmamışlardır. Onların sefere katılmak istememelerinin sebebi de herhangi bir savaşın vuku bulacağını zannetmemeleriydi.³⁷⁴ Vakıdî'nin verdiği bilgilere göre Bedir savaşına katılmayan Ensar'ın ileri gelenlerinden ve Akabe'de seçilen on iki nakibden biri olan Üseyd b. Hudayr bu yönde bir mazeret beyan etmiştir.³⁷⁵ Medine'de kalan bu Ensarîler, bir kervana müdahalede bulunmak için yeterli

³⁷¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 286; İbn Sa'd, *Tabakât*, ; II, 8; Beyhakî, *Delailü'n-Nübüvve*, III, 16.

³⁷² Vakıdî, *el-Meğâzî*, I, 49.

³⁷³ Mekke'ye yönelik ekonomik savaşın kısa bir değerlendirmesi için bkz. Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak II*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2009, s. 53.

³⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 185.

³⁷⁵ Vakıdî, *el-Meğâzî*, I, 44-45. İbn Hacer Bedir'e katılıp katılmadığı konusunda ihtilaf vardır dese de ulaşabildiğimiz kaynaklarda var olan bilgi onun savaşa katılmayıp sonradan özür beyan ettiğidir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 234. Ayrıca geniş bilgi için ayrıca bkz. Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, s.76.

miktarda asker toplandığını düşünmüş olmalıdır.³⁷⁶ Nitekim Resûlullah (s) Ensar'dan bu yönde gelen mazeretleri kabul etmiş,³⁷⁷ savaşa katılmayan kimseyi kınamamış,³⁷⁸ hatta savaşa iştirak etmek istediği halde geçerli mazeretleri sebebiyle katılamayan bazı kimselere ganimetten pay bile vermiştir.³⁷⁹

Ordu Medine'den ayrılıp Buk' denilen mevkiye gelince Resûlullah (s) yaşça küçük bazı sahabileri ayırıp geri gönderdi. Resûlullah'la (s) birlikte yola devam eden Müslümanların sayısı 314 kişi idi.³⁸⁰ Resûlullah (s) Bedir'e hareket etmek üzere Medine'den ayrılınca orduyla beraber hazırlanıp yola çıkan, Evs kabilesinden Ebu Lübabe b. Abdülmünzir'i de Ravha denilen mevkiden Medine'ye geri göndererek Emir olarak bırakmıştır.³⁸¹

Bedir Savaşı'ndan önce düzenlenen seriyye ve gazvelerde birlikleri teşkil eden askerlerin tamamen muhacirlerden oluştuğu, komutanların da muhacirlerden seçildiği bilinmektedir. Buna karşın Bedir'de kervanın önemi nedeniyle Hz. Peygamber (s) Ensar'la birlikte hareket etmiştir. Ensar'ın bu orduya davet edilmiş olması, Resûlullah'ın (s) Mekke müşrikleriyle aralarında devam eden fiili savaş durumunda düşmana ciddi bir ekonomik darbe vurmayı amaçladığını, alelaide bir kervan baskını amaçlamadığını göstermektedir. Ayrıca hem Mekkelilere, hem de civar kabilelere bu düşüncesinde yalnız olmadığını, Medineli Müslümanların da desteğine sahip olduğunu gösterme arzusu etkili olmuştur.

Ensar, akabe biatinde Resûlullah'ı (s) Medine içinde her türlü saldırıya karşı koruma sözü vermişti.³⁸² Resûlullah'a (s), “Ya Resulallah! Sen memleketimize gelinceye kadar sorumluluğumuz altında değilsin. Bize kavuştuğun zaman artık bizim

³⁷⁶ Buhârî, *Vesaya* 16, *İsti'zan* 21, *Eyman* 24, *Ahkâm* 53.

³⁷⁷ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 45, 61, 115.

³⁷⁸ Buhârî, *Vesaya* 16, *Eyman* 24, *İsti'zan* 21, *Ahkâm* 53; Müslim, *Tevbe* 53, (2769).

³⁷⁹ Bunun en bilinen örneği Hz. Osman'dır. O Resulullah'ın (s) kızı olan hanımının hastalığından dolayı sefere katılamamıştı. Ebu Davud, *Cihad*, 151, (2726); Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 103, 104. Ayrıca ona Bedir'e katılan kimselerin ecri ve ganimetten payı verildiğine dair bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 390.

³⁸⁰ Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 384. Farklı İslâm tarihi kaynaklarında Müslümanların sayısı farklı verilmiştir. Örneğin Vakıdî 305 kişi olduklarını söyler. Yine İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayette 319 rakamı telaffuz edilir. Ancak konumuzu doğrudan ilgilendirmedığı için bu farklılıkların üzerinde durmayarak İbn Hişâm'ın verdiği sayıyı esas alıyoruz.

³⁸¹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 103; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 269; İbn Sa'd, *Tabakât*, III s. 423. Ayrıca bkz. Çubukçu, Asri, “Ebu Lübabe el-Ensari” *DİA*, X, 179.

³⁸² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 60; İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 272.

korumamız altındasın...” demişlerdi.³⁸³ Bu sözlerinden dolayı Resûlullah (s) onların Medine dışında bir orduya karşı savaşım savaşımayacaklarını bilmiyordu.³⁸⁴ Ancak Resûlullah (s) bu sefere verdiği öneme binaen onların da ordu içinde yer almalarını sağlamıştı. Bundan dolayıdır ki Bedir savaşı öncesinde kervanın kaçıp kurtulduğu, Müşrik ordusunun yaklaştığı anlaşılınca Resûlullah (s) arkadaşlarıyla istişare etmiş, muhacirlerin kendisine her koşulda itaat edeceklerini ifade etmelerine rağmen ısrarla Ensar’ın da görüşünü öğrenmek istemiştir.³⁸⁵

Resûlullah’ın (s) Ensar’ın da fikir beyan etmesi ve kararları bizzat kendilerinden dinlemek istemesi³⁸⁶ üzerine Ensar’ı temsilen Evs kabilesi büyüklerinden Sa’d b. Muâz şöyle bir konuşma yapmıştır: “Biz sana iman ettik, seni tasdik ettik ve getirdiğin Kur’an’ın hak olduğuna şahit olduk. Bunun için sana itaat etmek ve emirlerini dinlemek üzere sana söz veriyoruz. Nasıl istersen o şekilde hareket et. Biz seninle beraberiz. Seni peygamber olarak gönderen Allah’a yemin ederim ki, bize şu denizi göstersen ve ona dalsan seninle beraber biz de dalarız.³⁸⁷ Ensar’dan hiç kimse de bundan geri durmaz. Biz yarım düşmanlarımızla karşılaşmaktan hoşnutsuzluk duymayız. Biz savaşta sebat etmeyi, düşmanla karşılaşınca da sözüme sadakat göstermeyi biliriz. Umulur ki Allah bu Ensar topluluğuyla seni sevindirir. O halde bizi Allah’ın bereketiyle (düşman üzerine) gönder.”³⁸⁸

Sa’d b. Muâz’ın konuşmasında dikkat çekici birkaç nokta vardır. Sa’d b. Muâz Medine’nin önde gelen ailelerinden biri olan, Abdüleşheloğullarının reisi olarak öncelikle Evs kabilesini, bununla birlikte ordudaki en ileri gelen Ensarî, olarak da Hazreclileri temsilen konuşmuştur. Konuşmanın başında Sa’d; Resûlullah’a (s) iman ettiklerini vurgulayarak, Akabe’de yapılan sözleşme her ne kadar Medine içinde Resûlullah’ı (s) korumayı öngörüyorsa da Ensar’ın meseleyi sırf sözleşme olarak algılamadığını, konuyu iman eksenli ele aldığını vurgulamakta, bu nedenle Hz.

³⁸³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, V, 70.

³⁸⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 60.

³⁸⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 60; İbn Hişâm, **es-Sîre**, s. 272; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 8.

³⁸⁶ Watt, Hz. Muhammed’in (s) bu tavrının Ensar’ı ön plana çıkarmak suretiyle onları tatmin etmek amacıyla bilinçli olarak sergilendiğini iddia etmektedir. Watt, Montgomery, “Arapların Hâkimiyeti ve Yükselişi”, 60.

³⁸⁷ Müslim, **Cihad** 83, (1779); Ebu Davud, **Cihad** 125, (1681).

³⁸⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 60; İbn Hişâm, **es-Sîre**, s. 272; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 8; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, V, 70.

Peygamber'in (s) bütün emirlerini yerine getirmeye söz vermektedirler. Bu yaklaşım, muhacirler için de geçerlidir. Ensar'ın iman eksenli düşünmesine katkısı itibariyle Mus'ab b. Umeyr ve kardeşi Ebu Aziz arasında Bedir savaşı sonrasında cereyan eden konuşma, Medine toplumunun dönüşümünü açıklamaya yardımcı olmaktadır. Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebu Aziz, Ensar'dan bir zat tarafından esir edilmişti. Mus'ab ile bu Ensarî zat arasındaki diyalog, Ebu Aziz'i hayretler içinde bırakmıştır. Mus'ab b. Umeyr, Ensarî arkadaşına kardeşi hakkında, "Bunun ellerini sıkı tut. Çünkü onun annesi zengin bir kadındır. Bu nedenle sana iyi bir fidye verecektir!"³⁸⁹ diyerek Hz. Peygamber'in (s) Ensar ve Muhacirler arasında ana-baba kardeşliğinden çok daha güçlü bir bağ kurduğunu göstermiştir. Muhacirler Bedir savaşına kadar geçen iki yıl boyunca İslâm'ın o günlere kadar gelişini ve ortaya çıkan prensiplerini Ensar'a başarılı bir şekilde aktarmışlardı.³⁹⁰ Ensarîler, Muhacirlerden gördükleri bu anlayışı çabucak benimseyerek, yukarıda Sa'd b. Muâz'ın konuşmasında görüldüğü gibi hayatlarına uygulamışlardır.

Ensar'ın Resûlullah'a (s) hitaben; "İsrailoğullarının Musa'ya "Sen ve Rabbin gidip savaşın" dediği gibi demeyeceğiz" sözleri nakledilmektedir.³⁹¹ İki yıl gibi kısa bir sürede bir toplumun bu kadar değişim göstermesi, gerçekten dikkat çekicidir. Çünkü karşılarındaki artık bir kervan değil kendilerinden üç kat daha fazla sayıya sahip bir ordudur.

Sa'd b. Muâz'ın konuşmasıyla hem Resûlullah (s), hem de Müslümanlar rahatladı ve ordu yola devam edip Bedir adı verilen bölgeye ulaştı. Ordu ilk etapta Bedir kuyularının arkasında bir yerde konakladıysa da Resûlullah'ın (s) orduyu yerleştirdiği yerin savaş stratejisi açısından uygun olmadığını düşünen Ensar'dan Hubab b. Münzir b. Cemuh, ordunun konaklayacağı yer hakkında Resûlullah'a (s) farklı bir öneride bulundu. Buna göre ordu, Bedir kuyularını arkalarına alacak şekilde yerleştirildi ve Müşriklerin suya ulaşmaları engellenmiş oldu. Böylece su kuyuları tamamen Müslümanların kontrolü altına alındı ve Müslümanlar muhtemel bir susuzluk riskini bertaraf etmiş oldular.³⁹² Resûlullah'ın (s) bu Ensarî Müslüman'ın fikrine uyarak

---

³⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 315.

³⁹⁰ Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, I, 355.

³⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 71.

³⁹² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 65; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 278; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 9.

ordunun yerini değiştirmesinin Medineli MÜslümanlar üzerinde motive edici bir etkisinin olduğu düşünülebilir.

Sa'd b. Muâz, Resûlullah'ın hem rahat edeceği hem de güvende olacağı bir gölgelik yapılmasını teklif etti.³⁹³ Çünkü savaşın seyri MÜslümanların istemediği bir hal alırsa Resûlullah'ın (s) Medine'ye güvenli bir şekilde ulaşması gerekiyordu. Bu yüzden Sa'd, savaş meydanına hâkim ama görece güvenli bir karargâhın varlığının şart olduğunu ifade etti. Hz. Peygamber (s), Sa'd'ın bu tavrı karşısında çok memnun oldu ve kendisine hayır duada bulundu.³⁹⁴

Kervanın MÜslümanların tehdidi altında olduğunu öğrenen Mekke müşrik ordusu alelacele hazırlandı. Öyle ki müttefikleri olan Ehabiş kabilelerinden yardım bile beklemediler. Yine de MÜslüman ordusunun üç katı büyüklüğüne ulaşan 950 kişilik bir ordu ile yola koyuldular.³⁹⁵

Kureyş, bu hazırlıkları yaparken Resûlullah (s) da ordusunu savaşa hazırladı ve her bir MÜslüman'ın savaş sırasında alacağı görevi ilgililere tebliğ etti. Bu düzenlemeler incelendiğinde İslâm ordusunda Ensar'ın oldukça kritik noktalarda önemli görevler üstlendikleri görülecektir. Orduyu oluşturan üç ayrı zümre yani Evs, Hazrec ve Muhacirun ayrı ayrı birlikler halinde ve her biri kendilerinden bir kişinin komutası altında savaşacaktı. Bedir günü biri Evs, biri Hazrec biri de Muhacirler için olmak üzere üç ayrı bayrak hazırlanmıştı. Ordunun genel sancağını Mus'ab b. Umeyr, Muhacirlerin bayrağını Hz. Ali, Hazrec'in bayrağını Hubab b. Münzir, Evs'in bayrağını ise Sa'd b. Muâz taşıyordu.³⁹⁶ İbn Kesîr İbn Hişâm'a dayandırdığı rivayetinde Ensar'a ait tek bir bayrağı zikrederek bu sancağın Sa'd b. Muâz'da olduğunu belirtir.³⁹⁷ Ordunun artçı birliğinin (Muhafız birliği) başına Hazrecli Kays b. Ebi Sa'sa'a tayin edilmişti.³⁹⁸

³⁹³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 61; İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 279.

³⁹⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 279; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 9.

³⁹⁵ Hamidullah, Muhammed, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, Yeni şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul -2003, s.37.

³⁹⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 69; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 8.

³⁹⁷ Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 65; Ancak biz, ulaştığımız kaynaklardaki bilgilere göre Evs ve Hazrec'in her birinin ayrı bayrağı olduğuna ve yukardaki gibi taşıdığına kanaat getirdik. Öte yandan elimizdeki İbn Hişâm'ın **es-Sîre**, nüshasında tek bir bayraktan söz edilmekte ve bu bayrağı Sa'd b. Muaz'ın taşıdığı ifade edilmektedir.

³⁹⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 270; İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 479.

Esasen bireysel ve kabilevi bağımsızlığına düşkün Araplar,³⁹⁹ kendilerinden olmayan komutanların idaresi altında savaşmaya pek de alışkın değillerdi. Daha sonraki bütün seriyye ve gazveler boyunca da her bir kabile kendi bayrağı altında savaşmıştır.

Savaş esnasında çok önemli bir görev olan Hz. Peygamber'in (s) korunması görevini Evs'in liderlerinden Sa'd b. Muâz yerine getiriyordu. Onunla birlikte Ensar'dan bir grup da nöbet tutuyordu.⁴⁰⁰ Bu, son derece dikkatli olunması gereken ve bir o kadar da tehlikeli bir görevdi. Çünkü herhangi bir hezimet ya da zayıflık anında müşrik ordusunun ilk yöneleceği hedef Hz. Peygamber'di. Yine Sa'd b. Muâz'ın önerisiyle herhangi bir olumsuz durum karşısında Resûlullah'ın (s) Medine'ye hızlıca intikali için bir binek hazırda bekletiliyordu.⁴⁰¹ Ensar ilk kez Muhacirlerle çıktığı bu seferde savaşın hiçbir aşamasında sorumluluk almaktan çekinmemiştir. Kaldı ki onlar uzun yıllar Yahudilerle ve birbirleriyle yaptıkları savaşlardan dolayı savaşçı bir topluluk olarak tanınmışlardır. Nitekim Bedir'de savaş başlamadan önce Resûlullah (s), "Nasıl savaşacaksınız" diye Müslümanlara sorunca Ensar'dan Asım b. Sabit, "Eğer düşman 200 arşından yakın olursa ok atılır, eğer mızraklarla savaş yapılacak kadar yaklaşırlarsa mızrakla savaşılır, iki taraf iyice birbirine yaklaşırsa mızrakları bırakıp kılıçları alırız ve kılıç harbi başlar." diyerek savaş sanatını bildiklerini göstermiştir.⁴⁰²

Orduda Müslümanların savaş esnasında birbirlerini tanıyabilmeleri için üç ayrı parola belirlenmişti.⁴⁰³ Muhacirlerin parolası "Ey Benî Abdurrahman", Hazrec'in Parolası "Ey Benî Abdullah", Evs'in Parolası ise "Ey Benî Ubeydullah"⁴⁰⁴ şeklindeydi.⁴⁰⁵ Bu parolalar gizli birer işaret değildi ve sır olması da gerekmiyordu.

³⁹⁹ Apak, **İslâm öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, s. 125-126.

⁴⁰⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 290-291; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 101; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 9; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 92.

⁴⁰¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 92.

⁴⁰² İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 81.

⁴⁰³ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 40.

⁴⁰⁴ Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 9; Kaynaklarda yukarıda belirtilen parolaların ne şekilde tespit edildiğine ya da kimin tarafından belirlendiğine dair bir kayıt yoktur. Muhtemelen cephede kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

⁴⁰⁵ Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 100. Ayrıca bkz. Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 41. Ensar'ı oluşturan büyük kabile olan Hazrec'in Parolasının "Ey Benî Abdullah" aynı soyun küçük kardeşi niteliğindeki Evs'in parolası ise aynı kelimenin İsm-i Taşîr sigasıyla "Ey Benî Ubeydullah" olarak belirlenmiştir. Bu durum her ne kadar dikkatimizi çekmişse de kaynaklarda Bu parolaların tercih edilmesi süreci ile ilgili bir bilgiye ulaşamamış olmamız konu hakkında kesin bir hüküm vermemizi engellemiştir.

Çünkü aralarında bir üniforma birliği olmayan Müslümanların savaş esnasında birbirleriyle karşı karşıya gelmemeleri için tanıtıcı bir işaret şarttı.⁴⁰⁶

Bedir savaşında da müşrik ordusunun Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia ve Velid b. Utbe ile er dilemesine cevaben, mübarezeye⁴⁰⁷ ilk çıkanlar Ensar'dan üç sahabe olmuştur.⁴⁰⁸ Bunlar Muâz b. Afrâ, Muavviz b. Afrâ ve Avf b. Afrâ'dır. Sonuncusunun Abdullah b. Revaha olduğu da söylenmiştir.⁴⁰⁹ Ancak müşrikler, Ensar'dan öne çıkan sahabileri kendilerine denk görmemiş⁴¹⁰ bunun üzerine Ali b. Ebi Talib, Hamza b. Abdülmuttalib ve Ubeyde b. Hâris mübarezeye çıkmıştır.⁴¹¹ İlginçtir ki Resûlullah'ı (s) Medine'ye kabul ettikleri için Ensar'a tehdit üstüne tehdit gönderen⁴¹² müşrikler, çarpışma meydanında onları kendilerine denk olarak görmemiş ve karşılıklarına Kureyş kabilesine mensup kimseler istemişlerdir. İbn Sa'd'da geçen bir rivayete göre ise “Hz. Peygamber, (s) Müslümanlarla müşriklerin karşılaştıkları bu ilk savaşta Ensâr'ın zarar görmesini arzu etmedi. Zarar gelecekse kendi amcadelerine ve kavmine gelmesini istedi ve onlara geri dönmelerini emretti. Ensarîler saflarına geri döndüler. Resûlullah onlar için hayırlı sözler söyledi” şeklinde bir ifade ile Ensarî'lerin mübareze yapmasını Resûlullah'ın (s) da istemediği ifade edilmektedir.⁴¹³

Savaş, mübarezeden sonra karşılıklı ok atışlarıyla devam etmiş ve İslâm ordusunun ilk şehidi atılan bir okla vurulan Hz. Ömer'in azatlısı Mihce olmuştur. Ensar'dan ilk şehid düşen ise yine bir okla vurulan Hazrec'in Benî Adiy b. Neccâr oğullarından Hârise b. Süraka olmuştur.⁴¹⁴

Kısa süreli bu ok saldırısından (atışlarından sonra) ordular genel saldırı için atağa kalktılar. Savaş boyunca büyük yararlılık gösteren Ensar'a mensup Müslümanlar,

---

⁴⁰⁶ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s.41

⁴⁰⁷ Arap savaş tarihinde, meydan savaşlarında eski bir geleneğe bağlı olarak savaş başlamadan önce ordulardan kendilerine güvenen yiğit kimseler teke tek savaşmak (mübareze) üzere karşılıklı er dilerdi.

⁴⁰⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 284; Vâkîdî, **el-Meğâzî**, I, 77.

⁴⁰⁹ Vâkîdî, **el-Meğâzî**, I, 77.

⁴¹⁰ Öteden beri Araplar çiftçiliği hor görürlerdi. Kureyş hem soyca kendilerinin üstün görürler hem de Medinlilerin uğraşlarından dolayı onları küçümserlerdi. Bkz. Havva, **el-Esas fi's-Sünne**, II, 26.

⁴¹¹ Vâkîdî, **el-Meğâzî**, I, 77; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 11.

⁴¹² Ebu Davud, **Harac**, 22.

⁴¹³ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 15-16.

⁴¹⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 288; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 11.

Hz. Peygamber'in (s) *"Bu ümmetin Firavunu"*⁴¹⁵ olarak nitelediği ve aynı zamanda müşrik ordusu genel komutanı olarak kabul edilen Ebu Cehil'in (Amr b. Hişâm) öldürülmesinde de başrol oynadılar. Ensar'dan Hazrec kabilesine mensup Muâz b. Amr b. Cemuh, Ebu Cehil'e ilk darbeyi vurup bacağını kopardı ve böylece onun hareket kabiliyetini yok etti.⁴¹⁶ Daha sonra Ebu Cehil'e hücum eden başka bir Hazrecli, Muavviz b. Afra, onu yerinden kalkamayacağı şekilde ağır yaraladı.⁴¹⁷ Ebu Cehil'e ölümü getiren son darbeyi vuran ise Muhacirler'den Abdullah b. Mesud olmuştur⁴¹⁸ Ebu Cehil'in öldürüldüğünün duyulmasıyla paniğe kapılan müşrik ordusu, kısa sürede dağılarak Mekke'ye doğru kaçmaya başladı. Müşriklerden 70 kişi öldürülmüş 70 kişi de esir edilmişti.⁴¹⁹

Resûlullah (s) zafer müjdecisi olarak Ensar'dan Abdullah b. Revaha ve Muhacirlerden Zeyd b. Hârise'yi Medine'ye gönderdi.⁴²⁰ Kendisi de hem şehitlerin hem de müşrik ölülerinin defni gibi yapılması gereken bazı işler için Bedir'de bir süre kaldıktan sonra Medine'ye döndü.⁴²¹ Medine'ye dönüş yolunda Resûlullah'ın (s) emriyle, esir edilen müşriklerden olan ve Müslümanlara karşı pek çok suç işlemiş olan Nadr b. Hâris Hz. Ali tarafından, Ukbe b. Ebi Muayt ise Evs kabilesinin Mâlik b. Avf oğulları koluna mensup Asım b. Sabit tarafından idam edilmiştir.⁴²² Ukbe b. Ebi Muayt'ın Asım b. Sabit'in kardeşi Âmir tarafından öldürüldüğü de söylenmiştir.⁴²³ Ancak bu bilgi, kabul görmüş bir bilgi değildir. Diğer esirler ise yapılan istişare sonucunda Hz. Ömer ile birlikte Sa'd b. Muâz'ın aksi yöndeki görüşlerine rağmen⁴²⁴ fidye karşılığı serbest bırakıldı.⁴²⁵

⁴¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 141.

⁴¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 299.

⁴¹⁷ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 93; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 299.

⁴¹⁸ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 94; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 299.

⁴¹⁹ Öldürülen müşrihlerin isimleri için bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 385-389.

⁴²⁰ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 113; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 310; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 12.

⁴²¹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 112.

⁴²² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 113; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 312-313; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 428.

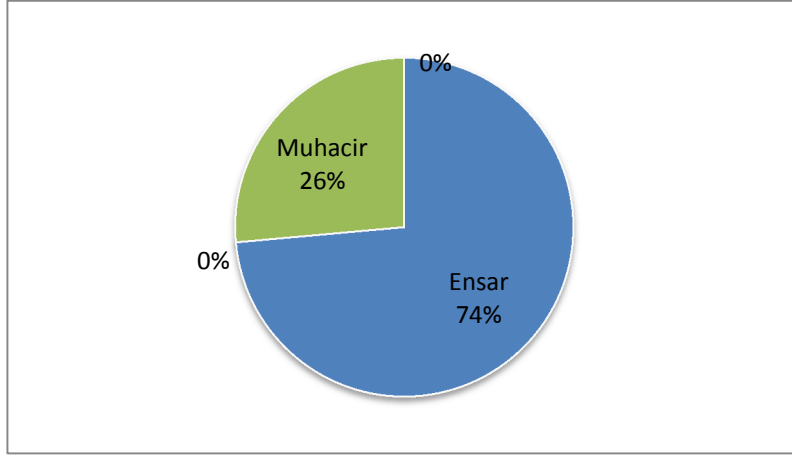
⁴²³ İbn Hacer, *İsabe*, III, 86.

⁴²⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 110.

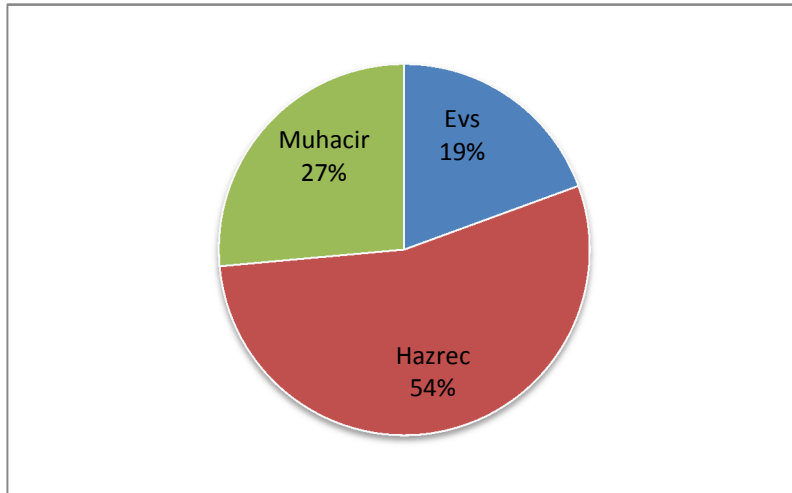
⁴²⁵ Enfal suresinin 67. ve 68. ayetlerinin bu konuda nazil olduğu rivayet edilmiştir. Ancak bazı müfessirlere göre Bu ayetler esir alındıktan sonrası için değil, savaş meydanında düşmanı yok edebilecekken dünya arzusuyla onları esir etmekten söz etmektedir. Her iki görüş için bkz. Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tefsir-i Taberî*, I-XIV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut-2000, XIV, 58 vd.

Resûlullah (s) ganimet mallarının başına Hazrec'in Mazin b. Neccâr oğullarından Abdullah b. Ka'b'ı Âmir tayin etti.⁴²⁶ Daha sonra Medine'ye dönerken SAfrâ denilen mevkide ganimeti sahabe arasında taksim etti.⁴²⁷

İbn İshâk'a göre Bedir'e katılan Hazrecliler 170, Evsliler 61, Muhacirler ise 83 kişiydi.⁴²⁸ Bu durumda Muhacir ve Ensar'ın sayıca birbirlerine oranı aşağıdaki şekilde olmaktadır.

Evs, Hazrec ve Muhacirlerinin sayısı ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise aşağıdaki gibi bir tablo oluşmaktadır.

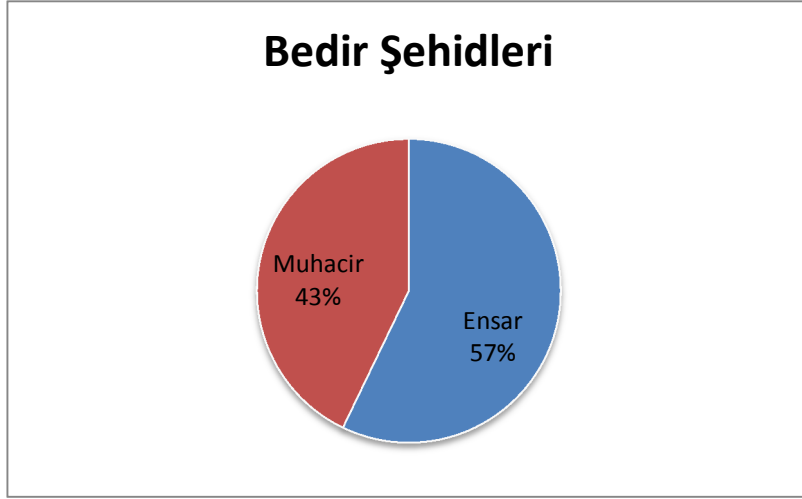
⁴²⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 112; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 12.

⁴²⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 113; İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 311.

⁴²⁸ İbn İshâk, **Sîre**, 317-318; İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 383; Vakidî'ye göre Bedir'e katılan Müslümanları sayısı 315'tir. Savaşa katılanların isimleri için bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 144. İbn Sa'd da Bedir'e katılan Müslümanların sayısının 305 olduğunu bunların 74'ünün Muhacir geri kalanın Ensar'dan olduğunu belirtir. Ayrıca İbn Sa'd, farklı ravilerden pek çok farklı rakamı da kitabında zikretmiştir. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 6, 13.

Bedir savaşına katılan Ensarîler'in isimleri ise kaynaklarda ufak tefek bazı farklılıklarla da olsa detaylı bir şekilde verilmektedir.⁴²⁹

Bu savaşta altısı Muhacir'den sekizi Ensar'dan olmak üzere on dört kişi şehid olmuştur.⁴³⁰

Ensar'dan şehid düşen sekiz kişinin Evs ve Hazrec kabileleri içindeki boylara dağılımı ise şu şekildedir.

Evs kabilesinden, Benî Amr b. Avf'tan, Sa'd b. Hayseme ve Mübeşşir b. Abdülmünzir.⁴³¹

Diğer şehid olan altı kişi Hazrec kabilesine mensuptur;

Benî Hâris b. Hazrec'den, Yezîd b. Hâris.

Benî Haram b. Ka'b b. Seleme'den, Umeyr b. Humam.⁴³²

Benî Habib b. Abd-i Hârise b. Mâlik b. Ğadb b. Cüşem'den, Râfi b. Mualla.

Benî Neccâr'dan, Hârise b. Süraka b. Hâris

⁴²⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 384 vd.; İbn Sa'd, **Tabakât**, III s. 12.

⁴³⁰ Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 12.

⁴³¹ İbn İshâk, **Sîre**, 318; İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 384-385.

⁴³² Umeyr b. Humam savaş öncesinde yaşının küçüklüğü nedeniyle Resulullah (s) tarafından geri çevrilmiş bunun üzerine Umeyr ağlamaya başlamıştı. Resulullah (s) Umeyr b. Humam'ın ağlamasını görünce ona Bedir seferine katılmak üzere izin vermişti.

Benî Ğanm b. Mâlik b. Neccâr'dan, Avf b. Hâris b. Rifaa ve Muavviz b. Hâris b. Rifaa.⁴³³ Bu iki sahabiden Muavviz Ebu Cehil'e hareketsiz kalmasına yol açan darbeyi vuran kişidir.⁴³⁴

Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle Bedir günü "*Yevmü'l-Furkan*"⁴³⁵ olarak hem Müslümanlar, hem de müşrikler açısından son derece hayatî sonuçlar doğurdu. Müslümanlar bu zaferle pek çok kazanım elde ettiler. Hem Ensar, hem de muhacirlerin kendilerine olan güvenleri artmış ve artık kendilerinden emin bir şekilde Medine'de yaşamaya başlamışlardır. Ancak bu savaşın Mekke müşriklerinde de Ensar'a karşı olan kin ve nefreti iyice körüklediğine şüphe yoktur. Nitekim savaştan kısa bir süre sonra Ebu Süfyan Müslümanlardan intikam almak amacıyla Medine'ye kadar gelip Medinelilere ait tarlaları ateşe vermiş ve Medineli Müslümanlardan Ma'bed b. Amr el-Ensarî ile bir işçisini⁴³⁶ şehid ederek kaçmıştır.⁴³⁷ Müslümanlar Ebu Süfyan'ı yakalamak için bir birlik çıkardılarsa da onu yakalayamamışlardır. Bu seriyyede Ebu Süfyan daha hızlı kaçmak için "Sevik" adı verilen gıda maddelerini attığı için gazveye de Sevik gazvesi denilmiştir.⁴³⁸

İslâm tarihinin bu en önemli savaşında Ensar'ın da yer almış olması onların siyasî tarihlerinde en önemli olay olarak yazılmış ve Ensarîler Bedir zaferinin bir parçası olmaktan dolayı İslâm tarihçileri tarafından her zaman önemle vurgulanmışlardır. Tabakât kitapları, Bedir ehlini ashabın diğer fertlerine göre ön planda tutmuştur. Resûlullah'ın (s) yakın akrabası dahi olsa hatta ilk Müslümanlardan bile olsa birinci tabaka sahabiler arasında yer almamış bu tabaka Bedir ashabından teşekkül ettirilmiştir.⁴³⁹

Bedir savaşının Müslümanların zaferiyle sonuçlanması, Medine'deki siyasî ortamı da değiştirdi. O güne kadar iman etmemiş olan bazı Medineliler, şeklen de olsa Resûlullah'a (s) gelip iman ettiklerini beyanla ona biat ettiler. Bunların arasında meşhur

---

⁴³³ İbn İshâk, *Sîre*, 318; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 384-385.

⁴³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 384.

⁴³⁵ *Enfal*, 41.

⁴³⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 132.

⁴³⁷ İbn İshâk, *Sîre*, 320; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 169.

⁴³⁸ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 169.

⁴³⁹ Bkz. İbn Sad III, 388-576. Bedir savaşına katılan Ensarîlerin isimleri için Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 216-249.

münafık Abdullah b. Übey b. Selül de bulunmaktaydı. İman etmelerinin sebebi ise “İslâm’ın talihinin dönmüş” olduğunu düşünmeleri idi.⁴⁴⁰

2. Benî Kaynuka Gazvesi

Hiz. Peygamber (s), hicretten sonra Medine'deki Arap ve Yahudi kabileleriyle barış içerisinde yaşamayı amaçlayan bir anlaşma yapmış,⁴⁴¹ Benî Kaynuka da Hazrec'in müttefiki olarak bu anlaşmaya katılmışlardı. Ancak Müslümanların Bedir Gazvesinde kazandıkları başarı diğer Yahudiler gibi⁴⁴² onları da rahatsız etti ve taşkınlık yapmaya başladılar. Resûlullah'ın (s) onları uyarması da davranışlarında herhangi bir değişiklik meydana getirmede.⁴⁴³ Bu gerginlik ortamında alışveriş için Benî Kaynuka çarşısına giden Ensar'dan bir kadının tacize uğraması ve çıkan olayda karşılıklı kan dökülmesi anlaşmanın bozulmasına sebep oldu.⁴⁴⁴

Hiz. Peygamber (s), hicretin 2. yılında Şevval ayının ortasında Medine'ye Beşir b. Abdülmünzir'i vekil bırakarak⁴⁴⁵ Benî Kaynuka kalelerini kuşattı ve on beş gün sonra teslim aldı.⁴⁴⁶ Resûlullah (s), Benî Kaynuka'dan esir edilen 700 civarında savaşçı erkeğin cezalandırılmasına karar verdi.⁴⁴⁷ Ancak o zaman, hâlâ Hazrec kabilesinin reisi olan Abdullah b. Übey b. Selül, Benî Kaynukalılar'ın kendilerinin müttefiki olduklarını belirterek bağışlanmalarını istedi.⁴⁴⁸ Hazrec'den Ubâde b. Sâmit ise Resûlullah'a (s) giderek cahiliye döneminde Kaynuka'yla müttefik olan bir Hazrecli olarak kendisinin Benî Kaynuka ile olan ittifakını sona erdirdiğini ve Allah ve Resulü'nü dost edindiğini

⁴⁴⁰ Buhârî, *Cihad* 127, *Tefsir*, Al-i İmran 15, *Marda* 15, *Libas* 98, *Edeb* 115, *İsti'zan* 20, Müslim, *Cihad* 116, (1798).

⁴⁴¹ Medine Vesikası bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 126-127.

⁴⁴² Bkz. Bu çalışmanın Ka'b b. Eşref'in katli ile ilgili başlığı.

⁴⁴³ İbn İshâk, *Sîre*, 323; Ebu Davud, *Harac* 22 (3001); Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 165.

⁴⁴⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 165; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 457.

⁴⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 458.

⁴⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 458; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 165, 166; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 21.

⁴⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 458; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 166. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Avcı, Casim, “Kaynuka (Benî Kaynuka)”, *DİA*, XXV, 88, Ankara-2002. Diğer İslâm tarihi kaynaklarında kesin bir ifade bulunmamakla birlikte Vakıdî'de, Abdullah b. Übey'in ısrarları sonrasında Resulullah'ın (s), Abdullah b. Übey'in konuşmasından sonra onları öldürmekten vazgeçtiği ifadesi yer almaktadır. “إِنَّمَا تَكَلَّمَ ابْنُ أَبِي فِيهِمْ تَرْكَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْقَتْلِ” İbni Übey'in Ayrıca Abdullah b. Übey'in “onlar beni Buâs günü 400 zırhlı, 300 zırhsız kişiyle korudular” ifadesinden İslâm tarihçileri, Benî Kaynuka Yahudilerinin savaşçı erkeklerinin sayısının yaklaşık 700 kişi olduğunu tahmin etmektedirler.

⁴⁴⁸ İbn İshâk, *Sîre*, 323-324.

bildirdi.⁴⁴⁹ Ubâde b. Sâmit'in bu sözleri üzerine "Kim Allah'ı, Resulünü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır"⁴⁵⁰ ayeti nazil oldu.⁴⁵¹ Ancak münafıklar son ana kadar onları Resûlullah'a (s) karşı korumayı sürdürdüler.⁴⁵² Kur'an-ı Kerim onların bu hallerini şöyle anlatır, "Kalplerinde hastalık bulunanların: "Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz." diyerek onların arasına koştuıklarını görürsün. Umulur ki Allah bir fetih yahut katından bir emir getirecek de onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır."⁴⁵³

Hız. Peygamber (s), münafıkların başı Abdullah b. Übey'in ısrarı üzerine Benî Kaynuka kabilesi mensuplarının tamamının Medine'den sürülmesini emretti.⁴⁵⁴ Ayrıca onlara şehirden ayrılmaları için üç gün süre tanıdığı gibi alacaklarını tahsil etmelerine izin verildi. Medine'den çıkmaları ve anlaşma maddelerine uymaları konusunda teftiş amacıyla Ubâde b. Sâmit görevlendirildi.⁴⁵⁵

Daha çok ticaret, özellikle de kuyumculukla uğraştıkları için toprak sahibi olmayan Benî Kaynuka Yahudileri, çok sayıda silah ile silah yapımında ve kuyumculukta kullandıkları malzemeyi Medine'de bırakarak şehirden ayrıldılar.⁴⁵⁶ Onlardan arta kalan ganimet mallarını toplama ve koruma görevi Muhammed b. Mesleme'ye verildi.⁴⁵⁷

Benî Kaynuka gazvesinden elde edilen ganimetin beşte biri Resûlullah'a (s) ayrıldıktan sonra Muhammed b. Mesleme ve Sa'd b. Muâz'a birer zırh hediye edildi.⁴⁵⁸ Bu sefer esnasında Ebu Lübabe b. Abdülmünzir Medine'ye Vekil olarak bırakılmıştır.⁴⁵⁹

---

⁴⁴⁹ İbn İshâk, **Sîre**, 324.

⁴⁵⁰ *Maide*, 5/56.

⁴⁵¹ İbn İshâk, **Sîre**, 324; İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 459.

⁴⁵² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 167.

⁴⁵³ *Maide*, 5/52.

⁴⁵⁴ İbn İshâk, **Sîre**, 324; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 166; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 21.

⁴⁵⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 21.

⁴⁵⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 167.

⁴⁵⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 167; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 22.

⁴⁵⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 167; Ayrıca bkz. Avcı, Casim, a.g.md., 88.

⁴⁵⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 168.

3. Uhud Savaşı

Uhud savaşı hicretin 3. yılı Şevval ayında Mekke'li müşrikler ile Müslümanlar arasında cereyan etmiştir.⁴⁶⁰ Savaşın gerekçeleri ve Ensar açısından savaşın seyri aşağıdaki gibidir.

Bedir savaşında uğradıkları yenilgiden dolayı büyük bir öfke içinde olan Kureyşliler, Ebu Süfyan'ın İslâm ordusundan kurtardığı kervanın gelirini Müslümanlara karşı düzenlenecek büyük bir askerî harekâta sarf etmek üzere anlaştılar.⁴⁶¹ Kur'an-ı Kerim, onların davranışları hakkında şunları söyler: *“Şüphesiz ki inkâr edenler mallarını, (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar. Daha da harcayacaklar. Ama sonunda bu, onlara yürek acısı olacak ve en sonunda mağlûp olacaklardır. Kâfirlikte ısrar edenler ise cehenneme toplanacaklardır.”*⁴⁶²

Kureyş reislerinin ekserisi Bedir'de öldürüldüğü için şehrin yönetimine Ebu Süfyan b. Harb geçmişti. Mekkeliler, orduyu Kureyş'ten oluşturmakla yetinmeyip civardaki Arap kabilelerine de haber göndererek kendilerine katılmalarını istediler.⁴⁶³ Böylece 3000 kişiden oluşan bir ordu tertip ettiler.⁴⁶⁴ Hz. Peygamber'in (s) amcası Abbâs b. Abdülmuttalib Medine'ye bir mektup göndererek onu gelişmelerden haberdar etti. Resûlullah (s) mektubu aldığı esnada Kuba'da bulunuyordu. Mektubu kendisine Übey b. Ka'b okudu. Resûlullah, (s) derhal Ensar'ın ileri gelenlerinden Sa'd b. Rebi ile Abbâs'ın mektubu hakkında bir ön değerlendirme yaptı.⁴⁶⁵

Hz. Peygamber (s), Kureyş ordusunun harekete geçtiği haberini alır almaz istihbarat faaliyetlerine başladı. Bu konuda özellikle bölgeyi iyi bilen Medinelilerden yararlandı. Bu bağlamda Ensar'dan Enes ve Munis b. Fedale'yi düşman hareketlerini gözetlemek üzere gönderdi. Onlar da Medine'nin Güneybatısındaki Akik vadisine kadar giderek müşrikler hakkında bilgi toplayıp döndüler. Yine düşman ordusu hakkında istihbarat toplamak için görevlendirilen bir başka Medineli Hubab b. Münzir

⁴⁶⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 185; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 65; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 33.

⁴⁶¹ İbn İshâk, **Sîre**, 330; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 185; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 3; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 33.

⁴⁶² Enfâl, 36.

⁴⁶³ İbn İshâk, **Sîre**, 331; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 185.

⁴⁶⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 188; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 4, 12; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 34.

⁴⁶⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 33; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 189.

olmuştur.⁴⁶⁶ Hubab müşriklerin sayı ve teçhizatları hakkında bilgi sahibi olduktan sonra durumu Resûlullah'a (s) aktardı. Hz. Peygamber (s) de muhatabına bilgileri saklamasını ve bir kelime dahi olsa kimseye bundan söz etmemesini tembihledi.⁴⁶⁷

Ensar'ın ileri gelenlerinden Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr, hem Resûlullah'ı (s) korumak hem de gelişmelerden sürekli haberdar olmak için müşrik ordusunun Medine'ye yaklaştığı geceyi Resûlullah'ın (s) kapısında geçirdiler.⁴⁶⁸

Gelen istihbarat raporlarından sonra Resûlullah (s) Mescid-i Nebi'de arkadaşlarıyla istişarede bulundu. Daha önce Bedir'e katılan ve kazandıkları zaferden dolayı özgüven içinde bulunan Müslümanlar, gençler ve Sa'd b. Ubâde gibi Bedir'e katılma fırsatını kaçıran bazı Ensarîlerin görüşü Medine'den çıkıp düşmanla savaşmak yönündeydi. Ancak Resûlullah (s) Medine'de kalıp bir savunma savaşı yapma düşüncesindeydi.⁴⁶⁹ Medine dışında savaşmak isteyenler "müşriklerin Müslümanların korktukları için ya da onlarda bir zayıflık olduğu zannına kapılmamaları için" bunu istediklerini söylüyorlardı.⁴⁷⁰ Neticede meydan savaşı yapmak isteyenlerin görüşü ağır basınca Resûlullah (s) da bu kanaati benimsedi.⁴⁷¹

Yapılan istişarede Resûlullah'ın (s) fikrini kabul etmeyenlere, yaptıklarının doğru olmadığını hatırlatan Sa'd b. Muâz ile Üseyd b. Hudayr, ashabı savaş için Medine dışına çıkma fikrinden vazgeçirdilerse de Resûlullah (s) artık karar verilmiş olduğunu ifade ederek Medine dışına çıkılacağını belirtti.⁴⁷²

Hz. Peygamber (s), Müslümanların sancağını Mus'ab b. Umeyr'e, Evs'in bayrağını Üseyd b. Hudayr'a Hazrec'in bayrağını ise Hubab b. Münzir'e verdi.⁴⁷³

Resûlullah (s) Medine dışına çıkıldığı zaman ordusunu kontrol ederek yaşı küçük olan Müslümanları Medine'ye geri gönderdi. Bunun istisnası iyi ok attığı için orduya kabul edilen Râfi b. Hudeyc'tir. İlk akşam Benî Neccâr oğulları arazisinde

⁴⁶⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 191; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 34.

⁴⁶⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 191.

⁴⁶⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 192; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 34.

⁴⁶⁹ İbn İshâk, **Sîre**, 332; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 193; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 34.

⁴⁷⁰ İbn İshâk, **Sîre**, 332.

⁴⁷¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 194; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 7.

⁴⁷² İbn İshâk, **Sîre**, 333; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 196; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 8; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 35.

⁴⁷³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 197; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 35 Bazı görüşlere göre Hazrec'in sancağını Sa'd b. Ubâde taşımıştır. Bkz. Şami, **Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad**, IV, 186.

konaklayan orduyu korumak için 50 kişilik bir muhafız birliği teşekkül ettirilmiş ve Resûlullah (s) bunların başına Ensar'dan Muhammed b. Mesleme'yi komutan tayin etmiştir.⁴⁷⁴ Ayrıca o gece özel olarak Resûlullah'ı (s) korumak için Zekvân b. Abdülkays görevlendirilmiştir.⁴⁷⁵

Ertesi sabah Abdullah b. Übey b. Selül, görüşlerinin dikkate alınmadığı ve “yeni yetme” bazı gençlere itibar edildiği gerekçesiyle beraberindeki 300 münafık ve imanı zayıf kimselerle ordudan ayrıldı.⁴⁷⁶ Çünkü savaş hakkında istişare yapılırken o da Hz. Peygamber'in (s) görüşünü benimsemiş ancak sonuç farklı olmuştu.⁴⁷⁷ Benî Seleme'den Abdullah b. Amr b. Haram'ın onları geri döndürmek için sarfettiği çabalar da sonuçsuz kaldı.⁴⁷⁸ Onların bu ayrılığı İslâm ordusu içinde yer alan Benî Hârise ve Benî Selime kabilelerinin de kalbine bir tereddüt düşürdü. Ancak daha sonra toparlanıp ordu ile birlikte Uhud'a doğru yola devam ettiler.⁴⁷⁹ Onların bu davranışlarıyla ilgili şu ayetler nazil olmuştur. “*Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.*”⁴⁸⁰

Ensar, Abdullah b. Übey ve beraberindekilerin ordudan ayrılması üzerine⁴⁸¹ Medine'de bulunan Yahudi müttefiklerinden yardım talep etmeyi önermiş, ancak Resûlullah (s) bu öneriyi reddederek onlara ihtiyaçları olmadığını ifade etmiştir.⁴⁸² Bununla birlikte Müslümanların talebi olmamasına rağmen Benî Sa'lebe b. Fityevn kabilesi Yahudilerinden Muhayrik isimli bir şahıs, İslâm ordusuyla birlikte Uhud'da savaşmış ve çarpışmalar esnasında müşrikler tarafından öldürülmüştür.⁴⁸³ Bu zat malını

⁴⁷⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 198; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 36.

⁴⁷⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 198.

⁴⁷⁶ İbn İshâk, **Sîre**, 333; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 198; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 8, 9; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 37.

⁴⁷⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 34.

⁴⁷⁸ İbn İshâk, **Sîre**, 333.

⁴⁷⁹ İbn İshâk, **Sîre**, 333; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 142.

⁴⁸⁰ Al-i İmran: 122; Benî Hârise'den Câbir b. Abdullah “ Bu ayetin inmesi, bizi inmemiş olmasından daha çok sevindirmiştir. Çünkü bu ayet'te “Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi” buyurulmaktadır demiştir. İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, Müessesü Kurtuba, I-XV, Kahire-2000, III, 172.

⁴⁸¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 349-350.

⁴⁸² İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 9.

⁴⁸³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 231; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 46-47; Muhayrik'in Müslüman olarak öldüğü de rivayet edilmiştir. Bu rivayet için bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 8.

Muhammed b. Mesleme ve Seleme b. Selame'ye emanet ederek öldüğü takdirde bu malları Resûlullah'a teslim etmelerini vasiyet etmiştir.⁴⁸⁴

Resûlullah (s), Mekke ordusuyla kendileri açısından savaşa uygun olmayan bir yerde karşılaşmak istemiyordu. Bu amaçla, ashabından bölgeyi iyi bilen birinin kendilerini düşmanla karşılaştırmadan savaşılabilecek yere kadar kılavuzluk yapmasını istedi. Hazrec'in Ebu Hârise b. Hâris boyundan Ebu Hayseme kılavuzluk yapabileceğini belirtip onları kendi arazilerinden Uhud'a ulaştırdı.⁴⁸⁵

Müşrik ordusu Uhud'a Çarşamba günü ulaşmıştı. Müslümanlar ise Cuma günü Medine'den çıkmış ve Cumartesi düşmanla karşılaşmışlardı.⁴⁸⁶ Müslümanlar Uhud'a vardıklarında müşrik ordusunun develerini ve atlarını Ensar'ın hurMâlik ve ekinlerinin bulunduğu bir mevkiye saldıklarını gördüler. Bu durum Ensar'a ağır geldiyse de Resûlullah'ın (s) onları emirleri dışında hareket etmekten ve bir savaşa girişmekten nehyetmesi nedeniyle sabrettiler.⁴⁸⁷

Öte yandan Ebu Süfyan İslâm ordusu safları arasından bir çatlak oluşturmak ve Müslümanların gücünü azaltmak üzere Evs ve Hazrec kabilelerine “Bizim sizinle işimiz (herhangi bir düşmanlığımız) yok. Amcamızın oğluyla (Hz. Peygamber'le (s)) aramızdan çekilin” diye mesaj gönderdi. Ancak Ensar bu teklifi kesin bir dille reddettiler.⁴⁸⁸ İbn Habib bu içerikte bir mektubun Hz. Peygamber'in (s) hicretinden kısa bir süre sonra yazıldığını ifade etmekteyse de Ka'b b. Mâlik'in bu mektuba Uhud savaşı öncesinde bir şiirle cevap vermesine⁴⁸⁹ bakılırsa Uhud savaşı sırasında da benzer teklifler devam etmekteydi. Buna yakın bir teklif aslında Evs'e mensup Medineli bir Hıristiyan olmasına rağmen Mekke'ye göç edip Müşrik saflarında Müslümanlarla savaşmak için Uhud'a gelen Ebu Âmir tarafından da yapıldı. Ancak Evs kabilesi “Ey Fâsık! Allah senin gözünü aydın kılmasın!” şeklinde sert bir cevapla onun teklifini reddetti.⁴⁹⁰

---

⁴⁸⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, I, 432.

⁴⁸⁵ İbn İshâk, **Sîre**, 333; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 199.

⁴⁸⁶ İbn İshâk, **Sîre**, 332.

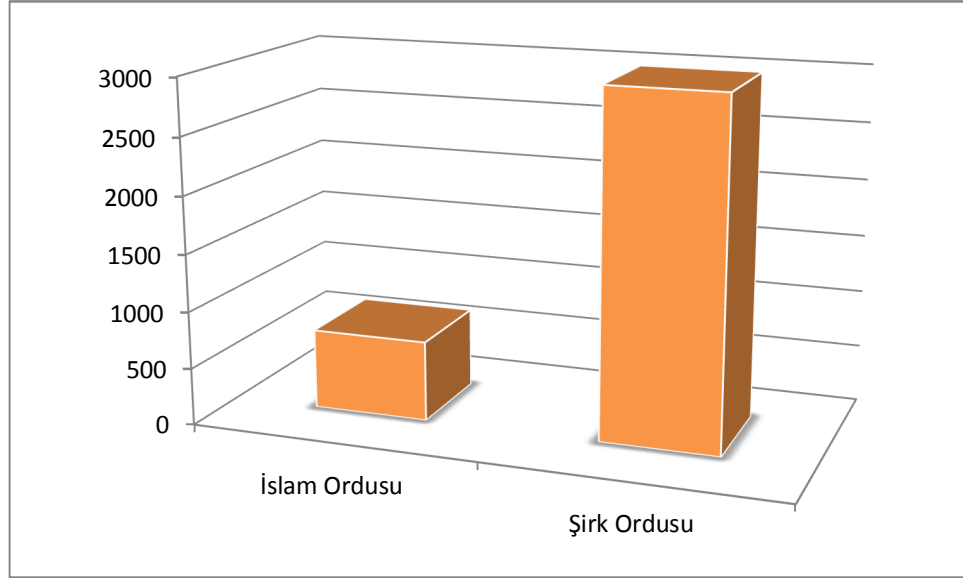
⁴⁸⁷ İbn İshâk, **Sîre**, 334; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 200; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 11.

⁴⁸⁸ İbn Habib, **el-Muhabber**, s. 271.

⁴⁸⁹ İbn Habib, **el-Muhabber**, s. 271.

⁴⁹⁰ İbn İshâk, **Sîre**, 335. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 33.

Medine'den çıkarken yaklaşık 1000 kişi olan ordu, sayıları 300 kadar olan münafıkların ayrılmasıyla 700 kişiye düşmüştü.⁴⁹¹ Daha önce yapılan istihbarat faaliyetlerinden anlaşıldığına göre Kureyş ordusu 700 zırlı, 200 de atlı olmak üzere toplam 3000 kişiden oluşuyordu.⁴⁹² Maddi kuvvet olarak bakıldığında her iki ordu arasında açık bir güç farkı vardı.

İslâm tarihi kaynaklarında, Bedir savaşında Ensar'ın ve diğer Müslümanların mücahit sayısı ile ilgili verilen teferruatlı bilgilere Uhud savaşı bahsinde rastlayamamaktayız. Ancak yine de eldeki bilgilerden tahmini bazı oranlar elde edilmesi için bir engel bulunmamaktadır. Bu tahmini bilgiler;

- a- Medine nüfus sayımı
- b- Bedir'deki istatistikî bilgiler
- c- Uhud'da toplam Müslüman sayısı
- d- Uhud şehitlerinin toplam sayısına dayanılarak verilebilir.

İfade etmek gerekir ki yukarıdaki rakamlar kullanılarak ulaşılabilecek sonuç tahmini bir sonuç olacaktır ve farklı bir yorumlamayla elbette farklı sonuçlar elde edilebilecektir.

⁴⁹¹ İbn İshâk, *Sîre*, 334.

⁴⁹² İbn İshâk, *Sîre*, 334; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 4.

Tayyib Okiç'in "İslâmiyet'te İlk Nüfus Sayımı" ismiyle yayınlanan makalesi⁴⁹³ Medine döneminde nüfus sayımına dair pek çok farklı rivayete yer vermektedir. Buna göre Medine nüfusunun 500, 600, 700 ve 1500 kişi olması gibi farklı sayıda sonuçtan söz edilmektedir. Muhtemeldir ki bu nüfus sayımları farklı zamanlarda yapılmıştır. M. Hamidullah bunlardan 1500 rakamını kabul eder.⁴⁹⁴ Diğer rakamların daha erken bir döneme ait olduklarını kabul etmek zorundayız. Çünkü bu nüfus sayımında Resûlullah (s) Huzeyfe b. Yeman'a "Halktan Müslüman olduklarını ağızıyla söyleyenlerin sayısını tespit edin demiştir."⁴⁹⁵ Bilindiği gibi Uhud savaşı için çıkıldığında "Müslüman olduğunu ağızıyla ifade eden" 300 münafik ordudan ayrılmadan önce ordunun asker sayısı 1000 kişiydi.⁴⁹⁶ Bu rakama savaşamayacak kadar yaşlı, küçük, hasta vb. kişilerin sayısı⁴⁹⁷ da eklendiğinde 1500 civarı bir rakam elde edilebilir. Bu durumda savaşabilecek durumda olup da mazereti bulunmayan herkesin orduya katıldığını kabul etmek gerekiyor. Burada ordunun ne kadarının Muhacirlerden oluştuğu sorusuna cevap verebilmek için daha önce yapılan bazı seferlere katılan Muhacir sayısı bize bir fikir verebilir.

Bilindiği gibi Bedir öncesi gazve ve seriyyelerde Ensar'dan hiç kimse görev almamıştır. Bedir'den kısa bir süre önce gerçekleşen Zi'l-Uşeyre gazvesi, kaynaklara göre 150-200 muhacirin katılımıyla gerçekleşmiştir.⁴⁹⁸ Bedir savaşında Muhacirlerin 83⁴⁹⁹ kişi olduklarını düşünecek olursak Zi'l-Uşeyre gazvesine katılan muhacir sayısını Medine'deki azami muhacir sayısı olarak kabul edebiliriz. Böylece Uhud savaşında Muhacir sayısını 150 ila 200, Ensar sayısını da 500 ila 550 olarak takdir edebiliriz. Ensar'dan olanların Evs kabilesine mi yoksa Hazrec'e mi mensup olduklarını da yine Bedir savaşındaki istatistiklerden yararlanarak yorumlayabiliriz. Bu veriyi baz alacak

---

⁴⁹³ Okiç, M.Tayyib "İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı", **AÜİFD**, sayı VII. Ankara 1958-59, ss.11-19.

⁴⁹⁴ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, 183.

⁴⁹⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 253.

⁴⁹⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 349.

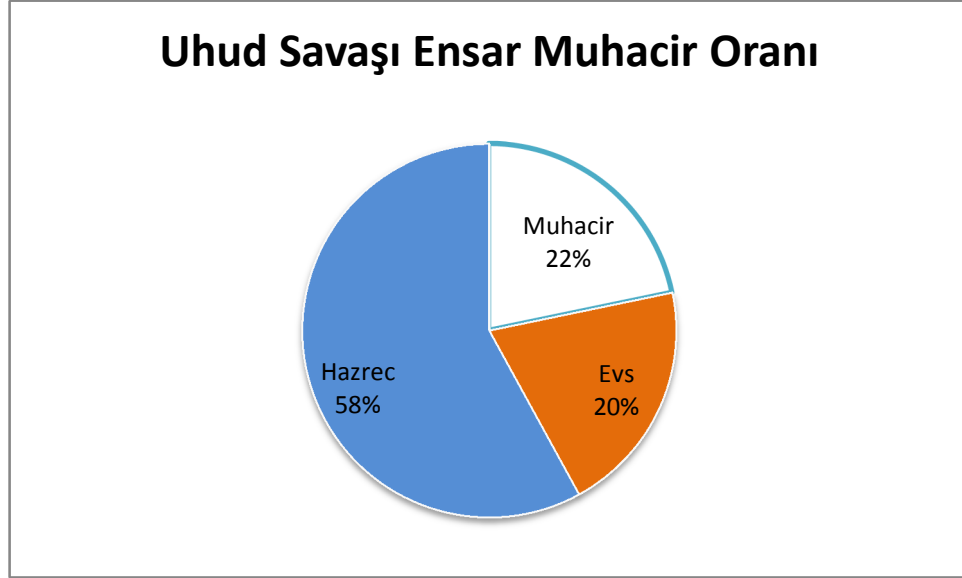
⁴⁹⁷ Okiç'in de makalesinde sözünü ettiği gibi bu nüfus sayımı güvenlik amacı ön planda tutularak yapılmıştı ve daha çok savaşması muhtemel erkek nüfusu sayılmıştı. Bkz. Okiç, M.Tayyib "İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı", s. 15.

⁴⁹⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 9.

⁴⁹⁹ Bkz. Bu çalışmanın Bedir başlığı.

olursak yaklaşık olarak 150 Muhacir, 140 Evsli, 400 kadar da Hazrecli olduğunu varsayabiliriz.⁵⁰⁰

Resûlullah (s), Ayneyn tepesine⁵⁰¹ Benî Amr b. Avf'tan Abdullah b. Cübeyr⁵⁰² komutanlığında 50 okçuyu yerleştirerek onlara, "Düşmanı yendiğimizi görseniz de, size haber vermedikçe, adam göndermedikçe yerlerinizden asla ayrılmayınız. Düşmanın bizi mağlup ettiğini görseniz de, yine kesinlikle yerinizi terk edip, 'Yardımlarına koşalım.' demeyiniz!" emrini verdi.⁵⁰³ Bu emir ve talimatını iki sefer tekrarlayan Hz. Peygamber (s), daha sonra okçulara, "Kuşların cesetlerimizi kapıştıklarını görseniz dahi, ben size adam göndermedikçe asla yerinizden ayrılmayınız." diyerek verdiği emrini önemini bir

⁵⁰⁰ İbn Sa'd'ın Tabakâtü'l-Kübrasında verilen isimleri saydığımızda da benzer bir sonuca vardık. Ancak İbn Sa'd'ın verdiği isimler arasında Uhud'a katıldığına dair ihtilaf olanların da varlığı net bir sayıya ulaşmayı engellemektedir. Yine de bu ihtilaflı isimler ortalama bir sayıya çevrilecek olursa yaklaşık olarak yukardaki rakamlar elde edilmektedir.

⁵⁰¹ Bu tepe, savaştan sonra okçular tepesi olarak adlandırılmış ve günümüze kadar hem "Ayneyn tepesi" hem de "Okçular tepesi" isimleriyle anılmıştır.

⁵⁰² İbn İshâk, *Sîre*, 334; Komutan'ın Sa'd b. Vakkas olduğuna dair de bazı bilgiler bulunmakla beraber bu bilgiler zayıftır ve esas yaygınlık kazanmış olan Abdullah b. Cübeyr'in okçuların komutanı olduğudur. Abdullah b. Cübeyr o gün başka insanlarla karıştırılmamak için beyaz bir elbise giymişti. Buhârî, Megazi 17, 9, 20, Cihad 164, Tefsir, Al-i İmran 10; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 11; Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 200.

⁵⁰³ İbn İshâk, *Sîre*, 334; Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 203; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 11; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 37.

daha hatırlattı.⁵⁰⁴ Gerçekten de Ayneyn tepesindeki okçular İslâm ordusu için hayatî önem taşıyordu. Onların orduyu arkadan gelecek bir saldırıya karşı koymak görevlerinin yanında Kureyşlilerin Medine'ye geçişlerini engellemek gibi bir görevleri daha vardı.⁵⁰⁵ Ulaşabildiğimiz kaynaklarda buradaki Müslümanların Ensar'dan mı yoksa muhacirlerden olduklarına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ama genellikle kabilelerin kendilerinden bir komutanın emri altında savaştıkları gerçeğinden⁵⁰⁶ ve Abdullah b. Cübeyr'in de Ensarî olmasından hareketle tepeyi koruma görevinin Ensar'dan bir zümreye verildiği tahmini yapılabilir.

Savaş başlamadan önce Resûlullah (s), ashabına bir kılıç gösterip “Kim bu kılıcın hakkını verebilir?” diye sordu. Pek çok kimse bu kılıca talip olduğu halde -ki bunlardan birisi Muhacirun'un ileri gelenlerinden ve Resûlullah'ın (s) halasının oğlu olan Zübeyr b. Avvam'dı-⁵⁰⁷ onu Ensar'dan Ebu Dücane Simak b. Hareşe'ye verdi. Ebu Dücane o gün o kılıçla, Resûlullah'ın (s) kılıcını taşıyor olmanın bilincinde olarak hakkıyla savaştı.⁵⁰⁸

Ebu Dücane müşrik ordusu karşısında gururlu bir eda ile yürüyordu. Ashab onu bu yürüyüşünden dolayı uyarınca Allah Resulü “Bu gibi yerler hariç bu yürüyüş tarzı Allah gazaplandığı bir yürüyüştür” diyerek savaş meydanında böylesi davranışların mahzuru olmadığını, bilakis bir psikolojik harp taktiği olarak kullanılabileceğini ifade etmişlerdir.⁵⁰⁹

Halid b. Velid komutasındaki Kureyş süvarileri, üç defa Ayneyn tepesi ile Uhud arasındaki geçidi geçmeye çalıştılsa da her seferinde okçuların engellemesiyle karşılaşarak geri dönmek zorunda kaldılar.⁵¹⁰ Ancak İslâm ordusunun galip gelip düşmanı takip ettiğini ve ganimet toplamaya başladığını gören okçular, komutanları Abdullah b. Cübeyr'in bütün uyarılarına rağmen görev yerlerinden ayrıлып diğer Müslümanlarla birlikte ganimet toplamaya başladılar.⁵¹¹ Müşrik ordusunun süvari

⁵⁰⁴ Buhârî, *Megazi* 17, 9, 20, *Cihad* 164, *Tefsir, Al-i İmran*, 10.

⁵⁰⁵ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 55.

⁵⁰⁶ Apak, **İslâm öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, s. 211.

⁵⁰⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 365

⁵⁰⁸ İbn İshâk, **Sîre**, 334; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 228; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 91.

⁵⁰⁹ İbn İshâk, **Sîre**, 335; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 228; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 14.

⁵¹⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 206.

⁵¹¹ Buhârî, *Megazi* 17, 9, 20, *Cihad* 164, *Tefsir, Al-i İmran* 10; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 207; İbn İshâk,

birliğine komuta eden Halid b. Velid komutasındaki müşrik süvarileri bu boşluğu fark edince saldırıya geçerek beraberindeki az sayıda Müslümanla birlikte Abdullah b. Cübeyr'i şehid ettiler.⁵¹² Buradaki kısa süreli çarpışmadan sonra da düşmanı kovalamak ve ganimet toplamakla meşgul olan Müslümanları arka taraftan sardılar. Müslümanlar bir anda henüz ganimet mallarını toplamak ve hatta sırtlarına alıp taşımakla meşgulken müşrik süvarileriyle burun buruna geldiler.⁵¹³ Okçuların bu hataları üzerine şu ayetler nazil olmuştur: “...Allah arzuladığınızı (galibiyeti) size gösterdikten sonra zaafa düştünüz; (Peygamberin verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve âsi oldunuz. Dünyayı isteyeniniz de vardı, ahireti isteyeniniz de vardı...”⁵¹⁴

Bu aşamadan sonra savaş Müslümanlar için tam bir kargaşaya dönüştü. Bir ara Resûlullah'ın (s) şehid edildiğine dair söylentiler yayılınca pek çok Müslüman moral olarak çöktü. Ancak bir süre sonra bu haberin doğru olmadığı anlaşıldı. Ensar'dan Ka'b b. Mâlik , Resûlullah'ın (s) öldürüldüğü söylentilerinden sonra onu ilk gören kişidir. Resûlullah'ı (s) zırhı ve miğferine rağmen tanıyarak yüksek sesle Müslümanlara onun yaşadığı müjdesini verdi.⁵¹⁵ Ka'b'a su smasını işaret eden Resûlullah (s), zırhını Ka'b b. Mâlik ile değiştirmiş ve tebdil-i kıyafetle güvenlik tedbiri almıştır.⁵¹⁶ Resûlullah (s) daha önce hicret olayı sırasında da Hz. Ali'yi yatağında yatırarak benzer bir tedbir almıştı.⁵¹⁷

Savaşın kızıştığı bir anda Mus'ab b. Umeyr'in şehid edilmesi akabinde Hz. Peygamber (s) Ensar sancağı altına oturdu - karargâhı oraya taşıdı- ve Hz. Ali'ye, düşen sancağı alıp öne geçmesini emretti.⁵¹⁸ Savaşın Müslümanlar aleyhine geliştiği anlarda Ensar, Hz. Peygamber'in (s) en yakınında durarak ona yönelik saldırıları büyük bir fedakârlıkla karşılamışlardır. Ziyad b. Seken Ensar'dan beş kişi ile beraber Resûlullah'ı canları pahasına korumuş birbiri ardınca hepsi şehid düşmüştür.⁵¹⁹ Ebu Dücane, Hz. Peygamber'i (s) vücuduyla bir duvar gibi örtüyor ona atılan oklara karşı adeta bir

---

Sîre, 336; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 39.

⁵¹² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 209, 246; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 39.

⁵¹³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 208.

⁵¹⁴ *Al-i İmran*, 3/152.

⁵¹⁵ İbn İshâk, **Sîre**, 339; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 211; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 38.

⁵¹⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 211; Ayrıca bkz. Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 55.

⁵¹⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 103.

⁵¹⁸ Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 22.

⁵¹⁹ İbn İshâk, **Sîre**, 336.

kalkan oluyordu.⁵²⁰ Yine Ensar kadınlarından Ümmü Umare Nesibe bizzat savaşarak Resûlullah'ı (s) koruma görevine katılmıştır.⁵²¹ Ensar'dan Enes b. Nadr, Hz. Peygamber'in (s) şehid edildiği söylentileri üzerine müşrik saflarına saldırarak öldürülünceye kadar çarpışmıştır.⁵²² Ebu Talha savaşın kızıştığı bir dönemde Resûlullah'ın (s) önünde bir set gibi durmuş ona yapılacak saldırıları oklarıyla savuşturuyordu.⁵²³ Bir yandan da Hz. Peygamber'e (s) "*Ben güçlü bir insanım ya Resulallah! beni dilediğin yere gönder*" diyordu.⁵²⁴ Bu zor anlarda Resûlullah'ın (s) yanında duran ve onu koruyan diğer Ensarîler ise Hubab b. Münzir, Asım b. Sabit, Hâris b. Simme, Sehl b. Huneyf ve Sa'd b. Muâz'dır. Bu Müslümanlarla birlikte Muhacirlerden de sekiz kişi Resûlullah'ın (s) yanından ayrılmayıp onu korumuşlardır.⁵²⁵

Müslümanlar açısından oldukça zorlu geçen Uhud savaşında Ensar'dan beş, Muhacirlerden de üç kişi Resûlullah'a (s), ölünceye kadar savaşmak üzere biat etmişlerdi. Bunlar Muhacirlerden Hz. Ali, Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah ile Ensar'dan Ebu Dücan, Hâris b. Simme, Hubab b. Münzir, Sehl b. Huneyf ve Asım b. Sabit'tir.⁵²⁶ Ancak ismi geçen bu sahabilerden hiçbiri o gün şehit düşmedi. Muhtemelen bu kişiler Resûlullah'ın (s) etrafındaki savaş iyice şiddetlenince bu sözleşmeyi yapmışlardır. Çünkü aynı isimleri savaşın çetin anlarında Resûlullah'ı (s) koruyan kimselerin arasında da görmekteyiz.

Asım b. Sabit b. Ebi Akleh iyi ok atmakla bilinen Medineli bir sahabiydi. Uhud savaşında, Kureyş'ten Sülafe bt. Sa'd isimli bir kadının iki oğlunu attığı oklarla vurmuş, bunun üzerine Sülafe, Asım b. Sabit'ten intikam alma yemini etmişti.⁵²⁷ Seriyeler

---

⁵²⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 36.

⁵²¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 235; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 34; Ümmü Umare'nin bu fedakârlığı daha sonra Hz. Ömer tarafından da takdir edilmiş ve onu kendi ailesine tercih etmiştir. Daha geniş bilgi için Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 237.

⁵²² İbn İshâk, **Sîre**, 338-339; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 111.

⁵²³ Buhârî, **Menakibu'l-Ensar**, 18.

⁵²⁴ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, V, 388.

⁵²⁵ Makrizî, I, 148; Şami, **Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad**, IV, 197.

⁵²⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 215.

⁵²⁷ İbn İshâk, **Sîre**, 338; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 22.

kısımında görüldüğü gibi Sülafe, Recî' olayında şehid olan Asım b. Sabit'in cesedini işkence yapmak amacıyla satın almak istemiş ancak buna imkân bulamamıştır.⁵²⁸

Savaş kargaşası içinde ve özellikle savaşın Müslümanların aleyhine döndüğü anlarda Müslümanlar parolasız savaşmaya başlamışlar ve bilmeden kendi arkadaşlarını da yaralamış ya da öldürmüşlerdir.⁵²⁹ Bunlardan birisi de Huzeyfe b. Yeman'ın babası Hüseyl b. Câbir'dir (Yeman). Ensârdan olan Huzeyfe, hatayla öldürülen babasının fidyesini Müslümanlara bağışlamıştır.⁵³⁰

Uhud savaşının üç farklı aşamada gerçekleştiğini söylemek mümkündür.⁵³¹ Birinci aşamada Müslümanlar galip gelmiş ve müşrikleri kovalamaya başlamışlardı. İkinci aşamada müşrikler Müslüman okçuların verilen emri terk etmesi ve Halid b. Velid'in yakaladığı fırsatı iyi değerlendirmesi neticesinde toparlanıp karşı saldırıya geçmişlerdir. Son aşama ise İslâm ordusunun dağa doğru geri çekilmesi ve bir savunma savaşı yapmalarıdır ki bu esnada Hz. Peygamber'in (s) etrafında çok çetin bir savaş gerçekleşmiştir. Kur'an-ı Kerimde bu aşamalar şu şekilde anlatılır *“Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vadini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, zayıflık gösterdiniz. (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. (Kaçıp hezimete uğradınız.) Buna rağmen sizi bağışladı. Allah müminlere karşı çok lütuflüdür. Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışasınız ve daha sonra) elinizden gidene ve başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”*⁵³²

Uhud savaşında Müslümanlar 41'i Hazrec, 24'ü Evs ve 4'ü de Muhacirden olmak üzere 69 şehit vermişlerdir.⁵³³ Ayrıca daha önce ismi geçen Muhayrik isimli

⁵²⁸ Bkz. Bu çalışmanın Recî Vakası başlığı.

⁵²⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 209; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 39.

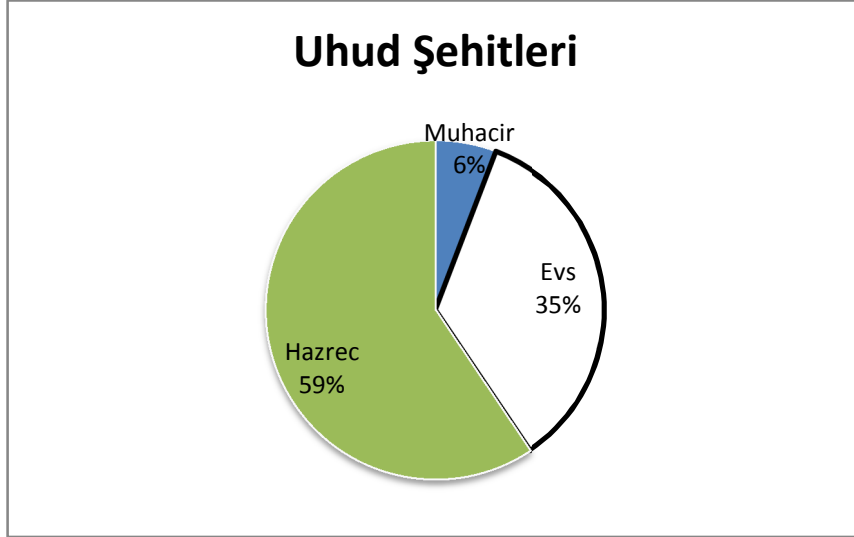
⁵³⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 210; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 45.

⁵³¹ Bkz. Sarıçam, İbrahim, **Hz. Muhammed (s) ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2005, s. 176-177.

⁵³² Âl-i İmran, 152-153.

⁵³³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 90-95.

Yahudi de Müslümanların saflarında savaşırken öldürülmüştür.⁵³⁴ Bununla birlikte İslâm ordusunun kaybı 70 kişi olmuştur.⁵³⁵ Tirmizi’de geçen bir hadiste şehitlerin 64’ünün Ensar’dan 6’sının Muhacirun’dan olmak üzere 70 kişi olduğu ifade edilmektedir.⁵³⁶ Diğer bazı kaynaklar 74⁵³⁷ ve daha farklı rakamlar da vermişlerdir. Ancak tarihçilerin üzerinde ittifak ettikleri isimler dolayısıyla 70 Müslüman’ın şehid olduğu bilgisi daha kuvvetlidir.

Bu savaşta Hz. Hamza ile birlikte Ensar’dan Sa’d b. Rebi, okçuların komutanı Abdullah b. Cübeyr ve Sa’d b. Muâz’ın kardeşi Amr b. Muâz gibi Ensar’ın ileri gelenlerinden pek çok Müslüman şehid olmuştur.⁵³⁸ Savaşta ilk şehid düşen ise Ensar’dan Câbir b. Abdullah’ın babası olmuştur.⁵³⁹

Savaşın hemen akabinde Ensar kadınları su ve yiyecek taşıyarak ve yaralılara yardım ederek orduya destek olmuşlardır.⁵⁴⁰

Uhud savaşı ile birlikte Medine’de Müslüman olduğunu söyleyenlerin gerçek kimlikleri ortaya çıkmış, Abdullah b. Übey b. Selül ve ona tabi olan münafıklar ile Ensar birbirinden net bir şekilde ayrılmıştır. Bu, savaşın Ensar açısından en önemli

⁵³⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 46.

⁵³⁵ Uhud şehitlerinin isimleri ve hangi kabilelere mensup olduklarına dair detaylı bilgi için İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 175 vd.; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 40.

⁵³⁶ Tirmizi, *Tefsir, Nahl* (3128).

⁵³⁷ Makrizî, **İmta’u’l-Esma’**, I, 172.

⁵³⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 60, 92

⁵³⁹ Makrizî, **İmta’u’l-Esma’**, I, 162.

⁵⁴⁰ Vâkîdî, **el-Megâzî**, I, 221.

sonuçlarından birisi olmuştur.⁵⁴¹ Uhud savaşı öncesinde, hala Abdullah b. Übey'e Hazrec'in reisi olarak saygı duyan bazı Müslümanlar, onun ve gerek münafık gerekse de Yahudi dostlarının aslında İslâm'a karşı ne tür düşünceler taşıdıklarını öğrenmiş oldular.⁵⁴² Uhud savaşı öncesinde Mescid-i Nebi'de Resûlullah hutbe okurken Abdullah b. Übey b. Selül ayağa kalkarak "Ey insanlar! Bu Resûlullah'tır (s). Sizin aranızdadır. Allah sizi onunla kerim ve aziz kıldı. O halde ona yardım edip destek olunuz. Onu dinleyin ve ona itaat edin." der sonra da otururdu. Uhud savaşından sonraki Cuma günü de aynı şeyi yapmaya kalkınca Ensar'dan bazı Müslümanlar onu kınayarak elbisesinden çekip yerine oturtular.⁵⁴³

Daha önce Bedir savaşında esir düşen ve şiirlerini Müslümanlara karşı kullanmaması şartıyla serbest bırakılan Ebu Azze ile Hz. Osman'ın himayesine giren Muaviye b. Muğîre esir edildi. Ebu Azze antlaşma şartlarını ihlal edip şiirleriyle insanları müşrik ordusuna katılmaya teşvik ettiği için Resûlullah'ın (s) emriyle Ensar'dan Asım b. Sabit tarafından idam edildi.⁵⁴⁴ Muaviye b. Muğîre'ye ise Medine'den ayrılmak için üç gün süre verildi ancak o bu süre zarfında Medine'yi terk etmeyince idam edildi.⁵⁴⁵

Uhud savaşında Ensar yukarıda aktarılan bilgilerde olduğu gibi savaşın hep merkezinde olmuşlar ve bu bahiste hiçbir tehlikeden kaçınmamışlardır. Hz. Peygamber (s) her zaman onların Uhud savaşındaki başarılarını hatırlamıştır. Savaş esnasında da onlara verdiği önemi gösteren bazı davranışlarda bulunmuştur. Mesela Sa'd b. Rebi ve Zekvân b. Abd-i Kays gibi Ensar'dan olup Resûlullah'ın (s) Uhud savaşı öncesi bizzat istişare ettiği ashabının ne durumda olduğunu öğrenmek için savaş meydanında henüz ölüm tehlikesinin bulunduğu anlarda birilerini göndermiştir.⁵⁴⁶ Hz. Peygamber (s) dağa doğru çekilirken beraberinde bulunan bir Kureyşli ve yedi Ensarî Müşriklerle mücadele etmiş ve bu esnada etrafındaki yedi Ensarî Müslüman şehid olmuştur. Bu yedi kişiden biri ve sonuncusu olan Ziyad b. Seken Resûlullah'ın (s) dizine başını koyarak can

⁵⁴¹ Mahmudov, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 125.

⁵⁴² Münafıklar "Bizi dinleseydiniz öldürülmezsiniz" derken Yahudiler "Eğer Muhammed gerçekten peygamber olsaydı böyle bir yenilgi almazdı" diyerek karşı propagandaya başlamışlardır. İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 83.

⁵⁴³ İbn İshâk, **Sîre**, s. 350.

⁵⁴⁴ Bkz. Vâkîdî, **el-Meğâzî**, I, 110; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 70.

⁵⁴⁵ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 70.

⁵⁴⁶ İbn İshâk, **Sîre**, s. 344; Vâkîdî, **el-Meğâzî**, I, 253.

vermiştir.⁵⁴⁷ Bunun üzerine Resûlullah (s) “*Arkadaşlarımıza karşı insafli davranmadık*” demiştir.⁵⁴⁸ Bu söz, Kureyş’e mensup Müslümanların, etrafındaki Ensarîler kadar mücadele etmedikleri şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁴⁹ Gerçekten de Uhud savaşında şehid olan dört muhacire karşılık 69 Ensarî şehid düşmüştür. Yine savaş sonrasında Hz. Ali’nin Hz. Fatıma’ya kılıcını uzatıp “*Bunu yıka. Vallahi bugün bana karşı dürüst davrandı*” diyerek iyi savaştığını ima edince Resûlullah (s): “*Sen savaşta her ne kadar üstün başarılar göstermişsen de senden başka Sehl b. Huneyf ve Ebu Dücane de iyi mücadele ettiler*”⁵⁵⁰ buyurarak Ensar’ın savaşta göstermiş olduğu başarıyı takdir etti.⁵⁵¹

4. Hamraü'l-Esed

Uhud savaşından sonra Müşriklerin durup Medine’ye saldırmayı planladıkları haberleri üzerine Resûlullah (s), sadece Uhud savaşına katılan Müslümanlardan oluşan bir orduyla Medine dışına çıktı.⁵⁵² Bu savaşa Ensar, çoğunluğu yaralı olduğu halde en ufak bir itaatsizlik belirtisi göstermeden katılmışlardır. Örneğin Üseyd b. Hudayr sekiz yara aldığı halde Sa’d b. Muâz’ın Resûlullah’ın (s) emrini iletmesi sonucu “*سمعا و طاعة*” “baş üstüne” diyerek derhal Abdüleşheloğullarıyla birlikte orduya katılmıştır. Aynı şekilde Sa’d b. Ubâde de Benî Sâide ile gelerek hazır bulunmuştur.⁵⁵³ Müslümanların itaatleri hakkında⁵⁵⁴ şu ayetler nazil olmuştur: “*Onlar yaralandıktan sonra Allah’ın ve*

⁵⁴⁷ Şami, *Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad*, IV, 203.

⁵⁴⁸ Şami, *Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad*, IV, 203; Yukarıda anlatılan fedakârlık örneklerinin Uhud’da pek çok kez tekrarlanmış olduğu İslâm tarihi kaynaklarında yer almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 185-285; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 173-239; Şami, *Sübülü'l-Hüda ve'r-Reşad*, IV, 200-206.

⁵⁴⁹ Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *Sahih-i Müslim bi Şerhi Nevevî*, I-XVIII, Müessesetü Kurtuba, 1994, XII, 205; es-Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dîbac ala Sahih-i Müslim b. Haccac*, I-VI, Daru İbn Affan, Hubar-1996, IV, 400. Nevevî, Kadı İyaz ve diğer bazı kimselerin *انصفنا* kelimesini mansub olarak “*Arkadaşlarımız bize insafli davranmadı*” şeklinde okuduklarını belirtmektedir. Bu durumda Resulullah (s) muhacirleri değil savaşta sebat etmeyen ya da emirleri yerine getirmeyen arkadaşlarını kastetmiş olmaktadır. Ayrıca bkz. Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, I-XI, Sönmez Neşriyat, İstanbul-1978, VIII, 596.

⁵⁵⁰ Başka bir rivayette bu isimlere Asım b. Sabit ve Hâris b. Simme de dâhil edilmiştir. Bkz. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 221; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 64; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, II, 551.

⁵⁵¹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 221; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 64.

⁵⁵² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 285.

⁵⁵³ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 284.

⁵⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 455.

Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır."⁵⁵⁵

Seferin amacı düşmanı korkutmak, aldıkları darbelerin ve maruz kaldıkları musibetin Müslümanları herhangi bir korkuya sevk etmediğini göstermekti.⁵⁵⁶ Yapılan takip sonucunda Müşrikler, Müslümanların daha güçlü bir orduyla yola çıktıklarını ve intikam hisleriyle savaşıacaklarını düşünerek Medine'ye saldırma fikrinden vazgeçmişlerdir.⁵⁵⁷

5. Benî Nadir'in Medine'den Uzaklaştırılmaları

Benî Nadir Yahudileri hicrî 4. yılda⁵⁵⁸ Hz. Peygamber'e (s) suikast girişiminde buldukları için⁵⁵⁹ Resûlullah (s) tarafından Medine'den sürülmüşlerdir. Resûlullah (s) onların Medine'yi terk etmeleri için elçi olarak Muhammed b. Mesleme'yi gönderdi.⁵⁶⁰ Münafıklar ise Yahudileri kışkırtarak onlara direnmelerini telkin ettiler. Ancak on beş günlük bir kuşatmadan sonra, bir devenin taşıyacağı kadar mal alıp gitmek üzere Hz. Peygamber (s) ile anlaştılar.⁵⁶¹ Geride bıraktıkları malları, daha fakir oldukları için Muhacirler arasında paylaştırılmış, Ensar'dan sadece Sehl b. Huneyf ve Ebu Dücane ihtiyaç içinde olduklarını ifade ettikleri için ganimetten pay almışlardır.⁵⁶² Benî Nadir Yahudilerinin Medine'den çıkmalarına nezaret etmek üzere Muhammed b. Mesleme görevlendirilmiştir.⁵⁶³

6. Hendek Savaşı

Hendek savaşı hicretin 5. yılı Şevval ayında gerçekleşmiştir.⁵⁶⁴ Savaşın sebepleri, seyri ve Ensar'ın bu savaştaki rolünü şu şekilde özetlemek mümkündür: Uhud

---

⁵⁵⁵ *Âl-i İmran*, 3/172.

⁵⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 455.

⁵⁵⁷ İbn İshâk, *Sîre*, 349; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 287.

⁵⁵⁸ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 308; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 53.

⁵⁵⁹ İslâm tarihi kaynaklarında yazan bu sebebi tatmin edici bulmayan ve Yahudilerin suikast girişimlerini önemsiz bir bahane olarak niteleyen Brockelmann, Benî Nadir seferinin Uhud'da yenilgiye uğramış Müslümanların, itibar kazanmak için giriştikleri bir savaş olduğunu iddia eder. Bkz. Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, s. 21.

⁵⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 535.

⁵⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 535.

⁵⁶² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 308; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 270; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 55.

⁵⁶³ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 54.

⁵⁶⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 197.

savaşında mevzi bir zafer kazanan Mekkeliler yine de ulaşmak istedikleri asıl hedefe yani İslâm'ı tamamen yok etme hedefine ulaşmamışlardı. Hatta Suriye ticaret yolunu bile güvenlik altına alabilmiş değillerdi. Öyle ki Müslümanlar, ilerleyen zamanlarda eskisinden iyi bir duruma gelmişler ve Zatü'r-Rika, Bi'r-i Maune ve Dumetü'l-Cendel bölgelerine yapılan seferlerle Suriye ticaret yolunun kontrolünü tamamen ele geçirmişlerdi. Müşrikler, bu gelişmeler nedeniyle Medine'ye yönelik daha geniş kapsamlı bir savaş yapılması gerektiğini düşünüyorlardı.⁵⁶⁵ Böyle bir savaşı gerçekleştirmek ise ancak bölgedeki diğer güçlerle yapılacak bir ittifak sayesinde mümkün olabilirdi. Medine'ye yapılacak ve kesin sonuç elde edilecek bir savaş, Kureyş kadar, Medine'den sürülen ve Hayber'e yerleşen Benî Nadir Yahudileri reisi Huyey b. Ahtab ile Hayber Yahudileri de istiyordu. Bu amaçla Gatafan ile Kureyş'i ikna etmek ve ordunun teçhizi için gerekli malî kaynağı sağlamak için yoğun bir çaba harcadılar.⁵⁶⁶ Böylece müşrik Arap kabileleri Kureyş, Benî Süleym, Fezare, Eşca, Benî Esed'den oluşan 10-12.000 kişilik büyük bir ordu toplamaya muvaffak oldular. Birden fazla grup Müslümanlara karşı bir araya geldiği için Hendek savaşına "Ahzab" (Gruplar) savaşı da denilmiştir.⁵⁶⁷

Bu kadar büyük bir orduya karşı meydan savaşı yapmanın taşıdığı risklerin farkında olan Resûlullah (s), ashabıyla yaptığı istişare sonucunda Medine'de kalıp şehri savunmaya ve önlem olarak da Selman el-Farisî'nin önerisiyle⁵⁶⁸ şehrin etrafına piyade veya atlıların geçemeyeceği kadar derin ve geniş hendekler kazmaya karar verdi. Böyle bir savunma yöntemi daha önce Arabistan'da denenmiş değildi. Ancak Selman el-Farisî, daha önce bu yöntemin İran'da uygulandığını görmüş ve başarılı sonuçlar verdiğine şahit olmuştu.⁵⁶⁹

Hendeğin kazılması Medine'deki bütün Müslümanların katılımıyla ve büyük zorluklar altında gerçekleşti. Yaklaşık 3000 Müslüman bu faaliyette görev aldı.⁵⁷⁰ Hendek Benî Ubeyd dağı ile Ratic arasında kazıldı. Ratic ile Zübab arası Muhacirler,

---

⁵⁶⁵ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 63; Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, I, 222.

⁵⁶⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 197; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 379; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 62.

⁵⁶⁷ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, I, 223.

⁵⁶⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 382; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 208; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 63.

⁵⁶⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 382.

⁵⁷⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 388; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 63.

Zübab ile Benî Ubeyd dağı arası ise Ensar tarafından kazıldı.⁵⁷¹ Savaş soğuk bir mevsime denk gelmişti⁵⁷² ve kaynaklarda aktarılan bilgilere göre Medine’de ciddi bir gıda sıkıntısı da bulunmaktaydı.⁵⁷³ Ancak bütün zorluklarına rağmen Ensar büyük bir gayretle hem hendeğin kazılmasına yardım ediyor hem de ellerinde bulunan gıda malzemelerini Müslümanlarla paylaşıyordu.⁵⁷⁴ Resûlullah (s) da Ensar ve Muhacirlerin hem soğuk hem de açlık nedeniyle yaşadığı zorlukları görünce, dualar ederek bazen de şiirler okuyarak morallerini yüksek tutuyordu.⁵⁷⁵ Öte yandan münafıklar da savunmayı zayıflatmak için psikolojik harp yürütmekteydi.⁵⁷⁶ Münafıklar “Muhammed, size Yesrib’den Hire saraylarını ve Medain şehrini gördüğünü haber veriyor. Oysa siz hendek kazıyor düşman karşısına çıkmaya güç yetiremiyorsunuz.” diyerek moralleri bozmaya çalışıyorlardı.⁵⁷⁷

Müttefik orduları Medine’ye ulaştıklarında büyük bir şaşkınlık yaşadılar. Çünkü daha önce görmedikleri bir savunma tarzıyla karşılaşmışlardı.⁵⁷⁸ Müşrik ordusu hendeğin diğer tarafında karargâh kurdu. Hz. Peygamber (s) de 3000 kişi ile Hendeğin Medine tarafında karargâhını kurdu.⁵⁷⁹ Müşrikler, uzun bir süre Hendekten karşıya geçmek için bir geçit aradıysa da münferit bazı geçişler dışında toplu hücum yapmaya müsait bir fırsat yakalayamadılar.⁵⁸⁰ 15-20 gün boyunca çabalarını sürdüren Müşrikler ve Yahudiler, herhangi bir sonuca ulaşamayınca Medine’yi içerden çökertmenin yollarını aradılar. Hayber’e sığınmış bulunan Nadir Yahudileri reislerinden Huyey b. Ahtab, Müslümanlarla anlaşma halinde bulunan Benî Kureyza Yahudilerini uzun

⁵⁷¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 386; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 63.

⁵⁷² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, VI, 15, 66.

⁵⁷³ Buhârî, *Megazi* 29, *Cihad* 188; Ayrıca bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 397, 405; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 67; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, VI, 29.

⁵⁷⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 201, 202; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 387.

⁵⁷⁵ Resulullah’ın (s) okuduğu şiirlerden bir tanesi şöyledir: “Ey Allahım! Gerçek hayat ahiret hayatıdır, Ensar ve muhaciri mağfiret buyur!” Resulullah’ın (s) bu şiirine Ensar ve Muhacir de Resulullah’a (s) şu şiirle cevap veriyorlardı: "Biz Muhammed'e bey'at edenleriz. Hayatta kaldıkça cihad gayemiz." Buhârî, *Menakibu'l-Ensar*, 9, *Megazi* 29.

⁵⁷⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 393.

⁵⁷⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, VI, 27.

⁵⁷⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 197; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 65.

⁵⁷⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, VI, 34.

⁵⁸⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 396, 397.

uğraşlar sonucu anlaşmayı bozmaya ikna etti.⁵⁸¹ Bu durumda Müslümanlar sayıları on iki binden fazla olan iki düşman arasında kalmışlardı.

Resûlullah, (s) Benî Kureyza'nın ihanetini duyunca durumu tahkik etmek üzere içlerinde Evs'in lideri Sa'd b. Muâz ve Hazrec'in başkanı Sa'd b. Ubâde'nin de bulunduğu Ensar'dan bir heyeti Kureyza'ya gönderdi. Benî Kureyza'nın gerçekten de müttefik müşrik güçleriyle anlaşmış olduğunu öğrenen heyet onları kararlarından vazgeçirmek için uğraşılsa da herhangi bir sonuç alamadan geri döndüler. Resûlullah'ın (s) önceden verdiği bir talimat gereği, Hendek arkasında bekleyen ordunun moralini bozmamak için durumu şifreli bir şekilde Resûlullah'a (s) bildirdiler.⁵⁸² Bunun dışında Resûlullah (s) Ensar'dan bazı kimseleri istihbarat toplamak amacıyla Benî Kureyza'nın bulunduğu kalelere gönderdi.⁵⁸³ Bu kimselerden birisi olan Havvat b. Cübeyr gece Benî Kureyza kalesini gözetlerken uyuyakalınca bir Yahudi onu yakaladı ancak Havvat adamı öldürerek elinden kurtulmayı başardı.⁵⁸⁴

Hz. Peygamber (s), bu zor şartlar altında kurtuluş yolları arıyor, en azından düşman arasındaki ittifakı bozacak bazı formüller geliştireyordu. Bu formüllerden birisi de Medine hurmalarının üçte biri karşılığında Gatafanlıların muhasarayı kaldırması konusunda anlaşma girişimleridir. Resûlullah, (s) Gatafan reisleriyle anlaşma taslağı hazırladı ve durumu istişare için Ensar liderleri Sa'd b. Muâz ile Sa'd b. Ubâde'yi çağırdı. Ensarîler, bu kararın ilahi bir emir mi yoksa kişisel bir kanaat mi olduğunu sordular. Resûlullah'ın (s) *"Hayır bu sizin iyiliğiniz için aldığım bir karardır"* buyurması üzerine Ensar: *"Onlar İslâm'dan önce bizden misafir olmak veya satın almak dışında bir tek hurma bile alamazken İslâm ile şereflendikten sonra mı malımızı onlara vereceğiz?"* diyerek olumsuz fikir beyan ettiler. Bu nedenle Resûlullah (s), kararından vazgeçmiş ve Gatafanlılar ile anlaşma gerçekleşmemiştir.⁵⁸⁵

Şartların son derece kötü görüldüğü bu ortamda Eşca kabilesi reislerinden olan ve müşrik ordusu içinde yer alan Nuaym b. Mesud Müslüman oldu. Nuaym b. Mesud, kavmi içinde ileri gelen, sözüne güvenilen ve bütün hicazda tanınan bir isimdi.

⁵⁸¹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 390; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 204.

⁵⁸² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 391; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 205, 206.

⁵⁸³ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 394.

⁵⁸⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 460-461.

⁵⁸⁵ Bkz. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 407; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 207, 208; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 65, 69.

Resûlullah'tan (s) aldığı izinle Müslüman olduğunu gizleyerek Medine'de bulunan Benî Kureyza Yahudileri ile şehri dışarıdan kuşatmış olan Gatafan ve Kureyş müşriklerinin arasını bozacak bir şekilde yanlış istihbarat bilgileri ilettiler.⁵⁸⁶ Böylece üç grubun arasındaki ittifakı bozmaya muvaffak oldu. Müslümanlar, bundan yararlanarak tekrar dikkatlerini Hendeğin dışındaki müşrik ordusuna çevirdiler.⁵⁸⁷

Nuaym b. Mesud'un şahsi gayretleri ile zaman kazanan Müslümanlar moral bulurken, açık arazide dondurucu kış şartları ve kum fırtınalarıyla başa çıkamayan müşrikler, yaklaşan Zilkade ayının, içinde savaşılmaması haram olan aylardan olmasının da etkisiyle⁵⁸⁸ mağlubiyeti kabul ederek Medine kuşatmasını sona erdirmişlerdir.⁵⁸⁹

Resûlullah (s), dağılmakta olan müşrik ordusu hakkında bilgi getirmek ve son durumlarını öğrenmek üzere Huzeyfe b. Yeman'ı müşrik ordugâhına gönderdi. Huzeyfe, son derece tehlikeli şartlar ve olumsuz mevsim koşulları altında Hendeği geçerek karargâhlarına kadar sokulmayı başardı. Müşriklerin büyük bir moral bozukluğu içinde oldukları ve ordunun başkomutanı Ebu Süfyan'ın Mekke'ye yöneldiği bilgisiyle Müslümanlara döndü.⁵⁹⁰

Hendek savaşında topluca bir çarpışma olmamış, sadece Hz. Ali'nin Amr b. Abd-i Vüdd ile olan mübarezesi gibi birkaç münferit çarpışma meydana gelmiştir. Ancak her iki taraf da birbirlerine ok atarak zarar vermeye çalışmışlardır. Bu ok saldırılarından birinde Ensar'ın en önemli isimlerinden, Resûlullah'ın (s) her konuda danıştığı kimselerden ve Evs'in başkanı olan Sa'd b. Muâz yaralanmıştır.⁵⁹¹ Resûlullah (s) onunla daha yakından ilgilenebilmek için Mescidin yakınında ona bir çadır kurdurdu.⁵⁹² Ancak Sa'd b. Muâz, bu yarısından dolayı savaştan kısa bir süre sonra

---

⁵⁸⁶ Nuaym b. Mesud ile müttefik gruplar arasındaki diyalog için bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 59-62.

⁵⁸⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 216, 217; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 65, 70.

⁵⁸⁸ Hamidullah, **Hiz. Peygamber'in Savaşları**, s.77.

⁵⁸⁹ Ahzab suresinde ifade edildiği gibi bu, Allah'ın sebatkâr müminlere bir ikramı idi. Bkz. Ahzab/9

⁵⁹⁰ Huzeyfe'nin bu görevinde karşılaşmış olduğu zorluklar için Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 319; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 65-66; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 64, 65; Hamidullah, **Hiz. Peygamber'in Savaşları**, s. 78.

⁵⁹¹ Onu yaralayan Benî Âmir b. Lüey kabilesinden Hibban b. Kays b. Arika'dır. Benî Mahzum kabilesinin müttefiklerinden Üsâme el-Cüşemî'nin de onu yaralayan kişi olduğu söylenmiştir. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 48.

⁵⁹² Ebu Davud, Cenaiz 8, (3101); Nesai, Mesacid 18, (2, 45).

Benî Kureyza zaferini müteakip şehid düşmüştür.⁵⁹³ Sa'd b. Muâz'ın Hendek savaşında şehadeti Müslümanların bu savaştaki en önemli kaybı olmuştur.

Hendek savaşında, Ensar'ın Utm adı verilen ve birer kaleyi andıran evleri Müslümanların kadın, çocuk ve hastalarının kaldığı güvenli mekânlar olarak önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Özellikle Benî Kureyza'nın antlaşmayı bozması sonucu bu kaleler şehirdeki en önemli sığınak olmuştur. Resûlullah'ın (s) hanımları da Benî Hârise kalesinde koruma altına alınmışlardı.⁵⁹⁴

Hendek savaşında Müslümanlardan altı kişi şehid düşmüştür. Bu şehitlerin tamamı Ensar'dandır. Bunlardan Sa'd b. Muâz, Atılan bir okla yaralanmış savaştan sonra şehid olmuştur. Enes b. Evs b. Atık b. Amr⁵⁹⁵ ve Abdullah b. Sehl. Bu üç sahabi Abdüleşheloğullarının mensupturlar. Tufeyl b. Numan ile Sa'lebe b. Ganeme Benî Cüşem'dendirler. Altıncı şehid de Neccâr oğullarından Ka'b b. Zeyd'dir.⁵⁹⁶

Müşriklerin geri çekilmesinden sonra Resûlullah (s) *“Bu seneden sonra Kureyşliler artık sizinle savaşamayacaklardır. Ama siz onlarla savaşacaksınız”* buyurmuştur.⁵⁹⁷ Gerçekten de Hendek savaşı Mekkeli müşriklerin Müslümanlara karşı tertip ettikleri son savaş olmuştur. Bu savaş, her iki taraf için de son derece önemli neticeler doğurmuştur. Bu neticelerin en önemlisi ise Hicaz'ın o güne kadar gördüğü en büyük orduyu toplamalarına rağmen müşriklerin Müslümanları alt edememiş olmalarıdır. Bu sonuç, Müslümanlar için büyük bir özgüven ve itibar sağlarken müşrikler için başarıya ulaşmada ümitsizlik ve ciddi bir ekonomik kayıp anlamına geliyordu. Çünkü bu orduyu her ne kadar Yahudilerin desteği ile finanse etmişlerse de kendileri de kaçınılmaz olarak büyük bir masraf yapmışlardı. Buna son yıllarda Suriye ticaret yolunun sürekli tehdit altında olmasından kaynaklanan kayıpları da eklenince Mekkelilerin uğradıkları yıkım daha iyi anlaşılır.

⁵⁹³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 241; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 64. Sa'd b. Muaz Benî Kureyza'nın cezalandırıldığını görmeden canını almaması için Allah'a dua etmişti. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 48.

⁵⁹⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 388; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 211.

⁵⁹⁵ Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 270.

⁵⁹⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 69.

⁵⁹⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 68.

7. Benî Kureyza Muhasarası

Benî Kureyza Yahudileri Hicretin 5. yılına kadar Hz. Peygamber ile (s) yaptıkları saldırmazlık anlaşmasına bağlı kalmışlardı. Hatta Hendek savaşının hazırlık safhasında Müslümanlara kazı aletleri ve çeşitli edevatlar vererek son ana kadar da antlaşmalarını sürdürmek istemişlerdir. Ancak özellikle Benî Nadir Yahudilerinin reisi Huyey b. Ahtab'ın gayretleri ile antlaşmalarını bozmuş ve Müslümanları savaşın tam ortasında çok büyük bir sıkıntıya sokmuşlardı.⁵⁹⁸ Bu yaptıkları, basit bir antlaşmayı feshetme değil, aslında büyük bir ihanetti. Çünkü ahidlerini bozmaları, Müslümanların kökünü kazıyacak kadar tehlikeli gelişmelere yol açmıştı.

Hendek savaşının sona ermesini müteakip Resûlullah (s) hiç vakit kaybetmeden Benî Kureyza'ya savaş açtı.⁵⁹⁹ Müslümanlar, 3000 kişilik bir ordu oluşturdular.⁶⁰⁰ Hz. Peygamber (s) ordugâhını Benî Kureyza bölgesine kurdu. Yahudiler ise meydan savaşı yapmaktan çekinerek uzun süre⁶⁰¹ kalelerinde (Utm) kaldılar. Ancak daha fazla dayanamayacaklarını görünce elçi gönderdiler ve görüşmek üzere elçi istediler.⁶⁰² Hz. Peygamber (s) anlaşmalıları olan Evs kabilesinde Ebu Lübabe b. Abdülmünzir'i Benî Kureyza'ya elçi olarak gönderdi. Ebu Lübabe Resûlullah'ın (s) bilgisi dışında kendi görüşü olarak onlara, teslim olmaları halinde kılıçtan geçirileceklerini belirtmiş, ancak daha sonra yaptığına çok pişman olmuştur.⁶⁰³ Benî Kureyzalılar, Hz. Peygamber ile (s) aralarında gerçekleşen bazı görüşmelerden sonra teslim olmaktan başka çare kalmadığını gördüler. Erkek esirler ile kadın ve çocuklar ayrı yerlere götürüldüler. Muhammed b. Mesleme esirlerden sorumlu sahabi olarak görevlendirildi.⁶⁰⁴

Benî Kureyza'nın teslim olması üzerine eskiden Benî Kureyza'nın müttefiki olan bazı Evsliler gelerek Resûlullah'tan (s) onları affetmesini istediler. Çünkü

⁵⁹⁸ Detaylı bilgiler için bu çalışmanın Hendek savaşı başlığına bakınız.

⁵⁹⁹ Hz. Peygamber'in, Benî Kureyza'ya savaş açmasının ilahi bir emir olduğuna dair rivayetler için bkz. Buhârî, *Megazi*, 30; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 3-4; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 221; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70, 72, 73.

⁶⁰⁰ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 23.

⁶⁰¹ İbn Kesîr'e göre 25 gece kalelerinde kalıp dışarı çıkmadılar. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 89.

⁶⁰² Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 7; Başka bir rivayete göre onlar özellikle yardıma gelmesi için Ebu Lübabe'yi çağırılmışlardı. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 77.

⁶⁰³ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 10-11; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 224-225; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71; Ayrıca bkz. Çubukçu, Asri, "Ebu Lübabe el-Ensârî" X, 179.

⁶⁰⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 13; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71.

Resûlullah (s) daha önce Hazrec'in müttefiki olan Benî Kaynuka'yı affetmişti. Bunun üzerine Resûlullah (s) da Evs kabilesinden herkesin razı olacağı bir kişinin bu konuda hüküm vermesini istedi. Ardından da Sa'd b. Muâz'ı hakem seçti. Buna sevinen Evsliler sevinerek liderleri Sa'd'ın yanına gelerek ona Kureyzalıları affetmesi için telkinde bulundular.⁶⁰⁵ Ancak Sa'd b. Muâz onların beklemediği bir hüküm vererek Kureyza kabilesinin savaşçı erkeklerinin öldürülmesi, kadın ve çocuklarının esir edilmesi, mallarının da ganimet sayılması hükmünü verdi.⁶⁰⁶

Hiz. Peygamber (s) kadın ve çocukların Benî Neccâr'dan bir kadın olan Ramle bt. Hâris'in evinde toplanmasını emretti.⁶⁰⁷ Erkeklerle verilen cezanın infazı yapıldıktan sonra ganimet ashab arasında taksim edildi. Hiz. Peygamber (s) bazı esirleri Sa'd b. Zeyd el-Ensârî ile Necid'e⁶⁰⁸ bazılarını da Sa'd b. Ubâde gözetiminde Suriye'ye satmak üzere göndermiş, elde edilen gelire at ve silah satın almıştır. Bu muhasarada Hazrec'den Hallâd b. Süveyd ile Ebu Sinan b. Mihsan şehid düşmüştür.⁶⁰⁹ Resûlullah (s) bu iki sahabiye de ganimetten pay ayırmıştır.⁶¹⁰

Ensar'ın Evs kolunun reisi, Benî Kureyza hakkındaki hükmünü verdikten ve cezalarını çektiklerini gördükten sonra Hendek savaşında aldığı yaranın etkisiyle vefat etti.⁶¹¹

8. Benî Mustalik Seferi

Bu gazve Muhacir ve Ensar'ın birlikte katıldığı gazvelerdendir. Hicretin 5. Yılı Şaban ayında gerçekleştirilen gazveye Ensar'ın ileri gelenlerinden Üseyd b. Hudayr, Sa'd b. Ubâde ve Muâz b. Cebel gibi pek çok sahabi ile birlikte Abdullah b. Übey gibi münafıklar da katılmıştır. Münafıklar, daha önce hiçbir sefere Benî Mustalik seferine katıldıkları gibi çok kişi ile katılmamışlardı.⁶¹² Muhacirlerin sancağı Hiz. Ebu Bekir'de

⁶⁰⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 13-14; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 227-228; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 71.

⁶⁰⁶ Buhârî, *Menakibu'l-Ensar*, 12, *Megazi* 30; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 229; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 15; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 71.

⁶⁰⁷ Bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 15; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 230.

⁶⁰⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 235.

⁶⁰⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 246.

⁶¹⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 22, 23.

⁶¹¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 25; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 74.

⁶¹² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 343; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 59.

Ensar'ın sancağı ise Sa'd b. Ubâde'de idi.⁶¹³ Benî Mustalik lideri Hâris b. Ebi Dırar'ın Müslümanlara saldırı hazırlığında olduğu öğrenilince Resûlullah (s) erken davranıp Benî Mustalik yurduna sefer yaptı. Meydana gelen savaşta Benî Mustalikler kısa sürede dağılıp kaçtılar.⁶¹⁴

Benî Mustalik seferi meydana gelen askerî ve siyasî olaylardan çok Hz. Aişe'ye iftira atılması ve Müreysi suyunun başında Ensar ve muhacirlerin ilk kez kavga edecek duruma gelmeleri hadiseleriyle tarihte yerini almıştır.

Hz. Ömer'in hizmetini gören Cehca adındaki bir şahıs ile Hazrec'in haliflerinden Sinan b. Veber el-Cühenî Müreysi suyu başında su alma meselesi üzerine birbirlerine sert davranmış ve her iki taraf karşılıklı olarak Ensar ve Muhacirleri yardıma çağırmıştır. Bunun üzerine orduda yer alan münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selül'ün kışkırtmalarıyla olay büyümüştür. Ancak Resûlullah (s) olayları yatıştırarak derhal hareket emri vermiş, uzun süre orduyu yürüterek insanların zihninin bu işlerle meşgul olmasına engel olmuştur.⁶¹⁵

Dikkat edilirse Benî Mustalik'te gerçekleşen bu olayın kahramanları ashabin önde gelenleri değil, daha çok mensubu buldukları İslâm ümmetinin birleştiricilik rolünü henüz kavrayamamış ve Resûlullah'ın (s) deyimiyile "cahiliye davası" güden kimselerdi. Ancak Resûlullah (s) her iki taRâfi da sakinleştirerek olayın büyümesini engellemiş, hatta aldığı önlemlerle Medine'ye gelindiğinde bu konuyu tamamen gündemden çıkarmış bulunuyordu.

Benî Mustalik gazvesinde meydana gelen bir olay Ensar'ın iki kolu olan Evs ve Hazrec'i karşı karşıya getirdi. Aslında olayın doğrudan bu iki kabileyle doğrudan ilgisi yoktu. Benî Mustalik seferinde Hz. Peygamberle birlikte bulunan Hz. Aişe bir ihtiyacı için ordunun gerisinde kalınca ashab onun yokluğunu fark etmemiş ve mahfesini -içinde kendisi de var zannıyla- devesine yükleyerek yola koyulmuşlardı. Daha sonra ordunun artçı birliği gibi görev yapan Safvan b. Muattal es-Sülemî Hz. Aişe'ye ordunun bir sonraki konak yerine kadar refakat etti.⁶¹⁶

⁶¹³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 344.

⁶¹⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 343; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 286.

⁶¹⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, I, 352- 355; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 286-287; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 61.

⁶¹⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 295-296.

İşte bu olay üzerine Münafıklar, Hz. Aişe ve Safvan hakkında çirkin bir dedikoduyu yaydılar. Bu iftirayı dillerine dolayanlar başını Abdullah b. Übey b. Selül'ün çekiyordu. Ashabtan bazı Hazrecliler de münafıkların bu dedikodularına alet oldular.⁶¹⁷ Bu sahabilerden birisi de meşhur İslâm şairi Hassan b. Sabit idi. Resûlullah (s) dedikodulardan bunalıp şikâyetle bulununca Evs kabilesinin önde gelenlerinden Üseyd b. Hudayr şöyle dedi; “*Ya Resulallah! Bu iftiracılar eğer Evs kabilesinden iseler senin yerine biz onları haklarız. Yok, eğer onlar bizim kardeşlerimiz olan Hazrec kabilesinden iseler emir ver vallahi onların boyunlarının vurulması uygundur*” Ancak Sa'd b. Ubâde ayağa kalkarak Üseyd b. Hudayr'a şiddetli bir cevap verdi ve onu yalancılıkla itham etti. Üstelik Üseyd'e “*bu iftiranın sahiplerinin Hazrecli olduğunu bildiğin için böyle konuşuyorsun*” diyerek bir nevi münafıkları korumasına almış oldu. Durum öyle gerginleşti ki Evs ve Hazrec kabilesi neredeyse birbirleri ile savaşıyor hale geldiler. Ancak Resûlullah (s) müdahalede bulunarak tarafları sakinleştirdi.⁶¹⁸

Bir süre sonra nazil olunan ayetlerle⁶¹⁹ Hz. Aişe'nin masum ve temiz olduğu açığa çıkarıldı. İftirayı en çok ve açıktan dillendiren, Mistah b. Üsase, Hassan b. Sabit ve Hamne bt. Cahş'a had uygulandı.⁶²⁰ Daha sonra Hassan b. Sabit Hz. Aişe'nin iffetli oluşunu konu edinen bir şiir yazmış ve bu olaydan sonra Hz. Aişe ile Hassan b. Sabit'in münasebetleri olumlu seyretmiştir.⁶²¹

Hazreclilerin bu kadar önemli bir olayda bile kabile duygularıyla hareket edip münafıkların cezalandırılmasına karşı çıkmaları, cezalandırma teklifinin Evs'ten gelmesinden kaynaklanıyordu. Böylece İslâm öncesi rekabetin henüz sona ermediği anlaşılabilir oluyordu. Bu ve benzeri bazı durumlar ileride hilafet meselesinde Evs ve Hazrec'in tam bir birlik halinde hareket edemeyeceklerini işaretleriydi ve nitekim öyle de olmuştur.

⁶¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 297, 302.

⁶¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 197.

⁶¹⁹ Nur, 11-20.

⁶²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 299-300.

⁶²¹ Berkûkî, Abdurrahman, *Şerhu Divânu Hassan b. Sabit*, el-Matbaatü'r-Rahmaniyye, Mısır-1929, s. 324.

9. Hudeybiye Barış Antlaşması

Adını, altında Bey'atü'r-Rıdvân'ın yapıldığı hadbâ adlı ağaçtan "semüre" denilen sakız veya mugaylân cinsi bir çeşit çöl ağacı yahut yanındaki kuyudan ⁶²² alan Hudeybiye Mekke'nin 17 km. batısında yer alır. ⁶²³

Hudeybiye Antlaşmasından önce Medine, siyasî ve askerî açıdan olumsuz şartlar içinde bulunmaktaydı. Güneyde Medine'nin güvenliğini devamlı surette tehdit eden Mekke, kuzeyde ise yağmacı Gatafân ve Fezâre kabileleriyle Medine'den çıkarılan Benî Nadîr'in yerleşmesi sonucunda önemli bir Yahudi merkezi durumuna gelen Hayber bulunuyordu. Hendek Gazvesi'nde bu üç düşman gücünün ittifakı boşa çıkarılmış olmakla beraber hala güçlerini koruyor ve düşmanlıklarını gizlemiyorlardı. Ayrıca Hayberli Yahudilerle Kureyş arasında Hendek savaşı öncesinde, Hz. Peygamber'in taraflardan birine saldırması halinde birlikte karşı koymak ve gerekirse yine birlikte Medine'ye saldırmak için yapılan antlaşma hala geçerliydi. ⁶²⁴

Diğer taraftan Kureyş ağır bir ekonomik baskı altındaydı. Zira Müslümanlar, bölgenin tek geçim kaynağı olan kervan ticaretini büyük ölçüde engellemişti. Kuzeyde Medine civarından geçen Suriye ve Mısır ticaret yolu tamamen kapalıydı. Ayrıca Irak yolu da Müslümanların kontrolü altında bulunuyordu. Bu şartlarda Mekkeliler artık Müslümanları yenmekten umutlarını kesmişler ve bir barış antlaşması yaparak şereflerini koruyacak bazı şartların bu antlaşmada yer almasını isteyecek hale gelmişlerdi. Bu durumları değerlendiren Resûlullah (s), Mekkelilerle arasını düzeltmeye ve onlarla iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Hatta Hudeybiye'den kısa bir süre önce Yemame'nin lideri olup İslâm'a girmiş olan Sümame b. Üsal'in Mekke'ye uyguladığı şiddetli gıda ambargosunu kaldırmasını sağladı. ⁶²⁵ Üstelik kuraklık ve buna bağlı olarak kıtlıkla boğuşan Mekke yoksullarına dağıtılmak üzere hatırı sayılır miktarda malı Kureyş'e gönderdi. ⁶²⁶

⁶²² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 221.

⁶²³ Hamidullah, Muhammed, "Hudeybiye Antlaşması" *DİA*, İstanbul-1998, XVIII, 297.

⁶²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 13.

⁶²⁵ Buhârî, *Cihad*, 70; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 339.

⁶²⁶ Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Kitabi's-Siyeri'l-Kebir*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1997, I, 70.

Siyasî şartların bu şekilde geliştiği bir dönemde Hz. Peygamber (s), Muhacir, Ensar ve civardaki Araplardan oluşan⁶²⁷ 1400-1500⁶²⁸ Müslümanla birlikte umre için Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Kaynaklarda Müslümanların sayısı 700, 1400, 1500⁶²⁹ gibi farklı rakamlarla verilmektedir. Muhtemelen Medine'den sefere katılan 700 kişiye, Resûlullah'ın (s) davet ettiği diğer Arapların da katılmasıyla 700 kişi daha eklenmiş oluyordu. Bir yıl önceki Hendek Gazvesi ve Benî Kureyza muhasarasında Müslümanların 3000⁶³⁰ askerinin bulunduğu dikkate alınırca savaşabilir nüfusun yarısının bu sefere katıldığı anlaşılmaktadır. Geri kalanların ise gönülsüz kimseler olduğu söylenebilir. Zira bu sefer dönüşünde yapılan Hayber Gazvesine yalnızca Hudeybiye seferine katılanların gelmesine izin verilmiştir. Ancak yine de gelmek isteyen olursa onlara ganimetten pay verilmeyecekti.⁶³¹ Bu şarttan anlaşılıyor ki Medine'de kalıp Hudeybiye 'ye katılmayanlar bir görev nedeniyle bırakılsaydı haklarında böyle bir kısıtlama getirilmezdi.

Hz. Peygamber (s), Medine'den çıkışından itibaren her fırsatta niyetinin umre yapmak olduğunu beyan ediyordu. Bu amaçla da Müslümanlar umreye niyet edip ihramlarını giymiş ve yanlarına 70 adet kurbanlık deve almışlardı.⁶³² Ancak Hz. Ömer'in teklifi üzerine her ihtimale karşı Medine'den savaş araç ve gereçleri getirtmeyi de ihmal etmemişti.⁶³³ Her ne kadar barışçıl bir amaçla yola çıkılmış olsa da neticede düşman topraklarına girildiği için Ensar'dan Evs b. Havli, Abbad b. Bişr ve Muhammed b. Mesleme geceleyin sırayla nöbet tutmuşlardır.⁶³⁴ Ayrıca Resûlullah, (s) Abbâd b. Bişr'in başkanlığında 20 kişilik bir süvari grubunu Kureyşliler'in durumunu öğrenmek üzere öncü birlik olarak yollamıştı.⁶³⁵

Öte yandan müşrikler, Resûlullah'ın niyetini ve bu husustaki kararlılığını anladıkları halde Müslümanları Mekke'ye sokmamaya kararlıydılar.⁶³⁶ Müslümanlar ile

---

⁶²⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 308.

⁶²⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 71; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 309.

⁶²⁹ Müslim, *Cihad* 132, (1807); İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 207.

⁶³⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 23.

⁶³¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 113-114; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 101.

⁶³² İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 308. krş. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 207.

⁶³³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 70.

⁶³⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 91.

⁶³⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 70; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 92.

⁶³⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 75; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 313; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 93.

müşrikler arasında pek çok elçi gidip geldiyse de Kureyş inadından vazgeçmedi.⁶³⁷ Resûlullah'ın (s) en son gönderdiği elçilerden Hz. Osman b. Affan'ın öldürüldüğü şeklinde bir haber alınınca Müslümanlar Resûlullah'a (s) Kureyş ile ölene kadar savaşmak üzere biat ettiler.⁶³⁸ İlk biat eden de Sinan b. Sinan b. Mihsan idi.⁶³⁹ Sadece Medinelilerden Benî Seleme boyundan olan Ced b. Kays biat etmekten çekindi.⁶⁴⁰ Bey'atü'r-Rıdvan denilen bu biatten kısa bir süre sonra gelen haberin yanlış olduğu anlaşıldı.⁶⁴¹

Kureyşliler, Süheyl b. Amr'ı, Mikrez b. Hafs ve Huveytıb b. Abdüluzza ile birlikte bir anlaşma yapmak amacıyla elçi olarak gönderdi.⁶⁴² Bir süre konu müzakere edildikten sonra Hz. Ali'nin kaleme aldığı barış antlaşması metni Hz. Peygamber ve Süheyl b. Amr tarafından imzalandı.⁶⁴³ Antlaşmaya Müslümanlardan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebu Vakkas, Ebu Ubeyde b. Cerrah ve Muhammed b. Mesleme,⁶⁴⁴ müşriklerden Mikrez b. Hafs ile Huveytıb b. Abdüluzza şahitlik ettiler.⁶⁴⁵ İlk bakışta Kureyş'in lehineymiş gibi görünen antlaşma maddeleri Hz. Ömer başta olmak üzere ahabdan bazı kimselere zor gelmesine rağmen⁶⁴⁶ şu şekilde kabul edildi:

1. Müslümanlar o yıl Mekke'ye girmeden geri dönecekler, umre ziyaretini ancak ertesi yıl yapacak ve geldikleri zaman şehirde ancak üç gün kalabileceklerdir.

⁶³⁷ Bütün bu elçilerin isimleri için Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 312-317; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 89-93; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 93; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 211-212.

⁶³⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 215.

⁶³⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 92.

⁶⁴⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 83; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 318; Ced b. Kays Tebük seferi için geçersiz bir mazeret uydurarak savaştan kaçan ve hakkında ayet nazil olan bir şahıs'tır. Bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 381.

⁶⁴¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 93; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 317.

⁶⁴² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 91; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 319; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 93.

⁶⁴³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 98; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 320; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 94.

⁶⁴⁴ İbn Kesîr, Muhammed b. Mesleme yerine Mahmud b. Mesleme adını vermiştir. Gerçekten Mahmud mu demek istedi yoksa bu bir istinsah hatası mıdır kesin olarak bilmek zordur. Zira gerçekten de Muhammed b. Mesleme'nin Mahmud isimli bir kardeşi vardır ve Hayber'in fethinde şehid düşmüştür. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 219.

⁶⁴⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 98; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 321.

⁶⁴⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 94, 97; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 319; Hz. Ömer'in bu konuda sarfettiği sözler için bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 216, 217.

2. Mekke'den bir kişi Müslüman olup Hz. Muhammed'in yanına kaçarsa ve velisi onun iadesini talep ederse geri verilecek, fakat bir Müslüman kaçarak Mekke'ye sığınırsa Müslümanlara iade edilmeyecektir.

3. Müslümanlar ve Kureyş Müşrikleri on yıl boyunca birbirlerine saldırmayacak; taraflardan biri başka herhangi bir kabile ile savaşa girerse diğeri tarafsız kalacaktır.

4. Diğ er Arap kabileleri taraflardan istedikleriyle müttefik olabileceklerdir.

5. Bu şartlara tarafların dışında kendileriyle müttefik olan (Benî Bekr ve Huzaa gibi) kabileler de uyacaktır.⁶⁴⁷

Hudeybiye'de on iki veya 20 gün kalan Hz. Peygamber ve ashabı, antlaşmanın imzalanmasından sonra umre niyetiyle geldikleri için kurbanlarını keserek ihramdan çıktılar ve Medine'ye döndüler.⁶⁴⁸

10. Hayber'in Fethi

Hicretin 7. yılında, Hudeybiye'den iki ay sonra (Haziran 628), Resûlullah (s) Müslümanlardan savaş için hazırlanmalarını istedi. Hedef, Medine'nin yaklaşık 180 km kuzeyindeki, Arap yarımadasının en önemli Yahudi yerleşim merkezlerinden birisi olan Hayber'di.⁶⁴⁹ Yedisi büyük olmak üzere birçok kale ve burç topluluğunun ortak ismi olan Hayber, büyük tarım alanlarına, hurMâlik lara sahip bir vadide yer alıyor, üstelik on binin üzerinde savaşçı çıkarabilecek kadar da büyük nüfusa sahipti.⁶⁵⁰

Resûlullah'ın (s) Hayber'i fethetmek istemesinin nedeni Medine'den kovulan Nadirîlerin önemli bir kısmının Hayber'e yerleşerek buradaki Yahudilerin de destekleriyle yarımada Müslümanlara yönelik her türlü düşmanca girişimin finansmanında etkin rol almalarıydı. Nitekim Hendek savaşı, Hayber Yahudilerinin girişim ve destekleriyle gerçekleşmişti.⁶⁵¹ Bu bakımdan Mekke'den sonra ikinci önemli düşman merkezini Hayber oluşturuyordu. Ayrıca Hayber Yahudilerinin bölgedeki bazı kabileleri ve özellikle Gatafanlıları Müslümanların üzerine salabilmek için yoğun bir

⁶⁴⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 98; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 320; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 93

⁶⁴⁸ Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 94.

⁶⁴⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 113, 114; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 332; Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 31.

⁶⁵⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 114.

⁶⁵¹ Bkz. Bu çalışmanın "Hendek Savaşı" başlığı ve Huyey b. Ahtab'ın faaliyetleri.

faaliyet yürüttükleri haberleri geliyordu.⁶⁵² Resûlullah (s) bu girişimlerden haberdar olunca durumu yerinde öğrenmek amacıyla Abdullah b. Revaha'yı Hayber'e gönderdi. Abdullah'ın getirdiği haberler duyuları doğruluyordu.⁶⁵³ Bu, Hayber'e yönelik bir harekâtı kaçınılmaz kılıyordu.

Hudeybiye'yi takiben Medine'ye gelince, Resûlullah (s) Hayber'e yönelik bir harekâta hazırlanılması talimatını verdi. Resûlullah (s) Hayber'e yönelik harekâta ancak Müslümanların katılabileceğini, katılacak Müslümanların ise sadece umre yolculuğuna katılanlar olacağını bildirdi. Umre yolculuğuna katılmayan ve kendisinin Müslüman olduğunu söyleyenlerin isterlerse katılabileceklerini, ancak elde edilecek ganimetlerden onlara bir pay verilmeyeceğini de bildirdi.⁶⁵⁴

Hayber Yahudileri, Müslümanların kendilerine yönelik bir harekâtın hazırlığı içinde olduklarını duyunca Gatafanlılarla Müslümanlara karşı ittifak yapmak istediler ve bu doğrultuda aralarında anlaştilar.⁶⁵⁵

Müslümanlar 200'ü atlı, diğerleri piyade olmak üzere 1600 kişiden oluşan bir ordu ile Medine'den hareket ettiler.

Resûlullah (s) harekât güzergâhını Gatafan bölgesi ile Hayber'in arasına denk gelecek şekilde belirledi.⁶⁵⁶ Amacı Gatafan'dan Hayber'e yönelik muhtemel bir yardımı engellemektir. Zira Gatafanlılar, Resûlullah'ın (s) ordusuyla Hayber'e doğru hareket ettiğini duymuşlar ve yardım için yola çıkmışlardı. Fakat Resûlullah (s), ordunun güzergâhını Gatafan'ın yerleşim merkezlerine doğru çevirince, evlerinin Müslümanların baskınına uğrayacağı korkusuyla geri dönüp, daha önceleri Hayberlilerle yaptıkları yardım anlaşmasına uymadılar ve Yahudileri Müslümanlarla baş başa bıraktılar.⁶⁵⁷ Vakıdî'ye göre Uyeyne b. Hısn, Hayber'e kadar gelip Yahudilerle beraber kaleye girerek savunma yaptı ancak daha sonra yukarıda zikredilen sebeple Yahudileri terk etti. Yine Vakıdî'ye göre Uyeyne kalede iken Resûlullah (s) Sa'd b. Ubâde'yi Gatafanlıların

---

⁶⁵² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 251-252.

⁶⁵³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 63.

⁶⁵⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 113-114; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 101.

⁶⁵⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 118, 119.

⁶⁵⁶ Hz. Peygamber'in (s) takip ettiği güzergâh'ın detayları için bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 117; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 335.

⁶⁵⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 335.

yurtlarına dönüp gitmeleri karşılığında Hayber hurmalarının bir yıllık mahsulünü teklif etmek üzere gönderdi.⁶⁵⁸

Müslümanlar, kalelerinin yanlarına geldiği zaman Hayberliler, her şeyden habersiz, uykularındaydılar. Kalelerinin müstahkem oluşu, savaş araç-gereçleri ve asker sayılarından dolayı Hz. Peygamber'in (s) onlara savaş açamayacağını düşünüyorlardı.⁶⁵⁹ Sabah olunca ziraat aletlerini yanlarına alarak kalelerinden çıkıp bağ ve bahçelerine doğru giderlerken İslâm ordusunu gördüler. Korkuyla bağırarak kalelerine döndüler.⁶⁶⁰ Kalelerine girince kapıları sıkıca kapayıp, beklemeye başladılar.

Resûlullah (s), ordusunu Hayber'in en büyük ve sağlam kalesi olan Natat'ın karşısına yerleştirdi. Bu gazvede Ensar'ın sancaklarını Hubab b. Münzir ve Sa'd b. Ubâde taşımaktaydı.⁶⁶¹ İbn Kesîr'e göre Ensar'dan bir kaç sahabiye ayrı ayrı raye ve liva verilmiştir. Ensar'ın livası Sa'd b. Ubâde'ye, rayelerinden biri Hubab b. Münzir'e, diğeri Sehl b. Huneyf'e bir diğeri de Abbad b. Bişr'e verilmiştir.⁶⁶²

Hubab b. Münzir, Bedir savaşında olduğu gibi Hayber muhasarasında da Resûlullah'ın (s) konakladığı yerin düşmanın ok menzilinde olmasından dolayı uygun olmadığını ifade etti. Hubab'ın görüşünü doğru bulan Hz. Peygamber (s) Muhammed b. Mesleme'yi uygun bir yer aramakla görevlendirerek karargâhın yerini değiştirmiştir.⁶⁶³

Uzun uğraşlar sonucu Hayber'in en zorlu kalesi olan Natat ele geçirildi. Müslümanlar, bunun ardından diğer kalelere yöneldiler. Her bir kale günlerce süren zorlu savaşlar sonrasında fethedildi. Muhammed b. Mesleme bu savaşlar esnasında Hayber Yahudilerinin önemli savaşçılarından biri kabul edilen Merhab'ı bir mübareze sonucu öldürdü.⁶⁶⁴

Savaş sonrasında tahıl ve hurma ağırlıklı olmak üzere çok büyük miktarlara ulaşan ganimet elde edildi. Bu miktar, Müslümanları yoksulluktan kurtaracak miktarda büyük bir ganimetti. Bu ganimetleri koruma ve dağıtma görevi Ferve b. Amr el-

---

⁶⁵⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 127.

⁶⁵⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 115.

⁶⁶⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 119; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 334; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 101.

⁶⁶¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 101.

⁶⁶² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 352.

⁶⁶³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 120.

⁶⁶⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 122-138.

Beyazî'ye verildi.⁶⁶⁵ Resûlullah, (s) her yıl ürünlerinin yarısını Müslümanlara vermeleri şartıyla Yahudilere serbest olduklarını bildirdi.⁶⁶⁶ Yahudiler, ölümü beklerken böylesi bir karşılık bulmanın sevinci ile teşekkür edip, sevinç içerisinde evlerine döndüler. Abdullah b. Revaha Hayber halkının vergilerinden sorumlu kişi olarak tayin edildi.⁶⁶⁷

Müslümanlar savaş sonrasında birkaç gün Hayber'de kaldıktan sonra Medine'ye dönmek üzere yola çıktılar. Resûlullah (s), İslâm davetini gerçekleştirmek ve Medine yakınında bir düşman merkezinin bulunmasını önlemek amacıyla Fedeklilerle görüştü. Fedekliler daveti kabul etmediler, fakat hiç kimsenin canına ve malına dokunulmaması şartıyla anlaşmaya razı oldular. Resûlullah (s), Hayberlilerle yaptığı anlaşmayı Fedeklilerle de yaparak ürünlerinin yarısını her yıl Müslümanlara vermeleri şartıyla onları da serbest bıraktı.⁶⁶⁸

Resûlullah (s) Hayber'in fethini müjdelemek üzere Medine'ye Nehîk b. Evs el-Hazrecî'yi gönderdi.⁶⁶⁹

Hayber'in fethinde Müslümanlar 20 civarında şehit verdiler. Çarpışmalar esnasında Yahudilerden ise 93 kişi öldürüldü.⁶⁷⁰

Benî Seleme'den Bişr b. Bera b. Ma'rur yediği zehirli etten dolayı şehid olmuştur. Hayber'in fethinin tamamlanmasından sonra Yahudi liderlerinden Sellam b. Mişkem'in karısı Zeynep bt. Hâris yemesi için Hz. Peygamber'e (s) kızartılmış et hazırlamıştı. Hz. Peygamber (s), yanındaki Müslümanlara da eti ikram etmiş ve bundan ilk yiyen kişi olan Bişr b. Bera şehid düşmüştür.⁶⁷¹ Etin zehirli olduğunu farkeden Resûlullah (SAV) ve diğer Müslümanlar ise ondan yememişlerdir.

Meydana gelen çarpışmalarda şehid düşen sahabiler ise şunlardır:

---

⁶⁶⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 142; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 102.

⁶⁶⁶ Hayber Yahudileri Hz. Ömer dönemine kadar bu durumda kalmışlardır. Daha sonra Hz. Ömer tarafından hicazdan sürülmüşlerdir. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 153; Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 37.

⁶⁶⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 153; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 366.

⁶⁶⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 365.

⁶⁶⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 375.

⁶⁷⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 354.

⁶⁷¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 144; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 354; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 102.

Benî Seleme'den Fudayl b. Numan ve Benî Zürayk'tan Mesud b. Sa'd b. Kays.⁶⁷²

Benî Amr b. Avf'tan, Ebu Dayyah Sabit b. Numan, Hâris b. Hatib, Urve b. Mürre b. Süraka⁶⁷³, Evs b. Kaid⁶⁷⁴, Üneyf b. Habib, Sabit b. Eslem,⁶⁷⁵ Âmir b. Ekva, Seleme b. Amr b. Ekva, Esved er-Raî.⁶⁷⁶ İbn Kesîr, İbn İshâk'a isnad ederek Ensar'dan Benî Amr b. Avf kabilesinden Evs b. Katade'nin de şehid olduğunu kaydeder.⁶⁷⁷ İbn Hacer yine bu kabileden Evs b. Cübeyr'in Hayber kalelerinden Naim kalesinde şehid düştüğünü ifade eder.⁶⁷⁸

Ayrıca Ensar'dan Evs b. Abid el-Ensarî de Hayber'de şehid düşen sahabiler arasındadır.⁶⁷⁹

Benî Abdileşheloğullarından Muhammed b. Mesleme'nin kardeşi Mahmud b. Mesleme üzerine atılan bir kaya ile şehid edildi.⁶⁸⁰ Muhammed b. Mesleme, Resûlullah'tan (s) Reci yakınlarında bir mağaraya defnedilen kardeşinin kabrine yakın bir arazi istemiş, Resûlullah (s) da bu isteğinin olumlu karşılıyarak ona bir süvarinin payına düşecek kadar arazi vermiştir.⁶⁸¹

11. Umretü'l-Kaza

Hz. Peygamber, (s) Hudeybiye musalahasıyla sonuçlanan seferinde Mekke'ye girememişti. hicrî 7. Senede yani bir yıl sonra Umre yapmak amacıyla tekrar Mekke'ye yöneldi.⁶⁸² Bu sefer esnasında güvenlik amacıyla Muhammed b. Mesleme komutasında

⁶⁷² İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 354; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 101,102.

⁶⁷³ Vakıdî ve İbn Sa'd, bu ismi "Adiy b. Mürre b. Süraka" olarak kaydeder. Vakıdî, **el-Meğâzî**, II, 160; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 101. İbn Hişâm ve İbn Kesîr ise yukarıdaki şekilde kaydetmişlerdir. İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 354; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 341.

⁶⁷⁴ İbn Hişâm bu ismi Evs b. Kaid olarak naklederken, İbn Kesîr'in el-Bidaye'sinde Evsü'l-Faid olarak geçmektedir. Krş. İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 354; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 341.

⁶⁷⁵ Vakıdî, **el-Meğâzî**, II, 127; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 354; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 101; Vakıdî' ve İbn Sa'd'a göre son iki isim Üneyf b. Vaile ve Evs b. Habib'dir. İbn Hacer de aynı bilgiyi nakletmekte ancak bu kişinin yukarda geçen Evs b. Cübeyr olabileceğini de ifade etmektedir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 296.

⁶⁷⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 341.

⁶⁷⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 342. Ayrıca bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 305.

⁶⁷⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 294.

⁶⁷⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 303.

⁶⁸⁰ Vakıdî, **el-Meğâzî**, II, 160; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 354; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 102.

⁶⁸¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 247.

⁶⁸² İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 381; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 113.

zırlı 100 süvari yol üzerinde bulunan Zülhuleyfe'de hazır tutuldu. Ayrıca Resûlullah, (s) Merrüzzahran'da, ok, kılıç ve kalkan gibi savaş aletlerinden oluşan bütün silahları Beşir b. Sa'd el-Hazrecî'nin korumasında⁶⁸³ Mekke'ye çok yakın bir yer olan Batn-ı Ye'cec'e göndermiştir. Silahları korumak için burada 100 kişilik bir birlik bırakmış hem komutan hem de düşmana karşı gözcü⁶⁸⁴ olarak da Ensar'dan Evs b. Havli'yi tayin etmiştir.⁶⁸⁵

12. Mute Gazvesi

Resûlullah'ın (s) hicretin 8. yılında Şam'a gönderdiği elçisi Hâris b. Umeyr el-Ezdî, Busra Valisi Şurahbil b. Amr el-Gassânî tarafından öldürülmüştü.⁶⁸⁶ Resûlullah'ın (s) civar kabile ve krallıklara gönderdiği elçiler arasında şehid edilen tek elçi Hâris olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s), Zeyd b. Hârise komutasındaki bir orduyu Şam yakınlarındaki Mute'ye gönderdi. Resûlullah'ın (s) talimatına göre eğer Zeyd öldürülürse komutayı Cafer b. Ebi Talib devralacaktı. O da öldürülürse Abdullah b. Revaha ordu komutanı olacaktı.⁶⁸⁷

Müslümanlar, Şam topraklarına girip Maan'a ulaştınca, Herakl'ın civardaki Lahm, Cüzam, Bekr ve Vail kabilelerinin de desteğiyle 100.000 kişilik bir ordu topladığı bilgisini aldılar. Bunun üzerine Maan'da iki gün kalıp durum değerlendirmesi yaptılar. Sonunda Abdullah b. Revaha'nın önerisi ve teşvikiyle düşman üzerine yürünmesi kararı aldılar.⁶⁸⁸

İki ordu Belka yakınlarında Mute denen bir köyde karşılaştı. İslâm ordusunun sağ kanadına Uzre Kabilesinden Kutbe b. Katade, sol kanadına da Ensar'dan Ubâde b. Mâlik kumandan olarak tayin edildi.⁶⁸⁹ Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Zeyd b. Hârise ve Cafer b. Ebi Talib'in peş peşe şehid düşmeleri üzerine sancağı Abdullah b.

⁶⁸³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 187; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 113;-114; Ayrıca bkz. Kandemir, Yaşar, "Beşir b. Sa'd", VI, 6.

⁶⁸⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 300.

⁶⁸⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 114.

⁶⁸⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 205; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 21; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 119.

⁶⁸⁷ Bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 207; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 386; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 119; Erdem, Sargon-Kılıç, Hulusi, "Abdullah b. Revaha", **DİA**, I, 129.

⁶⁸⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 209; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 388; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 120

⁶⁸⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 391.

Revaha aldı. O da bir süre çarpıştıktan sonra şehid düştü.⁶⁹⁰ Ensar'dan Sabit b. Erkam yere düşen sancağı aldı ve yeni komutan seçilen Halid b. Velid'e ulaştırdı.⁶⁹¹ Halid b. Velid sancağı alınca Müslümanları geri çekti ve ordunun daha fazla kayıp vermesini önleyecek bazı tedbirlere başvurdu. Bizans ordusu da meydanı terk edince Halid b. Velid orduyu Medine'ye geri getirdi.⁶⁹²

Mute'de Ensar'dan şehid olan sahabiler şunlardır:

Benî Hâris b. Hazrec'den; Abdullah b. Revaha ve Abbad b. Kays⁶⁹³

Benî Mâlik b. Neccâr'dan; Hâris b. Numan b. İsaf b. Nadle

Benî Mazin b. Neccâr'dan Süraka b. Amr b. Atiye, Ebu Küleyb b. Amr ve Câbir b. Amr. Bu son iki sahabi kardeşiler.

Benî Mâlik b. Efsa'dan; Amr ve Âmir b. Sa'd b. Hâris.⁶⁹⁴

Süveyd b. Amr⁶⁹⁵

Muhtelif rivayetlerde ismi geçen Ensar'a mensup bu sahabiler dokuz kişidir. Ancak hepsinin ismi üzerinde ittifak edilmiş değildir.

13. Mekke'nin fethi

Hudeybiye antlaşmasının ardından Benî Bekr kabilesi Kureyş'le, Huzaa kabilesi ise Müslümanlarla müttefik olmuştu.⁶⁹⁶ Esasen Huzaa kabilesinin eskiden beri Resûlullah'ın (s) dedesi Abdülmuttalib ile antlaşması vardı⁶⁹⁷ ve Hudeybiye'den sonra da geleneksel bağlılıklarını sürdürdüler. Bu ittifaklardan kısa bir süre sonra Hicretin 8. yılında Benî Bekr kabilesi sulh anlaşmasının yarattığı güven ortamını kötüye kullanarak aralarında mevcut olan cahiliye döneminden kalma bir kan davasının intikamını almak

⁶⁹⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 211; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 391, 392; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 119-120.

⁶⁹¹ Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 393; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 212.

⁶⁹² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 212, 213; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 394; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 120.

⁶⁹³ İbn Hişâm, sahabinin adı "*Abbad*" olarak nakledilirken, Vâkıdî'de bu isim "*Ubâde*" olarak geçmektedir. Ayrıca Ensar'dan her iki kaynaktan şehid olanların sayıları da farklı verilmiştir. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 216; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 404.

⁶⁹⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 404.

⁶⁹⁵ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Gâbe**, II, 598.

⁶⁹⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 226; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 4.

⁶⁹⁷ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 61.

için⁶⁹⁸ geceleyin Huzaa'ya baskın yaptı.⁶⁹⁹ Kureyş, Hudeybiye anlaşmasının şartlarına aykırı olarak bu baskında gizlice Benî Bekr'e yardım etmiş, ancak daha sonra buna pişman olmuştu.⁷⁰⁰ Ancak antlaşmanın bozulmuş olduğu endişesini taşıyan Ebu Süfyan'ın, Medine'ye gidip durumu düzeltmek adına giriştiği barış antlaşmasını yenileme çabaları sonuçsuz kaldı.⁷⁰¹

Hz. Peygamber (s), Huzaalıların başına gelenleri haber alınca bunu Hudeybiye antlaşmasının sona ermesi olarak kabul etti ve hicretin 8. yılı Ramazan ayında Müslümanlara bir gazve için hazırlanmalarını emretti.⁷⁰² Her zamanki gibi seferin nereye yapılacağı kimseye söylenmedi.⁷⁰³ Sefer hazırlıklarının gizliliği için de Medine'den hiç kimsenin ayrılmasına izin verilmemekteydi.⁷⁰⁴ Bu iş için Hz. Ömer, özel bir nöbetçi birliğinin komutanlığına getirilmişti. Resûlullah (s) Kureyş'in durumdan haberdar olmaması için bütün tedbirleri titizlikle almıştı ve uygulanmasını da aynı titizlikte sürdürüyordu. Bedir ashabından olan Hatıb b. Ebi Beltea'nın akrabalık duygularıyla Mekkelilere Resûlullah'ın (s) hazırlıkları hakkında mektup göndermesi de Resûlullah (s) tarafından engellenmiştir.⁷⁰⁵ Çünkü Hz. Peygamber (s) Mekke'yi ani bir baskınla kan dökmekten ele geçirmeyi planlamıştı.⁷⁰⁶ Hatta insanları şaşırtmak ve asıl hedefin anlaşılmasını önlemek için Ebu Katade b. Rib'i komutasında sekiz kişilik bir birliği keşif kolu görünümünde kuzey tarafına, Batn-ı İdam'a gönderdi. Bununla, Suriye tarafına gideceği mesajını vermek istiyordu.⁷⁰⁷

Resûlullah (s), Medine çevresinde İslâm davetini kabul etmiş olan bütün kabilelere haber gönderdi. Eli silah tutan herkesin hazırlık yapmasını istedi. Bölge kabilelerinden bir kısmına orduya katılmak için Ramazan başında Medine'ye

---

⁶⁹⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 510; Belâzürî'ye göre ise olay Huzaa kabilesinden birinin Kinane kabilesinden birine Resulullah'ı (s) hicvettiği için saldırıp başını yarması nedeniyle gerçekleşmiştir. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 61.

⁶⁹⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 508

⁷⁰⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 229; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 4; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 124.

⁷⁰¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 229; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 12-13; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 125.

⁷⁰² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 232, 238; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 14.

⁷⁰³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 519.

⁷⁰⁴ Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 16; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 125; ayrıca bkz. Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 82.

⁷⁰⁵ Buhârî, Meğazi 9, Cihad 141, 195; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 521.

⁷⁰⁶ Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 125; Ayrıca bkz. Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 82.

⁷⁰⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 238; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 124.

gelmelerini, bir kısmına da hazır beklemelerini ve haber geldiğinde hareket edip, yolda orduya katılmalarını bildirdi. Hz. Peygamber (s) bu emriyle ordunun gücünü de saklamak istiyordu.⁷⁰⁸

Medine’de bulunan Muhacir ve Ensar’ın tamamı sefere katıldı.⁷⁰⁹ Muhacirler için üç sancak bağlanırken Ensar’ın her bir boyu için ayrı ayrı sancaklar bağlandı. Ordu, Medine’den ayrıldığı sırada mevcudu 9000 civarındaydı. Yolda, Kudeyd bölgesinde, Süleym oğullarının da 1000 kişilik bir grup halinde gelerek orduya katılmasıyla toplam asker sayısı on bini aştı.⁷¹⁰

Hz. Peygamber’in (s) aldığı sıkı tedbirler başarılı sonuçlar vermiş ve Müslümanlar Mekke’yi çevreleyen dağlarda karargâhlarını kurana kadar Kureyşlilerin hiçbir şeyden haberi olmamıştı.⁷¹¹ Abbâs b. Abdülmuttalib’in teşvikleriyle Ebu Süfyan b. Harb, Mekke dışında Merrüzzahran denilen yerde Müslüman oldu.⁷¹² Böylece Mekkeliler tamamen başsız kalmış ve ne yapacaklarına kimse karar verememişti.⁷¹³

Resûlullah (s) Zî-Tuvâ’da dört ayrı bölük oluşturdu. Halid b. Velid, Zübeyr b. Avvam, Sâ’d b. Ubâde ve Ebu Ubeyde b. Cerrah’ı bölük komutanları olarak tayin etti. Her bir bölüğün Mekke’ye girecekleri bölgeyi belirledi. Sa’d b. Ubâde’ye Keda’ (denilen bölge) tarafından Mekke’ye girmesi emredildi.⁷¹⁴ Müşriklerden direnen olursa savaşılmasını, savaşmayanlara dokunulmamasını emretti. Fakat aralarında İkrime b. Ebu Cehil, Safvan b. Ümeyye gibi Kureyş’in bazı gençleri, Abdullah b. Sâ’d gibi Müslüman olduktan sonra irtidat ederek tekrar şirke dönmüş bir kimse ve İslâm’la Müslümanlarla alay edip aşağılamayı alışkanlık edinmiş bazı şarkıcıların yer aldığı on kişinin her ne şekilde olursa olsun yakalanıp öldürülmesini emretti.⁷¹⁵

Resûlullah, (s) Ebu Süfyan’ın, orduyu görebileceği bir yere götürülmesini emretti. Abbâs b. Abdülmuttalib onu ordunun yolu üzerinde bir geçide yerleştirdi.⁷¹⁶ Bu

⁷⁰⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 240; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 125.

⁷⁰⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 18.

⁷¹⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 240,241, 250.

⁷¹¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 251; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 126.

⁷¹² İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 23; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 251, 252; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 126.

⁷¹³ Hamidullah, **H. Peygamber’in Savaşları**, s. 83.

⁷¹⁴ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, VI, 552.

⁷¹⁵ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 28, 30-32; İbn Sa’d, **Tabakât**, II, 126.

⁷¹⁶ Buhârî, **Meğazi**, 48; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 23; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 254.

emir hem Ebu Süfyan'ın psikolojik olarak ordunun gücünden etkilenmesini sağlayacak hem de Müslümanlar Mekke'ye iyice yaklaşına kadar Mekke'nin lidersiz kalmasını sağlayacaktı.⁷¹⁷

Ebu Süfyan Mekke'ye ilerleyen orduyu seyretmeye başladı. Muhacirler, Ensar, Gıfarîler vb. her bir grup ayrı birlik oluşturmuştu.⁷¹⁸ Bütün bu birlikler de bir ahenk içerisinde tek bir parça gibi hareket ediyorlar ve sıra halinde ilerliyorlardı.⁷¹⁹ Onun önünden geçen en son birlik, aralarında Resûlullah (s) olduğu halde, tamamı zırhlarına bürünmüş ve sadece gözleri açıkta olan Muhacirler ve Ensar'dı. Bölüğün sancağını taşıyan Sâ'd b. Ubâde, Ebu Süfyan'ın önüne geldiğinde "Ey Ebu Süfyan! Bugün savaş günüdür. Bu gün Kâbe'de savaşın helâl olduğu gündür. Allah bugün Kureyş müşriklerini aşağı ve rezil kılacaktır" diye bağırdı. Ebu Süfyan korktu. Önünden geçerken, Resûlullah'a (s) seslenip şikâyetini bildirdi. Resûlullah (s); "Hayır! Ben Sa'd'ın dediği gibi emretmedim. Sâ'd yanlış söylemiş. Bu gün Allah'ın, Kâbe'nin şanını yücelteceği gündür. Bu gün merhamet günüdür. Bugün Allah'ın Kureyş'i İslâm ile şerefendirip kuvvetlendireceği gündür" dedi.⁷²⁰ Sonra Sâ'd'a seslenerek sancağı oğlu Kays'a vermesini istedi. Böylelikle hem Mekke'de kan dökülmesini önledi hem de onun kalbini kırmak, onu mahcup etmek istemediği için⁷²¹ sancağı başka bir Ensarî'ye değil de oğlu Kays'a verdi.⁷²² İbn Kesîr sancağın Hz. Ali'ye hatta Zübeyr b. Avvam'a verildiğine dair bazı rivayetlerin olduğunu da aktarır.⁷²³ Ancak daha önce söylediğimiz gibi kabileler kendilerinden bir emirin komutası altında savaştıkları için bu ihtimaller zayıf görünüyor. Kesin olan bir şey var ki Hazrec'in sancağı bu sözlerinden dolayı Sa'd b. Ubâde'den alınmış ve mümkün mertebe kan dökülmesi önlenmeye çalışılmıştır.

---

⁷¹⁷ Bkz. Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 84.

⁷¹⁸ Buhârî, *Meğazi*, 48

⁷¹⁹ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 86.

⁷²⁰ Buhârî, *Meğazi*, 48; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 27; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, ; 256. Ayrıca bkz. Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 86.

⁷²¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 554.

⁷²² İbn Hişâm'a göre Hz. Peygamber (s) Hz. Ali'ye Sa'd'dan bayrağı almasını emretmiştir. Ancak bu emri muhtemelen bayrağı Sa'd'ın oğluna teslim etmek üzere vermiştir. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 256; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 27; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 126.

⁷²³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VI, 553-554.

Fetih günü Muhacirlerin parolası “Ya Benî Abdurrahman”, Hazrec’in parolası “Ya Benî Abdullah”, Evs’in parolası ise “Ya Benî Ubeydullah” idi.⁷²⁴

Resûlullah, (s) savaş teçhizatını giyinmiş, kılıcını kuşanmış bir halde devesi Kusva'nın sırtında, etrafındaki Muhacir ve Ensar topluluğuyla birlikte Mekke'ye doğru ilerledi. Her iki yanında Muhacirlerin ve Ensar'ın ileri gelenlerinden Hz. Ebu Bekir ve Üseyd b. Hudayr vardı. Resûlullah (s) ayrıca özel olarak Ensar'ı çağırarak ve şehre girdiği anda yanında olmalarını istemişti.⁷²⁵ Mekke'ye iyice yaklaşıncaya, Zi Tuva denilen yerde Allah'a bir hamd ve şükür ifadesi olarak devenin semerine doğru sakalı degecek kadar eğildi.⁷²⁶

Resûlullah (s), yularını Muhammed b. Mesleme'nin tuttuğu devesinin üzerinde ilerleyerek Kâbe'nin yanına geldi. Asasını Hacer'ül Esved'e uzatarak selâmlayıp, tekbir getirdi ve tavafa başladı. Devesinin sırtında gerçekleştirdiği tavafını bitirdikten sonra Hz. İbrahim'in makamına gitti. Orada iki rekât namaz kıldı. Sonra zemzem kuyusundan su içti ve Safa tepesine çıkıp ellerini kaldırarak Allah'a verdiği fetih için hamd etti.⁷²⁷

Resûlullah (s), Safa tepesinde dua ederken, Medineli Müslümanlar kendi aralarında konuşup “*Acaba Resûlullah (s) kavmine kavuşunca artık onların arasında kalmak isteyip bizi terk eder mi*” diyorlardı. Resûlullah, (s) bu düşüncelerini öğrenince hayatta olduğu sürece yanlarında kalacağını ifade edip onları teskin etti.⁷²⁸

Bazı Mekkeliler Hz. Peygamber'in (s) bir intikam harekâtına girişmesinden korkuyorlardı. Ancak fethin tamamlanmasının ardından Resûlullah, (s) Mekkelilere affedildiklerini ilan edip herkesi serbest bıraktı.⁷²⁹ Mekke'de Müslüman olan halka Kur'an ve Sünneti öğretmek için de Muâz b. Cebel'i görevli olarak tayin etti.⁷³⁰

---

⁷²⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 29.

⁷²⁵ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 66.

⁷²⁶ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 25; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 126.

⁷²⁷ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 263; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 39.

⁷²⁸ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 39.

⁷²⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 73.

⁷³⁰ Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 128.

14. Huneyn Savaşı

Hz. Peygamber, (s) Mekke'nin fethinden sonra Hevazin kabilelerinin Müslümanlara saldırmak arzusunda oldukları⁷³¹ bilgisini alınca ordunun hazırlanmasını emretti. Abdullah b. Ebi Hedred'i de durumu araştırmak üzere Hevazin topraklarına gönderdi. Abdullah, gelen bilgiyi teyit edince Resûlullah (s) Hevazin üzerine sefere çıktı.⁷³²

Ensar Huneyn'de Mekke'nin fethinde buldukları düzenleriyle Resûlullah'ın (s) yanında yer almışlardır.⁷³³ Hazrec'in sancağı Hubab b. Münzir'de⁷³⁴ Evs'in sancağı ise Üseyd b. Hudayr'da bulunmaktaydı. Evs ve Hazrec'in her bir kolu için de ayrı ayrı bayraklar bulunmaktaydı. Cahiliye döneminde olduğu gibi İslâm döneminde de Evs ve Hazrec'in bayrakları Yeşil ve Kırmızı idi.⁷³⁵ Ordunun toplam asker sayısı 12.000 ile 14.000 arasındaydı.⁷³⁶

Hz. Peygamber, (s) Hevazinlilerle Taif şehrinin 50-60 km⁷³⁷ kuzeydoğusunda yer alan Huneyn mevkiinde karşılaştı. İlk anda dar bir vadide baskına uğrayan Müslüman safları arasında çözüme yaşandı. Resûlullah'ın (s) etrafında sadece muhacirler ve Ensar'dan oluşan küçük bir grup kaldı.⁷³⁸ İlk panik anından sonra Resûlullah'ın (s) çağrısıyla Müslümanlar tekrar toplanmışlar ve Hevazin'e karşı saldırıya geçerek onları mağlup etmişlerdir.

Resûlullah (s) Müslümanların kaçtığı bir anda Abbâs b. Abdülmuttalib'e “*Ey Ensar topluluğu, ey Semüre (ağacı) topluluğu*”⁷³⁹ diye seslenmesini emretti. Bunun üzerine Ensar derhal “*Lebbeyk!*”⁷⁴⁰ diyerek Resûlullah'ın (s) etrafında toplanıp

⁷³¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VII, 9.

⁷³² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 308; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 73; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 139.

⁷³³ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 75.

⁷³⁴ Sancağın Sa'd b. Ubâde'de olduğu ya da Hazrec'e ait ikinci bir sancağın Sa'd'da olduğu da söylenmiştir. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 309; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 139.

⁷³⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 309, 310; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 139.

⁷³⁶ Bu konuda farklı rivayetler için bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VII, 11.

⁷³⁷ Hamidullah, Hz. Peygamber'in Savaşları, s. 94.

⁷³⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 311, 313; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 78; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 140.

⁷³⁹ Rıdvan biati Semüre adı verilen bir ağaç altında yapılmıştı. Bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 311; İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 81; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 140.

⁷⁴⁰ Emredersin! Başüstüne! Bkz. İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, I, 731.

Hevazin'e karşı savaş düzeni aldılar.⁷⁴¹ Müslümanlara yapılan ilk çağrının “*ey Ensar*” ikinci olarak da “*ey Hazrec*” denildiği ifade edilmiştir.⁷⁴² Ayrıca Sa'd b. Ubâde “*ey Hazrec topluluğu*”, Üseyd b. Hudayr da “*ey Evs topluluğu*” diye seslenerek Ensar'dan Müslümanları toplamaya çalışmışlardır.⁷⁴³ Enes b. Mâlik rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah'ın (s) bizzat kendisinin sağına ve soluna doğru “*ey Ensar!*” diye seslendiğini ifade eder.⁷⁴⁴

Huneyn savaşında Resûlullah'ın (s) Abbâs'a “*ey Ensar*” diye nida ettirmesi manidardır. Hz. Peygamber'le (s) birlikte pek çok zorluklara katlanmış ve imanlarındaki samimiyetleri defalarca ispatlamış olan bu Müslümanlar, ordu içinde sayıca diğer askerele nispeten azdı. Ancak Resûlullah'ın (s) en çok güvendiği Müslümanlar arasında çoğunluğu oluşturuyorlardı. O gün Müslümanların ileri gelenleri olan Ensar ve Muhacirler çağrılmaya ve güvenilmeye daha layıktılar. Bunların içinde de sayılarının fazlalığı ve önemli bir askerî güç oluşları nedeniyle Ensar daha bir önem arz etmekteydi. Bu nedenle Abbâs (RA) “*ey Ensar*” diye nida etmiştir. Zaten ordu içinde Mekke'nin fethiyle birlikte Müslüman olmuş ama henüz iman kalbine tam yerleşmemiş kimseler de bulunmaktaydı. Bu kimseler ilk hezimet anında ileri geri konuşmaktan da kendilerini alamamışlardır.⁷⁴⁵

Sonuç olarak bu çağrılara ilk cevap verenler Resûlullah'a (s) ilk iman edenlerden muhacirler ve Ensar olmuştur. Ensar, diğer savaşlarda olduğu gibi bu savaşta da sabretmiş ve azimle savaşmıştır.⁷⁴⁶ Kaynaklarda Ümmü Süleym, Ebu Talha ve Ebu Katade gibi Ensar'dan sahabilerin Huneyn'de gösterdikleri sabır ve mücadeleye dair geniş bilgi verilmektedir.⁷⁴⁷ Yine Ensar'dan Hârise b. Numan en zor anlarda bile sebat eden Ensariler arasında yer almıştır.⁷⁴⁸

---

⁷⁴¹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 81.

⁷⁴² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 312; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 81.

⁷⁴³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 316.

⁷⁴⁴ Buhârî, Meğazi 56, Humus 19, Menakıb 14, Menakıbu'l-Ensar 1, Feraiz 34.

⁷⁴⁵ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 79.

⁷⁴⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 312; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 81.

⁷⁴⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 82, 83

⁷⁴⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 707.

Huneyn savaşında Ensar'dan, Benî Aclan boyundan Süraka b. Hâris b. Adıyy, Eymen b. Ubeyd el-Hazrecî ve Rukeym b. Sabit b. Sa'lebe b. Zeyd şehid düşmüştür.⁷⁴⁹

15. Taif Kuşatması

Huneyn'de gerçekleşen ve kısa süren savaştan kaçan Hevazin ve Sakiflilerin bir kısmı Evtas'a, bir kısmı ise Taife sığınmışlardı.⁷⁵⁰ Daha önce yiyecek ve silah stoku yapıldığı için uzun sürecek bir ablukaya hazır olan Taif, Huneyn'den kaçanlar için iyi bir sığınaktı.

Resûlullah (s), Huneyn'de ele geçirilen esirleri ve ganimetleri bir başka birliğin kontrolünde Cirane'ye bıraktıktan sonra Taif'e hareket etti. İslâm ordusu Taife gelip, kale surlarına iyice yaklaşıncı ok yağmurunun altında kaldı. Bunun üzerine Resûlullah, (s) Hubab b. Münzir'i çağırarak ok menziline dışında güvenli bir yer tespit etmesini istedi. Hubab'ın araştırmaları sonucu şimdiki Taif Mescidinin bulunduğu mevkiden kuşatmanın devam etmesi uygun görüldü.⁷⁵¹

Günler süren muhasaradan ve kale kapılarını açma girişimlerinden herhangi bir sonuç alınmadı. Resûlullah (s), Taif'in kalelerinin müstahkem, yiyeceklerinin de bol olduğunu bildiği için daha fazla zorlamadan kuşatmayı kaldırmanın doğru olacağını düşündü. Ashabla yapılan bir istişarede onların da aynı görüşte olduğu anlaşılınca kuşatma kaldırıldı.⁷⁵² Zaten Müslüman coğrafyada bir ada olarak kalmış bulunan Taif'in fazla bir zaman geçmeden teslim olacağı belliydi.⁷⁵³

a. Taif Kuşatmasında şehid düşen Ensarîler

Taif kuşatmasında Ensar'dan Benî Seleme boyundan Sabit b. Ceze',

Benî Mazin b. Neccâr'dan Hâris b. Sehl b. Sa'saa,

Benî Sa'ide'den, Münzir b. Abdullah

⁷⁴⁹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 328; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 102; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 140-141; İbn Kesîr sadece Süraka'nın adını kaydeder. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VII, 50.

⁷⁵⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 330; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 93; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 141.

⁷⁵¹ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 331 İbn Hişâm'da da benzer bir anlatım vardır ancak yer tayini konusunda Hubab b. Münzir'in ismi geçmemektedir. İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 135.

⁷⁵² Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 339; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 137-138; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 146.

⁷⁵³ Bazı yorum ve değerlendirmeler için bkz. Vatandaş, Celaleddin, **H. Muhammed'in (SAV) Hayatı ve İslâm Daveti**, I-II, Pınar Yayınları, İstanbul-2009, II, 457.

Evs kabilesinden de Rukeym b. Sabit b. Salebe olmak üzere dört kişi şehid olmuştur.⁷⁵⁴

b. Cirane'de Ganimet Dağıtımı

Ordu, daha önce esirler ve ganimetin bekletildiği yer olan Cirane'ye geldi. Resûlullah (s) ordugâhını Cirane'ye kurdurdu. Huneyn'de ve Evtas'da elde edilen ganimetler, Cirane'ye gelinceye kadar paylaşılmadı.⁷⁵⁵ Cirane'de Ensar'dan Abbad b. Bişr, ashab arasından ganimet dağıtımını organize etmekle görevlendirilmiştir.⁷⁵⁶

Resûlullah, (s) daha önce yapmadığı bir şekilde ganimet dağılımında farklı bir yöntem izleyip, “Müellefe-i Kulub” denilen, henüz İslâm'a yeni girmiş Kureyşliler ile Kureyş dışındaki kabilelerin reislerine daha fazla ganimet verdi.⁷⁵⁷ Muhacir ve Ensar'ın az miktarda ganimet almasına karşılık, Müslümanlıklarının üzerinden bir ay bile geçmemiş olan ve çoğunun Müslümanlığı tartışılır nitelikte bulunan bunu da Huneyn savaşının ilk anlarında verdikleri tepkilerle ortaya koyan Kureyşlilere yönelik bu özel davranış özellikle Ensar'a mensup bazı gençleri üzdü. Aralarında ganimet dağıtımının adilce olmadığına dair konuşmaya başladılar.⁷⁵⁸ Savaş esnasında kendileri ön planda olduğu halde ganimet dağıtımı konusunda Resûlullah'ın (s) kabilesi ve aşireti öne çıkıyor diye düşünmeye⁷⁵⁹ başlayınca Hazrec Reisi Sa'd b. Ubâde Resûlullah'a (s) gelerek Ensar'ın bu hoşnutsuzluğunu bildirdi. Resûlullah (s) Sa'd'ın bu konu hakkında ne düşündüğünü öğrenmek isteyince Sa'd: *“Ey Allah'ın Resulü, ben de kavmimin bir ferdiyim ve biz sadece bu dağıtımın neden böyle yapıldığını öğrenmek istiyoruz.”* diyerek ganimet dağıtımını konusunda diğer Ensarîlerle benzer düşüncelere sahip olduğunu ima etti.⁷⁶⁰ Resûlullah (s) bunun üzerine Ensar'a ganimet dağıtımının mahiyetini açıklama gereği hissederek Ensar'ın toplanmasını istedi.

⁷⁵⁴ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 340; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 141.

⁷⁵⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 345; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 143.

⁷⁵⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 406.

⁷⁵⁷ Müellefe-i Kuluba verilen ganimetlerin detayları için Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 345, 346; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 150 vd.; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 141

⁷⁵⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 353; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 159; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 142.

⁷⁵⁹ Buhârî, *Meğazi* 56, *Humus* 19, *Menakıb* 14, *Menakıbu'l-Ensar* 1, *Feraiz* 34; Müslim, *Zekat* 135, (1059); Tirmizi, *Menakıb*, (3897).

⁷⁶⁰ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 354; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 160.

Hız. Peygamber (s) ile Ensar arasında gerçekleşen aşağıdaki diyalog, Ensar'ın Resûlullah'a (s) olan bağlılıklarını göstermesi açısından son derece önemlidir: Resûlullah, (s) *“Ey Ensar topluluğu! İçinizde tuttuğunuz bazı hislere dair bir takım haberler almış bulunuyorum. Ben sizi dalalet içinde buldum da Allah benimle sizleri hidayete ulaştırmadı mı? Sizler fakirken, Allah benimle sizleri zengin kılmadı mı? Sizler, birbirine düşmanken, Allah benimle kalplerinizi birleştirmede mi?”* diyerek onlara peş peşe sorular yöneltti. Ensarîler her soruda *“Evet Allah ve Resulü bize iyilikte bulundu”* diye cevap veriyorlardı. Resûlullah (s) onların bu teslimiyeti ve tasdikleri üzerine; *“Ey Ensar topluluğu! Eğer siz isteseydiniz, benim sorularıma şöyle de cevap verebilirdiniz: 'Sen kavmi tarafından yalanlanmış birisi olarak geldin, biz ise seni tasdik ettik. Kavmin seni terk etti, biz ise yardım ettik. Kavmin seni kovdu, biz ise bağrımıza bastık. Sen yoksuldun, biz seni mallarımıza ortak ettik'. Bunların hepsi doğrudur. Ey Ensar topluluğu.' Ben sizlerin Müslümanlığınızdaki samimiyeti bildiğim için, samimiyet ve ihlasınıza güvenerek yeni Müslüman olanların kalplerini kazanmak için ganimetten onlara daha fazla pay verdim. Ey Ensar topluluğu! İnsanlar buradan deve ve davar sürüleriyle evlerine giderken, sizler Allah'ın Resulü ile evlerinize dönmek istemez misiniz?”*⁷⁶¹ Allah'a yemin ederim eğer hicret -in fazileti- olmasaydı Ensar'dan olmak isterdim. İnsanlar başka başka vadilere, dağlara gitseler, vallahi ben Ensar'ın vadisini, dağı tercih ederim. Sizler benden sonra diğer insanların kavuştukları mallara kavuşacaksınız. Sizler bunlara sabredin. Sizler havuz başında benimle birlikte olacaksınız. Ey Allah'ım! Ensar'a, Ensar'ın evlatlarına, Ensar'ın evlatlarının evlatlarına rahmet et.” Resûlullah'ın (s) bu etkili sözlerinden sonra Ensar başka herhangi bir itirazda bulunmamış, hatta gözyaşı dökerek yaptıklarına pişman olmuş ve Hız. Peygamber'in (s) ganimet dağıtımını kabul etmişlerdir.⁷⁶²

Resûlullah (s) umreye niyetlendiği için ihrama girerek Mekke'ye hareket etti. Telbiye getirerek gece vakti Mekke'ye girdi. Kâbe'yi tavaf etti. Henüz 20 yaşlarında bir genç olan Attab b. Esid'i daha önce Mekke valisi olarak atamıştı. Huneyn'e giderken yaptığı gibi, İslâmî konularda kendisine danışılması için de Muâz b. Cebel ve Ebu Musa

⁷⁶¹ Buhârî, *Menakıbu'l-Ensar*, 1.

⁷⁶² İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 160, 161.

el-Eş'arî'yi Mekke'de bıraktı ve Medine'ye dönmek için yola çıktı.⁷⁶³ Ensar'a dediği gibi ganimet mallarını başkalarına dağıttı ama kendisini Ensar'a bağışladı.

16. Tebük Gazvesi

Mekke'nin fethi sadece Arabistan'ı ilgilendiren basit bir kabileler arası el değiştirme değildi. Aksine Uluslararası ticaret istasyonlarından birinin Müslümanların eline geçmiş olması nedeniyle doğrudan Bizans'ı ilgilendiren bir yönü vardı. Bu nedenle Bizans İmparatoru Heraklius, yeni devleti beşiğinde boğmak amacıyla Suriye ve Filistin Araplarından bir ordu hazırlamaya başladı. Durumu haber alan Hz. Peygamber önce davranarak tehlikeyi büyümeden savuşturmak istedi.⁷⁶⁴

Resûlullah (s) hicrî 9. yılın Receb ayında daha önce yaptıklarının aksine sefer düzenlenecek hedefi önceden insanlara bildirerek Rumlara karşı savaşmak üzere hazırlık yapmalarını istedi.⁷⁶⁵ Çünkü hem gidilecek mesafe çok uzundu hem de çok sıcak bir mevsimdi. Bu nedenle insanların yolun zorluklarını bilerek ona göre hazırlık yapmalarını istemişti.

Medine'de kıtlığın hüküm sürdüğü, hurmaların ise henüz hasat edilmediği ancak hasat edilmek üzere olduğu bir dönemdi.⁷⁶⁶ Çok zor şartlar altında gerçekleştirilen bir sefer olduğu için münafıklar Resûlullah'a (s) gelerek bir takım mazeretlerle ordudan affedilmelerini istiyorlardı. Benî Selime'den Ced b. Kays "Rum kadınlarının kendisini fitneye düşürmesinden korktuğu" gerekçesini öne sürüyor,⁷⁶⁷ ya da havaların çok sıcak olmasını mazeret olarak beyan ediyordu.⁷⁶⁸ Öte yandan münafıklardan bir grup daha da ileri giderek Yahudilerden Süveylim adındaki bir kişinin evinde toplanarak Ensar'dan mümkün olduğu kadar çok kişiyi bu seferden alıkoymak için toplantılar yapıyorlardı.

⁷⁶³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 355; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 162.

⁷⁶⁴ Câbiri, **İslâm'da Siyasal Akıl**, s. 240.

⁷⁶⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 379; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 152.

⁷⁶⁶ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 381; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 182.

⁷⁶⁷ "وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ اِنَّنَا لِي وَلَا تَقْدِي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِيْنَ" Tevbe / 49; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 381; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 182. İbn Sa'd bunların 80 küsur münafık olduklarını belirtir. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 151.

⁷⁶⁸ "وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ شَدِيدٌ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ" Tevbe / 81; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 183 Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 382.

Resûlullah (s) derhal Talha b. Ubeydullah'ı o eve göndererek evin yıkılıp yakılmasını emretti.⁷⁶⁹

Diğer yandan Ensar'ın Benî Avf boyuna mensup yedi Müslüman⁷⁷⁰ Resûlullah'a (s) gelerek sefere katılmak istediklerini ancak eşyalarını yükleyecekleri hayvan bulamadıklarını ifade ederek yardım talep ettiler. Resûlullah'ın (s) da maddi imkânlarının yetersiz olduğunu gördükleri zaman üzüntüyle başka çareler aramaya başladılar. Bu fakir sahabenin bazılarını ashabın varlıklı olanları teçhiz ederek sefere katılmalarını sağladı.⁷⁷¹

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Resûlullah (s), Muhammed b. Mesleme'yi Medine'ye vekil olarak bıraktı ve yola çıktı.⁷⁷² Ensar diğer seferlerde olduğu gibi kendi bayraklarını taşıy vaziyette ve kendilerinden olan kumandanların önderliğinde orduyla birlikte hareket ettiler. Evs kabilesinin bayrağı Üseyd b. Hudayr'a, Hazrec'in bayrağı ise Ebu Dücane veya Hubab b. Münzir'e verildi.⁷⁷³ Resûlullah (s) Ensar'dan her bir kabilenin kendisi için ayrıca bir flama edinmesini emretti.⁷⁷⁴ Abdullah b. Übey b. Selül de kendisine bağlı münafıklarla ayrı bir birlik oluşturup orduya katıldı. Ancak ordunun hareket etmesinden kısa bir süre sonra Uhud savaşında yaptığı gibi ordudan ayrıldı.⁷⁷⁵

Başka bazı Medineli Müslümanlar ise çeşitli nedenlerle Tebuk seferinden geri kalmışlar, daha sonra da tevbe ettikleri halde uzunca bir süre affedilmeyi beklemişlerdi. Bunlar Benî Selime'den Ka'b b. Mâlik⁷⁷⁶, Benî Amr b. Avf'tan Mürare b. Rebi, Benî Vâkıf'tan Hilal b. Ümeyye ve Benî Sâlim b. Avf'tan Ebu Hayseme. Bu Müslümanların, herhangi geçerli bir mazeretleri bulunmamaktaydı ancak Resûlullah'tan (s) da izin

⁷⁶⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 183.

⁷⁷⁰ "Bekkaûn" Ağlayanlar olarak adlandırılan bu kişiler Sâlim b. Umeyr, Ulbe b. Zeyd, Ebu Leyla Abdurrahman b. Ka'b, Amr b. Humam b. Cemuh, Abdullah b. Muğaffel, Heremi b. Abdullah ve İrbad b. Sariye'dir. İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 184; Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 382. Vâkıdî bunların sadece dördünün adlarını zikrederek "Bizce ismi kesin olanlar bunlardır" demektedir. İbn Sa'd, bir iki neseb değişikliğiyle aynı isimleri zikretmektedir. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 151.

⁷⁷¹ Ebu Davud, *Cihad* 123, (2676); Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 383 İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 184.

⁷⁷² İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 186; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 151.

⁷⁷³ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 384.

⁷⁷⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 151. Hz. Peygamber Neccâr oğullarına ait bayrağı Umare b. Hazm'dan alıp Zeyd b. Sabit'e vererek "Öncelik Kur'an'ı iyi bilendedir" buyurmuştur. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 490.

⁷⁷⁵ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 383-384; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 186; İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 151.

⁷⁷⁶ Ka'b b. Mâlik'in ağzından bu durumun detaylı bir anlatımı için bkz. Buhârî, *Vesaya* 16, *İstizan* 21, *Eyman* 24, *Ahkâm* 53.

almadan Tebük seferine iştirak etmemişlerdir.⁷⁷⁷ Ancak Ebu Hayseme, ordunun ardından yola çıkıp Tebük'te Resûlullah'la (s) buluşmuştur.⁷⁷⁸

Hz. Peygamber (s) Tebük'e kadar herhangi bir düşmanla karşılaşmadı. Tebük'e vardığı zaman Kudüs valisi Yuhanna b. Rûbe yanına gelerek bir anlaşma yaptı ve Resûlullah'a (s) cizye vermeyi kabul etti.⁷⁷⁹ İslâm ordusu Tebük'te on gün kaldıktan sonra herhangi bir çarpışma meydana gelmeden Medine'ye geri döndüler.⁷⁸⁰ Tebük seferinde 20 gün boyunca Abbad Bişr, Resûlullah'ın (s) özel koruması⁷⁸¹ olarak geceleri nöbet tutmakla görevlendirilmiştir.⁷⁸² Resûlullah'ın (s) Tebük gazvesinde Medine'ye görevli olarak bıraktığı Muhammed b. Mesleme sadece bu seferde Resûlullah'ın (s) yaptığı bir gazveye katılamamıştır.⁷⁸³

---

⁷⁷⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 384-386; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 185.

⁷⁷⁸ Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 386; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 188.

⁷⁷⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 195.

⁷⁸⁰ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 197.

⁷⁸¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 406.

⁷⁸² İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 152.

⁷⁸³ Bu rivayetinde Medine'ye vekil olarak bırakılan kişinin Sibaa b. Urfute el-Gıfarî olabileceğini de belirtmiştir. Bkz. Vâkıdî, **el-Meğâzî**, II, 383.

İKİNCİ BÖLÜM
HULEFA-İ RAŞİDİN DÖNEMİNDE ENSAR

I. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ

Hz. Peygamber (s) 23 yıllık risalet hayatının sonunda 632 yılında vefat etti. Müslümanlar onun vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'i halife seçtiler. Hz. Ebu Bekir hilafetinin hemen başında Arabistan'da ortaya çıkan ridde hareketleriyle uğraştı. Ayrıca Müslüman kalmak isteyen ancak zekât vermek istemeyenler de devleti bir süre meşgul etti. Hilafetinin ilk yılında bu tür dâhili sorunları çözen Hz. Ebu Bekir daha sonra fetih harekâtlarına girişti. Bu amaçla İran ve Bizans topraklarına akınlar düzenledi. İki yıl gibi kısa bir süre görevde kalan Hz. Ebu Bekir, Resûlullah'ın (s) vefatıyla sarsılan toplumu, devlet yönetiminde sergilediği kararlı yöneticilikle¹ bir arada tutmayı başarmış İslâm Devletinin hayatîyetini sürdürmesinde büyük rol oynadı.

A. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ SİYASÎ FAALİYETLERİNDE ENSAR

Hz. Ebu Bekir her alanda olduğu gibi Resûlullah'ın (s) sürdürdüğü siyasî anlayışı da aynen devam ettirmiş onun görevlendirdiği herkesi kendilerinin talebi olmadığı müddetçe görevinde tutmuştur. Zaten oldukça kısa süren hilafeti daha çok Resûlullah'ın (s) vefatıyla sarsılan Arap toplumunu tekrar İslâm Devletinin hâkimiyetine almak ve sonrasında Bizans ve İran tehlikelerine karşı ilk önlemleri almakla geçmiştir.

Hz. Ebu Bekir dönemi siyasî olayları arasında üzerinde en çok tartışılan konu şüphesiz Benî Sâide Sakifesi olayıdır. Ensar'ın girişimiyle Resûlullah'ın (s) vefatının hemen akabinde başlatılan Halife seçme çalışmaları, muhacirlerin olaya müdahil olmasıyla Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi şeklinde sonuçlanmıştır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm devletini yönetme işi "Halife" denilen idareciler tarafından ele alınmıştır. "Halife" kelimesi sözlükte birinin yerine geçen, bir kimseden sonra gelip onun yerini alan kişi anlamındadır. Terim olarak ise İslâm devletlerinde Hz. Peygamber'den (s) sonra devletin başına geçen yöneticileri ifade eder.² Kur'an-ı Kerim'de "Halife" kelimesi iki yerde geçmektedir. Bunlardan birincisi,

---

¹ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 52.

² Hilafet kurumu ve halifelik hakkında geniş bilgi için bkz. Avcı, Casim, "Hilafet", **DİA**, XVII, 539, İstanbul-1998.

Bakara suresinde insanın yeryüzüne gönderilişi ile ilgili ayettir.³ Diğer ayet ise Sad suresinde geçmektedir ve Hz. Davud'un Yeryüzüne halife kılındığını anlatmaktadır.⁴ Bu kullanımlarda halife terim anlamıyla kullanılmamıştır.

Hz. Peygamber'den (s) sonra Müslümanların karşı karşıya kaldıkları ilk problem devletin kimin tarafından yönetileceği bir başka deyişle kimin halife olacağı sorunudur. Sorun Benî Sâide gölgeğinde yapılan görüşmelerle o gün için aşılmış olsa da sonraki dönemlerde Şia, Haricilik, Mutezile, Ehl-i Sünnet gibi fırkaların her birisinin hakkında ayrı görüşler öne sürdükleri bir konu olarak tartışılmaya devam etmiştir.⁵ Konu hakkında, Resulullah'a (s) sahih ve uydurma pek çok söz isnad edilmiş⁶ ve uzun yıllar bu konu bir münakaşa alanı olarak varlığını korumuştur.

Hz. Peygamber, (s) kendisinden sonra herhangi bir halife seçmemiştir. Bu, kendisinden sonra Ensar ve Muhacir'in hem kendi aralarında hem de diğer gruplara karşı görüş ayrılığına düşmelerinden anlaşılmaktadır.⁷ Resûlullah'ın, (s) yerine bir halife tayin etmemiş olması ümmet için bir rahmet olmuştur. Zira Hz. Peygamber (s) bir halife tayin etmeyerek ahabın ve onlardan sonra gelecek Müslümanların kendi hür iradeleriyle yönetici seçmelerine imkân tanımıştır. Aksi takdirde kıyamete kadar Müslümanların iradesine ipotek konulmuş olacaktı. Hz. Peygamber (s) muhakkak ahabın içinden en iyisini halife olarak seçecekti. Ancak ondan sonra gelecek insanların ve nesillerin aynı isabeti kaydedeceği meçhuldür.⁸

Resulullah henüz hayattayken de Ensar ve Muhacirler arasında zaman zaman asabiyeti çağrıştıran çekişmeler olmuştur.⁹ Öte yandan Ensar'ın da kendi içinde Evs ve Hazrec olarak tam bir bütünlük içinde olduğu da söylenemez.¹⁰ Muhacirlerde de benzer şekilde asabiyet, gizli olan, ancak derinlerde yatan ve uygun ortamı bulunca tekrar açığa

---

³ Bakara/30.

⁴ Sad/26.

⁵ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 39.

⁶ Halifelik hakkındaki hadisler üzerine yapılan akademik bir çalışma için bkz. Canikli, İlyas, **Hilâfet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki**, basılmamış doktora tezi, Ankara-2004.

⁷ Câbiri, **İslâm'da Siyasal Akıl**, s. 258; Zorlu, **İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi**, s. 43-43; Ensar ve Muhacir bu konu için tartışmalara girdiği gibi, Muhacirun'da Hz. Ali'nin şahsında Haşimoğulları ve diğerleri gibi bir ayrışmaya gitmişti.

⁸ Zorlu, **İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi**, s. 42.

⁹ Bkz. bu çalışmanın Benî Mustalik Gazvesi başlığı.

¹⁰ Bkz. Bu çalışmanın İfk Olayı konusu ve bu olayda Evs ve Hazrec ileri gelenlerinin tartışmaları.

çıkacak bir olgu olarak varlığını sürdürmekteydi.¹¹ Bundan dolayıdır ki Benî Sâide sakifesinde konu, “kim?” sorusundan çok “hangi kabile” sorusu etrafında tartışılmıştır.

Resûlullah’ın (s) vefatını müteakip, akrabaları ve Muhacirun ileri gelenleri henüz cenazenin tekfin ve defin işlemleri ile meşgul iken Ensar, Sa’d b. Ubâde’nin de mensubu olduğu Benî Sâide oğullarına ait¹² bir gölgelikte¹³ toplanarak İslâm toplumu ve devletinin başına geçecek kişiyi konuşmaya başladılar.¹⁴ Aslında burada bir istişareden çok, ismi üzerinde görüş birliğine vardıkları Sa’d b. Ubâde’nin halifeliğini onaylamak (biat etmek) ve ilan etmek amacıyla toplandıkları anlaşılmaktadır. Sa’d b. Ubâde hasta olduğu için sesini yükseltmiyor onun yerine oğlu Kays b. Sa’d sözlerini yüksek sesle tekrarlıyordu.¹⁵ Sa’d, burada yaptığı konuşmada “*Arapların Resûlullah’ı yalanladığı ve kavminden pek az bir kısmı ona iman ettiği dönemde siz iman ettiniz... Bu işte tek başınıza karar verin. Çünkü başka insanlar bir yana bu sizin hakkınızdır*” diyerek Ensar’ın bu görevi üstlenmeye en fazla hakkı olan topluluk olduğunu dile getirdi.¹⁶

Ensar’ın temel argümanı Resûlullah’ı yurtlarına davet ettikleri, onu koruyup birlikte devlet kurdukları ve yıllarca bu devletin en önemli askerî gücünü oluşturdukları gerçeğiydi. Onlara göre kendi yurtlarında, kendi destekleriyle ve canları pahasına kurulmuş bir devlete Resûlullah’tan sonra halifelik yapmak onların hakkıydı.¹⁷ Nitekim Resûlullah (s) da vefatından hemen önce Ensar’ı muhacirlere vasiyet etmişti. “*Onlar sizden önce Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş kimselerdir. Onlara iyilik ediniz. Zira onlar sizinle mahsulleri paylaşmadılar mı? Yurtlarında size yer vermediler mi? Sizi kendilerine tercih etmediler mi?*”¹⁸ Resûlullah (s) bu sözleriyle

¹¹ Câbiri, **İslâm’da Siyasal Akıl**, s. 260.

¹² Abdulğani, Muhammed İlyas, **Büyûtu's-Sahabe**, Medine-1999, s. 155.

¹³ Benî Sâide Sakifesi. Burası için bahçe, sofa gibi kelimeler de kullanılmıştır. Bkz. İbn Hişâm, **İslâm Tarihi**, trc. Hasan Ege Kahraman Yayınları, I-IV, İstanbul-2006, IV s.412, Abdulğani, **Büyûtu's-Sahabe**, s. 156; krş. Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 40 Ancak mühim olan burasının nasıl bir yer olduğundan çok bu toplantının Ensar’ın bir koluna mensup Benî Sâide mahallesinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Zira ümmeti ilgilendiren diğer önemli konular gibi bu konunun da Mescid-i Nebi’de ele alınması beklenir.

¹⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 364; Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 260.

¹⁵ İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, **el-İmâme ve's-Siyâse**, Daru'l-Edva, Beyrut-1990, I, 22.

¹⁶ İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, I, 22.

¹⁷ Vakıdî, Muhammed b. Ömer, **Kitabu'r-Ridde**, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmi, Beyrut-1990, 36.

¹⁸ Halebî, İmam Ali b. Burhaneddin, **İnsânu'l-Uyûn fi Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn**, I-III, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-2006, III, 491.

kendisinden sonra yönetim işi için Ensar ve Muhacir arasında bir mücadele olacağını tahmin ederek, dini, siyasî ve ictimai şartların muhacirleri yönetime taşıyacağını öngörebiliyordu. Bu nedenle Muhacirlere Ensar'ı vasiyet etmesi ve onlara iyilik yapılmasını hatırlatması anlamlıdır.¹⁹

Aralarında geçen konuşmalardan, Ensar'ın bu konuyu Muhacirun ile istişare etme ihtiyacı duymadıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte başından itibaren Üseyd b. Hudayr ve Beşir b. Sa'd ve Uveym b. Sâide gibi bazı Ensarîler halifelğin Kureyş'e bırakılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²⁰ Toplantıda hazır bulunanlar onları sertçe cevapladıktan sonra halife seçimini onlara duyurdukları zaman Muhacirlerin bunu kabul etmeme ihtimaline karşı ikinci bir alternatif üzerinde de düşünerek bu durumda iki halifeli bir yönetim şeklini tartıştılar.²¹

Ensar'ın bu kadar hızlı bir şekilde toplanıp bir isim üzerinde neredeyse fikir birliği içinde olmaları, onların, Resûlullah (s) henüz hayattayken ondan sonraki dönem için düşünüp bazı kararlar aldıklarını göstermektedir.²² Bununla birlikte olayların gelişiminden anlaşıldığı kadarıyla Evs kabilesi bu konuda tamamen ikna olmuş değildi. Ancak yine de Sa'd b. Ubâde'nin halifelğine karşı ciddi bir muhalefet yapmaları mümkün görünmüyordu. Zira öteden beri Hazrec, Evs kabilesinin üzerinde bir konumda yer alıyordu.²³ Ayrıca Resûlullah'ın (s) hicretinden hemen önce Evs ve Hazrec aralarındaki sıkıntıları sona erdirmek amacıyla ortak bir kral etrafında birleşmek hususunda anlaşmış ve bu kralın yine Hazrec kabilesinden Abdullah b. Übey b. Selül olması kararlaştırılmıştı.²⁴ Bütün bunlardan dolayı eğer Ensar'dan bir halife seçilecekse bunun Hazrec'e mensup biri olması tabii olarak görülüyordu. Bu nedenle Benî Sâide sakifesinde Sa'd b. Ubâde'nin ismi üzerinde anlaşılması, geçmişten gelen bazı şartlardan dolayı Evs tarafından kerhen kabul edilen bir durumdu. Evs'e göre bu iş bir

---

¹⁹ Apak, **Asabiyet**, s. 98.

²⁰ Vakıdî, **Kitabu'r-Ridde**, 34

²¹ Taberî, **Tarih**, III, 202.

²² Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hariciliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XX, Ankara 1975, ss. 219-248, s. 221; Akbulut, Ahmet, **Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul-1992, 55

²³ Araplar her iki kabileyi birden Hazrec'in nüfusça daha kalabalık olmasından dolayı Hazrec olarak da isimlendiriyorlardı. İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 57-58

²⁴ İbn Hişâm, **es-Sîre**, III, 287.

kere Hazrec'e geçti mi artık asla kendilerine dönmeyecekti. Aralarındaki tarihi rekabetten dolayı da asla böyle bir şeyi arzulamıyorlardı.²⁵

Halifelik iddiasının sona erdiği dönemlerde de Evs ve Hazrec arasındaki rekabet son bulmamış ancak şekil değiştirerek İslâmi dönemdeki çeşitli hususiyetlerini ileri sürerek övünmeye ve rekabete devam etmişlerdir. Evs, Meleklerin yıkadığı Hanzala, arıların cesedini koruduğu Asım b. Sabit ve vefat ettiğinde arşın titredığı Sa'd b. Muâz'ın kendilerinden olduğunu belirterek Hazrec'e karşı övünmüşlerdir. Buna karşılık Hazrec de Hz. Peygamber (s) zamanında Kur'an en iyi okuyanlar olarak tanınan dört kişinin ve Ruhü'l-Kuds'un desteklediği İslâm şairi Hassan b. Sabit'in Hazrecli olduğunu ifade etmiş ve tarihi çok eskiye dayanan rekabeti, İslâm'dan sonra da canlı tutmuşlardır.²⁶

Ensar'ın Benî Sâide mahallesinde yeni halifeyi ilan etmek için toplandıklarını haber alan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebu Ubeyde derhal oraya giderek toplantıya müdahil oldular.²⁷ İlk konuşmalardan onların ne yapmak istediklerini öğrendiler. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir onlara şu tarihi konuşmayı yaptı: *“Biz Resûlullah'ın (s) yakınlarıyız, akrabasıyız. Biz hilafetin sahipleriyiz. Araplar içinde insanların en soylusuyuz. Bundan dolayı hilafet Kureyş'ten birine daha münasiptir. Sizler bizleri korudunuz ve yardımcı oldunuz, ancak insanlar Kureyş'e tabi olurlar. Siz de bilirsiniz ki, Araplar halifeliğe sadece Kureyş'i uygun görecektir; çünkü onlar, Arapların en değer verdikleri ve şerefli kabul ettikleri yurdun sahibidirler ve Hz. İbrahim'in duasına muhatap olmuşlardır. Bizler emir, sizler ise vezirsiniz. Nitekim siz, Resûlullah'ın (s) da vezirleri olmuşunuz.”*²⁸

Hz. Ebu Bekir'in konuşmasının ana fikri de Kureyşli birinin bu işe daha uygun olacağıydı. Onun konuşmasında Kureyş vurgusunun iki yönü dikkat çeker. Resûlullah'a akraba olma, soyluluk gibi Araplardaki kabile asabiyetini öne çıkaran yön ile Ensar'a karşı psikolojik üstünlük sağlanmak istenirken, diğer taraftan Arapların Kureyş'ten

²⁵ Taberî, **Tarih**, III, 221.

²⁶ Âlûsî, **Bulûğu'l-Ereb**, I, 287.

²⁷ İbn Hişâm'a göre toplantıya katılma fikrini Hz. Ömer Hz. Ebu Bekir'e tavsiye etmiştir. Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 364. Philip Hitti'ye göre bu üç sahabe aslında önceden aralarında anlaşarak oraya gitmiş ve ortak tavır belirlemişlerdir. Bkz. Hitti, Philip K. **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi**, I-IV, İFAV, İstanbul-1995, I, 212.

²⁸ İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, I, 23.

başkasına itaat etmeyecekleri siyasî gerçekliği tarafların dikkatine sunularak pratikte de Kureyş'ten başka seçeneklerin başarısız olacağı öne sürülmüştür.

Hız. Ebu Bekir'in konuşmasıyla genel havanın Kureyş lehine değişmeye başladığını gören Hubab b. Münzir, daha önce kendi aralarında üzerinde anlaşmış oldukları iki halifeli formülü ileri sürdü. Buna göre biri Ensar'dan biri Muhacirlerden olmak üzere devlet başkanlığını aynı anda iki kişi yürütecekti. Ancak bu teklif hemen hemen hiç kimse tarafından makul karşılanmadı.²⁹ Tekrar söz alan Hız. Ebu Bekir önceki tezlerini devam ettirmiş ve *“İlk Muhacirlerden sonra bizim katımızda sizden daha değerlisi yoktur. Biz emir siz vezirsiniz. Tek başımıza karar vermeyiz, sizin görüşünüz olmadan bu iş bitmez”* diyerek Ensar'ı da taltif etmiştir. Ancak Ensar özellikle de Hazrecliler bu işi kolayca bırakmaktan yana değillerdi ve bu nedenle Hubab b. Münzir sert sözlerle davalarını savundu. Hız. Ömer'in cevap vermesi üzerine oldukça gergin bir ortam oluştu. Ebu Ubeyde Ensar'ı sakinleştirmek için *“Ey Ensar topluluğu! Siz ilk yardım eden ve barındıran kimselersiniz. İlk değiştiren kimseler olmayın”* demesi Ensar'ı hilafeti terk etmeye bir adım daha yaklaştırdı.

Böyle bir ortamda konuşmayı uzatmanın meseleyi çözmeyi daha da zorlaştıracağını düşünen Hız. Ebu Bekir yanında bulunan Hız. Ömer ile Hız. Ebu Ubeyde'den birinin halife adayı olarak kabul edilmesini istedi. Ancak başta Hız. Ömer olmak üzere her iki aday da Halife olarak Hız. Ebu Bekir'e biat etmek istediklerini ifade ettiler.³⁰ Bu konuşmalar üzerine Beşir b. Sa'd atılarak Hız. Ebu Bekir'e ilk biat eden Ensarî olmuştur.³¹ Ensar'dan çok az kimse hariç orada bulunanların tamamı Hız. Ebu Bekir'e biat ettiler. Sa'd b. Ubâde ise vefat edene kadar ne Hız. Ebu Bekir'e ne de ondan sonra Hız. Ömer'e biat etti.³²

Hız. Ebu Bekir, Sa'd b. Ubâde'ye bir elçi göndererek gelip kendisine biat etmesini istedi. Çünkü insanlar ona biat etmiş, Sa'd'ın kavmi olan Ensâr da ona biat

²⁹ İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, I, 24-25.

³⁰ İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, I, 26.

³¹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 57-58; Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 189. Ayrıca bkz. Kandemir, Yaşar, “Beşir b. Sa'd”, VI, 6. Beşir b. Sa'd ile Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer arasında olumlu ilişkiler olduğu, Gatafan üzerine yapılan bir seriyye'de onların Resulullah'a (s) Beşir b. Sa'd'ı komutan olarak teklif etmelerinden anlaşılmaktadır. Bkz. Vâkîdî, **el-Meğâzî**, II, 182. İbni Kuteybe ise Beşir b. Sa'd'ın Hazrecin ileri gelenlerinden birisi olduğunu ve Sa'd b. Ubâde'yi kışkırdığı için Ebu Bekir'e biat ettiğini ileri sürer. Bkz. İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, I, 25-26.

³² İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 568-569.

etmişti. Sa'd, kesin ifadelerle ve yemin ederek asla biat etmeyeceğini bildirdi. Bu haber Hz. Ebu Bekir'e ulaştınca Beşir b. Sa'd ona şöyle dedi: *"Ey Allah Resulü'nün halifesi! O biat etmekten kaçındı, bu hususta ısrarcı oldu. Artık biat etmez. Bu durumda zorlanırsa öldürülecek. Çocukları ve aşireti onunla birlikte öldürülmeden öldürülemez. Hazrec öldürülmeden aşireti öldürülemez. Evs öldürülmeden de Hazrec öldürülemez. Onu tahrik etmeyin. Durum sizin için istikamet üzeredir. Size zarar veremez. Tek başına yaşayan terkedilmiş bir adamdır."* Hz. Ebu Bekir, Beşir'in nasihatini dinledi ve Sa'd'ı kendi haline bıraktı.³³

Hz. Ömer halife olunca bir gün Medine sokaklarında onunla karşılaştı. Aralarında biat edip etmemesi üzerine tekrar tartışma çıktı. Bu tartışmadan sonra Sa'd Medine'de çok az kaldı sonra da Şam'a göç etti. Hz. Ömer'in hilafetinin 3. senesinin ortalarında Şam bölgesinde yer alan Havrân'da hicretin 15. senesinde vefat etti.³⁴

Benî Sâide olayı o günler için kapanmış olsa da dönem dönem gündeme gelmeye devam etmiş, hatta Hz. Ali dönemi olaylarında Ensar'ın tavrını belirleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Ensar'dan Rifaa b. Râfi b. Mâlik, Cemel savaşı esnasında Hz. Ali'ye verdikleri desteği ifade ederken Benî Sâide olayına atıfta bulunmuştur. Ona göre Ensar'ın hilafeti Muhacirlere bırakmasının asıl sebebi, onların bu işi üzerlerine almak isterken Resûlullah'a (s) ilk iman edenler, ilk hicret edenler ve onun akrabaları olmalarını ileri sürmeleridir. Dolayısıyla bu hususiyetleri taşıyan Hz. Ali'ye Cemel ashabının da karşı çıkmaya hakları yoktur. Ensar'ın diğer bazı ileri gelenleri de bu şekilde özetlenecek bir düşünceye sahip olmuşlardır.³⁵

Sonraki asırlar boyunca İslâm dünyasını meşgul eden bir mesele olmuş, bu hadise etrafında pek çok söz söylenmiştir. Bu tartışmaların odağındaki konu ise Hz. Ebu Bekir'in bu toplantıda söylediği öne sürülen *"İmamlar Kureyş'tendir"* hadisidir.³⁶ Günümüzde yaşayan ya da tarihte yaşamış birçok tarihçi, fıkıh âlimi, kelamcı bu konu hakkında fikirlerini beyan etmişlerdir. Özellikle hicrî ilk üç asırda yaşamış olan âlimlerin, halifenin Kureyşli olması gerektiği fikrini benimsedikleri görülmektedir.

³³ Taberî, **Tarih**, III, 222.

³⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 568-569.

³⁵ Bkz. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 279.

³⁶ Buhârî, **Menakıb**, 1, 2, **Ahkam 2**, **Enbiya**, 1; Müslim, **İmaret** 2, 3, 4; Bu hadisin farklı lafızlarla ancak aynı anlam ile daha pek çok varyasyonu vardır.

Hatiboğlu halifenin Kureyşî olmasını bir şart olarak kabul eden isimleri şu şekilde zikreder:

Ebu'l-Muin en-Neseî, (ö. 508/1115) İmam-ı Azam'a (80-150/699-767) dayandırdığı görüşüyle halife olacak kişide Kureyşî olma şartı aranmasını Ehl-i Sünnet'in görüşü olarak ortaya koyar. İmam Şafii de (164/241-780-855) halifenin Kureyşli olmasını savunur. İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde rivayet ettiği hadise dayanarak Kureyşli birisinin fasık ve facir dahi olsa imamlığının meşru olduğunu düşünür. Akaid imamı Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî'ye (260-304/874-935) göre de Hz. Ebu Bekir, Benî Sâide Sakifesinde Ensar'a mezkûr hadisi okumuş, Ensar da bunun üzerine davalarından vazgeçmişlerdir. Bir diğer akaid imamı Maturidî de (ö.333/944) Eş'arî ile benzer düşünceye sahiptir. Ona göre da ashab hep Kureyşli halife seçmiş bu da ayrı bir delil olmuştur. hicrî 5. asır âlimlerinden Maverdî, "Ahkamu's-Sultaniye"sinde İmam'da bulunması gereken yedi özellik arasında Kureyşli olmayı da sayar.³⁷ Yine el-Ferra aynı isimli kitabında İmam'da bulunması gereken dört şarttan birinin Kureyşîlik olduğunu ifade eder.³⁸ Bu ve bunlar gibi birçok Ehl-i Sünnet âlimi bu görüştedir.³⁹

Benî Sakife mahallesinde gerçekleşen olayı aktaran İslâm tarihi kaynakları ise bu konuda ikiye bölünmüş durumdadır. Bazıları hiçbir şekilde bu hadisin oradakilerden birisi tarafından okunduğunu, delil olarak öne sürüldüğünü kaydetmezken bazıları da Ensar'dan bazı sahabilerin bu hadisi akrabalarına hatırlatarak Muhacirler lehine olmak üzere delil olarak sunduklarını naklederler. Hadisi Hz. Ebu Bekir'in bizzat Sa'd b. Ubâde'ye hatırlattığını ifade eden rivayetler de bulunmaktadır.⁴⁰

İbn Hişâm, olayı Hz. Ömer'den nakledilen rivayet ekseninde kısaca anlatır ve kitabında bu hadise yer vermez. İbn Hişâm'ın anlatımına göre Hz. Ömer, h. 23. yılın hac mevsiminde insanlar arasında Hz. Ebu Bekir'e biat işinin oldubittiye getirildiği yönünde dedikoduların dolaştığını, birinin de "*Ömer ölürse filanca adama (Talha b.*

³⁷ Maverdî, Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, **Ahkâmu's-Sultâniyye**, Mektebetü Darü İbn Kuteybe, Kuveyt-1989, s. 5.

³⁸ El-Ferra, Ebu Ya'la Muhammed b. Hüseyin, **Ahkâmu's-Sultâniyye**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-2000, s. 20.

³⁹ Bu isimler ve diğerleri için bkz. Hatiboğlu, Mehmed Said, **Hilafetin Kureyşiliği İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik**, Kitabiyat yayınları, Ankara-2005, s.70-87.

⁴⁰ Taberî, **Tarih**, III, 203.

Ubeydullah'a) biat edeceğim” dediğini duyunca bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir. Abdurrahman b. Avf'ın tavsiyesiyle bu konudaki açıklamayı Medine'ye dönüşüne saklamış ve ilk Cuma namazında hutbede, ilk halifenin nasıl seçildiğini bizzat kendisi halka açıklamıştır. Yukarıda anlatılan olayları aktaran Halife “Vallahi o gün, içinde bulunduğumuz durumda, Ebu Bekir'e biat etmekten daha iyisi yoktu. Şayet biat gerçekleşmeden oradan ayrılıydık, onlar (Ensar) kendi içlerinden birine biat edeceklerdi. Bu durumda ya biz istemeyerek onlara biat edecektik ya da muhalif kalacaktık. Her iki durumda da bunun sonu anarşi idi.”⁴¹

Günümüz araştırmacıları bu konuda çeşitli fikirler öne sürmüşlerdir. Pek çok yazarın üzerinde kafa yordığı konu hakkında birkaç araştırmacının görüşlerine yer vermeyi uygun bulduk. Özet olarak bu araştırmacıların görüşleri şu şekildedir.

Hatiboğlu, “*İmamlar Kureyş'tendir*” hadisinin uydurma olduğu tezinden yola çıkarak hilafetin Kureyş'e ait olduğunu iddia etmenin daha sonra ortaya çıkan siyasî kavmiyetçilik ürünü olduğunu kabul eder. Çünkü İbn İshâk, Abdurrezzak b. Hemmam, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Taberî, Hz. Ömer'in anlatımıyla olayı nakletmişler ve bu anlatımda Hz. Ömer'in söz konusu hadise yer verdiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu hadis, sonraki dönemlerde Kureyş'in siyasî hâkimiyetini sağlama almak için uydurulmuştur.⁴²

Bu konuda yazan ilim adamlarından Zorlu ise “*İmamlar Kureyş'tendir*” hadisinin sahih olduğu konusunda herhangi bir tereddüt yaşamamaktadır. Ona göre Hatiboğlu'nun verdiği kaynaklarda Hz. Ömer rivayetini sahih görüp yine aynı eserlerde nakledilen hadisi uydurma diye nitelemek için bir sebep yoktur.⁴³ Zorlu meselenin iki türlü gerçekleşmiş olabileceğini, ikisinde de hadisi reddetmek için bir sebep bulunmadığını ifade eder. Birinci ihtimale göre hadis, seçimden sonra gündeme gelmiştir. Bu durumda Ensar'ın seçim meclisinde hilafette ısrar etmesine mani bir nas bulunmamaktadır. İkinci ihtimale göre ise hadis Benî Sâide Sakifesinde zikredilmiş, ancak hem Ensar hem de Muhacirler tarafından “*İmamlar Kureyş'tendir*” hadisinin halife seçimini kastetmediği, aksine Resûlullah döneminde mevcut sosyal ve siyasal

⁴¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 366-367.

⁴² Hatiboğlu, *Hilafetin Kureyşliliği*, s.56-59, 112.

⁴³ Zorlu, *İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi*, s.115-116.

şartlar nedeniyle çeşitli idarî ve askerî vazifelerle görevlendirilen Kureyşlileri kastettiği anlaşılmıştır. Böylece Hz. Ebu Bekir mevcut siyasî şartların devam ettiğini ifade ederek Halife'nin Kureyşli olması gerektiğini düşünmüş, Ensar ise kendisi açısından makul bazı gerekçeler ileri sürerek halifelikte hakkı olduğunu öne sürmüştür.⁴⁴ Nas olmayan bir konuda görüş beyan etmek de son derece tabiidir.

Zorlu daha çok hadisin bu mecliste söylendiği ihtimali üzerinde durmuş ve bazı yorumlarda bulunmuştur. Ona göre bu hadisin burada zikredilmiş olması, Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir'i halifeliğe layık bir kişi olduğunu öne sürerken onun Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı ve vefatından önce imamlığa tayin ettiği kişi olduğunu söylemesi gibi destekleyici bir unsurdur.⁴⁵

Apak, ilk halife seçimi çerçevesinde ele aldığı "*İmamlar Kureyş'tendir*" hadisinin şüphe götürmeyecek derecede sahih olduğunu ifade etmektedir. Ancak ona göre bu hadisin Benî Sâide sakifesinde delil olarak sunulmadığını ifade eden rivayetler daha güçlüdür.⁴⁶ Ancak yine de bu hadisin sahih olarak kabul edilmesi bir açıklamayı gerektirmektedir. Apak'a göre bu hadis Resûlullah'ın (s) gönderdiği seriyye ve kafilelere başkanlık eden Kureyşliler hakkında varid olmuştur.⁴⁷ Ancak zaman içinde hadisin sebab-i vürudu unutulmuş ve hilafetin Kureyş'e ait olduğu bir nas olarak ehl-i sünnet âlimlerince kabul edilmiştir.⁴⁸ Apak, bu hadisle siyasî ve sosyal şartların kastedildiğini, o gün için asabiyeti daha güçlü olan Kureyş'in diğer herhangi bir kabileye nazaran halifeliği yürütmesinin daha gerçekçi olduğunu ifade eder.⁴⁹ Elbette şartlar değiştikçe bu durum da değişecektir.⁵⁰

Bakkal, konuyla ilgili yazdığı makalesinde "*İmamlar Kureyş'tendir*" hadisinin tek bir metni olsaydı onu reddetmenin mümkün olacağını ifade etmektedir. Ancak pek çok farklı rivayette farklı lafızlarla aynı manaya gelen hadislerin mevcudiyeti dikkate

---

⁴⁴ Zorlu, *İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi*, s.116-156.

⁴⁵ Zorlu, *İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi*, s.116.

⁴⁶ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 42.

⁴⁷ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 43. Seriyeler kısmında verdiğimiz gRâfiklerden ve verilerden anlaşıldığı üzere Ensar, Muhacirler'e kıyasla seriyelerde daha az komutanlık yapmıştır.

⁴⁸ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 43.

⁴⁹ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 44.

⁵⁰ Zorlu, *İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi*, s.118; Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 45.

alınınca hadisin aynı rahatlıkla reddedilmesinin düşünülmemeyeceği görüşündedir.⁵¹ Bakkal, ayrıca hadisin Benî Sâide sakifesinde gündeme gelmiş olduğu kanaatindedir. Hz. Ömer rivayetinde, konunun özetlenmiş olduğunu bu nedenle mezkûr hadisin tekrarlanmamış olabileceğini ifade eder. Dolayısıyla bu rivayet o gün hadisin zikredilmediğine bir delil teşkil etmez.⁵² Bakkal'a göre hadis, emirlik yani seriyye komutanlığı vb. görevler hakkında varid olmuştur. Kureyş'ten olan ashabin daha çok bu görevlere getirilmeleri üzerine muhtemel bazı konuşmalar üzerine Resûlullah, (s) Kureyş'in diğer kabileler arasındaki siyasî konumunu göz önünde bulundurarak açıklama yapma ihtiyacı duymuştur.⁵³ Aynı kabile yapısı ve sosyolojik gerçekler Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi esnasında geçerli olduğu için hadisin aynı mana ile zikredilmiş olmasında hiçbir mahzur bulunmamaktadır.⁵⁴

Kardavî, "*Sünneti Anlamada Yöntem*" ismiyle Türkçeye kazandırılan eserinde hadislerin üzerine bina edildikleri özel sebeplere ve belirli bir illete (gerekçeye) bağlı olup olmadıklarına bakılması gerektiğini ifade eder. Bazı hadislerin taşımış oldukları hükmün üzerine bina edildiği illetin varlığıyla var olduğu yokluğuyla da yok oldukları görülecektir. İlet ortadan kalkınca hadisin taşıdığı hüküm de geçerliliğini yitirir.⁵⁵ Bu bağlamda "*İmamlar Kureyş'tendir*" hadisinin o dönem için Kureyş'in sahip olduğu asabiyet ve kuvvete işaret ettiği görülür.⁵⁶

Arap dünyasından bir başka ilim adamı Huriye Tevfik Mücahid de İbn Haldun'un görüşünden istifade ile yukarıdaki görüşlere benzer düşünceler ileri sürmektedir.⁵⁷

---

⁵¹ Bakkal, Ali "Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde "İmamlar Kureyş'tendir" Hadisinin Rolü Üzerine", **İSTEM**, yıl: 3 sy. 6, Konya-2006, s. 99.

⁵² Bakkal, "Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde "İmamlar Kureyş'tendir" Hadisinin Rolü Üzerine". s. 102.

⁵³ Bakkal, "Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde "İmamlar Kureyş'tendir" Hadisinin Rolü Üzerine". s. 101.

⁵⁴ Bakkal, "Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde "İmamlar Kureyş'tendir" Hadisinin Rolü Üzerine". s. 103.

⁵⁵ Kardavî, Yusuf, **Sünneti Anlamada Yöntem**, trc. Bünyamin Erul, Rey Yayınları, Kayseri-1998, s. 201

⁵⁶ Kardavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 206.

⁵⁷ Tevfik Mücahid, Huriye, **Farabî'den Abduh'a Siyasî Düşünce**, trc. Vecdi Akyüz, İz Yayınları, İstanbul-1995, s. 47-60.

Yukarıda aktarılan görüşlerin tamamının ortak iki noktası vardır. Bunlardan birincisi hepsinin hilafetin Kureyş'e has oluşunu reddetmeleridir. Her biri çeşitli delillerle bu görüşü desteklemişlerdir. Araştırmacıların bir diğer ortak yönleri de tamamının İbn Haldun'un bu konudaki görüşlerinden faydalanmış ve onu referans göstermiş olmalarıdır. İbn Haldun, Mukaddimesinde bu konuyla ilgili olarak şunları aktarır. *“Başkanlık, kuvvete ve kudrete dayanır. Bu sebeple bir sülalenin diğerlerine başkanlık yapabilmesi için, onlardan daha güçlü olması gerekir. Bu güç ve kudretin kaynağı ise asabiyettir. Asabiyet sahibi, hem devleti hem de kendisini koruyabilecek ve ülkeyi de idare edebilecek kabileden bir kişinin yönetimin başına geçmesi, Müslümanların gönüllerini rahatlatır ve istikrar getirir. Kureyş o çağda Mudar kabilelerinin asabiyetini kendisinde toplamış ve Mudar'ın diğer kabileleri arasında izzet ve şerefiyle tanınmıştı. Bu kabile aynı zamanda sayılarının çokluğu ve asabiyetinin güçlülüğü ile diğerlerinden ayrılıyordu. Diğer Arap kabileleri Kureyş'in bu kudret ve şerefini itiraf ediyorlar ve onların bu üstün kudretlerine boyun eğiyorlardı. Diğer Mudar kabileleri Kureyş ile ihtilafa düşmekten ve savaşa girmekten çekinirlerdi. Çünkü bu durumda aradaki birlik bağları çözülür ve toplulukları dağılırdı. Kureyş üstün kudretiyle halka istediğini yaptıracağı için, düzeni temin edebilirdi. İşte bunlardan dolayı halifenin onlardan olması gerekli görülmüştür.”*⁵⁸

Batılılar da bu konu hakkında görüşler ileri sürmüşlerdir. Barthold, *“Mekke'deki Kureyşîler, Taif'teki Sakifîler ve diğer şehir ahalisi, başlangıçta Muhammed'e düşmanlık gösterdilerse de, Müslüman cemaati bir devlet teşkile ettikten sonra, onun başına geçtiler. Muhammed'e: “İmam, Kureyşîlerden olmalıdır” hadisini isnat ettiler”* diyerek hadisin sonradan iktidarı ele geçirmek için uydurulduğunu ima etmiştir. Barthold meselenin Arap milliyetçiliği ile de bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁹

---

⁵⁸ İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliiyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddime**, I-V, Beytül-Fünun ve'l-Ulum ve'l-Adab, Daru'l-Beyza (Kazablanka)-2005, I, 336-337. Metnin tercümesi için bkz. Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 44. İbn Haldun hakkında yazılmış akademik bir çalışma için bkz. Denek, Tuba, **İbn Haldun'un Mukaddimesine Göre İslâm Kurumları Tarihi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa-2007. İbn Haldun'dan önce de bu görüş belirgin bir biçimde olmasa da Amidî tarafından işlenmiştir. Bkz. İlhan, Avni, **Amidî'de İmamet Nazariyesi**, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir-1982 s. 111-112.

⁵⁹ Barthold, Wilhelm, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, trc. M. Fuad Köprülü, TTK Basımevi, Ankara-1963, s. 22.

Kanaatimizce Resûlullah'ın (s) vefatından sonra Benî Sâide sakifesinde gerçekleşen diyaloglar esnasında “*İmamlar Kureyş'tendir*” hadisinin dile getirildiğini düşünmeye engel bir durum yoktur. Hadisin sebab-i vürudunu İslâm tarihini incelediğimizde tahmin edebiliyoruz. Pekala, Ensar ve Muhacir de bu hadisin hangi maksatla varid olduğundan haberdardılar. Muhtemelen Muhacirun, bu hadisi öne sürdükleri diğer destekleyici deliller gibi ⁶⁰ düşünmüşler ve toplantıda dile getirmişlerdir. Ensar'ın bundan sonra hilafette hakkının olduğunu öne sürmeye devam etmesi, özellikle de Sa'd b. Ubâde'nin biat etmekten kaçınması onların da bu hadisin Hz. Peygamber'in hayatındaki siyasî ve sosyal şartlar nedeniyle varid olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Nasıl muhacir bu şartların devam ettiğini “*Araplar Kureyş'ten başkasına itaat etmez*” sözleriyle vurgulamışsa Ensar da “*İslâm devletinin kurucuları, Resûlullah'ın koruyucuları ve Medine yurdunun sahipleri olarak*” şartların artık kendi yöneticiliklerine hazır olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak olayların gelişimi onların düşüncelerinin uygulanmasına imkân vermemiştir. ⁶¹

B. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİNDE ENSAR'IN ÜSTLENDİĞİ İDARİ GÖREVLER

Hiz. Ebu Bekir döneminde fethedilen bölgelerin az oluşu nedeniyle yeni idarî görevlere atanan insan sayısı da az olmuştur. Öte yandan Hz. Ebu Bekir'in Resûlullah'tan (s) hemen sonraya denk gelen hilafeti nedeniyle Resûlullah'ın (s) atamış olduğu idareciler hala görev yerlerinde bulunuyorlardı. Hiz. Ebu Bekir bunlardan kendi isteği ile görevden ayrılmak isteyen bazıları hariç diğerlerini görevlerinde tutmaya devam etmiştir. Hiz. Ebu Bekir Ensar'dan faydalanmaya devam etmiş, bilhassa Evs

⁶⁰ Hiz. Ebu Bekir'in Resulullah'ın (s) hicret yoldaşı olması ve ondan sonra halka namaz kıldırması gibi hususiyetleri. Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, II, 261-262, 265. Azimli de bu ve diğer bazı amilleri Hiz. Ebu Bekir'in halife seçilmesini kolaylaştıran faaliyetler olarak sıralamıştır. Bkz. Azimli, Mehmet, **Halifelik Tarihine Giriş**, Öykü Kitabevi, Konya-2005, s. 74-76.

⁶¹ İslâm'da Hilafet hakkında pekçok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan bazıları şöyle sıralayabiliriz. Ardakoç, M. Kamran (Der.), **Hilafet Meselesi**, İstanbul 1955; Aydın, Hidayet, **İslâm'da Hilafet Var mıdır?** Altınok Mat., Ankara 1971; Babanzade Mustafa Zihni Paşa- Sadık Albayrak, **Hilafet ve Halifesiz Müslümanlar**, Medrese Yayınları, İstanbul-1980; Bozarslan, Mehmet Emin, **Hilafet ve Ümmetçilik Sorunu**, Ant Yayınları, 1969; Bursalı, Mustafa Necati, **Hilafet ve Halifeler**, Türdav, İstanbul 1982; Mevdudi, Ebu.l-A.la, **Hilafet ve Saltanat**, Çev.: A. Genceli, 2. B., İstanbul 1980 (3. B., Hilal Yayınları, İstanbul; Şeriati, Ali, **Ümmet ve İmamet**, Çev.: Ahmed Said, Feer Yayınevi, Ankara 1996.

kabilesine mensup Müslümanlarla daha yakın ilişki içinde olmuştur. Evs'ten Üseyd b. Hudayr Hz. Ebu Bekir'in en çok değer verdiği Ensari durumundaydı.⁶²

Hz. Ebu Bekir döneminde Ensar'ın üstlendiği idarî görevleri aşağıdaki şekilde maddelendirmek mümkündür.

1. Kadılık

Hz. Ebu Bekir'in kendi döneminde kadılığa tayin ettiğini tespit edebildiğimiz tek Ensarî⁶³ Ebu'd-Derda'dır. Ebu'd-Derda, Hz. Ömer döneminde gerçekleşen Yermuk savaşında ordu kadısı (Kadı'l-Cünd) olarak görev yaptı bu görev ilk kez onunla başlamış oldu.⁶⁴

2. Vergi Memurluğu

Hz. Ebu Bekir Enes b. Mâlik 'i Bahreyn'e vergi tahsildarı olarak göndermişti. Bu görevlendirme Hz. Ömer'in de müsbet görüş beyan etmesi neticesinde gerçekleşmiştir.⁶⁵

Heysem b. et-Teyyihân, Resûlullah (s), döneminde, vergi tahmin memurluğu yapardı. Resûlullah (s) vefat edince, Hz. Ebu Bekir kendisini aynı göreve göndermek istedi; ancak kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, “Ama sen bu görevi Resûlullah (s) için yapmıştın!” dedi. Ebu'l-Heysem de, “Bu görevi yapıp döndüm, Resûlullah (s) da benim için Allah'a duada bulundu.” dedi. O, böyle söyleyince, Hz. Ebu Bekir de onu görevlendirmekten vazgeçti.⁶⁶ Daha önce Resûlullah (s) döneminde vergi tahmin memurluğu yapanlardan Ebu Hasme de Hz. Ebu Bekir tarafından da bu vazifeye tekrar tayin edilmiştir.⁶⁷

---

⁶² İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 235.

⁶³ Bu dönemde Hz. Peygamber (s) tarafından tayin edilen kadıların halen göreve devam ettiği bilinmektedir.

⁶⁴ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 553. Ayrıca bkz. Aydınlı, Abdullah “Ebu'd-Derda”, **DİA**, X, 310, İstanbul-1994.

⁶⁵ Canan, İbrahim, “Enes b. Mâlik”, **DİA**, XI, 234, İstanbul-1995.

⁶⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 413.

⁶⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 283.

3. Valilik

Hz. Peygamber (s) tarafından Hadramut'a vali Tayin edilen Ziyad b. Lebid'in, Hz. Ebu Bekir döneminde de görevine devam ettiği görülmektedir.⁶⁸ Hz. Ebu Bekir onu görevinde tutmakla kalmamış ona ayrıca Sadif ve Kinde bölgelerinin valiliğini de devretmiştir.⁶⁹

Halid b. Velid, Suriye bölgesinde ilk fethettiği şehirlerden Sandavda'ya Sa'd b. Haram el-Ensari'yi vekil olarak bırakmıştır. Sa'd b. Haram'ın nesli bu şehirde devam etmiştir.⁷⁰

4. Müfettişlik

Hz. Ebu Bekir döneminde ayrı bir kurum olarak belirginleşen müfettişlik kurumu çarşı pazar teftişinden çok tayin edilen idarecileri teftiş ederdi. Hz. Ebu Bekir döneminde bu kurumun başında Muhammed b. Mesleme bulunuyordu.⁷¹

C. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİNDE ENSAR'IN ASKERİ FAALİYETLERİ

Hz. Ebu Bekir dönemi askerî faaliyetleri, İrtidat olayları ve fetih hareketleri olmak üzere ikiye ayrılır. Ensar bu askerî faaliyetlerin hepsine yoğun bir şekilde katılmıştır. Ensar, özellikle Yemame savaşında büyük faydalar sağlamıştır. Bu savaşta Ensar Halid b. Velid'in komutası altında savaşmış ve pek çok şehid vermiştir.

Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin 2. yılında ise Suriye ve Irak cephesinde pek çok Ensari'nin aktif katılımı görülmektedir. Bu savaşlarda zaman zaman komutan olarak bazen de kadı, muallim ve danışman olarak görev yapmışlardır.

1. Ridde Olayları ve Peygamberlik İddiasında Bulunanlar

Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra İslâm'ı tam anlamıyla kalplerine yerleştirememiş bazı Arap kabileleri İslâm'dan çıktılar. Bu kabileler bir Arap kabile reisine itaat ettiklerini zannediyor, onun ölümüyle de bu antlaşma ve itaatin son

---

⁶⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 139-140.

⁶⁹ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II, 189; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 93.

⁷⁰ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 152.

⁷¹ Şahyar, "Muhammed b. Mesleme", XXX, 555.

bulduğunu zannediyorlardı.⁷² Hz. Ebu Bekir halife olur olmaz bu problemle karşı karşıya kaldı. Ancak kesin ve net tavrı olayların birkaç ay içinde İslâm devleti lehine sonuçlanmasını sağladı.

İlk olarak çözülmesi gereken tehlike Tuleyha⁷³ b. Huveylid'in irtidat hadisesiydi. Bu isyanı Halid b. Velid başarıyla bastırmıştır. Ensar'dan Sabit b. Akrem ile Ukkaşe b. Mihsan, Halid b. Velid'in ordusuyla birlikte çıktıkları savaşta Tuleyha b. Huveylid tarafından şehid edilmişlerdir.⁷⁴ Onların gözcü olarak gönderildikleri ve Tuleyha'nın adamlarına yakalanarak Tuleyha ve kardeşi tarafından öldürüldükleri nakledildiği gibi, Tuleyha ile girişilen savaşta kaçan Tuleyha'yı takip ederken şehid edildikleri de nakledilmiştir.⁷⁵

Tuleyha ile yapılan savaşta Adiyy b. Hatim öncü birliği görevinin Tay kabilesine verilmesini istedi. Ancak Halid b. Velid savaş sırasında kaçmaları halinde bütün ordunun bozulacağı endişesiyle bu teklifi reddetti. Bunun yerine dinde geçmişleri daha eski olan ve sebatkârlıklarını daha önce defalarca ispatlamış olan Ensar ve Muhacirleri öncü kuvvet olarak görevlendirdi.⁷⁶

Hadramut Valisi Ziyad b. Lebid ile Kindeliler arasında meydana gelen zekât ihtilafı⁷⁷ sonucu Kindîler irtidat ederek ayaklandı. Kinde'den sadece es-Sekûn kolu Ziyad'la birlikte hareket etti. Meydana gelen savaşta Kindeliler boyun eğmek zorunda kaldı. Ancak kısa bir süre sonra Eş'as b. Kays el-Kindî dinden çıkarak isyan etti. Ziyad kendisine destek için gelen Muhacir b. Ümeyye'nin kuvvetleriyle Eş'as'ı Nümeyr kalesinde kuşattı ve teslim olmaya mecbur etti. Esirler Medine'ye gönderildiler ve Hz. Ebu Bekir tarafından affedildiler.⁷⁸ Esirlerin Medine'ye getirilişine nezaret eden sahabi ise Nehik b. Evs el-Hazrecî idi.⁷⁹

⁷² Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu**, s. 11.

⁷³ Asıl ismi olan Talha yerine küçümseme ve hafife alma maksadıyla Tuleyha olarak anılmış, daha sonra tekrar Müslüman olduktan sonra da bu isimle meşhur olmuştur. Bkz. Fayda, Mustafa, **Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid**, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul-2006, s. 259.

⁷⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 433.

⁷⁵ El-Kûla'î, Ebu'r-Rebî Süleyman b. Musa, **el-Hilafetü'r-Râside ve'l-Butûletü'l-Hâlîde fi Hurûbu'r-Ridde**, Kahire-1979, s. 50.

⁷⁶ Bkz. Fayda, **Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid**, s.258.

⁷⁷ Bu ihtilafın zekât malı olarak damgalandıktan sonra Kindelilerin vermek istemediği dışı bir deveden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 140.

⁷⁸ Hz. Ebu Bekir'in daha sonra Eş'as'ın boynunu vurdurmadığı için pişman olduğu söylenir. Ancak Hz. Ebu Bekir'in onu öldürmek bir yana, onu kızıyla evlendirmesine bakılacak olursa, ya bu rivayete

2. Yemame Savaşı

Benî Bekr b. Vail kabilesinin kollarından olan Hanifeoğulları liderleri Hevze b. Halife zamanında Medine ile irtibata geçmiş, Hevze Müslüman olmamış ancak Benî Hanife'den pek çok kişi İslâm'ı kabul etmişti. Hevze b. Halifenin h.8 (630) yılında ölümünün ardından kabilenin şairi, kâhini ve hatibi konumunda olan Müseylime⁸⁰ Hanife oğullarının yeni lideri olmuştur. Kabileden Müslüman olanların Hanifeoğullarının güçlü liderlerinden Sümame b. Üsal'ın etrafında toplanmaları üzerine Müseylime kabiledeki konumunu güçlendirmek için yanında bir heyetle birlikte Medine'ye gitti. Ancak Medine'ye yaptığı bu seyahat Müslüman olmak için değil Resûlullah'a (s) Arabistan'ı Kureyş ve Hanife oğulları arasında paylaşırma teklifiyle gitti. Ancak Resûlullah (s) onun teklifini kesin bir dille reddetti.

Müseylime Yemame'ye döndükten sonra Resûlullah (s) tarafından mektupla İslâm'a davet edildiyse de o bunu bir pazarlık konusu yaparak yeryüzünün yarısının Benî Hanife'ye diğer yarısının Kureyş'e bırakılmasını teklif etti. Bunun üzerine Resûlullah (s) onu "Kezzab"⁸¹ diye tanımlayarak yeryüzünün Allah'a ait olduğunu ve onu dilediğine vereceğini ifade etti.⁸² Müseylime Medine nezdindeki girişimlerinden sonuç alamayınca kabilesi arasında peygamberliğini ilan etti. Resûlullah (s) Müseylime sorunuyla ilgilenmek ve onu vazgeçirmek için Habîb b. Mesleme el-Ensârî'yi elçi olarak gönderdi. Resûlullah (s) elçiyi gönderdikten kısa bir süre sonra vefat etti. Müseylime ise Resûlullah'ın (s) vefatı üzerine daha da cesaretleterek faaliyetlerini artırdı. Resûlullah'ın (s) elçisi Habîb'i de şehid etti.

Müseylime'ye ilk müdahaleyi Benî Hanife'nin Müslüman reislerinden olan Sümame b. Üsal yapmış ancak yenilgiye uğramıştır. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir İkrime b. Ebu Cehil komutasında bir orduyu, ardından da Şurahbil b. Hasene

---

temkinli yaklaşmak gerekirken yahut Hz. Ebu Bekir'in Eş'as'la akrabalık bağı kurarak onu kontrol altına almayı amaçladığı düşünülebilmektedir. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 144.

⁷⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 375. Nehik'in bundan önce Ziyad b. Lebid'e Hz Ebu Bekir tarafından elçi olarak gönderildiği de nakledilmektedir. Bkz. Aynı yer.

⁸⁰ Asıl adı Mesleme olup Müslümanlar tarafından tahkir amacıyla "Müseylime" denilmiştir. Bkz. Önkal, Ahmet, "Müseylimetü'l-Kezzab", **DİA**, Ankara-2006, XXXII, 90. Ancak Brockelmann onunla Hz. Peygamber (s) arasında bir fark olmadığını vurgularcasına eserinde ısrarla Mesleme adını kullanmıştır. Bkz. Brockelmann, Carl, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, s. 37-39.

⁸¹ "Kezzab" çok yalan söyleyen anlamına gelmektedir.

⁸² Önkal, Ahmet, "Müseylimetü'l-Kezzab", XXXI, 90.

komutasında yardımcı bir kuvvet gönderdi. Ancak İkrime Şurahbil b. Hasene'yi beklemeden Müseylime ile yaptığı savaşta yenilgiye uğradı. Ondan sonra Şurahbil komutasındaki kuvvetler de Müseylime karşısında bozguna uğrayınca Halife Hz. Ebu Bekir o esnada Büzaha denilen mevkide Tuleyha ile olan savaşını henüz bitirmiş olan Halid b. Velid'e Yemame üzerine gitmesini emretti.

Yemame savaşı öncesinde Halid b. Velid ile Ensar arasında Hz. Ebu Bekir'in emrinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda bir tartışma çıkmıştır. Buna göre Ensar'ın komutanı Sabit b. Kays b. Şemmas, savaşlardan yorulmuş olan askerleri ve atları dinlendirmek için Medine'ye dönmek gerektiği görüşünü ileri sürmüştü, Halid b. Velid ise Müseylime sorununu çözmeden Medine'ye dönmeyeceğini ifade etmiştir. Hatta Ensarî sahabiler, ordudan ayrılıp Medine'ye dönmeye karar verdilerse de sonradan birbirlerine "Vallahi yaptığımız doğru değildir. Eğer onlar yenilirlerse, sizler onları zor durumda bıraktınız, teslim ettiniz diye konuşacaklar; bu husus ebediyete kadar bir âr, bir leke olacaktır. Eğer muvaffak olurlar ve Allah onlara fetih müyesser eylerse, kendinizi bu hayırdan menetmiş olacaksınız. Onun için Halid'in yanına gidiniz!" diyerek yaptıklarının hatalı bir davranış olduğunu fark edip tekrar orduya katılmışlardır. Halid onların geldiğini duyunca bir ya da iki günlük mesafe onlardan ileride olduğu halde Ensar'ı beklemiş ve onları merasimle karşılamıştır.⁸³

Savaşın başındaki tutumuna rağmen Ensar, Yemame savaşında ordunun en önünde yer almış ve çarpışmanın şiddetinden dolayı "Ölüm Bahçesi"⁸⁴ olarak adlandırılan ve yüzlerce sahabinin şehid düştüğü o çarpışma bölgesine ilk girenler olmuşlardır.⁸⁵ Bu nedenle Yemame gününde Ensar'dan pek çok sahabe şehid olmuştur. Ensar'ın fedakârlığına örnek teşkil eden bir olay Bera b. Mâlik'in Müslümanlardan, kapıları bir türlü açılmayan ölüm bahçesine kendisini atmalarını istemesidir.⁸⁶ Müslümanlar tarafından duvarın öbür yanına fırlatılan Bera, savaşa savaşa kapıyı Müslümanlara açmıştır.⁸⁷ Onun bu gözü peklığının askerlerin hayatını tehlikeye atacağından endişe eden Hz. Ömer, komutanlarına ona herhangi bir birlikte komutanlık

⁸³ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 122. Ayrıca bkz. Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, s. 264.

⁸⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 127.

⁸⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 439.

⁸⁶ Aynı olay Ebu Düçane hakkında da anlatılmaktadır. Bu durumda ya birden fazla sahabe bu şekilde bahçeye girmişlerdir ya da kişiler karışmıştır. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, II, 551

⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, I, 364; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 413.

vermemelerini tembih etmiştir.⁸⁸ Bera b. Mâlik 'in Yemame savaşında 80 küsur yara aldığı belirtilir.⁸⁹ Bu savaşta Ensar'ın sancağı Sabit b. Kays'ta idi.⁹⁰

Yemame savaşında ordunun bir kısmı Muhacir ve Ensar'dan oluşmaktayken önemli bir kısmı ise daha önce irtidat edip daha sonra Halid b. Velid'e karşı koyamayarak tekrar Müslüman olan bedevilerden oluşuyordu. Bunlar her düşman saldırısında geri kaçıyor ve İslâm ordusunda safların bozulmasına yol açıyorlardı. Onların bu davranışlarının tekrarlaması ve tam üç defa Müslümanların hezimetin eşiğine gelmeleri üzerine Ensar kumandanı Sabit b. Kays dayanamayıp Halid'e " Bizi bu (beladan) kurtar diye seslendi. Bu durumu bizzat da müşahede eden Halid b. Velid bu sıkıntıya çözüm bulmak amacıyla Ensar ve Muhaciri ön saflara, Bedevileri ise arka saflara yerleştirdi. Bu düzenden sonra İslâm ordusu bir daha gerilemedi. Şehid olanlar düşüyor onların yerine geçen Ensarî ve Muhacirler ilerlemeye devam ediyordu."⁹¹

Ensar'ın komutanı Sâbit b. Kays Müslümanların ikide bir geri çekilmesinden dolayı çok üzülüyor ve "Ey Müslümanlar kendinizi ne kötü şeylere alıştırmışsınız! Ey Allahım! Yemame halkının peşine düşüp taptığı şeylerden sana sığındığım gibi Müslümanların yaptıklarından da sana sığınırım" dedi ve şehid olana kadar savaştı.⁹²

Yemame savaşında Vahşi ile birlikte Müseylime'yi öldüren sahabinin Uhud savaşı kahramanlarından Ümmü Ümare'nin oğlu Abdullah b. Zeyd b. Asım olduğu rivayet edilmektedir.⁹³ Ancak işin doğrusu bu konuda ihtilaf vardır. Müseylime'nin kimin tarafından öldürüldüğü hususunda pek çok kimsenin ismi geçmektedir. Benî Âmir b. Lüey kabilesi onu Hıdaş b. Beşir'in öldürdüğünü ileri sürerken, Ebu Dücanne Simak b. Hareşe'nin, Vahşi veya Abdullah b. Zeyd b. Asım'ın hatta Muaviye b. Ebi Süfyan'ın Müseylime'yi öldürdüğüne dair rivayetler de bulunmaktadır. Benî Ümeyye kabilesi bu meseleyi bir övünç meselesi olarak ele almış ve Muaviye b. Ebi Süfyan'ın Müseylime'nin katili olduğunu öne sürmüşlerdir.⁹⁴

⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, I, 364.

⁸⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, I, 364.

⁹⁰ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 125; Taberî, *Tarih*, III, 288.

⁹¹ El-Küla'î, *el-Hilafetü'r-Râside ve'l-Butûletü'l-Hâlîde fi Hurûbu'r-Ridde*, s. 84, 104-105, 120, 140. Ayrıca bkz. Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, s. 280.

⁹² Taberî, *Tarih*, III, 290.

⁹³ Çakan, İsmail L., "Abdullah b. Zeyd b. Asım", *DİA*, İstanbul- 1988, I, 143.

⁹⁴ Bütün bu rivayetler ve değerlendirmeler için bkz. Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 121.

Halid b. Velid Ebu Hayseme en-Neccarî'yi zafer müjdesini vermek üzere Medine'ye gönderdi. Hz. Ebu Bekir Müseylime fitnesinin söndürülmüş olmasından duyduğu memnuniyetten dolayı secdeye kapandı. Ancak Medine'deki hemen her evden bir şehid verilmiş olmasının üzüntüsü nedeniyle zafer sevincinden çok şehidlerin yası tutuldu.⁹⁵

a. Yemame'de Şehid Düşen Ensarîler

Habib b. Zeyd Yemame savaşından önce Resûlullah (s) tarafından elçi olarak Müseylime'ye gönderilmişti. Müseylime kollarını ve bacaklarını keserek onu şehid etti.⁹⁶ Hz. Ebu Bekir tarafından Müseylime'ye elçi olarak gönderilen Habib b. Abdullah da yine Müseylime tarafından şehid edildi.⁹⁷

Belâzürî'ye göre Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Selül'ün Cüvasa⁹⁸ savaşında şehid düştüğüne dair bir rivayet varsa da o Yemame'de şehid düşmüştür.⁹⁹ İbn Sa'd ise onun Yemame savaşına katıldıktan sonra Bahreyn'de Cüvasa savaşında şehid düştüğünü kaydeder.¹⁰⁰ Ebu Dücane de Yemame savaşına katıldı ve burada şehid düştü.¹⁰¹ Onun, Hz. Ali dönemine erişip Sıffin'de Muaviye'ye karşı savaşırken şehid olduğu da rivayet edilmiştir. Ancak ilk rivayet daha güçlüdür.¹⁰²

Savaşta şehid düşen diğer Ensarilerden isimlerini tespit edebildiklerimiz şunlardır; Abbad b. Bişr,¹⁰³ Ma'n b. Adiy,¹⁰⁴ Numan b. Isr,¹⁰⁵ Ebu Akîl Abdurrahman el-İraşî,¹⁰⁶ Umare b. Hazm,¹⁰⁷ el-Hâris b. Ebu Sa'sa'a,¹⁰⁸ Sabit b. Hezzâl b. Amr,¹⁰⁹

⁹⁵ Fayda, **Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid**, s. 286.

⁹⁶ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 126. Habibin annesi Nüseybe bt. Ka'b, Uhud savaşına iştirak etmiş ve Akabe'de bulunan iki kadından birisiydi.

⁹⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 19.

⁹⁸ Cüvasa Bahreyn'de bir kalenin adıdır. H. 12 yılında Bahreyn'de irtidat hareketleri başlayınca buradaki Müslüman kuvvetlerin komutanı Alâ b. El-Hadrami bu kaleye sığınmış ve burada çetin bir savaş yaşanmıştır. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 114.

⁹⁹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125. Bu sahabi ile ilgili Ansiklopedik bilgi için bkz. Koçyiğit, Talat, "Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Selül", **DİA**, İstanbul-1988, I, 80.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 502.

¹⁰¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 516; Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125.

¹⁰² Bu rivayetler için bkz. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 551; Ayrıca Çubukçu, Asrî, **DİA**, "Ebu Dücane", İstanbul-1992, X, 120.

¹⁰³ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 406; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 148; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 496.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 431; İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 369; Taberî, **Tarih**, III, 207.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 436.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 439; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 476.

Vezefer b. İyas b. Amr b. Levzan¹¹⁰ Ukbe b. Âmir,¹¹¹ Âiz b. Mâ'ıs¹¹² Mâlik b. Evs¹¹³ ve kardeşi Umeyr b. Evs,¹¹⁴ Kays b. Hâris,¹¹⁵ Abdurrahman b. Kayzî,¹¹⁶ Âmir b. Sabit b. Seleme,¹¹⁷ Âmir b. Sabit,¹¹⁸ Abdullah b. Atik,¹¹⁹ Abbad b. Hâris,¹²⁰ Talha b. Utbe,¹²¹ Rebah,¹²² Ferve b. Hâris,¹²³ Ebu Habbe Zeyd b. Gaziyye¹²⁴ Hâris b. Ebu Sa'sa'a¹²⁵ Sabit b. Kays b. Şemmas,¹²⁶ Küleyb b. Nesr,¹²⁷ Üseyd b. Yerbu,¹²⁸ Ebu Akil b. Sa'lebe Beyhan el-Belevî,¹²⁹ Süraka b. Ka'b b. Abdüluzza en-Neccarî,¹³⁰ Habib b. Amr b. Mihsan en-Neccarî,¹³¹ Ebu Hanne b. Ğuzeyye b. Amr,¹³² el-Âsi b. Sa'lebe ed-Devsî,¹³³ Ebu Üseyd Mâlik b. Rebia,¹³⁴ Hâris b. Ka'b b. Amr b. Ubeyd,¹³⁵ Yezid b. Sabit el-

¹⁰⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 451; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 129; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 476.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 479.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 511; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 456

¹¹⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 511.

¹¹¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 527; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 430.

¹¹² İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 551; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 147.

¹¹³ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 245; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 11; İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 527. İslâm ordusunda il şehid edilen sahâbi Mâlik b. Evs olmuştur. Bkz. Fayda, **Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid**, s. 278.

¹¹⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 245; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 274; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 589.

¹¹⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 284; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 397; İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 350.

¹¹⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 287; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 297.

¹¹⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 296; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 116; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 467.

¹¹⁸ Bu sahâbi yukrda geçen Âmir b. Sabit farklı bir kişi olup Ensar'dan Benî Cahcaba'nın antlaşmasıdır. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 467.

¹¹⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 300; Hayber Yahudilerinin reisi Ebu Râfi Sellam b. Hukayk'ı öldüren sahâbi. Onun Siffin'de Hz. Ali'nin yanında savaştığı da söylenmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 307; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 143.

¹²⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 311; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 150; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 497.

¹²¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 311; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 89; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 433.

¹²² İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 311.

¹²³ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 321.

¹²⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 336.

¹²⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 339.

¹²⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 344; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 451; Sabit b. Kays b. Şemmas ve hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 511.

¹²⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 359.

¹²⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 366; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 245; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 236.

¹²⁹ Ensar'dan Benî Cahcaba kabilesinin müttefikî idi. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125.

¹³⁰ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125.

¹³¹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 678.

¹³² Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125.

¹³³ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125. Devs kabilesinden olup Ensar'ın müttefikî idi.

¹³⁴ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 126.

¹³⁵ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125; İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 453.

Hazrecî,¹³⁶ Es'ad b. Yerbu,¹³⁷ İyas b. Vadka,¹³⁸ Bişr b. Abdullah,¹³⁹ Sabit b. Halid¹⁴⁰, Hubab b. Zeyd,¹⁴¹ Zürâre b. Kays,¹⁴² Sa'd b. Amr b. Ubeyd,¹⁴³ Said b. Rebi,¹⁴⁴ Seleme b. Mesud,¹⁴⁵ Ferve b. Numan,¹⁴⁶ Ka'b b. Amr,¹⁴⁷ Mâlik b. Amr,¹⁴⁸ Mesud b. Sinan,¹⁴⁹ Muâz b. Amr b. Kays el-Hazrecî,¹⁵⁰ Es'ad b. Hârise es- Saidî,¹⁵¹ Ukal b. Nu'man el-Mazinî,¹⁵² Evs b. Amr el-Ensârî,¹⁵³ Evs b. Meğra el-Ensârî,¹⁵⁴ Beşir b. Atik,¹⁵⁵ Numan b. Ubeyd,¹⁵⁶ Cervel b. Abbâs b. Âmir,¹⁵⁷ Hacib b. Zeyd,¹⁵⁸ Habib b. Abdîşems,¹⁵⁹ Habib b. Yezîd,¹⁶⁰ Râfi b. Zeyd,¹⁶¹ Rib'i b. Temim,¹⁶² Sa'd b. Cariye,¹⁶³ Sa'd b. Adiy,¹⁶⁴ Said b. Adiy,¹⁶⁵ Sehl b. Himar,¹⁶⁶ Abbad b. Kesir,¹⁶⁷ Abdullah b. Sa'd b. Hayseme,¹⁶⁸

¹³⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 319; Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 126. Meşhur sahabi Zeyd b. Sabit'in kardeşi. İbn Hacer'e göre Yemame savaşına katılıp katılmadığı tartışmalıdır. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 509.

¹³⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 208; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 210.

¹³⁸ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 343; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 314.

¹³⁹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 386; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 431.

¹⁴⁰ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 439. Bu sahabinin Bi'r-i Maune'de şehid düştüğüne dair haberler de bulunmaktadır. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 502.

¹⁴¹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 663.

¹⁴² İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 316; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 465.

¹⁴³ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 450; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 59.

¹⁴⁴ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 474; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 86.

¹⁴⁵ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 529; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 129.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 345; İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 282.

¹⁴⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 458.

¹⁴⁸ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 33.

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 157. Bu sahabi Sellam b. Hukayk'ı öldürmeye giden seriyyede yer alan hazreclilerdendir.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 195-196; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 114.

¹⁵¹ Taberanî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, **Mu'cemu'l-Kebir**, I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire-1994, I, 303.

¹⁵² İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 257.

¹⁵³ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 305.

¹⁵⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 307.

¹⁵⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 443.

¹⁵⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 446.

¹⁵⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 580.

¹⁵⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 657.

¹⁵⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 19.

¹⁶⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 23.

¹⁶¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 365.

¹⁶² İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 378.

¹⁶³ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 42.

¹⁶⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 58.

¹⁶⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 93.

Abdurrahman b. Abdullah el-Belevî,¹⁶⁹ Ubeydullah b. Abid,¹⁷⁰ Ubeyd b. Evs,¹⁷¹ İsmet b. Riab,¹⁷² Umeyr b. Âmir b. Nabi,¹⁷³ Kays b. Cerir,¹⁷⁴ Mâlik b. Rebi,¹⁷⁵ Nafi' b. Sehl el-Eşheli.¹⁷⁶

Burada isimleri tespit edilenler dışında da pek çok Ensarî şehid düşmüştür. Ancak Yemame savaşında kaç kişinin şehid olduğuna dair ihtilaflar vardır. Toplam şehid sayısı en az 700 en fazla 1700 olarak rivayet edilmiştir.¹⁷⁷ Aynı şekilde kaynaklarda Ensar'ın şehidleri ile ilgili de farklı rivayetler vardır. Biz mümkün mertebe ismi geçenleri nakletmeye çalıştık. Yemame'de mi yoksa başka yerde mi şehid düştüğüne dair ihtilaf olanları da ayrıca belirttik.

3. Hz. Ebu Bekir Dönemi Fetih Hareketleri

Hz. Ebu Bekir çok kısa süren halifeliği döneminde Sasani ve Bizans üzerine iki ayrı cephede ordular göndermiştir. Her iki cephede de Müslümanlar önemli zaferler kazanmıştır. Halid b. Velid ve Müsenna b. Hârise komutasındaki ordular Irak cephesinde Sasanilere karşı İslâm devletinin sınırlarını güvenlik altına almışlardır.

Ridde olayları ve devlete isyan olayları bastırılınca Hz. Ebu Bekir, Resûlullah'ın (s) hayatının sonlarında başlamış olduğu işe yani kuzeyde Bizans tarafına yapılacak seferlere odaklandı.¹⁷⁸ Bu amaçla Ensar ve Muhacirun ileri gelenleriyle yapılan

---

¹⁶⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 164.

¹⁶⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 502.

¹⁶⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 94.

¹⁶⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 274. Bu sahabi, Ensar'dan Benî Cahcaba'nın antlaşmasıydı.

¹⁷⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 333.

¹⁷¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 339.

¹⁷² İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 415.

¹⁷³ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 598.

¹⁷⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 351.

¹⁷⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 535.

¹⁷⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 321.

¹⁷⁷ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 125.

¹⁷⁸ Brockelmann, Hz. Peygamber'in (s) yanlış bir taktikle Sasanilerden önce Bizans'a saldırdığını, Ebu Bekir'in ise daha iyi bir strateji ile Sasani'ye saldırmayı öncelediğini iddia eder. Ancak Irak cephesi ve Suriye cephesi savaşlarının hemen hemen aynı dönemde yapılması ve Hz. Ebu Bekir'in çok kısa süren hilafetinin ilk yılı irtidat hadiselerini bastırmakla geçtiği halde 2. yılda Ecnadeyn gibi büyük bir savaşa girişmiş olması Brockelmann'ın doğru bir tespitte bulunmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Resulullah'ın (s) vefatından hemen sonra Üsâme ordusunun Suriye'ye gönderilmesi de Hz. Peygamber'in (s) takip ettiği dış politikanın Hz. Ebu Bekir tarafından harfiyen benimsendiğini göstermektedir. Bkz. Brockelmann, Carl, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, s. 40.

istişareden sonra ashabdan Ebu Ubeyde b. Cerrah, Amr b. Âs, Yezîd b. Ebu Süfyan ve Şurahbil b. Hasene gibi komutanların emri altına verilen ordular Suriye bölgesinde fetih hareketlerine giriştiler.

a. Ecnadeyn Savaşı

Müslümanların faaliyetleri ve bölgedeki Bizans kuvvetlerine karşı elde ettikleri başarılar İmparator Heraklios'u önlem almaya sevk etti. Kardeşi Theodoros komutasında 80.000 kişilik büyük orduyu Suriye'ye sevk etti. Bizans ordusuna en yakın konumda olan Amr b. Âs bu güce karşı koyamayacağını anlayınca Hz. Ebu Bekir'den yardım talep etti. Hz. Ebu Bekir Irak cephesinde bulunan Halid b. Velid'i destek olarak Suriye bölgesine kaydırıldı.¹⁷⁹ Ayrıca Suriye'deki İslâm ordularına birleşmeleri için emir verdi. Halid b. Velid Şam'a doğru harekete geçti ve yol boyunca Bizans yerleşim yerleri fethedildi.¹⁸⁰

İki ordu Kudüs'ün batısında Ecnadeyn denilen yerde karşı karşıya geldi. İslâm ordusunun komutanları arasında Muâz b. Cebel de vardı. Bizans ordusu 100.000 askerden oluşuyordu.¹⁸¹ Bizans ve İslâm orduları arasında yapılan ilk büyük savaş olan Ecnadeyn Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Yaklaşık 3000 Bizans askerî öldürüldü. Müslümanlardan ise 14 kişi şehid düştü.¹⁸²

Ensar bu savaşa yoğun olarak katılmıştır. Muâz b. Cebel'in ordunun sağ kanadına komuta etmesi bize bu konuda bir fikir vermektedir. Savaşın ardından çeşitli Şam şehirlerine sığınan Bizans ordusu Hz. Ömer'in emriyle takip edilmiş ve bu şehirler fethedilmiştir. Ecnadeyn savaşından sonra fethedilen şehirlerden biri olan Dımeşk savaşına Ebu'd-Derda cephanesinin sorumlusu olarak katılmıştır.¹⁸³

Bu savaşta Ensar'dan Hâris b. Evs b. Atik şehid olmuştur. O, Ensar'ın Evs kolundandır. Bedir hariç Hz. Peygamber'in yanında bütün savaşlara katılmıştır.¹⁸⁴ Yine Abdullah b. Amr el-Evsî Ecnadeyn'de şehid düşen Ensariler arasındadır.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 151.

¹⁸⁰ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 152 vd.

¹⁸¹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 156.

¹⁸² Ayrıca bkz. Yıldız, Hakkı Dursun "Ecnâdeyn Savaşı", **DİA**, İstanbul-1994, X, 385.

¹⁸³ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 175.

¹⁸⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 245; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 589. Ayrıca bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 659.

b. Hz. Ebu Bekir Dönemi Diğer Fetih Hareketlerinde Ensar

Belâzürî'de geçen bazı rivayetlerden anlaşıldığına göre Ensar'ın ileri gelenlerinden Beşir b. Sa'd ile Muhammed b. Mesleme Irak fetihlerinde Halid b. Velid'in komutası altında savaşmışlardır.¹⁸⁶ Beşir b. Sa'd, Halid b. Velid komutasında katıldığı Aynüttemr¹⁸⁷ savaşında şehid oldu.¹⁸⁸ Başka bir rivayette ise Halid, Beşir b. Sa'd'ı bir ordunun başında Banikya'ya¹⁸⁹ gönderdi. Burada şehri fethetmeye muvaffak olan Beşir b. Sa'd, Acem süvarilerinin fırlattığı bir okla yaralandı. Daha sonra bu yarası Aynu't-Temr'de açılmış ve bu yaradan dolayı şehid olmuştur.¹⁹⁰ Hz. Ebu Bekir dönemi Suriye komutanlarından birisi de Ensar'ın antlaşmalılarında Şerik b. Sehma'dır.¹⁹¹

---

¹⁸⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 164.

¹⁸⁶ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 337.

¹⁸⁷ Aynu't-Temr Halid b. Velid'in Irak cephesinden Suriye cephesinde geçtiğinde yaptığı ilk savaştır. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 152.

¹⁸⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 493; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 398.

¹⁸⁹ Kufe'ye bağlı bir yerleşim merkezi. Yakut el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, I, 331.

¹⁹⁰ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 342; Beşir b. Sa'd Benî Sakife'de Hz. Ebu Bekir'e ilk biat eden sahabidir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 442.

¹⁹¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 279.

II. HZ. ÖMER DÖNEMİ

Hz. Ebu Bekir vefat etmeden önce Müslümanlara bir halife vasiyet ederek onların karışıklığa düşmelerinin önlemek istiyordu. Bunun için düşündüğü isim de Hz. Ömer idi. Onu halife olarak vasiyet etmek isteyen Hz. Ebu Bekir, bu konuda sahabenin ileri gelenleriyle de görüşen Hz. Ebu Bekir, Evs reisi Üseyd b. Hudayr'dan da olumlu cevap almıştır.¹⁹² Bunun üzerine Hz. Ömer'in halifeliğini bir mektuba yazdı ve vefatından sonra halka ilan edilmesini vasiyet etti.

Ensar, Hz. Ömer'in halifeliğinin ilk günlerinden itibaren etkin bir biçimde idarî sistemin içinde yer almıştır. Siyasal ve bürokratik görevlerde herhangi bir ayrıma veya ayrımcılığa tabi tutulmadan görevde liyakat ilkesi çerçevesinde kendisine yer bulmuştur.

A. HZ. ÖMER DÖNEMİ SİYASÎ FAALİYETLERİNDE ENSAR

Ensar Hz. Ömer döneminde var olan huzur ve sükûn ortamında devlete çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır. Hz. Ömer'in kabileler arasında denge politikası yürütmesi sayesinde Ensar devlette temsil edilebilme imkânını bulmuştur. Ensar'ın devlette temsiliyeti, genişleyen İslâm coğrafyasında Hz. Peygamber (s) dönemindeki Müslüman nüfusla kıyaslanmayacak derecede bir artışın getirdiği şartlardan dolayı azalma göstermiştir. Ancak yine de nüfus, kabile, adalet denkleminde Ensar'ın varlığını koruması Hz. Ömer'in yönetimi çerçevesinde anlamlı bir varoluşu ifade eder.

Devletin karar alma mekanizmasında etkili olan Ensarîler Hz. Ömer döneminde danışmanlık görevini yürütmüşlerdir. Bu bağlamda onların çeşitli antlaşmaların yapılmasında, vali tayinlerinde ve devletin genel politikası üzerinde etkili oldukları kabul edilebilir. Nitekim Hz. Ömer'in Mescid-i Nebi'deki hutbesinde “*Bazı konularda keyfi davranırsam ne yaparsınız?*” diye sorması üzerine Beşir b. Sa'd “*Seni ok gibi doğrulturuz*” diyerek cevap vermiştir.¹⁹³

¹⁹² Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 93.

¹⁹³ İbn Hacer El-Askalanî, Ahmed b. Ali, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I-XII, Matbaatü Dairetu'l-Maarifi'n-Nizamiyye, Hindistan-h. 1326, I, 464.

Hiz. Ömer'in en yakın danışmanlarından olan Muhammed b. Mesleme, siyasî hayata tesir eden pek çok görevle görevlendirilmiştir. İbn Hacer'in eserinde naklettiğine göre o, en zor problemlerin çözümünde hep Hiz. Ömer'in yanında idi. Hiz. Ömer döneminde önemli danışmanlardan biri olarak sürekli halifeye destek olan Muhammed b. Mesleme,¹⁹⁴ Hiz. Ömer tarafından halkla arasındaki ilişkilerde mesafeli olduğu gerekçesiyle Sa'd b. Ebi Vakkas'a ait evi yakmakla görevlendirildi. O da bir heyetle Kufe'ye gidip bu görevi yerine getirdi.¹⁹⁵

Hiz. Ömer'in danıştığı bir başka Ensarî de Muâz b. Cebel'dir. Hiz. Ömer onun hakkında şöyle demiştir: *"Kadınlar Muâz gibisini doğurmaktan aciz kalmışlardır. Eğer Muâz olmasaydı Ömer helak olurdu."*¹⁹⁶ Muâz b. Cebel'in bir danışman olarak Hiz. Ömer üzerindeki etkisi şu olayda net olarak görülmektedir. Hiz. Ömer Cabiye'ye gelince fethedilen toprakları askerler arasında taksim etmek istedi. Ancak Muâz b. Cebel *"Allah'a yemin ederim ki eğer sen bu toprakları taksim edersen, bizim beğenmediğimiz bir durum ortaya çıkar. Çok şey, belirli kimselerin eline geçer, onlar öldükten sonra bu mallar bir kişide kalır. Onlardan sonra başka bir zümre gelir ve bunlar İslâmiyet'i iyi bir şekilde muhafaza ederler, fakat hiç mal bulamazlar. Bundan dolayı sen, öncekilerin ve sonrakilerin faydalanacağı bir karar ver."* Hiz. Ömer bunun üzerine Muâz b. Cebel'in görüşüne uyararak ve gelecek Müslüman nesilleri düşünerek toprakları dağıtmadı.¹⁹⁷

Hiz. Ömer'in Şam seyahatinde kendisine Ensar'dan Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Üseyd b. Hudayr b. Simak gibi Ensar'ın ileri gelenleri de eşlik etmişlerdir. Bunlardan Übey b. Ka'b, Kudüs'ün teslim alınmasının ardından Hiz. Ömer'in Kudüs halkıyla yaptığı anlaşma metnini yazmıştır. Hiz. Ömer, Cabiye'de yaptığı konuşmada onun Kur'ân bilgisini övmüş ve *"Kur'an'dan bir şey sormak isteyenler Übey b. Ka'b'a müracaat etsinler"* demişti.¹⁹⁸

¹⁹⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 29.

¹⁹⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 391. Ayrıca bkz. Şahyar, Ataulah, "Muhammed b. Mesleme", XXX, 555.

¹⁹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 108.

¹⁹⁷ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 206-207.

¹⁹⁸ İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan, *Tarihu Medinetü Dimeşk*, I-LXXX, Daru'l-Fikr, Şam-1995, VII, 309, 310.

Hız. Ömer'in devlet yönetiminde Ensar'ın görüşlerini verdiği önemi gösteren bir olay şöyledir. Hız. Ömer Kâbe'nin hazinesini alıp insanlara dağıtmak isteyince Übey b. Ka'b el-Ensari "Senden önce iki dostun geçti; eğer altınları almak faziletli bir iş olsaydı şüphe yok ki onlar yaparlardı" diyerek ona muhalefet etmiştir.¹⁹⁹ Bunun üzerine Hız. Ömer bu uygulamadan vazgeçmiştir.

B. HIZ. ÖMER DÖNEMİNDE ENSAR'IN ÜSTLENDİĞİ İDARİ GÖREVLER

Siyasî olarak Ensar'ın danışılan ve görüşleri dikkate alınan kimseler olmalarının yanında onlar, Hız. Ömer tarafından çeşitli idarî görevlere de tayin edilmişlerdir. Bu görevler Ensar'ın daima devlet aygıtının içinde yer almalarını sağlamış, devlete karşı kabilevi ya da bireysel olumsuz duyguların uyanmasını engellemiştir.²⁰⁰

Hız. Ömer ashaba görev verirken onların kişilik özelliklerini dikkate alıyordu. Son derece önem verdiği ve Kudüs ziyaretinde yanında bulundurduğu arkadaşı Übey b. Ka'b, Hız. Ömer'e: "Neden bana bir devlet görevi vermiyorsun?" deyince Ömer, "Dini hassasiyetinin zarar görmesinden korkuyorum." dedi.²⁰¹ Böylece onu, var olan özelliklerinden ve ilminden faydalanmak suretiyle değerlendirmiş oldu.

Ensar'ın kahramanlarından olan Bera b. Mâlik 'in savaşlarda gösterdiği cesareten dolayı ordu komutanlarına onun bu cesaretinin orduyu tehlikeye atabileceği uyarısında bulunarak kendisine herhangi bir komutanlık görevi verilmemesini istemesi de onun görevlendirmede kişilik özelliklerine verdiği öneme çarpıcı bir örnektir.²⁰²

Hız. Ömer halife seçimi için belirlediği şura heyetinin rahatsız edilmemesi görevini Ensar'dan Ebu Talha'ya vermiştir.²⁰³ Bu son derece kritik görev Ebu Talha tarafından başarıyla yerine getirilmiş, şura heyetinin Hız. Ömer'in belirlediği şartlar altında görevini sağlıklı olarak yerine getirmesi sağlanmıştır.

¹⁹⁹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 58.

²⁰⁰ Bu ifademizle kastımız Ensar'ın belli menfaatler karşılığı yönetimle ittifak halinde olmaları değildir. Bilakis sosyolojik olarak toplumda bazı saiklerin toplumsal hareketlere yol açtığından hareketle Ensar'da böyle bir durumun olmadığını, dolayısıyla Hız. Ömer'in adil yönetiminin başarısını vurgulamak istiyoruz.

²⁰¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 463.

²⁰² İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 330 İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 364. Ayrıntılı bilgi için bkz. Önkal, Ahmet "Bera b. Mâlik", **DİA**, İstanbul- 1992, V, 469.

²⁰³ Kandemir, M. Yaşar, **DİA**, "Ebu Talha el-Ensari", İstanbul-1994, X, 236.

Bunların dışında çeşitli kategorilere ayrılabilen olan idarî görevler ve Ensar'ın bu görevlerdeki rolleri şu şekildedir.

1. Valilik

Hiz. Ömer Ensar'dan birçok sahabiye çeşitli yerleşim birimleri ve bölgelere vali tayin etmiştir. Hiz. Ömer'in Ensar'ı birçok kez valilik görevine tayin etmesi Ensar ve devlet ilişkilerinin Hiz. Ömer'in hilafetinde sağlıklı bir şekilde yürüdüğünü göstermektedir. Benî Sakife'de gerçekleşen diyaloglar ve tartışmalar sonucu hilafetin Kureys'e geçmesi Ensar'ın büyük bir kısmını küstürmediği gibi onlar, devlette görev almaktan da çekinmemişlerdir. Bu bağlamda aşağıdaki örnekler tezimizi doğrular niteliktedir.

Hiz. Ömer'in herhangi bir sebeple sefere çıktığı zaman yerine Zeyd b. Sabit'i vekil olarak bıraktığı rivayet edilmiştir.²⁰⁴ Örneğin Hiz. Ömer'in h. 16 yılında. hac seferi sırasında Medine'de yerine Zeyd b. Sabit naiblik yapmıştır.²⁰⁵

Hiz. Ömer döneminin en seçkin Ensarîlerinden olan Umeyr b. Sa'd b. Ubeyd, Amr b. Avf oğullarındandır. Umeyr b. Sa'd Hiz. Peygamber'in (s) ashabından olup ondan hadis rivayet etmiştir. Hiz. Ömer onu; Said b. Âmir b. Hizyem'den sonra Humus'a vali tayin etmiştir. Umeyr b. Sa'd b. Ubeyd, bir müddet Hiz. Ömer'in Şam valiliğini de yapmıştır.²⁰⁶ Umeyr b. Sa'd'ın hizmetlerinden çok memnun olan Hiz. Ömer, "Müslümanların işlerinde, kendisinden yararlanabileceğim, Umeyr b. Sa'd gibi adamlarımın olmasını ne kadar isterdim!" diyerek ona verdiği önemi ifade etmiştir.²⁰⁷ Ayrıca Hiz. Ömer'in onun hakkında "نسيح وحده" "Eşsiz" dediği de rivayet edilmiştir.²⁰⁸

Hiz. Ömer, Bedir ehlinden olan Utbe b. Gazvan vefat edince onun yerine Ensar'dan Abdurrahman b. Sehl'i Basra'ya vali tayin etti.²⁰⁹

²⁰⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 492.

²⁰⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 31.

²⁰⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 424.

²⁰⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 596.

²⁰⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 596.

²⁰⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 287; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 403.

Ensar'dan Bilal el-Ensârî²¹⁰ adında bir zat Hz. Ömer tarafından kısa bir süre Uman valiliğine tayin edildi. Sonrasında azledilerek yerine Osman b. Ebi'l-As getirildi.²¹¹

Ubâde b. Sâmit, Humus'un fethine katılmış ve ordu komutanı Ebu Ubeyde tarafından buraya vekil olarak bırakılmıştır.²¹² Ebu Ubeyde'nin Amevas taununda²¹³ vefat etmesinden sonra Ubâde b. Sâmit, Hz. Ömer tarafından Humus valisi olarak tayin edilmiştir.²¹⁴ Belâzürî aynı yıl Ebu'd-Derda'nın Dimeşk valisi olarak atandığına dair rivayetler olduğunu nakleder.²¹⁵ Bunun yanında Ubâde ve Ebu'd-Derda'nın vali değil, kaza ve namaz kıldırma görevleriyle atandığı rivayeti de yine Belâzürî tarafından nakledilmektedir.²¹⁶

Evs b. Sa'd el-Ensârî Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir süre Hz. Ömer zamanında Sûriye'de valilik yapmıştır. hicrî 16 (637) senesinde 64 yaşında vefat etmiştir.²¹⁷

Numan b. Nudayle el-Ensârî Hz. Ömer zamanında kaynaklarda ismi aktarılmayan bir yere vali olarak tayin edilmiştir.²¹⁸

2. Muallimlik

Hz. Ömer döneminde geniş toprakların fethedilmesi sonucu pek çok sahabe İslâm'ı tebliğ etmek ve Müslüman olanlara İslâm'ı öğretmek amacıyla yeni fethedilen beldelere gitmiştir.²¹⁹ Bunlardan gönüllü olarak gidenler olduğu gibi devlet görevlisi olarak gidenler de olmuştur. Ensar'dan bazı sahabiler de bu amaçla çeşitli seyahatler gerçekleştirmişlerdir.

²¹⁰ Bu sahabinin soy kütüğü hakkında bir şey bilinmemektedir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 456.

²¹¹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 419.

²¹² Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 179.

²¹³ Hicretin 18. yılında Şam'da ortaya çıkan ve pek çok sahabinin vefatına yol açan salgın hastalık.

²¹⁴ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 190.

²¹⁵ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 190.

²¹⁶ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 192.

²¹⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, I, 321; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 301.

²¹⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 358.

²¹⁹ Bkz. Akbaş, Mehmet, **Sahabenin İslâm'ı Tebliği Suriye Bölgesi**, s. 74-81.

Şam valisi Yezîd b. Ebu Süfyan'ın talebi ve Ebu'd-Derda'nın da isteği üzerine Hz. Ömer, Ebu'd-Derda'yı Şam ve havalisine Kur'an ve İslâm muallimi olarak göndermiştir.²²⁰ Ebu'd-Derda bu görevini Hz. Osman döneminde vefat edene kadar da sürdürmüştür.

Enes b. Mâlik, Basra'ya vali olarak görevlendirilen Ebu Musa el-Eş'ari ile birlikte Basralılara namaz kılmayı, Kur'an ve Hadisi öğretmek üzere gönderildi.²²¹

Karaza b. Ka'b, Kufe'ye vali olarak gönderilen Ammar b. Yasir ile birlikte muallim olarak gönderildi.²²²

3. Kadılık

Hz. Ömer dönemi devlet teşkilatı incelendiğinde Valilik kurumundan ilk ayrılan görevin kadılık olduğu görülecektir.²²³ Ondan önce gönderilen valiler aynı zamanda kadı olarak da görev yapıyorlardı.

Hz. Ömer döneminde Medine'de Ebu'd-Derda kadılık yapmıştır. Ebu'd-Derda ayrıca bir müddet Şam'da da kadılık yapmıştır.²²⁴

4. Vergi Memurluğu

Ebu Hasme, Hz. Peygamber (s) ve Hz. Ebu Bekir döneminde olduğu gibi vergi tahmin memurluğu görevini Hz. Ömer döneminde de sürdürmüştür. Hz. Ömer, Ebu Hasme'yi hurma tahmini yapmaya gönderirken, "*Bahçe sahipleri bahçede iseler, yiyecekleri miktarda hurmayı hesaba katma.*" diyordu.²²⁵ Ebu Hasme el-Ensârî'nin, Hz. Ömer döneminde Müslümanlara ait mallar üzerine de vergi tahmin memuru olduğu yönündeki rivayetler de bulunmaktadır.²²⁶

Hz. Ömer hilafeti döneminde bir yere âmil (zekât tahsildarı) gönderirken gönderdiği yerlere hitaben, "*Gönderdiğim kişiyi dinleyin, ona itaat edin ve adilane bir şekilde vermenizi istediği şeyi çıkarıp verin!*" diye mektup da gönderirdi. Ama

²²⁰ Aydınli, Abdullah, "Ebu'd-Derda", X, 310.

²²¹ Canan, "Enes b. Mâlik", XI, 234.

²²² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, IV, 380; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 329.

²²³ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 175.

²²⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 622.

²²⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 283

²²⁶ Ebu Ubeyd, Kasım b. Sellam, *Kitabu'l-Emval*, Daru'ş-Şurûk, 1989-Kahire, s. 588.

Ensar'dan Huzeyfe b. Yeman'ı göreve gönderirken onun hakkında yazdığı mektupta, “*Onu dinleyin, ona itaat edin ve her ne isterse verin!*” diye yazdı. Huzeyfe semerli bir eşeğe binerek Medine'den ayrıldı. Azığı da eşeğin üzerindeydi. Medain'e gelince yöre halkı ve ileri gelenler onu karşıladılar. Huzeyfe'nin elinde yiyecek olarak bir parça kuru ekmek ve üzerinde azıcık et bulunan bir kemik vardı. Yöre halkına Ömer'in mektubunu okudu. Onlar da “*Dilediğini iste!*” dediler. O da “*Burada kaldığım sürece sadece günlük yiyeceğimi ve eşeğimin yiyeceği samanı vermenizi istiyorum.*” dedi. Bir müddet orada kaldı. Daha sonra Ömer geri gelmesine dair ona bir mektup gönderdi. Ömer, Huzeyfe'nin Medine'ye yaklaştığı haberini alınca yolda onun göremeyeceği bir yere saklandı. Huzeyfe'nin ilk gittiği hal üzere döndüğünü, kendisinde hiçbir değişiklik olmadığını görünce yanına giderek onu kucakladı ve “*Sen benim kardeşimsin, ben de senin kardeşimim.*” dedi.²²⁷

Ebu Abs Abdurrahman b. Cebr el-Ensarî Hz. Ömer dönemi vergi memurlarındandır.²²⁸ Ebu Abs'ın tam olarak hangi bölgede ve ne kadar süreyle bu görevi yürüttüğü meçhuldür.

Fedek halkının topraklarının değerinin tespit edilmesi için Ebu'l-Heysem Mâlik b. Teyyihân, Sehl b. Hayseme, Zeyd b. Sabit²²⁹ ve Muhayyisa b. Mesud²³⁰ görevlendirildi. Hz. Ömer takdir edilen miktarı Yahudilere ödedikten sonra onları Şam taraflarına sürdü.²³¹

Hz. Ömer, Sevad²³² halkının cizye miktarını tayin etmesi için oraya Osman b. Huneyf el-Ensarî'yi gönderdi.²³³ Osman da oranın cizyesini insanların maddi durumlarına göre 48, 24 ve 12'şer dirhem olarak takdir etti.²³⁴ Osman b. Huneyf daha sonra Hz. Ömer tarafından Kufe arazilerinin ölçülmesi ile görevlendirilmiştir. Osman b.

²²⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 253-254.

²²⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 415; Ayrıca bkz. Yardım, Ali, “Ebu Abs”, X, 87.

²²⁹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 41.

²³⁰ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 42.

²³¹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 41.

²³² Doğuda Zagros dağlarının başlangıç yeri olan Hulvan'dan batıda Kadisiye yakınlarındaki Uzeybe, Kuzeyde Tikrit'ten güneyde Basra körfezine kadar olan bölgeye verilen isim. Bkz. Demirci, Mustafa, “Sevad”, **DİA**, İstanbul-2009, XXXVI, 576.

²³³ Osman b. Huneyf'in Sevad bölgesindeki faaliyetleri ve Hz. Ömer'in ona vergi memurluğunu icrası ile ilgili tavsiyelerinin detayları için bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 305; Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 375; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 372.

²³⁴ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 372.

Huneyf bu bölgenin arazisinin 36 milyon cerib²³⁵ olduğunu tespit etmiştir.²³⁶ Osman b. Huneyf'e bu görevinde Huzeyfe b. El-Yeman, Selman el-Farisi ve Abdullah b. Uveyym b. Sâide yardımcılık yapmışlardır.²³⁷ Bu sahabilerin hepsi Ensar'dandır.

Muhammed b. Mesleme Hz. Ömer döneminde Cüheyne'nin zekâtlarını toplamakla görevlendirildi.²³⁸

Hz. Ömer'in vergi amillerinden birisi de Sümeyr b. Husayn es-Saidî el-Hazrecî'dir. Bu sahabi Hz. Ömer'in devlet görevlerinde güvendiği kişilerdendi.²³⁹

Mali işlerle yakından ilgili görevlerden biri olan divan kâtipliğini Medine'de Zeyd b. Sabit ve Kufe'de Ebu Cübeyre b. Dahhak el-Ensarî yürütmekteydi.²⁴⁰

5. Müfettişlik

Hz. Ömer, devlet işlerinin sağlıklı yürümesi, herhangi bir suistimale mahal bırakılmaması için devamlı olarak yöneticilerini denetlemeye tabi tutmuştur. Valileri arasında Muaviye b. Ebi Süfyan, Amr b. Âs, Muğire b. Şu'be ve Ziyad b. Ebih gibi Arap dâhileri bulunan Hz. Ömer bunları devamlı kontrol altında tutmuştur. Devlet görevlilerini denetlemek için müesseseleşmeye gitmiş, oluşturulan kurulun başına da Muhammed b. Mesleme'yi tayin etmiştir.²⁴¹

Muhammed b. Mesleme Hz. Ömer döneminde Maliye müfettişi gibi görev yapıyordu. Herhangi bir vali ya da vergi amili hakkında şikâyet gelirse durumu tahkik etmek için Muhammed b. Mesleme gönderiliyordu. Aynı şekilde eğer birinin malı müsadere edilecekse yine Muhammed b. Mesleme gidip malına devlet adına el koyuyordu.²⁴²

²³⁵ Cerib, Hz. Ömer döneminde ve daha sonraki dönemlerde kullanılan bir yüzey ölçüm birimidir. Daha geniş bilgi için bkz. Fayda, Mustafa, "Cerib" **DİA**, İstanbul-1993, VII, 402.

²³⁶ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 375.

²³⁷ Zinceveyh, Ebu Ahmed Humejd b. Mahled b. Kuteybe b. Abdullah el-Horasani, **el-Emval li Zinceveyh**, Merkezi Melik Faysal li'l-buhus ve'd-Diraseti'l-İslâmiyye, I-III, Riyad-1986, I, 211. Abdullah b. Uveyym yerine Ebu Cübeyr b. Dahhak el-Ensarî'nin olduğu da söylenmiştir.

²³⁸ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 107; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 29.

²³⁹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 558.

²⁴⁰ Halife b. Hayyât, Ebu Amr, **Târîhu Halife b. Hayyât**, Daru't-Taybe, Riyad 1985, s. 156; İbn Habib, **el-Muhabber**, s. 378.

²⁴¹ Bkz. Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 101-102.

²⁴² İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 107. Ayrıca bkz. Şahyar, "Muhammed b. Mesleme", XXX, 555.

Hz. Ömer tayin ettiği valileri sıkı bir şekilde kontrol ederdi. Mallarındaki bir artış onun hoşuna gitmeyecek kadar çoksa derhal teftiş ederdi. Böyle bir teftiş için Mısır valisi Amr b. Âs'a Muhammed b. Mesleme'yi göndermiş, Muhammed b. Mesleme de onun malının bir kısmını taksim etmiştir.²⁴³ Aynı şekilde Muhammed b. Mesleme'nin yaptığı tahkikatın neticesinde Sa'd b. Ebi Vakkas'a da ceza verilmiştir.²⁴⁴

C. HZ. ÖMER DÖNEMİNDE ENSAR'IN YER ALDIĞI ASKERİ FAALİYETLER

Hz. Ömer dönemi yoğun askerî faaliyetlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem Hulefa-i Raşidin döneminde en geniş fetihlerin yapıldığı ve en büyük başarılarla imza atıldığı bir dönemdir. İslâm orduları, Hz. Ömer döneminde Sasani imparatorluğunu ortadan kaldırmış, Bizans imparatorluğunu da Suriye ve Mısır'dan tamamen çıkarmıştır. Böylece Hz. Peygamber (s) devrinde başlayan Hz. Ebu Bekir döneminde iki cepheye yayılan savaşlar büyük başarılarla taçlanmıştır.

Bu başarılar elbette yapılan birçok savaş neticesinde geldi. Ensar Hz. Ömer döneminde de önceki dönemlerde olduğu gibi cihada iştirak etmişlerdir. Hz. Ebu Bekir dönemindekine benzer şekilde orduda komutan, kadı, muallim ve danışman olarak bulunmuşlar, askerlere orduda bir sahabe bulunduğunu hissettirerek onlara moral vermişlerdir.

Hz. Ömer döneminde çalışmamız açısından en dikkat çekici savaş Köprü savaşı olmuştur. Çünkü bu savaşta İslâm ordusu ağır bir yenilgi almış ve pek çok Ensarî şehid olmuştur. Bu yönüyle Köprü savaşı, Ensar açısından Hz. Ebu Bekir dönemindeki Yemame savaşının yıkımına eşdeğer bir yıkım olmuştur.

1. Yermuk Savaşı

Adını yakınlarında savaşın meydana geldiği yerde bulunan Yermuk nehrinden alan Yermuk savaşının tarihi ihtilaflıdır. hicrî 13 ya da 15 yılında yapıldığı ifade

---

²⁴³ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 308; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 29.

²⁴⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 391; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 29.

edilmiştir. Bazı araştırmacılar h. 13 yılı diyenlerin bu savaşı Ecnadeyn savaşı ile karıştırdıklarını ileri sürmektedirler.²⁴⁵

Ecnadeyn savaşından sonra Müslümanların Suriye bölgesinde Bizans'la ikinci büyük karşılaşması Yermuk savaşı ile gerçekleşmiştir.

İmparator Heraklyus, Yermuk savaşının vuku bulmasından kısa bir süre önce Cebele b. Eyhem el-Gassânî komutasında, Araplardan müteşekkil bir orduyu öncü birlik olarak gönderdi. Bu ordu Habib b. Mesleme el-Fihri komutasından İslâm ordusunun öncü kuvvetleriyle karşılaştı ve yenilgiye uğradı.²⁴⁶ Cebele b. Eyhem Ensar'a gelerek aralarındaki akrabalık²⁴⁷ bağını hatırlattı ve eman istedi.²⁴⁸ Bu olaydan sonra Cebele Müslüman olmuş ancak daha sonra kendisine uygulanmasından hoşlanmadığı bir kısıstan dolayı tekrar dinden dönmüştür.²⁴⁹

İki ordu Yermuk Nehri kenarında karşı karşıya geldi. İslâm Ordusunda Halid b. Velid, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Amr b. Âs ve Şurahbil b. Hasene komutanlar arasındaydı. Meydana gelen savaşta Bizans ordusu büyük bir yenilgiye uğramıştır. Öyle ki zafer en Suriye'nin tamamen fethini imkân tanımıştır.²⁵⁰ Zaferden sonra ganimetlerin dağıtım işi, Ensar'ın âlim sahabilerinden Zeyd b. Sabit'e verilmiştir.²⁵¹

Umeyr b. Sa'd b. Ubeyd el-Ensari, Yermuk savaşına katılmış ve önemli başarılar kazanmıştır.²⁵² Bu sahabe daha sonra Hz. Ömer döneminin en önemli komutanlarından birisi haline gelmiştir. Umeyr'in Babası Sa'd da Kadisiyye savaşında şehid düşmüş ve onun vefatı Hz. Ömer'i çok üzmüştü.²⁵³

²⁴⁵ Honigmann, E., "Yermuk", **İA**, MEB Devlet Kitapları, Eskişehir-1997, XIII, 400.

²⁴⁶ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 184.

²⁴⁷ Gassaniler de Evs ve Hazrec gibi Yemen kökenli Kahtani asıllı kabilelerdendir. Daha önce de Gassaniler bu akrabalık bağından dolayı Yahudilere karşı Evs ve Hazrec'e yardım etmişlerdi. Bkz. Bu çalışmanın "Medine Tarihi" başlığı.

²⁴⁸ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 185.

²⁴⁹ Daha detaylı bilgi için bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 185-186.

²⁵⁰ Honigmann, E., "Yermuk", XIII, 400.

²⁵¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 491.

²⁵² Taberî, **Tarih**, III, 408.

²⁵³ İbnu'l-Kelbi onun Umeyr b. Sa'd b. Şüheyd olduğunu söyler. Vakıdî'ye göre ise ismi yukardaki gibidir. Babası Resulullah (s) zamanında Kur'an'ı hafızlık yapan "Sa'du'l-Kari"dir. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 244.

Yermuk savaşında Müslümanlardan 4000 kişi şehid düştü.²⁵⁴ Şehid olanlar arasında Ensar'dan olduğunu tespit ettiğimiz sahabiler şunlardır. Amr b. Zeyd b. Avf Amr b. Zeyd,²⁵⁵ Evs b. Halid el-Evsî,²⁵⁶

2. Köprü Savaşı (Cisru Ebu Ubeyd)

Hiz. Ömer'in hilafetinin başında gerçekleşen köprü savaşı, Müslümanların Sasanilere karşı tek yenilgisidir. Hiz. Ebu Bekir'in vefatından hemen önce Irak cephesine takviye birlik gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Hiz. Ömer Mescid-i Nebi'de biatleri kabul ederken bir yandan da Irak cephesi²⁵⁷ için asker toplanması çağrısında bulunuyor, ancak halk isteksiz davranıyordu. Nihayet Ebu Ubeyd b. Mesud es-Sakafi isminde Taifli bir kişi gönüllü oldu. Sahabi olmadığı halde Ebu Ubeyd'in çağrıya ilk icabet eden kişi olduğu için orduya komutan tayin edildiği ifade edilir. Hiz. Ömer de onun sahabi olmamasına yönelik eleştirilere, *"Sizin iddia ettiğiniz öncelik, cesaretiniz ve gayretteki azminizden gelir. Fakat şu anda siz bu önceliği kaybettiniz. Savaştan hoşlanmayan şahısların komutan olması mümkün değildir"*²⁵⁸ sözleriyle cevap vermiştir.²⁵⁹ Ancak Ebu Ubeyd'in köprü savaşı öncesi kazandığı Nemarık, Kesker ve daha başka yerlerdeki başarılar²⁶⁰ onun aynı zamanda iyi bir asker olduğuna da işarettir. Nitekim Hiz. Ömer Selit b. Kays el-Ensari'ye *"Eğer aceleci kişiliğin olmasaydı seni kumandan tayin ederdim. Çünkü savaş karışıklıktır ve yalnızca teenni ile hareket eden kimse savaşı iyi idare edebilir"* diyerek onu, bir anlamda bu özellikleri taşıdığını düşündüğü Ebu Ubeyd es-Sakafi komutasında Irak cephesine göndermiştir.²⁶¹ Hiz. Ömer'in bu sözlerinden anlaşıldığı gibi onun komutan tayininde sadece yukardaki sebep etkili olmamıştır.

²⁵⁴ Vâkıdî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, **Fütuhu's-Şam**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1997, II, 216.

²⁵⁵ Yermuk savaşında bölük komutanlarından birisiydi. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 671

²⁵⁶ İbnü'l-Esrî, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 320. Hassan b. Sabit'in Evs b. Halid'in Yermuk günü şehid oluşuna dair bir şiiri vardır. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 298.

²⁵⁷ Irak cephesi savaşları için bkz. Başümeyl, Muhammed Ahmed, **el-Kadisiyye ve Maariku'l-Irak**, Daru't-Türaş, Kahire-ts.

²⁵⁸ Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan, Ali b. Hüseyin b. Ali, **Mürûcü'z-Zehab**, Mektebetü'l-Asriyye, I-IV, Beyrut-2005, II, 242-243.

²⁵⁹ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 122-123.

²⁶⁰ Mes'ûdî, **Mürûcü'z-Zehab**, II, 243; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 592-594.

²⁶¹ Belâzürî, **Fütuhu'l-Büldân**, s. 350.

Ebu Ubeyd Fırat nehri kıyısında Sasani ordularıyla karşı karşıya geldi. Ordu içindeki diğer komutanların muhalefetine rağmen nehir üzerine köprü kurdurarak ordusunu karşı kıyıya çıkardı. Askerlerine cesaret versin diye de nehri geçtikten sonra köprüyü yıktırdı.²⁶² İbn Kesîr'e göre ise Müslümanlar savaşta hezimete uğrayınca meydan gelen izdihamdan dolayı köprü yıkıldı.²⁶³ Ancak her halükarda Ebu Ubeyd'in nehri geçmesi savaş açısından taktiksel bir hataydı. Çünkü kıyı şeridi ordunun hareket kabiliyetini sınırlayacak kadar dardı.²⁶⁴ Üstelik herhangi bir bozgun durumunda kaçacak hiçbir yer kalmamıştı. 4000 kişiden oluşan ve fillerle teçhiz edilmiş Sasani ordusu Müslümanları ağır bir hezimete uğrattı. Orduda bulunan pek çok sahabe şehid düştü. Savaşta öldürülmeyen 4000 kişi de Fırat nehrinde boğularak şehid düştü.²⁶⁵ Bunların arasından Ensar'a mensup sahabilerin çokluğu dikkat çeker. Özellikle tabakat kitaplarında hayat hikâyeleri anlatılan konularda dikkat çekecek kadar çok sayıda Ensarî için "*Köprü savaşında şehid oldu*" ibaresi yer almaktadır.²⁶⁶

Şair Ebu Mihcen b. Habib'in şu şiiri bu duruma dikkat çeker.

"Yusuf'un annesi, susuz ve meçhul yerlerden geceleyin geçerek bize doğru ne zaman gelecektir?"

O, ileri gelenleri öldürülen, atları ve develeri perişan olan et-Taff'daki²⁶⁷ gençlerin yanına gelecektir!

Konak yerlerinin ortasında Ensar'a uğradım ve onlara: "aranızda bugün geri dönecek var mı?" diye sordum"²⁶⁸

Ensar'dan bu savaşta şehid düşen sahabilerden ismini tespit edebildiklerimiz şunlardır:

Seleme b. Eslem el-Hazrecî,²⁶⁹ Sa'lebe b. Amr,²⁷⁰ Ebu Ahzem b. Atik,²⁷¹ Selî b. Kays,²⁷² Kays b. Seken b. Zaura,²⁷³ Sa'd b. Selame b. Vakş,²⁷⁴ Amr b. Evs b. Atik,²⁷⁵

²⁶² Mes'ûdî, **Mürûcü'z-Zeheb**, II, 243.

²⁶³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 596.

²⁶⁴ Çubukçu, Asrî, "Ebu Ubeyd es-Sakafî", **DİA**, İstanbul-1994, X, 249.

²⁶⁵ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 596.

²⁶⁶ Bkz. İbn Sa'd Tabakât ve İbn Hacer'in **el-İsâbe** isimli eserleri.

²⁶⁷ Irak cephesinde Fırat'ın doğusunda kalan bir yer. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 355.

²⁶⁸ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 352.

²⁶⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 411. 63 yaşındayken şehid edilmiştir.

Mesleme b. Eslem,²⁷⁶ Beşir b. Anbes,²⁷⁷ Yezîd b. Kays,²⁷⁸ Abdullah b. Mirba ve kardeşi Abdurrahman b. Mirba,²⁷⁹ Utbe b. Kayzi, Abdullah b. Kayzi²⁸⁰ ve Abbad b. Kayzi,²⁸¹ Hâris b. Mes'ûd,²⁸² Hâris b. Adiy b. Mâlik,²⁸³ Damre b. Gaziyye²⁸⁴ Ebu Zeyd el-Ensârî,²⁸⁵ Es'ad b. Hârise,²⁸⁶ Es'ad b. Selame,²⁸⁷ Enes b. Evs el-Ensârî,²⁸⁸ Üneys b. Atik,²⁸⁹ Sabit b. Atik,²⁹⁰ Hâris b. Atik,²⁹¹ Hâris b. Mesud,²⁹² Halid b. Sinan,²⁹³ Huzeyme b. Evs,²⁹⁴ Zeyd b. Süraka,²⁹⁵ Sa'd b. Hâris,²⁹⁶ Abdullah b. Sa'sa'a,²⁹⁷ Sabit b. Numan b. Hâris ez-Zaferî,²⁹⁸ Hâris b. Hubab,²⁹⁹ Zeyd b. Milhan,³⁰⁰ Abbad b. Milhan,³⁰¹

²⁷⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 471; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 473. Vakıdî onun Hz. Osman döneminde şehid düştüğünü nakletmiştir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 521.

²⁷¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 473.

²⁷² İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 474 Selîr, ordunun nehri geçmesi konusunda ordu komutanı Ebu Ubeyd'e muhalefet etmiştir. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 351-352.

²⁷³ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 476; İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 362.

²⁷⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 242.

²⁷⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 245; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 183; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 498.

²⁷⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 247; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 167; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 90.

²⁷⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 260; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 443.

²⁷⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 261.

²⁷⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 279; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 194.

²⁸⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 185.

²⁸¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 287; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 154; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 502.

²⁸² İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 303.

²⁸³ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 303; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 623.

²⁸⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 336; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 62; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 399.

²⁸⁵ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 352. Hz. Peygamber (s) döneminde Kur'an'ı toplayan (ezberleyen) kişilerdendi.

²⁸⁶ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 204; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 207.

²⁸⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 206; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 210.

²⁸⁸ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 287; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 270.

²⁸⁹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 303; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 285.

²⁹⁰ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 448; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 509.

²⁹¹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 623; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 679.

²⁹² İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 637; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 691.

²⁹³ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 126; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 204.

²⁹⁴ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 170; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 240.

²⁹⁵ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 359; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 501.

²⁹⁶ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 424.

²⁹⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, III, 279; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 114.

²⁹⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 513.

²⁹⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 664.

³⁰⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 513.

³⁰¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 502.

Abdurrahman b. Adiy,³⁰² Ukbe b. Kayzî,³⁰³ Umeyr b. Ebu'l-Yeser el-Ensarî,³⁰⁴ Kayzî b. Kays,³⁰⁵ Münzir b. Kays b. Amr.³⁰⁶

Köprü savaşı Yemame savaşından sonra Ensar'ın en fazla şehid verdiği savaşlardandır. Yemame savaşı ile birlikte Ensar'ın siyasî hayatta etkinliğinin azalmasına yol açan önemli savaşlardandır.

3. Kadisiyye Savaşı

Köprü savaşı her ne kadar Müslümanlar için ağır bir yenilgi olmuşsa da o dönemde Sasani imparatorluğu taht kavgalarıyla boğuştuğu için Müslümanlara karşı büyük bir taarruza girişemediler.³⁰⁷ Bu da İslâm ordusunun toparlanması için tarihi bir fırsat oldu. Köprü savaşından kısa bir süre sonra gerçekleşen Büveyb savaşında ordu komutanı Benî Bekr b. Vail kabilesinden Müsenna b. Hârise idi.³⁰⁸ Büveyb savaşında Farslılar çok ağır bir yenilgi aldılar. Savaştan kısa bir süre sonra Hz. Ömer Sa'd b. Ebi Vakkas'ı Irak orduları komutanlığına getirdi.³⁰⁹ Aslında Hz. Ömer ordunun başında kendi cihada çıkmaya karar vermişti. Ancak sahabenin muhalefeti nedeniyle Medine'de kaldı ve ordunun başına Sa'd b. Ebi Vakkas'ı geçirdi.³¹⁰

Büveyb savaşının intikamını almak isteyen Farisiler aralarındaki ihtilafa son verip Kisra hanedanından Yezdücürd'ü başlarına hükümdar olarak geçirdiler. Ülkede güç mücadelesi yapan Rüstem ve Firuzan isimli iki komutanı da birlik olmaya razı edip Müslümanlara karşı büyük bir ordu çıkardılar.³¹¹

Sasani ordusunun mevcudunun 80.000 ya da 120.000 olduğu nakledilmektedir.³¹² Buna karşılık Müslümanlar 30.000 ya da 36.000 kişilik bir kuvvete

³⁰² İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 280-281.

³⁰³ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 433.

³⁰⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 605.

³⁰⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 388.

³⁰⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 172.

³⁰⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 596.

³⁰⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 597.

³⁰⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 599.

³¹⁰ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 613-614.

³¹¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 600.

³¹² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IX, 619.

sahipti. İslâm ordusunun öncü birliğine Abdullah b. Sa'd el-Ensârî komuta etmekteydi.³¹³ İran ordusuna Rüstem b. Ferahzâd el-Ermeni kumandanlık ediyordu.³¹⁴

İki ordu arasında yapılan savaşta İran ordusu yenilgiye uğradı. Başkomutan Rüstem öldürüldü. Geri kalan askerler ise Medain şehrine sığındı.³¹⁵

Henüz Hz. Peygamber (s) döneminde Kur'an'ın tamamını ezberleyen ve bu özelliğinden dolayı “*Sa'dü'l-Kari*” lakabıyla tanınan, Hz. Ömer döneminin önemli komutan ve valilerinden Umeyr b. Sa'd'ın babası Sa'd b. Ubeyd, hicrî 16 yılında 64 yaşındayken Kâdisiyye savaşında şehit düşmüştür.³¹⁶ Hz. Ömer, Sa'd'ın ölümü üzerine “Onun öldürülmesi neredeyse bu fethi bana kederli kılacaktı” diyerek duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.³¹⁷ Kadisiyye’de şehid düşen diğer Ensârîler şunlardır; Hubab b. Cez’,³¹⁸ Sa'd b. Halife,³¹⁹ Mihsan b. Vahvah ve Husayn,³²⁰ Süraka b. Amr b. Zeyd,³²¹ Tayabe b. Mais,³²² Abdurrahman b. Aiz,³²³ Abdurrahman b. Vail,³²⁴ Muhsin ve kardeşi Husayn b. Vahvah.³²⁵

4. Tüster’in Fethi

Kadisiyye zaferi ve Medain’in fethedilmesi İranlılarda büyük bir korkuya yol açmış İran şehirleri ardı sıra fethedilmeye başlanmıştı. Ancak Kisra Yezdücerd vazgeçmiyor ve halkı Müslümanlara karşı savaşa teşvik ediyordu. Bunun üzerine Hz. Ömer, Numan b. Mukarrin komutasında içinde Ensar’dan pek çok sahabinin bulunduğu bir orduyu sınır boylarına sevk etti. Kufe’den yola çıkan Numan, Ramhürmüz’ü fethettikten sonra Tüster’e³²⁶ yöneldi. Kadisiyye’nin mağlup komutanı Hürmüzan

³¹³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, III, 258.

³¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 619.

³¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IX, 631.

³¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 424; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, II, 445; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 57.

³¹⁷ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 365.

³¹⁸ Bedir ehlindedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, I, 663. İbn Hacer Taberî ve İbn Şahin’e dayanarak bu sahabinin Yemame’de şehid düştüğü nakletmiştir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 7.

³¹⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, II, 426; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 44.

³²⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, V, 70.

³²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 34.

³²² İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 445.

³²³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 270.

³²⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 305.

³²⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 583-584.

³²⁶ Fethedildiği dönemde İran’ın Huzistan bölgesinin en büyük şehri. Bkz. Yakut el-Hamevî,

Tüster'de saklanıyordu. Tüster şehri şiddetli bir savunma gösterdi ve pek çok Müslüman askerî şehid düştü. Ancak sonunda zafer Müslümanların oldu. Kale'ye sığınan Hürmüzan Bizzat Hz. Ömer'le görüşmek şartıyla teslim oldu. Kuşatma sonunda teslim olan Hürmüzan, Enes b. Mâlik ve Ahnef b. Kays'ın da aralarında olduğu kalabalık bir heyetle Medine'ye gönderildi.³²⁷ Ensar'dan Bera b. Azib de Rey fatihidir³²⁸ ve Tüster'in fethine katılan sahabilerdendir.³²⁹

Enes b. Mâlik'in baba bir kardeşi olan, Bera b. Mâlik Tüster'in fethine katılmış ve bu savaşta şehid olmuştur.³³⁰ Bera b. Mâlik savaşlarda gösterdiği cesareten dolayı Hz. Ömer'in dikkatini çekmiş ve ordu komutanlarına onun bu cesaretinin orduyu tehlikeye atabileceği uyarısında bulunarak kendisine herhangi bir komutanlık görevi verilmemesini istemiştir.³³¹ Gerçekten onun Yemame savaşında gösterdiği cesaret muazzamdır.³³²

5. Nihavend Savaşı

Kufe halkının Sa'd b. Ebi Vakkas'tan şikâyetçi olmaları üzerine Hz. Ömer, Sa'd'ı Medine'ye çağırdı. Kufe halkıyla aralarında yaşananlardan dolayı yöneten ile yönetilen arasına bir güvensizlik girmişti. Hz. Sa'd, Medine'ye gelirken yerine Ensar'ın yaşlılarından Abdullah b. Abdullah b. Utban'ı vekil bırakmıştı. Hz. Ömer de Sa'd'ı azletti ve Abdullah'ın valiliğini onayladı.³³³ Bu arada Yezdücerd, Hemedan'ın dağlık kesimini oluşturan Nihavend'de³³⁴ büyük bir ordu hazırlamıştı. Hz. Ömer Sa'd'dan

---

Mu'cemü'l-Büldân, II, 29.

³²⁷ Balcı, İsrâfîl, **H. Ömer Döneminde Diplomasi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2007, s. 218.

³²⁸ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 362. İbnü'l-Esîr, Karaza b. Ka'b'ı da "Rey'i fethetti" diye anlatmıştır ancak herhalde sadece fethine katıldığını ifade etmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 380; İbn Hacer de bu bilgiyi verdikten sonra bazılarının buna muhalefet ettiklerini ifade etmiştir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 412.

³²⁹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 362; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 412. Ayrıca bkz. Çakan, İsmail L "Bera b. Âzib", **DİA**, İstanbul- 1992, V, 469.

³³⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 330; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 364. Bazı rivayetlere göre Bera b. Mâlik bu tarihten önce bazılarına göre de h. 23. Yılında şehid düşmüştür. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 413.

³³¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 330 İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 364. Ayrıntılı bilgi için bkz. Önkal, Ahmet "Bera b. Mâlik", **DİA**, İstanbul- 1992, V, 469.

³³² İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 331. Bu olay hakkında detaylı bilgi için bu çalışmanın Yemame başlığına bakınız.

³³³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 113.

³³⁴ Yakut el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, V, 313. Ayrıca bkz. el-Hudarî, Muhammed, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yayınları, I-XV, İstanbul-1986, II, 85.

boşalan komutanlığa Kesker³³⁵ valisi Numan b. Mukarrin'i atayarak ondan Basra ve Kufe halkından oluşturulacak bir orduyla Yezdücerd'e karşı harekete geçmesini emretti. ³³⁶Kufe valisi Abdullah b. Abdullah'a da mektup göndererek Huzeyfe b. Yeman'ı Kufe'den toplayacağı orduyla Numan'a destek olması için göndermesini emretti.³³⁷

Hz. Ömer ayrıca mektubunda orduya Numan b. Mukarrin'in komuta edeceğini o şehid düşerse komutayı Huzeyfe b. Yeman'ın devralmasını onun de şehid olması halinde Nuaym b. Mukarrin' in komutan olmasını emretti.³³⁸

İki ordu karşı karşıya geldiklerinde Numan ordusunu düzenledi. Sağ ve sol kanadına Huzeyfe b. Yeman ile Süveyd b. Mukarrin'i komutan tayin etti.³³⁹ Nihavend savaşında Müslümanlar Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri savaştılar. Üçüncü gün Allah zaferi nasip etti.³⁴⁰ Bu zafere Fethü'l-Fütuh adı verilmiştir.³⁴¹ Savaşın 17, 19, 20 ya da 21. hicrî yılda gerçekleştiğine dair rivayetler vardır.³⁴² Parlak bir zaferin kazanıldığı Nihavend savaşında, Numan b. Mukarrin şehid olunca Huzeyfe b. Yeman savaşı ordu komutanı olarak tamamlamıştır.³⁴³ Savaştan sonra Huzeyfe b. Yeman, Mah Behrezan halkıyla bir emanname imzalayarak şehri barış yolu hâkimiyet altına almıştır.³⁴⁴

Nihavend savaşında Ensar'dan sadece Üseyr b. Urve ez-Zaferî'nin,³⁴⁵ ismi şehid düşenler arasında tespit edilebilmiştir.

³³⁵ Daha sonra "Vasit" olarak adlandırılan kadim Mezopotamya şehri. Yakut el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, IV, 461. Ayrıca bkz. Söylemez, Mahfuz, "Vasit Kentinin Kuruluşu Ve İlk Sakinleri Üzerine", **Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002/2, s.153.

³³⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 116.

³³⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 117.

³³⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 117.

³³⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 118.

³⁴⁰ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 428; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 119.

³⁴¹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 428; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 111.

³⁴² Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 428-429; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 111.

³⁴³ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 427; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 119; Ayrıca bkz. Balcı, **Hz. Ömer Döneminde Diplomasi**, 220, 223.

³⁴⁴ Balcı, **Hz. Ömer Döneminde Diplomasi**, 224.

³⁴⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 236.

6. Kazvin'in Fethi

Muğire b. Şu'be Kufe valisi olunca Bera b. Azib'i Kazvin'e vali tayin etti. Kendisine verilen talimata göre eğer Bera Kazvin'in fethederse oradan Deylem üzerine yürüyecekti. Kazvin halkı savaştan teslim oldular ve İslâm'ı seçtiler. Deylem halkı ise itaat altına alınıncaya kadar savaştılar.³⁴⁶

7. Azerbaycan'ın Fethi

Huzeyfe b. Yeman'ın Azerbaycan'ın fethinde büyük faydaları olmuştur.³⁴⁷ Hz. Ömer, Kufe Valiliğine Muğire b. Şu'be'yi atadığında yanında Huzeyfe b. Yeman'ın Azerbaycan valiliğine tayin ettiğine dair bir mektup gönderdi. Huzeyfe o esnada Nihavend civarlarındaydı. Mektubu alınca Azerbaycan üzerine sefere çıktı. Azerbaycan'ın merkez şehri Erdebil'e varınca buranın Merzübanıyla³⁴⁸ şiddetli savaşlar yaptı. Nihayet Merzüban bütün Azerbaycan adına sekiz miskal³⁴⁹ ağırlığında 800.000 dirhem vermeleri, onlardan kimsenin öldürülmemesi, esir alınmaması, ateşgedelerinin yakılıp yıkılmaması, Bölgede mukim Kürtler'e dokunulmaması ve yerel bayramlarını kutlamalarına karışılmaması şartlarıyla antlaşma yaptı. Huzeyfe b. Yeman ayrıca Dinever,³⁵⁰ Mah Sindan³⁵¹ ve Hemedan'ı da fethetti.³⁵²

Azerbaycan fetihlerinden kısa bir süre sonra Hz. Ömer Huzeyfe'yi valilikten azledip yerine Utbe b. Ferkad es-Sülemi'yi atadı.³⁵³ Huzeyfe b. Yeman h. 36 yılında Medain'de vefat etti.³⁵⁴

8. Diğer Fetih Hareketlerinde Ensar

Ebu Katade İran fetihlerine katılmış ve önemli yararlılıklar göstermiş hatta İran hükümdarını onun öldürdüğü rivayet edilmiştir.³⁵⁵ Sabit b. Numan b. Evs Mısır

³⁴⁶ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 448 vd.

³⁴⁷ Balcı, **Hz. Ömer Döneminde Diplomasi**, 224.

³⁴⁸ Sasani valilerine verilen bir isim. Bkz. Yazıcı, Tahsin, "Merzüban", **DİA**, Ankara-2004, XXIX, 255.

³⁴⁹ 4, 25 gr. Ağırlığında bir tartı birimi. Bkz. Kallek, Cengiz, "Miskal", **DİA**, İstanbul-2005, XXX, 183.

³⁵⁰ Hemezan ve Şehrizar yakınlarında bir şehir. Yakut el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, II, 545.

³⁵¹ Mah Fars şehirlerine verilen isimdir. Bu nedenle bunun da bu bölgedeki şehirlerden biri olduğu anlaşılıyor. Yakut el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, V, 48.

³⁵² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 170-171.

³⁵³ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 457.

³⁵⁴ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 407.

fetihlerine katılmıştır.³⁵⁶ Fedale b. Ubeyd Şam ve Mısır fetihlerine katılmıştır. Fethin ardından buralara yerleşmiş ve Muaviye döneminde Şam'da Kadılık yapmıştır.³⁵⁷ Mısır fethine katılan başka bir Ensarî de Sabit b. Numan b. Ümeyye el-Evsî'dir.³⁵⁸ Mısır ordularına yardım için gönderilene kuvvetlerin içinde Ubâde b. Sâmit de komutan olarak bulunuyordu.³⁵⁹ Kays b. Sa'd b. Ubâde³⁶⁰ Mes'ud b. Evs,³⁶¹

9. Hz. Ömer Dönemi Komutanlarından Umeyr b. Sa'd ve Fetihleri

Nusaybin yakınlarında, Re'sul-Ayn da denilen Aynu'l-Verde³⁶² Umeyr b. Sa'd el-Ensarî tarafından fethedilmiştir. Umeyr, el-Cezire komutanı İyad b. Ganm'ın komutası altında bulunmaktaydı. Belâzürî Umeyr'in görevlendirilmesinin Bizzat Hz. Ömer tarafından İyad b. Ganm'a gönderilen bir mektupla gerçekleştiğini nakleder.³⁶³ Aynu'l-Verde halkı şehri şiddetli bir şekilde savaşmış ancak şehir, daha sonra sulh yoluyla Müslümanların eline geçmiştir.³⁶⁴ Umeyr b. Sa'd, Re'su'l-Ayn'ı fethettikten sonra Habur ve burayı takip eden beldelere yöneldi. Burada Kufe Valisi Ammar b. Yasir'in bir ordunun başında gönderdiği Amr b. Haram el-Ensarî ile birlikte fetih hareketlerinde bulunduktan sonra Rakka'ya geri döndü.³⁶⁵

Umeyr b. Sa'd'ın bir başka fetih hamlesi Cezire bölgesinde Fırat doğu kenarında yaşayan Benî Tağlib Hristiyanları üzerine yapıldı. Cizye vermek istemeyen bu kabile Müslümanlardan alınan zekâtın iki katını vermek üzere Umeyr ile anlaştı.³⁶⁶ Umeyr b. Sa'd burada bir süre Hz. Ömer'in el-Cezire valiliğini yapmış daha sonra Hz. Osman

³⁵⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 381.

³⁵⁶ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 454.

³⁵⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 347; İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 283.

³⁵⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 512.

³⁵⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 506.

³⁶⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 360.

³⁶¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 75.

³⁶² Belâzürî bu şehir için her iki ismi de kullanmaktadır. Bkz. Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, 241. Bazı araştırmacılar buranın günümüzdeki Ceylanpınar şehri olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. Özaydın, Abdülkerim, "Aynu'l-Verde Savaşı", **DİA**, İstanbul-1991, IV, 283.

³⁶³ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 242.

³⁶⁴ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 242.

³⁶⁵ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 246.

³⁶⁶ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 250.

döneminde azledilerek burası da Şam valiliği yapan Muaviye b. Ebi Süfyan'da toplanmıştır.³⁶⁷

Hz. Ömer döneminde uygulanan yeniliklerden birisi de yazlık ordu (Saife) uygulamasıdır. H. 21 yılında Umeyr b. Sa'd el-Ensari'nin komutasına verilen büyük bir ordu ile Rum topraklarına girilmiş ve başarı kazanılmıştır. Bu seferde Himar (eşek) vadisi olarak bilinen bir bölgeye gelerek halkıyla savaştı ve burayı tahrip etti.

Umeyr'in bu seferdeki diğer bir görevi de en az komutanlık kadar ehemmiyet arz ediyordu. Hz. Ömer Umeyr b. Sa'd'a, Cebele ile olan akrabalık bağlarını da kullanarak onun tekrar İslâm'a girmesini sağlamasını emretmişti. Ancak Cebele sığınmış olduğu Rum topraklarından ayrılmayı düşünmemiş ve dini üzere kalmıştır.³⁶⁸

---

³⁶⁷ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 259.

³⁶⁸ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 186.

III. HZ. OSMAN DÖNEMİ

Hz. Ömer h. 23 yılında Muğire b. Şube'nin kölesi Ebu Lü'lü tarafından şehid edilince kendisinden sonrası için halife tayin etmedi. Bunun yerine o gün ashabın ileri gelenleri konumunda olan ve Halifelik potansiyeli taşıyan Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Abdurrahman b. Avf ve Hz. Sa'd b. Ebi Vakkas'ı aday olarak belirledi. Bunlarında aralarından birisinin istişare ile halife seçmelerini vasiyet etti.³⁶⁹

Ömer b. el-Hattâb, vefatından kısa bir süre önce Ebu Talha'ya [haber] göndererek aşiretinden 50 kişiyle birlikte şu andan itibaren o şura üyesi olan şahıslarla beraber olmasını, üç gün geçip de içlerinden birini halife seçmedikçe onları bırakmamasını emretti. Hatta bazı rivayetlere göre özellikle Ensar'a çağrıda bulunarak belirlenen süre zarfında halife seçmemeleri halinde boyunlarının vurulmasını emretti. Sonra da "Ey Allah'ım! Onların üzerinde benim halifem sensin"³⁷⁰ diyerek Şura heyetinin sağlıklı bir şekilde görevini yerine getirmesini sağlamaya çalıştı.

Heyette bulunan Abdurrahman b. Avf halife olma hakkından feragat ederek hakemlik yapmak istediğini belirtince heyet tarafından hakemliği kabul gördü. Onun hakemliğinde yapılan görüşmeler ve halkın eğilimi doğrultusunda Osman'ın halife seçilmesine karar verdi.³⁷¹

Tarihçiler genellikle Hz. Osman dönemini ikiye ayırırlar. Onun hilafetinin ilk altı yılı dâhilde sükûnet içinde ve hariçte fetihlerle geçmiştir. İkinci altı yıl ise halkın şikâyetlerinin çoğaldığı halifenin tayin ettiği valilerin tartışıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde valilerin yaptıkları bazı davranışlar³⁷² ile Hz. Osman'ın bazı kararları toplumda tepkiye yol açmıştır.

³⁶⁹ Hz. Ömer'in neden Hz. Ebu Bekir gibi yerine birisini vasiyet etmeyip işi şuraya havale ettiğine dair bir değerlendirme için bkz. Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi, II**, 189-190.

³⁷⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 58.

³⁷¹ Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Osman'ı hilafete getirmesi hakkında çeşitli görüşler için bkz. bkz. Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi, II**, 197-199.

³⁷² Mes'udi, **Mürûcû'z-Zeheb**, II, 263-264.

A. HZ. OSMAN DÖNEMİ SİYASÎ HAYATINDA ENSAR

Hız. Osman, genellikle Ümeyye oğullarını devletin üst kademesine ve Basra, Mısır, Şam³⁷³ gibi büyük şehirlerin valiliklerine tayin etmiştir. Bunda özellikle Emevî ailesinin onun halife olmasını kabilelerinin bir zaferi gibi algılayıp³⁷⁴ esasen yumuşak huylu olan Halife'yi yönlendirme çabaları etkili olmuştur.³⁷⁵

Bu durum diğer bütün kabileleri rahatsız ettiği gibi Ensar'ı da rahatsız etmiş ve onların Hız. Osman aleyhine bir tavır sergilemelerine yol açmıştır. Hız. Osman hilafeti döneminde diğer kabileler gibi Ensar da siyasî hayatta pek varlık göstermemiştir. Bu tür sıkıntılar Hız. Osman'ın katline giden süreçte Ensar'ın onu yardımsız bırakmasının sebeplerinden biri olarak görülmüştür. Gerçekten de geçmiş dönemlerle kıyaslandığında Ensar'ın gerek başkentte siyasî hayatta gerekse taşrada eski etkinliğini yitirdiği görülmektedir.

B. HZ. OSMAN DÖNEMİNDE ENSAR'IN ÜSTLENDİĞİ İDARİ GÖREVLER

Hız. Ömer takip ettiği kabileler arası denge politikası³⁷⁶ ile Ensar'ı sürekli siyasî- idarî hayatın içinde tutmuştur. Ensar, Hız. Ömer döneminde Benî Sakife toplantısında dile getirildiği gibi vezirlik görevinin yürütmüşler daima halifenin istişare ettiği kişilerden olmuşlardır. Ayrıca Hız. Ömer onlara gerek idarî gerekse askerî alanda çeşitli görevler vermiş, onların gerek ilmi gerekse askerî yeteneklerinden faydalanmıştır.

Hız. Ömer döneminde aktif olan bazı isimler Hız. Osman'ın halifeliği zamanında bir süre sonra çeşitli nedenlerle azledilmişlerdir. Azledilenlerin içinde çeşitli kabilelere mensup insanların bulunması bunun özellikle Ensar'a karşı yapılan bir girişim

³⁷³ Şam valisi Muaviye Hız. Ömer döneminde bu göreve atanmıştır. Ancak Hız. Ömer dönemi valilerinin pekçoğu azledilmesine rağmen Muaviye görevinde kalmaya devam etmiştir.

³⁷⁴ Ebu Süfyan'ın, Hız. Osman'ın halife seçilmesi üzerine evinde toplanan Ümeyye oğullarına sarfettiği sözler dikkat çekicidir. “Allah'a yemin olsun ki, hilafetin sizin olmasını umuyordum. Hilafet artık sizin çocuklarınıza miras kalacaktır” bkz. Mes'udi, **Mürûcü'z-Zeheb**, II, 352.

³⁷⁵ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 200.

³⁷⁶ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 200.

olmadığını göstermektedir. Zira Sa'd b. Ebi Vakkas, gibi sahabiler de azledilenler arasında yer almaktadır.³⁷⁷

Öte yandan İslâm toplumunun sürekli genişlemesi ve yeni toplulukların İslâm devletinin bir parçası haline gelmeye başlamaları da Ensar'ın Hz. Osman döneminde görece pasif bir konuma geçmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte Ensar'ın bazı görevleri yürütmeye devam ettikleri de görülmüştür.

1. Hz. Osman Döneminde Ensarî Valiler

Huzeyfe b. Yeman Hz. Ömer döneminden itibaren Azerbaycan ve civarının fethini ve sınırların korunmasını sağlamaktaydı. Hz. Osman, onu kısa bir süre Ermeniye hududunda bulunan beldelerin valiliğine tayin etmiş, ancak daha sonra onu azletmiştir.³⁷⁸

Hz. Ömer döneminde Humus'a vali tayin edilen Umeyr b. Sa'd b. Ubeyd el-Evsî³⁷⁹ hastalığı nedeniyle bu valilikten azledilmiş ve burası da Muaviye'ye bağlanmıştır.³⁸⁰ Ayrıca Belâzürî'nin aktardığına göre Hz. Osman hilafete gelince daha önce el-Cezire fetihlerinde bulunmuş olan Umeyr b. Sa'd'ı yine el-Cezire'ye vali tayin etti. Ancak bir süre sonra onu bu görevinden azletti.³⁸¹ Bu iki rivayet doğru kabul edilirse Hz. Ömer tarafından Humus valisi tayin edilen Umeyr'e Cezire valiliğinin de bağlandığını ancak hastalığı nedeniyle daha sonra bu bölgelerin Muaviye'ye bırakıldığı düşünülebilir.

Kufelilerin şikâyeti nedeniyle Hz. Osman'ın isteğiyle Ensar'dan Sabit b. Kays b. Hutaym, Said b. El-Asi tarafından bir süre valiliğe getirilmiştir.³⁸²

Hz. Ebu Bekir döneminden beri müfettişlik görevini yürüten Muhammed b. Mesleme Hz. Osman döneminde de yöneticileri teftişle görevlendirildi.³⁸³ Özellikle devlet içinde huzursuzlukların arttığı ve halkın valileri şikâyet ettiği dönemde

³⁷⁷ Taberanî, *Mu'cemu'l-Kebir*, XX, 367.

³⁷⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 287.

³⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, IV, 281. Umeyr b. Sa'd da Hz. Ömer'in en önemli komutanlarından olup özellikle Anadolu'ya önemli seferler yapmıştır.

³⁸⁰ İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, XLVI, 484.

³⁸¹ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 259.

³⁸² İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 509.

³⁸³ Şahyar, "Muhammed b. Mesleme", XXX, 555.

Muhammed b. Mesleme Kufe'ye gözlemci olarak gönderildi. Muhammed b. Mesleme teftiş sonunda Kufe'de herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmadığını rapor etti.³⁸⁴

2. Hz. Osman Döneminde Ensar'ın Üstlendiği Diğer Görevler

Hz. Osman döneminde diğer alanlarda olduğu gibi idarî alanda da Ensar'ın etkinliğinin azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte Zeyd b. Sabit Hz. Osman döneminde 60 dirhem olarak takdir edilen³⁸⁵ maaşla Medine'de kadılık yapmaktaydı.³⁸⁶ Bu dönemde Şam'da da Ebu'd-Derda kadılık yapmıştır.³⁸⁷ Ebu Hasme ise Hz. Peygamber (s) döneminden beri sürdürdüğü vergi tahmin memurluğu görevini Hz. Osman döneminde de yapmaya devam etmiştir.³⁸⁸

C. HZ. OSMAN DÖNEMİ FETİH HAREKETLERİNDE ENSAR

Ensar, önceki iki halife döneminde olduğu gibi fetih hareketlerine katkıda bulunmaya devam etmişlerdir. Genellikle orduda sıradan bir nefer olarak görev yapan Ensarîler zaman zaman emri altında buldukları komutanların inisiyatifıyla bazı görevlere getirilmişlerdir. Bu dönemde doğrudan merkezden yapılan atamalarla komutanlıklara tayin edildiklerine rastlanmaz. Ancak özellikle Hz. Peygamber (s) döneminde kazanmış oldukları cihad anlayışı ve hicretin ilk yıllarından beri tarih kaynaklarının kaydettiği fedakârlıkları bunu ciddi bir problem haline getirmelerini engellemiştir. Bu nedenle Ensar'ın sürekli olarak fetih ordularında görev aldıkları görülmektedir.

Şam Valisi Muaviye b. Ebi Süfyan Hz. Ömer döneminde Kıbrıs'ın fethi için izin istemiş ancak Hz. Ömer deniz savaşları konusunda olumsuz bir düşünceye sahip olduğu için ona izin vermemiştir.³⁸⁹ Hz. Osman halife olunca Muaviye ısrarla yine izin istedi. Hz. Osman, Muaviye b. Ebi Süfyan'a hanımını da yanına aldığı takdirde deniz seferi için izin vereceğini söyleyince onunla birlikte Ubâde b. Sâmî, hanımı Ümmü Haram bt.

³⁸⁴ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Tarih**, II, 527.

³⁸⁵ İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **el-Muntazam fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Müluk**, I, XIX, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1992, IV, 338.

³⁸⁶ Taberî, **Tarih**, IV, 422.

³⁸⁷ Taberî, **Tarih**, IV, 421.

³⁸⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 283.

³⁸⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 228-229.

Milhan ile birlikte Kıbrıs'ın fethine katılmıştı.³⁹⁰ Bu sefer h. 28 ya da 29 yılında gerçekleştirilmiştir.³⁹¹

Kıbrıs'ın fethine Ensar'dan pek çok sahabi katılmıştır. Bunlar Ebu Eyyub Halid b. Zeyd el-Ensarî, Ebu'd-Derda, Fedale b. Ubeyd el-Ensarî, Umeyr b. Sa'd b. Ubeyd el-Ensarî ve Şeddad b. Evs b. Sabit'tir. Yukarıda ismi geçen Ümmü Haram adaya vardıktan hemen sonra bindiği hayvanın tökezlemesi sonucu bineğinden düşmüş ve vefat etmiştir. Kabri Kıbrıslılar tarafından uzun yıllar hürmet görmüş³⁹² ve bugün de hala Kıbrıs'ta ziyaret edilen yerlerden biri olarak bilinmektedir.³⁹³

Hiz. Osman döneminde Belencer³⁹⁴ ırmağı kenarında Selman b. Rebia el-Bahilî komutasında Müslüman ordusu Türk hakarıyla savaşımış ve yenilmiştir. Bu savaşta 4000 askerle beraber Selman'da şehid düşmüştür. Onun şehadet haberini Hiz. Osman'a Karaza b. Ka'b el-Ensarî getirmiştir. Karaza da Selman'la beraber Ermeniyye fetihlerine katılmıştır.³⁹⁵

Ensar'ın Hazrec koluna mensup olup Hiz. Peygamber'in yanında tüm gazvelere katılan Abdurrahman b. Sehl, Hiz. Osman zamanında Suriye'ye gelmiş ve Bizans'la yapılan savaşlarda komutan olarak görev yapmıştır.³⁹⁶

Hiz. Osman Kureyş ve Ensar'dan oluşan 10.000 kişilik bir orduyu Kuzey Afrika³⁹⁷ fetihlerine katılmak üzere Medine'den yola çıkardı.³⁹⁸ Bu orduda Cebele b. Amr b. Sa'lebe el-Ensarî de bulunmaktaydı. Bu sahabi daha sonra Sıffin'de Hiz. Ali'nin yanında yer almıştır.³⁹⁹

³⁹⁰ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 209; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 228.

³⁹¹ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 208.

³⁹² Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 209; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 229.

³⁹³ Larnaka'da Tuz gölü yakınlarında bulunan türbesi özellikle Osmanlılar döneminde eklenen yapılarla bir külliye dönüşmüştür.

³⁹⁴ Kuzey Kafkasya'nın Dağıstan bölgesinde, Derbent ile Semender şehirleri arasında yer alan yer alan ve Sulak Nehri'nin aşağısında bulunan şehir. Batı kaynaklarında buranın adı "Balandzar" olarak geçer. Bkz. Brutzkus, Julius, "The Khazar Origin of Ancient Kiev", **Slavonic and East European Review**, 22, s. 112.

³⁹⁵ Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 287.

³⁹⁶ İbn Asâkir, **Tarihu Medinetü Dimesşk**, XXXIV, 420; İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 264.

³⁹⁷ İfrikiyye bölgesi ve buranın fethi hakkında detaylı bilgi için Bkz. Özkuyumcu, Nadir, **Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi**, Kültür Bakanlığı Yayınlar Genel müdürlüğü, Manisa-2007; Özkuyumcu, Nadir "İfrikiyye", **DİA**, XXI, 515, İstanbul-2000.

³⁹⁸ Taberî, **Tarih**, IV, 256.

³⁹⁹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 511.

Hz. Osman devrinde aralarında Ensar ve Muhacirlerden pek çok sahabinin bulunduğu bir ordu ile Taberistan fethedildi. Bu orduya katılan Ensarilerden tespit edebildiğimiz kişi Huzeyfe b. Yeman'dır.⁴⁰⁰

D. HZ. OSMAN DEVRİNDE YAŞANAN İÇ KARIŞIKLIKLAR VE ENSAR

Hz. Osman döneminin ikinci yarısından itibaren bazı huzursuzluklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Kufe, Basra ve Mısır'da yoğunlaşan bu huzursuzlukların etkileri Medine'ye kadar ulaşıyordu. O dönemde başlayan ancak etkileri günümüze kadar süren bu olaylarda Ensar'ın tavrını tespit etmek yoğun bir çaba gerekmektedir. Zira bu kargaşa ortamında pek çok insan tabiri caizse kabuğuna çekilmiş, olayların gidişatını izlemekle yetinmiştir.

Hz. Osman'ın bazı uygulamaları Medine içinde de bir muhalefet oluşturmuştur. Hz. Osman'ın hilafete gelişinden sonra Ümeyye oğullarının hızla devlet yönetiminde yükselmeleri, Devlet'in bazı imkânlarının Ümeyyeoğullarına tahsis edilmesi ve Hz. Osman'ın tayin ettiği bazı yöneticilerin tepki çeken davranışları⁴⁰¹ diğer şehirler gibi Medine'de de hoşnutsuzluğa yol açıyordu. Ancak Medine muhalefeti bazı yönleriyle taşradaki muhalefetten ayrılıyordu. Şöyle ki taşradaki muhalefette her ne kadar bazı sahabe çocukları başı çekiyorsa da içlerinde sahabe yoktu ve bu gruplar için bir muhalefet sınırı da yoktu. Olaylarda görüleceği üzere Halife'yi öldürmekten bile çekinmeyecek haldeydiler. Medine'deki muhalefet ise daha çok bazı uygulamalara yönelik olup işin şiddetle çözümü kimsenin düşündüğü bir şey değildi.

Ensar'ın Hz. Osman dönemi yönetiminden genel olarak memnun olmadığı, ancak bu memnuniyetsizliğin Hz. Osman'ın bizzat kendisinden çok valilerin uygulamalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Ensar'dan Ebu Abs b. Cebr ile Hz. Osman arasında geçen şu diyalog dikkat çekicidir. "Osman b. Affan, Abs el-Harisî hasta yatağında baygın bir haldeyken kendisini ziyaretine geldi. Ayıldığında Osman kendisine, "*Kendini nasıl görüyorsun? (nasıl hissediyorsun)*" diye sordu. O da,

⁴⁰⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 232.

⁴⁰¹ Bu olayların detaylı anlatımı ve değerlendirmesi için bkz. Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 223-239

“İyi görüyorum, biz bütün işlerimizi de iyi gördük. Ama kendimizle valiler arasına giren kahrolası bazı akıldânelerden bir türlü kurtulamadık.” dedi.”⁴⁰² Ebu Abs bu ifadeleriyle doğrudan halifeyi suçlamıyor ancak halife ve valiler ile halk arasına giren ve halifeye gidişat hakkında yanlış yönlendirmeler yapan kimselerden yakınmaktadır.

Hz. Ali'nin hilafeti döneminde Mısır'a vali Tayin edilen Kays b. Sa'd ile Muaviye arasında gerçekleşen yazışmalarda da Ensar'ın Hz. Osman'ın yönetiminden hoşnut olmadığı Muaviye tarafından ileri sürülmüştür. Kays b. Sa'd'ın bu mektuba yazdığı cevabî mektup Muaviye'nin iddiasını teyit etmektedir.⁴⁰³

H. 35 yılında Mısır, Kufe ve Basra'dan bazı gruplar Umre bahanesiyle Hicaz'a doğru yola çıktılar. Medine'ye yakın bir yer olan Zu'l-Merve'de buluştular. Medine'ye haberciler göndererek Hz. Ali, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha ile buluşarak niyetlerini belirttiler. Ancak adı geçen sahabiler, sözlerine iltifat etmeyerek onları geri çevirdiler. Bunun üzerine bu gruplar Medine dışında bekleyen arkadaşlarının yanına döndüler ve durumu müzakere ettiler.

Bu arada Mısırlılar, Hz. Osman'ı hilafetten indirme niyetiyle Mısır'dan çıkıp Medine dışında konakladıkları zaman Hz. Osman, Muhammed b. Mesleme'yi çağırdı ve ona, “Onlara git ve onları vazgeçir. Talep ettikleri şeyleri yapacağımı, hakkında konuştukları şu şu işlerden vazgeçeceğimi onlara bildir.” dedi. Muhammed b. Mesleme Ensâr'dan 50 süvariyle birlikte Mısırlıların yanına gidip bir görüşme yaptı.⁴⁰⁴

Hz. Ali de yanında Muhammed b. Mesleme, Câbir b. Abdullah gibi Ensar'ın ileri gelenleri ile diğer bazı sahabe olduğu halde isyancılarla görüşmeye gitti.⁴⁰⁵ Mısırlı isyancıların en önemli isteği vali Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'in azledilmesiydi. Yapılan görüşmeler neticesinde Mısırlıların istekleri yerine getirilmiş ve kendilerine, valinin azledilip yerine Muhammed b. Ebi Bekr'in atandığını ifade eden bir mektup verilmişti. Bunun üzerine Mısırlılar yanlarında yeni valileri Muhammed b. Ebi Bekr olduğu halde Medine'yi terk ederek Mısır'a yöneldiler. Mısırlılardan sonra Kufe ve Basralılar da ikna edildi ve onlar da memleketlerine dönmek için yola koyuldular.⁴⁰⁶

⁴⁰² İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 415.

⁴⁰³ Taberî, **Tarih**, IV, 551; İbnü'l-Esîr **el-Kâmil fi't-Tarih**, III, 154.

⁴⁰⁴ Taberî, **Tarih**, IV, 372, 375.

⁴⁰⁵ İbnü'l-Esîr **el-Kâmil fi't-Tarih**, III, 55.

⁴⁰⁶ İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, II, 55; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 273.

Mısırlılar Medine'den üç günlük bir mesafe kadar uzaklaşmışken yanlarından geçen bir kölenin durumundan şüphelenip onu durdular ve üzerini aradılar. Üzerinde Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'e yazılmış olan ve isyancı Mısırlıların bir kısmının öldürülmesi diğer bir kısmının da hapsedilmesini emreden bir mektup buldular.⁴⁰⁷ Bunun üzerine öfkelenip Medine'ye geri döndüler. Basra ve Kufeliler de Medine'ye dönerek hep birlikte Halife'nin evini kuşattılar.

Hz. Osman hutbede Medine'yi kuşatan asilerin Hz. Peygamber'in (s) diliyle lanetlendiklerini söyleyince Muhammed b. Mesleme ve Zeyd b. Sabit onu onayladılar. Asiler bu duruma öfkelenip camideki cemaati taşladılar.⁴⁰⁸ Hz. Osman'ın bu tür konuşmalarından dolayı bir süre sonra onun camiye gitmesine de müsaade edilmez oldu. Ebu Eyyub el-Ensarî, Hz. Osman'ın evinin kuşatıldığı dönemde herkes tarafından sevildiği için Hz. Ali'nin de tavsiyesiyle bir müddet imamlık yaptı.⁴⁰⁹ Bu kargaşa günlerinde Es'ad b. Osman b. Huneyf'in de bir müddet mescitte imamlık yaptığı rivayet edilmiştir.⁴¹⁰

Ensar'dan bazıları Hz. Osman'ın evinin avlusunda toplanan yaklaşık 170 kişilik bir koruma birliğine katılmışlardır. Bunlardan tarih kaynaklarında ismi açıkça geçen Zeyd b. Sabit ile Abdullah b. Sellam'ı zikredebiliriz.⁴¹¹ Ayrıca Huneyn savaşında sebatkâr Müslümanlar arasında yer alan Hârise b. Numan en-Neccarî Hz. Osman'a "istersen uğruna savaşalım" teklifinde bulunmuştur.⁴¹² Ancak Medine'nin bir başkent olarak nüfusunu düşündüğümüzde bu koruma ve savaşma tekliflerinin yeterli seviyede olduğunu söylemek zordur. Medine'de bulunan Kureyşliler ve Ensar, Halife'ye gereği gibi destek olmamışlardır. Onların bu tavrında Hz. Osman'ın icraatlarından duydukları rahatsızlık kadar, Ümeyyeli vali ve diğer yöneticilerin uygulamalarının yarattığı tepkiler de etkili olmuştur.⁴¹³ Bununla birlik Ensar, iktidara yönelik muhalefesinde bazı icraatları eleştirmek ve zaman zaman halifeyi uyarmakla yetinmiştir. Bazı tarihçilere göre

---

⁴⁰⁷ Mes'udî, **Mürûcü'z-Zeheb**, II, 269; Mektubun kimin tarafından yazıldığı tartışmalı bir konudur. İsyancılar mektuptan Hz. Osman ya da Mervan b. Hakem'in sorumlu olduğunu düşünüyorlardı. Bkz. Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 270-271.

⁴⁰⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 290.

⁴⁰⁹ Algül, Hüseyin, "Ebu Eyyub el-Ensarî", **DİA**, İstanbul-1994, X, 124.

⁴¹⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 327.

⁴¹¹ Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, VI, 211.

⁴¹² İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 707.

⁴¹³ Demircan, **Ali-Muaviye Kavgası**, s.33.

muhالیf olmalarına rağmen ne isyancılarla birlikte hareket etmeyi ne de Hz. Osman'ı daha aktif bir şekilde korumayı düşünmeyen Ensar'ın bu tavrı muhtemelen Halife'nin bu baskılar karşısında hilafeti bırakacağını ummalarından kaynaklanmaktaydı.⁴¹⁴ Medine'deki Müslümanlar Hz. Osman'ın baskılar karşısında hilafeti bırakmasa da asilerin en azından bazı isteklerine cevap vereceğini ve böylece krizin aşılacağını ümit ediyorlardı.⁴¹⁵

İbn Kesîr isyancıların Hz. Osman'ın evine girmek için onun komşularının evlerinin duvarlarına tırmandığını ifade eder.⁴¹⁶ Bazı tarihçilere göre ise Hz. Osman'la kapı bir komşu olan ve daha önceleri Resûlullah (s) tarafından Necran halkına din muallimi olarak görevlendirilen Amr b. Hazm el-Hazrecî,⁴¹⁷ Osman'a karşı ayaklananlara evinin kapısını açmış, halifeyi şehid edenler onun evinden öbür tarafa geçmişlerdir.⁴¹⁸ Ancak yine İbn Kesîr'in yer verdiği bir rivayete göre kuşatmanın son günlerinde Hz. Osman'a su dahi verilmezken Ensar'dan Amr b. Hazm geceleyin gizlice Hz. Osman'a su taşıyordu.⁴¹⁹ Bu durumda isyancıların, Amr b. Hazm'ın evinden onun teşviki ve yardımıyla değil, cebren geçmiş olmaları daha makul olmaktadır.

Ensar'ın Hz. Osman'ın katledilişiiyle sonuçlanan olaylarda sergilediği tavır genellikle pasif olmakla birlikte bireysel olarak farklı davranan kişiler de olmuştur. İsyancıların Hz. Osman'ın evini kuşatıp işler iyice kötüleştiği bir zamanda Zeyd b. Sabit Ensar'ı “ *Ey Ensar topluluğu ikinci kez Allah'ın yardımcıları olunuz*” diyerek yardıma çağırmış, ona cevap olarak Ebu Hasan b. Abdiamr “*Hayır vallahi! “ İleri gelenlerimize ve büyüklerimize uyduk. Onlar da bizi yolumuzdan saptırdılar”*⁴²⁰ *denilenlerden olmamak için sana itaat etmeyeceğiz*” diyerek bazı Ensarilerin tutumunu sergilemiştir.⁴²¹

---

⁴¹⁴ Bkz. Demircan, **Ali-Muaviye Kavgası**, s. 63.

⁴¹⁵ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 286.

⁴¹⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 313.

⁴¹⁷ İbn Hişâm, **es-Sîre**, IV, 285.

⁴¹⁸ Başaran, Selman, “Amr b. Hazm”, **DİA**, İstanbul-1991, III, 85.

⁴¹⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 312.

⁴²⁰ Ahzab, 67.

⁴²¹ İbn Abdilber, **el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashab**, IV, 1632. Bu sözü söyleyenin bir başka Ensarî Numan ez-Zurakî olduğu da söylenmiştir. Bkz. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Gabe**, VI, 71.

Eslem b. Evs, Uhud ve diğer savaflara iştirak eden Hazrec kabilesine mensup bir sahabidir. O da Hz. Osman ile ilgili ihtilaflarda Hz. Osman'a karşı sert bir muhalefet sergilemiş ve İbn Sa'd'ın aktardığına göre muhalefetini bireysel planda sergilemekle kalmayıp insanları onun aleyhine teşvik etmiştir. Hz. Osman şehid edilip de Ümeyyeoğulları onu Bakî mezarlığına defnetmek istediklerinde de buna mani olmuş ve neticede Medine'nin dışında bir yer olan Hışşu Kevkeb denen bahçeye defnedilmiştir.⁴²² İbn Hacer'in naklettiği bir rivayette ise Hz. Osman'ın Baki' mezarlığına defnedilmesinin engelleyen kişi Ensar'dan Cebele b. Amr b. Evs el-Hazreci'dir.⁴²³ Hışşu Kevkeb denilen yer daha sonra Muaviye tarafından genişletilerek Baki mezarlığına dâhil edilmiş ve üzerine büyük bir kubbe inşa edilmiştir.⁴²⁴

Hz. Osman'ın şehid edilmesi Ensar tarafından elem verici kötü bir olay olarak kabul edilmiştir. Örneğin Huzeyfe b. Yeman, Hz. Osman'ın öldürölmesi olayından duyduğu ızdırabı ve bu olaylarla hiçbir alakasının olmayışını şu sözlerle dile getirir: *"Allah'ım eğer Osman b. Affan'ın öldürölmesi hayırlıysa benim bu hayırda bir payım yok. Eğer şerli ise ben bu şerden uzağım. Ey Osman, bugün kalpler değişti. Fitneleri benden uzakta tutan Allah'a hamd olsun ki bu fitnelerin komutanları ve önderleri kaba, haşin ve günahkâr kimselerdir."*⁴²⁵

Hassan b. Sabit de olayların geldiği hali şu şiiriyle ifade eder:

Değiştir dediniz. Bunun yerine size fazla değil eksik verildi ve alevler gibi tutuşan bir savaş verildi.

*Köle, cariye altın yerine size eski püskü elbiseler verildi. Çünkü siz intikam aldınız.*⁴²⁶

Hz. Osman'ın şehadeti üzerine Ensar'ın meşhur şairlerinden Ka'b b. Mâlik de bir mersiye okumuş, bu mersiyesinde Hz. Osman'ın katlinin yol açtığı kötü sonuçları

⁴²² İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 370.

⁴²³ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 566.

⁴²⁴ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 327.

⁴²⁵ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 331-332.

⁴²⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 336.

dile getirmiştir.⁴²⁷ Aynı şekilde Hassan b. Sabit'te pek çok mersiye ile bu olaya tepkisini ortaya koymuştur.⁴²⁸

Zeyd b. Sabit Hz. Osman'ın hilafetinde aktif olarak devlet görevlerinde bulunmuştur. Hz. Osman'a yönelik faaliyetleri başından beri reddetmiştir.⁴²⁹ Ensar'dan Numan b. Beşir ise Hz. Osman'ın kanlı gömleğini ve Hz. Osman'ın eşi Naile'nin arbede sırasında kesilen parmaklarını alarak Şam'a götürmüş ve Muaviye'ye teslim etmiştir. Muaviye de bunları Minberde sergileyerek halkı Hz. Osman'ın katledilişine karşı tepkilerinin artmasını sağlamıştır.⁴³⁰

Medine halkı denirken elbette Ensar'dan büyük bir topluluğun hala Medine'de yaşadığını kabul etmek gerekiyor. Her ne kadar nüfus artmış ve çeşitli beldelerden pek çok insan başkente gelip yerleşmişse de Medine'de Ensar hala en önemli unsurlardan biriydi. Bu nedenle Medine'nin bu olayda yeteri kadar direnç göstermediği ifade edilirse bunun içine Ensar'ı da almak zorunluluğu kendini göstermektedir.

İbn Kesîr Hz. Osman'ın şehid edilmesine yol açan hadiselerin engellemesine yönelik çabaların yetersiz kalmasını birkaç madde ile açıklamaya çalışıyor.

1. Medine'deki sahabe –ki içlerinde Ammar b. Yasir, Ebu Abs b. Cebr gibi yönetime muhalif insanlar da bulunmaktaydı- olayların Hz. Osman'ın katline kadar varacağını beklemiyorlardı. Onlar baskılar neticesinde Hz. Osman'ın bazı tavizler vererek krizin aşılabileceğini zannediyorlardı.
2. Hz. Osman kan dökülmesini önlemek için ashabı savaştan alıyordu.
3. Hac mevsimi olduğu için Medinelilerin çoğu o esnada Mekke'de bulunmaktaydı.
4. Asiler 2000 kişi kadardılar. Fetihler, hac mevsimi oluşu, ya da fitneden dolayı evine kapananların varlığı gibi sebeplerle Medine'de bu kadar kişi bulunmuyordu.⁴³¹

Akbulut, Ensar'ın Hz. Osman'ı yardımsız bırakmış olmalarını neredeyse tamamen Ensar'ın yönetimden uzaklaştırılmış olmaları nedeniyle Kureyş'e olan

⁴²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 341.

⁴²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 341-342.

⁴²⁹ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Müluk*, IV, 70.

⁴³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 425.

⁴³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 344-346.

kırgınlıklarına bağlamaktadır. Ona göre Ensar, “*Mademki yönetme hakkı Kureyş’in, o halde idarî anarşiyi önlemek de Kureyş’in görevi*” şeklinde düşünmüş olabilir. Daha da ötesi Ensar’dan bazıları Hz. Osman’ın bunu hak ettiğini de düşünmüşlerdir.⁴³²

---

⁴³² Akbulut, **Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri**, s. 188.

IV. HZ. ALİ DÖNEMİ

Hız. Osman şehid edildikten sonra da asiler şehri terk etmediler. Medine'den hac ve diğer nedenlerle ayrılanlara Hız. Osman'ın şehadeti nedeniyle şehri terk edenler de katılınca Medine'de meydan tamamen isyancılar kalmış oluyordu. İsyancılar bir halife seçmeden şehirden ayrılmak istemiyorlardı. Bütün grupların üzerinde anlaştığı isim de Hız. Ali idi.

Hız. Ali'nin halifelige geliş biçimi diğer üç halifeden farklı olmuştu. Selefleri her ne kadar birbirinden farklı şekillerde hilafete gelmişlerse de o, bir kriz ortamında ve Müslümanların genel kabulünü elde edememiş olarak halife seçildi. Bu durum da sonraki dönemde Hız. Ali'nin en çok uğraşacağı meselenin içindeki ihtilaflar olduğunu göstermekteydi.

Asiler Hız. Ali'ye halife olmasını teklif ettiklerinde o bu işe sıcak bakmadı. Ancak ısrarlar neticesinde hatta cebren halifeliği kabul etti.⁴³³ Medine'de bulunan sahabilerden Zübeyr b. Avvam ile Talha b. Ubeydullah kendisine biat ettiler. Ancak daha sonra kerhen biat ettiklerini iddia ederek biatlerini geri aldılar. Öncelikli hedefi Hız. Ali'nin ordusunda yer alan isyancılar olan, ancak doğal olarak daha sonra Hız. Ali'ye yönelik bir harekete dönüşen Cemel ashabının içinde yer aldılar.⁴³⁴

A. ENSAR'IN HZ. ALİ'NİN HİLAFETİNE BAKIŞI

Hız. Ali'nin halife seçilmesi Ensar tarafında iki farklı tutumla karşılanmıştır. Bazıları ilk günden itibaren onun yanında yer alıp ona biat ederken bazıları da biat etmekten imtina etmiş, kargaşa ortamı son buluncaya kadar köşesine çekilmeyi tercih etmiştir. Hassan b. Sabit, Ka'b b. Mâlik, Mesleme b. Mahled, Ebu Said, Muhammed b. Mesleme, Numan b. Beşir, Zeyd b. Sabit, Râfi b. Hudeyc, Fudale b. Ubeyd ve Ka'b b. Ucre'nin aralarında olduğu bazı Ensarîler Hız. Ali'ye biat etmediler.⁴³⁵ Bu isimlerden Numan b. Beşir Hız. Osman'ın kanlı gömleği ile hanımı Naile'nin saldırganlar tarafından kesilen parmaklarını Şam'da bulunan Muaviye'ye getirdi. O da bunları

⁴³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 422.

⁴³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 431-435.

⁴³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 421. Ayrıca bkz. Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebi Süfyan*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2001, s. 91-92.

sergileyerek halkı destek olmaya çağırıldı.⁴³⁶ Bunların yanında Ebu'd-Derda ve Ubâde b. Sâmit de Hz. Ali'ye biat etmeyerek Şam valisi Muaviye'yi desteklemişler ve halkı Hz. Osman'ın kanını talep etmeye teşvik etmişlerdir.⁴³⁷

Ashabın ve Ensar'ın ileri gelenlerinden olan ve Hz. Ömer döneminde idarî bazı vazifelerde bulunmuş olan Muhammed b. Mesleme, Hz. Osman döneminde ve sonrasında ortaya çıkmaya başlayan olaylar sırasında tarafsız kalmış ve bir kenara çekilmiştir. Onun bu tercihi yine kendisinden rivayet edilen şu hadise dayanmaktadır: “Resûlullah (s) bana bir kılıç vererek dedi ki: “*Ya Muhammed b. Mesleme! Bu kılıçla Allah yolunda cihad et! Müslümanlar, iki gruba ayrılınca, onu taşa çalarak kır. Senin hakkında kararlaştırılmış bir ölüm gelinceye kadar veya günahkâr haksız bir el uzanuncaya kadar, diline ve eline hâkim ol!*” Hz. Osman şehid edilip insanlar arasında kargaşa hâkim olunca avlusundaki bir kayanın yanına çıkarak kılıcını kırıncaya kadar kayaya vurdu.⁴³⁸ Bir başka rivayette de kılıcının yerine tahtadan bir kılıç almış ve “*Resûlullah böyle yapmamı emretti*” demiştir.⁴³⁹ Ardından Medine'yi terk ederek Rebeze'ye göç etti.⁴⁴⁰ Daha sonra Medine'ye dönmüş ve kısa bir süre sonra burada vefat etmiştir.⁴⁴¹ Muhammed b. Mesleme'nin Hz. Osman'ın katlinden önce olayları yatıştırmak için gösterdiği çaba ve her iki tarafla yaptıkları görüşmeler göz önünde bulundurulursa onun tarafsızlığı daha anlamlı hale gelmektedir. Muhtemelen o, Hz. Osman'ın katlinde bütün detaylara bizzat şahit olmuş bir kişi olarak, Hz. Ali'nin, ordusunda yer alan Hz. Osman'ın katillerine hâkim olamayacağını görmüştür. Böyle bir ordunun istediğini elde etmesi de zor olacaktır. Nitekim hadiseler de o yönde gelişmiştir.

Aynı şekilde sahabeden Seleme b. Amr b. El-Ekva da Hz. Osman'ın katledilmesi üzerine Medine'yi terk ederek Rebeze'ye yerleşmiştir.⁴⁴² Öyle anlaşılıyor ki Rebeze, siyasî kargaşa ve çalkantılardan uzak kalmak isteyen ve gelişmeler hakkında net bir tavra sahip olmayan ashab için bir sığınak durumundadır.

⁴³⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 425.

⁴³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 425-426.

⁴³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 410.

⁴³⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, V, 107.

⁴⁴⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 29.

⁴⁴¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, V, 108.

⁴⁴² İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 127.

B. HZ. ALİ'NİN SİYASÎ TERCİHLERİ

Hz. Ali halife seçildikten sonra yaptığı vali atamalarında genellikle Ensar ve Haşimoğullarına ağırlık vermiştir. Bilindiği gibi bu iki kesim önceki üç halife döneminde iktidardan mahrum bırakılmışlardı.⁴⁴³ Bu çerçevede Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi Mısır valisi tayin etti.⁴⁴⁴ Kays b. Sa'd'ın Mısır'a vali olmasında onun daha önce Mısır fetihlerine katılmış olması⁴⁴⁵ da etkili olmuştur. Hz. Ali, Kays'ı Mısır'a güçlü bir ordu ile göndermek istemiş ancak Kays ordunun Kufe'de kalmasının daha isabetli olacağını öne sürerek Mısır'a ailesinden meydana gelen küçük bir grupla gitmiştir.⁴⁴⁶

Kays, Mısır'a vardıktan sonra minbere çıkıp halka Hz. Ali'nin mektubunu okudu ve şu konuşmayı yaptı: "Ey insanlar biz Muhammed'den (s) sonra en hayırlı bildiğimiz kişiye⁴⁴⁷ biat ettik. Siz de kalkın Allah'ın kitabı ve elçisinin sünneti üzerine biat edin! Eğer biz sizler için bu iki prensibe dayanarak çalışmazsak, bilin ki sizin üzerinizde hiçbir biatimiz yoktur!"⁴⁴⁸

Kays b. Sa'd Mısır'da bir müddet valilik yaptı. Hiribta adında bir kasabada Mesleme b. Muhalled, Muaviye b. Hudayc ve Büsr b. Ertat gibi bazı şahısların da aralarında bulunduğu yaklaşık 10. 000 kişilik bir topluluk dışında herkese biat ettirdi. Kays, bu kasaba halkının kendisiyle savaşmayacaklarını sadece olaylar durulana kadar beklemek istediklerini bu zaman zarfında da kimseye biat etmek istemediklerini bildirmeleri üzerine onları herhangi bir şeye zorlamayarak kendi hallerine bıraktı.⁴⁴⁹

Muaviye b. Ebi Süfyan da Kays b. Sa'd gibi büyük bir komutanı tarafına çekerek Hz. Ali'nin en büyük destekçilerinden birini ondan ayırmak istiyordu. Ayrıca Hz. Ali ile girişeceği bir savaşta Mısır ve Kufe arasında kalırsa bunun kendisi için bir felaket olacağını düşünüyordu.⁴⁵⁰ Muaviye, Kays b. Sa'd'a mektuplar göndererek ona Basra ve

⁴⁴³ Demircan, **Ali Muaviye Kavgası**, s. 67.

⁴⁴⁴ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 305; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 485-486.

⁴⁴⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 360.

⁴⁴⁶ Taberî, **Tarih**, IV, 548.

⁴⁴⁷ Kays'ın babası ve Hazrec'in lideri meşhur sahabi Sa'd b. Ubâde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e dargın olarak vefat etmişti.

⁴⁴⁸ Taberî, **Tarih**, IV, 549.

⁴⁴⁹ Taberî, **Tarih**, IV, 549.

⁴⁵⁰ Apak, **Amr b. el-As**, s. 142.

Kufe valiliklerini vadetti ayrıca Hicaz valiliğinin yakınlarından birisine tevdi edileceğini de ekledi. Muaviye'nin Kays b. Sa'd'a bu kadar büyük vaatler karşılığında tarafına geçmeyi teklif etmesi onun Kays b. Sa'd'ın Hz. Ali tarafında olmasından duyduğu endişeyi göstermektedir.⁴⁵¹

Muaviye bu vaatlerde bulunurken bir yandan da aynı mektupta onun ve kabilesinin Hz. Osman'ın katlinde parmağı olduğunu yazmak suretiyle tehdit ediyordu. Kays b. Sa'd, Muaviye'ye ne düşmanca ne de dostça olan oyalayıcı bir mektup gönderdi. Ancak daha sonra yazışmalar sertleşti ve Kays tavrını net olarak Muaviye'ye bildirdi. Muaviye ise farklı bir hamle yaparak Şamlılara Kays'ın kendi tarafına geçtiğini ilan etti. Bunun kanıtı olarak da onun Hiribta halkının biat etmemesine müsamahakâr davranmasını gösterdi.⁴⁵² Ayrıca bu haberleri Irak ve Medine'deki taraftarlarına gönderdiği mektuplarla da bildirdi. Gönderdiği mektuplarda onlara bu durumu gizli tutmalarını aksi takdirde Kays b. Sa'd'ın Hz. Ali tarafından azledileceğini söylüyordu. Oysa amacı bu haberlerin yayılmasını sağlayarak Hz. Ali ile Kays arasında güvensizlik ortamı oluşturmaktı.⁴⁵³ Böylece bu güçlü ve dirayetli valiyi yanına çekemeyen Muaviye, dâhiyane bir politika ile onun Mısır'dan azledilmesine yol açtı.⁴⁵⁴

Muaviye'nin Kays b. Sa'd ile irtibata geçtiğini ve Şam'daki dedikoduları öğrenen Hz. Ali, Kays'ı test etmek için biat etmeyen bu toplulukların biatini zorla almasını söyledi. Kays bunu kabul etmeyince Hz. Ali onu kısa bir süre sonra azledip yerine Muhammed b. Ebi Bekr'i tayin etti.⁴⁵⁵

Mısır'da Muaviye-Amr ikilisinin siyasî hamlelerine cevap verebilecek kabiliyet ve yeterlilikte olan Kays b. Sa'd'ın⁴⁵⁶ azledilip onun yerine henüz 26 yaşında olan genç

---

⁴⁵¹ Apak, **Amr b. el-As**, s. 143.

⁴⁵² Taberî, **Tarih**, IV, 552.

⁴⁵³ El-Kindî, Ebu Ömer Muhammed b. Yusuf, **Kitabu'l-Vulat ve'l-Kudat fi'l-Mısır**, Matbaati'l-Aba, Beyrut-1908, s. 22. Apak, Muaviye'nin daha önce Mısır valiliği yapmış olan Amr b. As'a danışmadan Mısır ile ilgili bir karar almayacağını, dolayısıyla bu planın bu ikilinin ortak planı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Apak, **Amr b. el-As**, s. 142-143.

⁴⁵⁴ Aycan, **Muaviye Bin Ebi Süfyan**, s. 102.

⁴⁵⁵ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 305; Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 319; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 488-489.

⁴⁵⁶ Muaviye Kays b. Sa'd'ın Hz. Ali'nin yanında bulunan 100.000 savaşıdan daha tehlikeli olduğunu söylüyordu. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 654.

ve tecrübesiz Muhammed b. Ebi Bekir'in vali tayin edilmesi Muaviye'nin Hz. Ali'ye karşı kazandığı ilk siyasî başarı olmuştur.⁴⁵⁷

Hz. Ali, Medine'ye ise Evs'li Sehl b. Huneyf'i⁴⁵⁸ vali tayin etti. Cemel savaşı esnasında da burada valiliğe devam eden Sehl, daha sonra Hz. Ali'nin isteğiyle Kufe'ye onun yanına gitmiştir.⁴⁵⁹ Hz. Ali, bundan sonra Sehl b. Huneyf'i Şam'a vali olarak gönderdi. Sehl b. Huneyf Şam'a vali tayin edilmesine rağmen daha Şam'a ulaşmadan Tebuk'te Muaviye b. Ebi Süfyan'ın adamları tarafından geri çevrildi.⁴⁶⁰ Ayrıca Sehl, Hz. Ali tarafından Fars ülkelerine vali tayin edilmiş, o da Ziyad b. Ebih'i amil tayin ederek malî işleri ona bırakmıştır. Ziyad burada başarı göstererek insanlarla anlaşmış ve vergileri sorunsuz bir şekilde toplamıştır.⁴⁶¹

Sehl b. Huneyf, Kufe'de vefat ettiği zaman cenaze namazını Hz. Ali kıldırılmış ve cenazede altı tekbir almıştır. Neden fazla tekbir aldığını soranlara da "O, Bedir ashabındandı" cevabını vermiştir.⁴⁶²

Sehl b. Huneyf'in Medine'den Kufe'ye girmesi üzerine onun yerine vali olarak atanan Temmam b. Abbâs, kısa bir süre sonra azledilmiş onun yerine de Ebu Eyyub el-Ensârî vali olarak atanmıştır.⁴⁶³ Bu atamada da Hz. Ali'nin Irak'a giderken Temmam'ı yanında götürme isteği etkili olmuştur.⁴⁶⁴

Hz. Ali, Cemel savaşı esnasında Kufe'ye Ensar'dan Karaza b. Ka'b el-Hazrecî'yi tayin etmiş, Sıffin'e gidince de Karaza'yı yanına almıştı.⁴⁶⁵ Böylece Karaza'nın Kufe valiliği kısa bir zaman sürmüştü. Daha önce geçtiği gibi Sıffin'e

---

⁴⁵⁷ Apak, **Amr b. el-As**, s. 145.

⁴⁵⁸ Sehl b. Huneyf Medine'de yapılan kardeşleştirme'de Hz. Ali ile kardeşleştirilen kişiydi. Bu nedenle Hz. Ali ile aralarından yakın bir ilişki bulunmaktaydı. Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 437.

⁴⁵⁹ Taberî, **Tarih**, IV, 474; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, II, 91; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 365.

⁴⁶⁰ Taberî, **Tarih**, IV, 442.

⁴⁶¹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 573.

⁴⁶² İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 573.

⁴⁶³ Taberî, **Tarih**, V, 455; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 424.

⁴⁶⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 200.

⁴⁶⁵ Taberî, **Tarih**, IV, 499-500; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 380.

giderken Kufe’de yerine vekil olarak Ebu Mesud el-Ensarî el-Bedri’yi⁴⁶⁶ bırakmıştı.⁴⁶⁷ Karaza b. Ka’b ise sonraki dönemlerde Bihkuzabat’a⁴⁶⁸ vali olarak gönderilmiştir.⁴⁶⁹

Hz. Ali, Mekke’ye Ebu Katade’yi vali tayin etti.⁴⁷⁰ Ebu Katade’nin Mekke’de tam anlamıyla valilik yaptığını söylemek zordur. Ümeyye oğullarının güçlü olduğu, ayrıca Hz. Aişe, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha’nın burada Hz. Ali’ye karşı siyasî faaliyetler yürüttüğü bir dönemde valilik yapan Ebu Katade bunlara hiçbir şekilde engel olamamıştır.⁴⁷¹ Hz. Ali bu iktidar boşluğunu doldurmak gayesiyle onu azlederek yerine Kusem b. Abbâs’ı getirdi.⁴⁷²

Bir diğer vilayet merkezi Basra idi. Hz. Ali buraya Sehl b. Huneyf’in kardeşi Osman b. Huneyf’i tayin etti.⁴⁷³ Osman b. Huneyf’in Basra valiliği esnasında meydana gelen olaylara yukarıda Cemel savaşı işlenirken değinilmişti. Osman b. Huneyf elindeki kısıtlı imkânlarla rağmen Hz. Ali’nin verdiği görevi yerine getirmek için 26 gün boyunca yoğun bir çaba sarf etmiş nihayet kötü şartlar altında şehri terk etmek zorunda kalmıştı.⁴⁷⁴

Hz. Ali’nin Ensar’dan vali tayin ettiği bir diğer şehir İranlıların eski başşehri Medain’dir. Hz. Ali buraya Sabit b. Kays ez-Zaferî’yi vali tayin etmiştir. Muaviye dönemine kadar burada valiliğe devam eden Sabit, Muaviye tarafından azledilip onun yerine Muğire b. Şube tayin edilmiştir.⁴⁷⁵

Yemen’e Sa’d b. Ubâde’nin oğlu ve Hz. Ali’nin en büyük destekçilerinden olan Kays b. Sa’d’ın kardeşi Said b. Sa’d vali olarak tayin edilmiştir.⁴⁷⁶ Said’in burada ne kadar süre ile valilik yaptığına dair kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadık.

⁴⁶⁶ Asıl adı Ukbe b. Amr’dır. Ancak künyesiyle meşhur olmuştur. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 432.

⁴⁶⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 493.

⁴⁶⁸ Sevad bölgesinde Bihkubaz denilen üç ayrı yerleşim yeri. Bunların üçü birden Bihkubazat olarak anılır. Bkz. Yakut el-Hamevî, **Mu’cemü’l-Büldân**, I, 174.

⁴⁶⁹ Minkarî, **Vak’atu Sıffin**, s. 11.

⁴⁷⁰ Halîfe b. Hayyât, **Tarih**, 201; İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 274; Kandemir, “Ebu Katade” X, 174.

⁴⁷¹ Bakır, Abulhalik, **İdarî ve İktisadî Yönden Hz. Ali Dönemi**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara-1990, s.48.

⁴⁷² Halîfe b. Hayyât, **Tarih**, 201; Taberî, **Tarih**, IV, 455.

⁴⁷³ Taberî, **Tarih**, IV, 442; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 429.

⁴⁷⁴ Bakır, **İdarî ve İktisadî Yönden Hz. Ali Dönemi**, s. 57.

⁴⁷⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 510.

⁴⁷⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 88.

Hz. Ali döneminde Ensar'ın yönetimde söz sahibi haline gelmesi Kureyş tarafından yadırganmıştır.⁴⁷⁷

C. İÇ KARIŞIKLIKLAR VE ENSAR

Hz. Osman'ın şehid edilip Hz. Ali'nin halife seçilmesi üzerine Hz. Zübeyr ve Hz. Talha gibi ashabin önde gelenleri ile Ümeyye oğulları ve daha önce orada bulunan Hz. Aişe Mekke'de toplandılar. Aralarında yaptıkları istişare neticesinde Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere harekete geçmeyi ve bu amaçla da kuvvetli oldukları Basra'ya giderek asker toplamayı kararlaştırdılar. Bu konuda Hz. Osman dönemi Basra valisi Abdullah b. Âmir de onlara malî yardımda bulundu.⁴⁷⁸

Hz. Ali, Basra'ya Sehl b. Huneyf'in kardeşi Osman b. Huneyf'i vali tayin etmişti.⁴⁷⁹ Onun valiliği Talha ve Zübeyr'in Basra'ya gelmelerine kadar sorunsuz bir şekilde devam etti. Cemel Ordusu Basra'ya ulaşınca Osman'dan şehri teslim etmesini istedi. Ancak Osman'ın reddetmesi üzerine taraflar savaşmaya başladılar. İki taraf bir müddet savaştıktan Osman b. Huneyf onlarla başa çıkamayacağını anlayınca karşılıklı saldırmazlık hususunda yazılı bir metin üzerine sulh gerçekleştirdiler. Anlaşmaya göre idare merkezi, mescid ve beytülmal Osman b. Huneyf'te kalacaktı. Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe de Basra'da Hz. Ali gelinceye kadar istedikleri yerde kalabileceklerdi. Bu şekilde Cemel ordusu zor kullanarak Osman b. Huneyf'in Basra'daki hâkimiyetine son verdi ve şehrin yönetimini ele geçirdi.⁴⁸⁰

Ancak bir süre sonra Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in ordusundan birileri Osman b. Huneyf'le yaptıkları anlaşmaya rağmen ona bir takım işkencelerde bulundular. “*Şayet aramızda sözleşme olmasaydı seni öldürürdük.*” şeklindeki tehditlerine karşılık Osman da “*Sehl b. Huneyf, Ali'nin Medine'deki valisidir. Şayet Benî öldürürseniz o da Medine'de Esed ve Teym (Hz. Zübeyr ve Hz. Talha'nın kabileleri) kabilesinden hiç kimseyi bırakmaz, öldürür*” diyerek tamamen korunmasız olmadığını ifade etti. Hz. Ali, Basra'ya gelinceye kadar Osman b. Huneyf bu durumda kaldı.⁴⁸¹ Onun hapsedildiği de

⁴⁷⁷ Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 291.

⁴⁷⁸ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 431-435.

⁴⁷⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 372.

⁴⁸⁰ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 436.

⁴⁸¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 306. Bkz. Brockelmann, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, s. 54. Osman

söylenmiştir.⁴⁸² Brockelmann Cemal ordusunun Basra valisini “haince” katlettiğini ileri sürmektedir. Ancak bu bir yanılgıdır. Kaynakların ittifakla belirttiğine göre o zaman Basra valisi Osman b. Huneyf’ti ve o daha sonra Sıffin’de Hz. Ali’nin yanında bulunmuştur.

Hz. Ali, Basra’daki durumu haber alınca daha önce hazırlık yaptığı Şam seferini askıya alarak önce Basra üzerine yürümeye karar verdi. Ancak bu yeni hedef Medinelilerin hoşuna gitmedi. Hz. Ali’ye tabi olmakta ağır kaldılar. Bazı rivayetlerde nakledildiğine göre bu sefere Bedir ehlinde sadece altı kişi katıldı.⁴⁸³ Ancak tabakat ve rical kitaplarını tarayarak ulaşabildiğimiz isimler bundan çok daha fazlasıdır. Ensar’dan Ebu Heysem b. Teyyihân, Ebu Katade el-Ensârî, Ziyad b. Hanzala ile Huzeyme b. Sabit,⁴⁸⁴ Haccac b. Gaziyye el-Ensârî,⁴⁸⁵ Bera b. Azib ve kardeşi Ubeyd,⁴⁸⁶ Sabit b. Kays,⁴⁸⁷ Ferve b. Amr el-Beyâzî⁴⁸⁸ Cemel savaşında Hz. Ali’nin yanında savaşıklarını tespit ettiğimiz Ensarîlerdendirler. Bazı rivayetlere göre ise Ensar’dan 800 kişi Hz. Ali ile beraber Medine’den hareket etmişlerdir.⁴⁸⁹

Hz. Ali, Cemel savaşında Medine’de yerine vekil olarak Ebu Hasen b. Abdiamr’ı bırakmıştır.⁴⁹⁰ İbn Kesîr’e göre ise Temmam b. Abs’ı vekil tayin etmiştir.⁴⁹¹ Yukarıda geçen İbn Sa’d rivayetinde Hz. Talha ve Hz. Zübeyr Basra’ya geldikleri zaman Osman b. Huneyf, Medine’de kardeşi Sehl b. Huneyf’in vali olduğunu belirterek kendisine ilâşecek bir zararın Medine’deki Esed ve Teym oğullarına yansıtacağını belirtmiştir.⁴⁹² Bu rivayetten anlaşıldığına göre Medine’de vali Sehl b. Huneyf idi. İbn

---

b. Huneyf’in Sıffin’e katıldığına dair bilgiler ve kaynaklar için bkz. Çalışmamızın Sıffin Savaşı başlığı.

⁴⁸² Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübela**, II, 322.

⁴⁸³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 440.

⁴⁸⁴ İbnü’l-Esîr, **Üsdü’l-Ğabe**, II, 170; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 440.

⁴⁸⁵ Bu sahâbi Cemel günü Hz. Ali’ye “Allah bizi nasıl Ensar olarak adlandırdıysa o şekilde yardım da edecektir” diyerek desteğini göstermiştir. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 443.

⁴⁸⁶ İbnü’l-Esîr, **Üsdü’l-Ğabe**, I, 362; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 412.

⁴⁸⁷ İbnü’l-Esîr, **Üsdü’l-Ğabe**, I, 450.

⁴⁸⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 278.

⁴⁸⁹ İbn Abdîrabbih, **İkdu’l-Ferîd**, V, 64.

⁴⁹⁰ Bu zatın ismi Hz. Osman’ın muhasara edildiği dönemde ona sert muhalefet eden Ensariler arasında geçmektedir.

⁴⁹¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 440.

⁴⁹² İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 306; Ayrıca bkz. Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübela**, II, 322.

Esir de Sehl b. Huneyf biyografisinde Cemel vakasında Hz. Ali'nin Sehl'i vekil bıraktığını nakleder.⁴⁹³

Basra yakınlarında gerçekleşen savaş, yoğun olarak Hz. Aişe'nin bindiği devenin etrafında gerçekleştiği için "Cemel" (Deve) savaşı olarak isimlendirilmiştir. Bu savaş sonunda her iki taraftan içlerinde ahabın büyükleri ve Aşere-i Mübeşşere'den kabul edilen Zübeyr b. Avvam ile Talha b. Ubeydullah olmak üzere pek çok Müslüman şehid düşmüştür.⁴⁹⁴

Hz. Ali'nin galip ayrıldığı savaş, Müslümanların aralarında yaptığı ilk savaş olmuş ancak son savaş olmamıştır. Bu savaştan sonra Hz. Ali, Şam muhalefeti ile uğraşmaya başlamıştır.

D. HZ. ALİ-MUAVİYE MÜCADELESİNDE ENSAR'IN TAVRI

Hz. Ali, Muaviye'ye gönderdiği bir mektupta şuranın Muhacir ve Ensar'a ait olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹⁵ Hz. Ali bu görüşünü dinî ya da hukukî bir gerekçeye dayanarak söylüyor değildi. Ancak o zamana kadar olan uygulama bu şekilde cereyan etmişti.⁴⁹⁶ Her ne kadar Ensar'ın halife seçilmesinin önünde henüz Sakife toplantısında aşılmaz engellerin olduğu belli olmuşsa da onlar her zaman danışılan ve istişare edilen kimseler olmayı sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Hz. Ali'nin onları şura ehli olarak öne sürmesini, Ensar'ın da halife adaylarından biri olduğu şeklinde anlamamak gerekmektedir. Burada Hz. Ali sadece Hz. Ebu Bekir'den beri devam eden siyasî geleneğe işaret ederek iddiasına bir dayanak göstermiş olmaktadır.

Hz. Ali'nin bu iddialarına karşılık Muaviye, Mekke ve Medinelilere yazdığı mektuplarda kendisini halife olarak öne sürmemiş, halifenin Müslümanların şurasıyla seçileceğini ifade etmiş⁴⁹⁷ ve bu görüşüyle Hz. Ali'nin halife seçilmesinden rahatsız olanları yanına çekmek istemiştir.⁴⁹⁸ Aslında Muaviye başından beri halife olmak

⁴⁹³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, II, 573.

⁴⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 443-470.

⁴⁹⁵ Dîneverî, Ebu Hanife Ahmed b. Davud, *el-Ahbâru't-Tivâl*, Daru ihyau'l-Kütübi'l-Arabi, Kahire-1960, s. 157.

⁴⁹⁶ Demircan, Adnan, *Ali-Muaviye Kavgası*, s. 76.

⁴⁹⁷ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 89.

⁴⁹⁸ Demircan, Adnan, *Ali-Muaviye Kavgası*, s. 76.

istiyordu ama pekâlâ biliyordu ki bunu o zaman ve şartlarda ortaya atarsa halkın kabulüne mazhar olamayacaktı.⁴⁹⁹ Bu mektupların bir diğer amacı da Hz. Ali'nin her fırsatta Ensar ve Muhacirun'un onayıyla halife olduğunu söylemesi nedeniyle ona karşı Ensar ve Muhacirlerden bir destek bulma arzusuuydu.⁵⁰⁰

Basra'da gerçekleşen Cemel savaşı ile Hz. Ali için cephelerden birisi kapanmış oluyordu. Ancak bu savaşın sonucu Şam muhalefetini ikna etmemişti. Hz. Ali'nin gönderdiği elçiler Muaviye'den Hz. Ali'ye biat etmesini istemişlerse de herhangi bir sonuç alamamış, üstelik Şamlıların savaş hazırlığı yaptıklarını öğrenmişlerdir.⁵⁰¹ Öteden beri Muaviye, Cemel ashabına yardım etmeyerek onların hazırlıksız ve planlı bir hareketten çok duygusal bir tepki sonucu oluşan bu ordunun emrine kuvvetlerini vererek zayıflatmak istememişti.⁵⁰² O, daha çok Hz. Ali'nin Cemel ashabıyla yapılacak bir savaştan zayıf çıkmasını temenni ediyordu.⁵⁰³

Gelişmeler üzerine Hz. Ali taraftarlarına Şam seferi için hazırlıklara başlamalarını istedi. Şam'a hareket etmek hususunda muhacir ve Ensar'la istişare eden Hz. Ali'ye Muhacirler adına Haşim b. Utbe b. Vakkas desteklerini ifade etti. Onun ardından Ensar'a görüşlerini soran Hz. Ali'ye, Kays b. Sa'd b. Ubâde coşkulu bir konuşmayla Ensar'ın bu savaşa hazır olduğunu ifade etti. Ebu Eyyub el-Ensarî, Huzeyme b. Sabit gibi Ensar'ın yaşlı ileri gelenlerinin olduğu bir ortamda Sa'd'ın kalkıp bu konuşması yadırganmışsa da o "içinde beslediği coşkudan böyle yaptığını, yoksa onların faziletlerini kabul ettiğini" belirtmiştir. Bunun üzerine Sehl b. Huneyf kalkarak Ensar'ın görüş ve bağlılıklarını Hz. Ali'ye ifade etmiştir.⁵⁰⁴ Hz. Ali Sıffin'e giderken Kufe'de kendisine vekil olarak Ensar'dan Ebu Mesud el-Bedrî'yi vekil olarak bıraktı.⁵⁰⁵ Ancak Ebu Mesud'un insanları her iki tarafa da meyletmekten sakındırması nedeniyle Hz. Ali tarafından azledildi.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ Sariçam, İbrahim, **İslâm Öncesinden Abbâsîlere kadar Emevî-Haşimî İlişkileri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-2011, s. 267.

⁵⁰⁰ Aycan, **Muaviye Bin Ebi Süfyan**, s. 101.

⁵⁰¹ Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 490 vd.

⁵⁰² Aycan, **Muaviye Bin Ebi Süfyan**, s. 96.

⁵⁰³ İbn Abdırabbih, **İkdu'l-Ferîd**, V, 115.

⁵⁰⁴ Minkarî, Nasr b. Müzahim, **Vak'atu Sıffin**, Daru'l-Cil, Beyrut- 1990, s. 93.

⁵⁰⁵ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 493.

⁵⁰⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 361-362; Ebu Mesud hakkında detaylı bilgi için bkz. Uğur, Mücteba, "Ebu Mesud el-Bedrî", **DİA**, X, İstanbul-1994, 187.

Hız. Ali insanları kendi ordusuna katılmak için zorlamamıştır. Bu nedenle onlara “Sizlerden birisi bizimle beraber Muaviye’ye karşı savaşmayı istemezse, atâsını (maaşını) alsın ve Deylemlilere⁵⁰⁷ karşı savaşmaya gitsin”⁵⁰⁸ demiştir. Bununla birlikte insanların kendisine katılmaları yönünde çağrılar da yapmıştır. Örneğin Medine halkına kendisini desteklemeleri için bazı konuşmalar yapmıştır. Zira Medine halkının görüşünü önemsiyordu. Muaviye’ye gönderdiği bir heyete: “İnsanlar, Muhacir ve Ensar’la birlikte dir. Bunlar, İnsanların yönetim hususunda ve din işlerinde önde gelen şahsiyetlerdir. Bunlar benden hoşnut olmuş ve bana biat etmişlerdir. Ben Muaviye gibi bu ümmete tahakküm eden, birliği bozan bir kimseye halifelîği devretmeyi helal saymam”⁵⁰⁹ demiş ve Muhacirlerin yanında Ensar’ı da zikrederek onların desteğine verdiği önemi göstermiştir.

İki ordu Sıffin denilen yerde karşılaştı. Hız. Ali ve Muaviye arasında elçiler aracılığıyla aylar süren görüşmeler yapıldı.⁵¹⁰ Hız. Ali Sıffin’e geldiğinde barış için bazı girişimlerde bulunmuş savaş meydanında olmasına rağmen barış umudunu⁵¹¹ korumuştur. Her iki taraf arasında elçiler gidip gelmiştir. Ancak bu girişimlerden herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Hız. Ali, diğer pek çok heyet dışında Beşir b. Amr el-Ensarî, Said b. Kays ve Şebes b. Rib’i’den oluşan yeni bir heyeti barış için gönderdi.⁵¹² Ancak Muaviye ısrarla Hız. Osman’ın katillerinin teslim edilmeleri yahut öldürülmelerini talep ediyordu. Bu istek de bütün görüşmeleri tıkıyor ve ortada savaş dışında seçenek bırakmıyordu. Ashabdan Ebu’d-Derda da taraflar arasında arabuluculuk yapmış ancak o da herhangi bir neticeye ulaşamamıştır.⁵¹³

Bütün görüşmeler sonuçsuz kalınca iki ordu savaş düzeni aldı. Hız. Ali’nin ordusundan Basralı süvarilerin başında Sehl b. Huneyf,⁵¹⁴ Basralı piyadelerin başında

⁵⁰⁷ O günkü İran şehirlerinden ve oranın halklarından.

⁵⁰⁸ Belâzürî, **Fütûhu’l-Büldân**, s. 450.

⁵⁰⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 507.

⁵¹⁰ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 490 vd.

⁵¹¹ İfade için bkz. Demircan, Adnan, **Ali-Muaviye Kavgası**, s. 122.

⁵¹² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 499; Minkarî, **Vak’atu Sıffin**, s. 187.

⁵¹³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 507-508.

⁵¹⁴ Hız. Peygamber, (s) Sehl b. Huneyf ile hız. Ali’yi kardeş ilan etmişti. Bkz. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, X, 414.

da Kays b. Sa'd b. Ubâde bulunuyordu.⁵¹⁵ Kufeli süvarilerin başında Eşter en-Nehai, piyadelerin başında da Ammar b. Yasir bulunuyordu.⁵¹⁶

Meydana gelen savaşta her iki taraftan binlerce insan hayatını kaybetti. Muaviye ordusu yenilmeye yüz tutmuşken, Muaviye tarafında yer alan Amr b. Âs'ın önerisiyle taraflar Kur'an'ın hakemliğine davet edildi. Hz. Ali'nin istememesine rağmen barış yapıldı ve mesele hakemlere bırakıldı.

Hakem olayından sonra Hz. Ali'nin ordusunda çözümler başladı ve Iraklıların Hz. Ali'ye olan itaatsizlikleri iyice artmaya başladı. Muaviye tarafı ise konumunu güçlendirmiş ve Şamlıların kesin itaat ve desteğini almıştı. Bu şartlar altında Muaviye Hz. Ali'ye bağlılıklarını bildirmiş olan bölgelere askerî birlikler sevk etmeye başladı. Bunlardan biri de Numan b. Beşir el-Ensarî komutasında Aynu't-Temr'e gönderilen ve 1000 süvariden oluşan birliktir.⁵¹⁷

Ensar, Sıffin'de genellikle Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ensar'ın büyüklerinden Hz. Ali safında savaşanlar ya da ona destek verenler şunlardır⁵¹⁸: Sehl b. Huneyf,⁵¹⁹ Ebu Eyyub el-Ensarî,⁵²⁰ Bera b. Âzib ile kardeşi Ubeyd b. Azib,⁵²¹ Üseyd b. Sa'lebe,⁵²² Beşir b. Ebi Zeyd el-Ensarî ve kardeşi Vedaa b. Ebi Zeyd,⁵²³ Sabit b. Kays⁵²⁴ Cebele b. Amr b. Sa'lebe,⁵²⁵ Hâris b. Hatib b. Amr,⁵²⁶ Haccac b. Amr,⁵²⁷ Halid b. Ebi Halid,⁵²⁸ Halid b. Ebi Dücane,⁵²⁹ Halid b. Velid

---

⁵¹⁵ Taberî, **Tarih**, V, 11; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 510.

⁵¹⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 510.

⁵¹⁷ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 674.

⁵¹⁸ Bu isimlerden bazılarını İbn Habib de liste halinde nakletmiştir. Bkz. İbn Habib, **el-Muhabber**, s. 289.

⁵¹⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 437. Hz. Ali ile beraber Sıffin'de bulunmuştur. Ayrıca insanları Hz. Ali safında savaşmaları için teşvik etmiştir.

⁵²⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 200. Ayrıca bkz. Algül, "Ebu Eyyub el-Ensarî", X, 124.

⁵²¹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 303. Ayrıca bkz. Çakan, "Bera b. Âzib", V, 469.

⁵²² İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 240; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 234.

⁵²³ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 398; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 441.

⁵²⁴ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 450.

⁵²⁵ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 511.

⁵²⁶ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 598.

⁵²⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 693; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 31.

⁵²⁸ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 118; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 198.

⁵²⁹ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 119; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 198.

el-Ensârî,⁵³⁰ Huzeyme b. Sabit,⁵³¹ Halife b. Adiy,⁵³² Rib'i b. Amr,⁵³³ Rifaa b. Râfi b. Mâlik,⁵³⁴ Zeyd b. Erkam,⁵³⁵ Sa'd b. Amr,⁵³⁶ Kays b. Kays,⁵³⁷ Mesud b. Evs,⁵³⁸ Abdullah b. Ebu Talha,⁵³⁹ Havvat b. Cübeyr,⁵⁴⁰ Meşhur sahâbi Hubab b. Münzir'in oğlu Cübeyr b. Hubab,⁵⁴¹ Hâris b. Hatib,⁵⁴² Hâris b. Numan b. Ümeyye,⁵⁴³ Abdurrahman b. Hiraş el-Ensârî,⁵⁴⁴ Ubeydullah b. Süheyl,⁵⁴⁵ Alâ b. Amr el-Ensârî,⁵⁴⁶ el-Fâkih b. Sa'd el-Hatmî,⁵⁴⁷ Kerame b. Sabit el-Ensârî,⁵⁴⁸ Mes'ud b. Evs,⁵⁴⁹ Yezîd b. Huveyris,⁵⁵⁰ Yezîd b. Tu'me el-Hatmî.⁵⁵¹

Ancak bunlar Hz. Ali-Muaviye anlaşmazlığında Ensar'ın blok halinde Hz. Ali'yi desteklediği anlamına gelmemektedir. Ensar'dan Numan b. Beşir ile Mesleme b. Muhalled Muaviye'nin yanında yer aldığı gibi⁵⁵² Ubâde b. Sâmit ve Ebu'd-Derda da

⁵³⁰ Bu zat meşhur komutan Halid b. Velid'den başkası olup Ensar'a mensuptur. Kaynaklarda Evs mi yoksa Hazrec'e mi mensup olduğuna dair bir bilgiye rastlayamadık. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 140. Ayrıca bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 219.

⁵³¹ Huzeyme b. Sabit Hz. Ali ile Cemel ve Sıffine katılarak ona destek olmuş ancak bu savaşlarda çarpışmamıştır. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 170. İbn Hacer'e göre Cemel savaşında savaş alanında bulunduğu halde kılıç çekmemiş ancak sıffin'de Ammar b. Yasir şehid edilince bunun Muaviye tarafının haksız olduğuna bir işaret saymış ve öldürülünceye kadar savşmıştır. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 240.

⁵³² İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 186; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 289.

⁵³³ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 253; İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 379.

⁵³⁴ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 279; Ayrıca bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 407.

⁵³⁵ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 344, Hz. Ali'nin en yakınlarından biri sayılıyordu. Ayrıca bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 488.

⁵³⁶ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 448

⁵³⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 420; İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 376.

⁵³⁸ Bazı rivayetlere göre Hz. Ömer döneminde vefat etmiştir. İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, V, 152.

⁵³⁹ Köten, Akif, "Abdullah b. Ebu Talha", **DİA**, İstanbul-1988, I, 97. Bu sahâbi, Enes b. Mâlik'in üvey kardeşidir.

⁵⁴⁰ Kandemir, Yaşar, "Havvat b. Cübeyr", **DİA**, İstanbul-1997, XVI, 546.

⁵⁴¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 569.

⁵⁴² Bu sahâbinin Hz. Ali'nin yanında savaşa girdiğine dair rivayetin senedi zayıftır. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 664.

⁵⁴³ İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 694.

⁵⁴⁴ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 254.

⁵⁴⁵ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 329.

⁵⁴⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 447.

⁵⁴⁷ İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 268.

⁵⁴⁸ İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 431.

⁵⁴⁹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 75.

⁵⁵⁰ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 513.

⁵⁵¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 522.

⁵⁵² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 511. Mesleme b. Muhalled, Sıffin savaşında Muaviye'nin

Şam'da insanları Hz. Osman'ın kanını talep etme konusunda teşvik etmişlerdir.⁵⁵³ Öte yandan Hassan b. Sabit, Ka'b b. Mâlik, Ebu Said el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme, Zeyd b. Sabit, Râfi b. Hudeyc, Fedale b. Ubeyd ve Ka'b b. Ucre gibi Ensar ileri gelenlerinden bazıları ise tarafsızlıklarını ilan etmişlerdi.⁵⁵⁴

Muhammed b. Mesleme, iç karışıklıklar şiddetlenince Rebeze'ye çekildi. Cemel ve Sıffin vakalarına katılmadı.⁵⁵⁵ Rebeze'de kimliği bilinmeyen bir adamın onun evine girip onu öldürdüğü de rivayet edilmiştir.⁵⁵⁶

Hz. Osman'ın katlinden sonra olaylara karışmayıp yalnızlığı seçen bir başka sahabi Seleme b. Amr b. El-Ekva'dır. Resûlullah ile birlikte birçok gazveye katılan bu Ensarî de olaylar sonrası Rebeze'ye çekilenlerdendir.⁵⁵⁷

Savaşta taraf seçen Ensarîlerin büyük çoğunluğu Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Bunun çeşitli sebeplerinin olduğu düşünülebilir. Öncelikle Hz. Osman'ın siyasî uygulamaları diğer pek çok sahabi gibi Ensar'dan da tepki görüyor, ona muhalefet ediyorlardı.⁵⁵⁸ Bu nedenle ortaya çıkan bu kamplaşmada Ümeyye oğullarındansa Hz. Ali'nin yanında yer almayı yeğliyorlardı. İkinci bir sebep Hz. Ebu Bekir döneminden beri yönetim anlamında siyasî hayatın dışına itilen Ensar'ın özellikle Hz. Osman döneminde iyice yönetimden uzaklaşmaları sebebiyle Hz. Ali'ye destek vererek siyasî hayatta yeniden var olma şansı bulduklarını düşünmüş olabilirler.⁵⁵⁹ Özellikle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde katı bir muhalefet sergileyen ve her iki halifeye de biat etmeyen Sa'd b. Ubâde'nin⁵⁶⁰ oğlu Kays b. Sa'd bu dönemdeki aktifliği bu düşünceleri destekler niteliktedir. Kanaatimizce her iki sebep de Ensar'ın tercihini etkilemiş olmakla beraber ağır basan neden birinci nedendir. Zira Muaviye'nin iktidarının kesinleşmesi ile aralarındaki buzların çözüldüğü söylenemez. Hatta oğlu Yezîd'in veliahtlığına en çok

---

Filistinlilerden müteşekkil birliğine komuta ediyordu.

⁵⁵³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 425.

⁵⁵⁴ Taberî, **Tarih**, IV, 429-430.

⁵⁵⁵ Şahyar, "Muhammed b. Mesleme", XXX, 555.

⁵⁵⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 29.

⁵⁵⁷ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, II, 518.

⁵⁵⁸ Bkz. Bu çalışmanın Hz. Osman dönemi.

⁵⁵⁹ Demircan, **Ali-Muaviye Kavgası**, s. 114.

⁵⁶⁰ Bkz. Bu çalışmanın Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemleri.

direnenler Medineliler olmuştur.⁵⁶¹ Oysa ana sebep iktidar olsaydı Medinelilerin tavrının sonraki dönemde farklı olması beklenirdi.

E. HARİCİLERLE MÜCADELE

Hz. Ali'nin arzusu hilafına yapılan tahkim olayı kendilerine Hariciler denilen bir fırkanın ortaya çıkmasına yol açtı. Bu fırka “Hüküm ancak Allah'ındır” cümlesini slogan yaparak hakem olayını kabul eden herkesi küfürle itham ettiler. Hz. Ali'ye de tevbe etmesini aksi takdirde kendisiyle savaşacaklarını bildirdiler. Hz. Ali onlarla görüşmek üzere Abdullah b. Abbâs'ı gönderdi ve onları ikna etmesini istedi. Ancak Abdullah b. Abbâs hiçbir şekilde onları ikna edemedi. Hz. Ali Nehrevan'da Haricilerle savaşmadan önce de Ebu Eyyub el-Ensârî ile Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi ayrı ayrı Haricilerle görüşmek üzere elçi olarak gönderdi. Ancak Ebu Eyyub ve Kays'ın da çabaları sonuç vermedi⁵⁶² En sonunda Hz. Ali bizzat gidip onlara öğüt verdi ve geri dönmelerini istedi. Ancak hiçbir şey onları vazgeçirmiyordu⁵⁶³ Savaştan başka çare olmadığı görülünce iki ordu savaş düzeni aldı. Hz. Ali Ebu Eyyub el-Ensârî'ye Hariciler için bir eman bayrağı açmasını istedi ve şöyle söylemesini emretti: “Kim bu bayrağın altına gelirse güvendedir. Kim buradan ayrılarak Kufe'ye ve Medain'e giderse güvendedir. Bizim sizi öldürmeye ihtiyacımız yoktur, ancak kardeşlerimizi öldürenleri bize teslim edin yeter.” Bu sözler Hariciler üzerinde etkili olmuş ve önemli bir kısmı ordudan ayrılmıştır.⁵⁶⁴

Geri kalan yaklaşık 1000 kişilik harici ordusu Hz. Ali ordusuna saldırmış ve büyük bir kısmı öldürülmüştür.⁵⁶⁵

Bu savaşta Ensar'dan Hz. Ali'nin yanında 700 Medinelinin bulunduğu ve bunların komutanlığına Ebu Katade'nin getirildiği rivayet edilmiştir.⁵⁶⁶ Nehrevan'da Hz. Ali'nin yanında Ebu Eyyub el-Ensârî,⁵⁶⁷ Bera b. Âzib ve kardeşi Ubeyd b. Azib,⁵⁶⁸ Kays

⁵⁶¹ Bkz. Halîfe b. Hayyât, **Tarih**, 237.

⁵⁶² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 586; Ayrıca bkz. Apak, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, II, 366.

⁵⁶³ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 586.

⁵⁶⁴ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 587.

⁵⁶⁵ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 588.

⁵⁶⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 587.

⁵⁶⁷ Algül, “Ebu Eyyub el-Ensârî”, X, 124.

⁵⁶⁸ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 362; Ayrıca bkz. Çakan, “Bera b. Âzib”, V, 469.

b. Sa'd,⁵⁶⁹ Sabit b. Kays⁵⁷⁰ gibi bazı Ensarîlerin yer aldığını kaynaklarda tespit edebildik.

---

⁵⁶⁹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, X, 587.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, I, 450.

SONUÇ

Evs ve Hazrec'in ataları, Yemen'den Arîm selinden sonra V. yüzyılda Amr Müzeykîyâ b. Âmir'in önderliğinde Tihâme'ye, oradan da Arabistan'ın kuzeyine göç edip zengin su kaynaklarıyla bilinen Yesrib ve civarına yerleşti. Burada bir süre kendilerinden önce Medine'ye yerleşmiş olan Yahudilere tabi olarak yaşadılar. Yahudilerle yaptıkları bir takım savaştan sonra Medine'de söz sahibi konumuna yükseldiler. Ancak bir süre sonra Evs ve Hazrec olarak kendi aralarında savaşımaya başladılar. Bu geçimsizlik ve savaş hali m. 610 yılına kadar devam etti.

Medinelilerin İslâm'ı kabul etmeleri ve Resûlullah (s) ile Mekkeli Müslümanların Medine'ye hicret etmesiyle Evs ve Hazrec kabilesi için "Ensar" ortak adıyla yeni bir safha başlamıştır. Bu dönemde Mekke'den gelenler barındırılmış, dini, sosyal ve iktisadî manada yeni bir birlik oluşturulmuştur. Bu yeni birlik Arapların alışageldikleri kan bağı haricinde ortak bir manevî dinamikle kurulmuş, bunun sonucunda da kabileden ümmete dönüşen bir toplumsal yapının ilk adımları atılmıştı.

Hz. Peygamber'in (s) Medine'ye göç etmesi Müslümanların Mekke müşrikleriyle olan ilişkilerindeki sorunları gidermemiş, aksine Mekkeliler, yeni birliği kendilerine meydan okuyan bir siyasî güç olarak kabul etmişlerdir. Bu durum iki taraf arasında yapılacak olan bir dizi savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Bu savaşlarda Ensar yeni siyasî birliğin nüfusça baskın unsuru olarak aktif rol almış, hatta bu savaşların temel askerî gücünü oluşturmuştur. Ensar'ın bu savaşlarda genç İslâm devletine verdiği destek bir süre sonra Kureys'in kesin mağlubiyeti ve Mekke'ni fethini sağlamakla kalmamış, Medine ve Arap yarımadasındaki Yahudi nüfuzunu da kırmıştır.

Ensar Hz. Peygamber (s) döneminde askerî alanda olduğu kadar siyasî ve idarî alanda da son derece etkin bir rol üstlenmiştir. Resûlullah (s) pek çok kez onları Medine'de yönetici olarak tayin etmiş, ayrıca çeşitli yerlere Devlet adına vergi memuru olarak göndermiştir. Bunun yanında Medine'deki siyasî organizasyonda sürekli danışılan kişiler olmuşlar, Kâtiplik gibi bazı müesseselerde yer almışlardır. Bu dönemde

özellikle Hudeybiye antlaşmasının getirdiği güven ortamında Arabistan'ın değişik bölgelerine muallim olarak da gönderilmişlerdir.

Resûlullah'ın (s) vefatından sonra Müslümanlar halifenin kim olacağı konusunda kısa süren bir anlaşmazlık yaşamışlardır. Buna göre Ensar, Medine'nin esas sahipleri ve İslâm devletinin kurucularından biri olarak, İslâm için yapmış oldukları hizmetlerden dolayı bu makama layık olduklarını düşünmüşlerdir. Ancak muhacirlerin ileri sürdükleri görüşler ile Evs kabilesinin Muhacirlerden yana görüş beyan etmesi hilafet meselesini Muhacirler lehine sonuçlandırmıştır. Bunun tabii bir yansıması olarak Hz. Ebu Bekir döneminin ilk zamanlarında Evs kabilesinin siyasî-idarî hayatta bir adım ileride olduklarını görmek mümkündür.

Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra Ensar'ın siyasî olaylardaki etkinliği nisbeten azalırken bu durum onların idareye küsmelerine yol açmamış, bilakis devlet hizmetlerinde bulunmaya devam etmişlerdir. Ensar, Hz. Ebu Bekir'in kısa halifelik döneminde Resûlullah (s) zamanından beri yapmakta oldukları idarî görevleri de yürütmeye devam etmişlerdir. Bilhassa muallimlik, kâtiplik ve vergi amilliği görevlerini Ensarîler yerine getirmişlerdir. Bu dönemde Ensar'dan Zeyd b. Sabit Kur'an'ın cem edilmesi gibi önemli bir görevi yerine getirmiştir.

Hz. Ebu Bekir döneminde Ensar, askerî faaliyetleri tıpkı Hz. Peygamber (s) dönemindeki gibi büyük bir iştiaqla gerçekleştirmişlerdir. Bu durumu özellikle İrtidat hadiseleri ve Peygamberlik iddiasında bulunanlarla yapılan savaşlarda görmek mümkündür. Yemame savaşında Ensar'dan şehid olan sahabilerin sayısının fazla oluşu da bu duruma bir başka örnektir. İrtidat olayları bastırıldıktan sonra fetih hareketlerine girişen Hz. Ebu Bekir bu girişiminde destek olmuşlar, gerek İran gerekse de Bizans'a karşı girişilen savaşlarda ordulara katılmışlardır.

Hz. Ömer zamanında da Ensar aktif olarak göze çarpmakta ancak bu dönemde fethedilen topraklar ve Müslümanlaşan nüfusun artması onların etkinliklerinin nisbî olarak azalması sonucunu getirmiştir. Yine de Ensar fetih hareketlerini büyük çapta katılımlarla katkıda bulunmaya devam etmiştir. Yemame savaşına benzer bir şekilde İranlılarla yapılan köprü savaşında Ensar büyük kayıplar vermiştir. Bu savaştan sonra Ensar'ın kitlesel kayıplar verdiği başka bir savaş gerçekleşmemiştir.

Hz. Ömer Ensar'ı idarî işlerde yoğun bir şekilde değerlendirmiş, hatta takip ettiği yönetim politikasının önemli bir ayağını oluşturan Müfettişlik müessesesinin başına Ensarî Muhammed b. Mesleme'yi getirmiştir. Muhammed b. Mesleme Hz. Ömer dönemi boyunca bu görevi yürütmeye devam etmiştir. Aynı şekilde diğer pek çok idarî görev Ensar'ca yürütülmeye devam etmiştir.

Ensar açısından Hz. Osman döneminin ilk altı yılını selefleri gibi değerlendirmek mümkündür. Ancak bu dönemde Hz. Ömer döneminde söz edilen nisbî azalmadan çok doğrudan bir azalmadan söz etmek mümkündür. Bu dönemde Zeyd b. Sabit gibi birkaç Ensarî dışında devlet yönetiminde görev alan Ensarîlerden söz etmek mümkün değildir. Yine de Hz. Osman'ın yönetim politikasının sadece Ensar'a yönelik olduğu iddia edilemez. Benî Ümeyye dışında kalan neredeyse bütün kabilelerin yönetimden uzaklaştırılmaları diğer kabileler gibi Ensar'ın da Hz. Osman'a karşı bir kırgınlık duymalarına yol açmıştır. Bu kırgınlık Hz. Osman'ın katledilişinde bariz olarak hissedilmiştir.

Hz. Osman'ın katlinden sonra hilafete getirilen Hz. Ali'nin hilafeti neredeyse tamamen iç sorunlarla boğuşmakla geçmiştir. Bu dönemde meydana gelen iki büyük iç savaşta Ensar genel olarak Hz. Ali'den yana tavır koymuştur. Cemal ve Sıffin savaşında pek çok Ensarî Hz. Ali'nin yanında savaşmıştır.

Hz. Ali döneminde Ensar'ın valiliklere tayin edilmeleri anlamında Hulefa-i Raşidin döneminin en aktif yıllarını yaşadıkları söylenebilir. Medine, Basra, Şam, Yemen ve Mısır'a Ensarî valiler tayin edilmiştir. Ancak Hz. Ali'nin yönetim politikasını neredeyse sadece Haşimoğulları ve Ensar'a dayandırması daha sonra başka sorunlara yol açmıştır. Kureyş'in diğer kolları bu durumu hoş karşılamamış ve bu, Muaviye'yi güçlendiren bir sebep olmuştur.

EKLER

EK 1: İKİNCİ AKABE BİATİNDE BULUNAN ENSARÎLER

Akabe'de Resûlullah'a (s) biat eden 73 erkek ile iki kadının isimleri ve kabileleri şöyledir;⁵⁷¹

Evs b. Hârise, b. Salebe, b. Amr, b. Âmirlerin Abdüleşhel oğullarından:

Üseyd b. Hudayr, Ebu'l-Heysem Mâlik b. Teyyihân, Seleme b. Selame.⁵⁷²

Hârise b. Hâris, b. Hazrec, b. Amr, b. Mâlik, b. Evs oğullarından:

Zuheyr b. Râfi,⁵⁷³ Ebu Bürde b. Niyar, Nüheyr b. Heysem⁵⁷⁴.

Amr b. Avf, b. Mâlik, b. Evs oğullarından:

Sa'd b. Hayseme,⁵⁷⁵ Rifâa b. Abdülmünzir,⁵⁷⁶ Abdullah b. Cübeyr,⁵⁷⁷ Ma'n b. Adıyy,⁵⁷⁸ Uveym b. Sâide,

Hazrec b. Hârise, b. Salebe, b. Amr, b. Âmir, b. Neccâr oğullarından:

Ebu Eyyub Halid b. Zeyd,⁵⁷⁹ Muâz b. Hâris, Avf b. Hâris, Muavviz b. Hâris,⁵⁸⁰ Umare b. Hazm,⁵⁸¹ Es'ad b. Zürâre.

⁵⁷¹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 72; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 415.

⁵⁷² Seleme b. Selame b. Vakş b. Zuğbe b. Zaura b. Abdüleşhel el-Ensarî el-Eşheli, Ebu Avf. Bedir savaşına ve ondan sonraki bütün savaşlara katılmıştır. H. 34 ya da h. 45 yılında vefat ettiğine dair haberler vardır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 125.

⁵⁷³ Zuheyr b. Râfi b. Adiy b. Zeyd b. Cüşem b. Hârise el-Ensarî el-Evsî, el-Hârisî. Bedir savaşına katılan Ensarîlerdendir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 454.

⁵⁷⁴ Adının Büheyr olduğu da söylenmiştir. Hârise oğullarına mensuptur. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 460.

⁵⁷⁵ Sa'd b. Hayseme b. Hâris b. Mâlik b. Ka'b b. En-Nahhat b. Ka'b b. Hârise b. Ganem b. Es-Selm b. İmruulkays b. Mâlik b. Evs el-Ensarî el-Evsî. Bedir savaşında şehid düşmüştür. Babası Hayseme de Uhud'da şehit düştü. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 46.

⁵⁷⁶ Rifaa b. Abdülmünzir b. Rifaa b. Zenber b. Zeyd b. Ümeyye el-Ensarî el-Evsî. Meşhur sahabe Ebu Lübabe'nin kardeşidir. Bedir savaşına katılmıştır. Hayber'in fethinde şehid düşmüştür. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 290.

⁵⁷⁷ Abdullah b. Cübeyr b. Numan b. Ümeyye b. İmruulkays b. Sa'lebe b. Amr b. Avf b. Mâlik b. El-Evs el-Ensarî. Bedir savaşına katılmıştır. Uhud savaşında Resulullah onu okçular tepesinde komutan tayin etmişti. O gün tepede şehid düştü. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 31.

⁵⁷⁸ Ma'n b. Adiy b. Ced b. Aclan. Ensar'ın halifidir. Uhud savaşına katılmıştır. Resulullah vefat edince insanlardan bazıları "Keşke ondan önce vefat etseydim" dediğinin Ma'n "Hayır vallahi ben ondan önce ölmek istemezdim. Çünkü onu hayatında tasdik ettiğim gibi vefatından sonra da tasdik etmek isterim" demiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 151.

Amr b. Mebzul, b. Âmir b. Mâlik b. Neccâr oğullarından:

Sehl b. Atik,⁵⁸²

Amr b. Mâlik b. Neccâr oğullarından:

Evs b. Sabit,⁵⁸³ Ebu Talha.

Mazin b. Neccâr oğullarından:

Kays b. Ebi Sa'saa,⁵⁸⁴ Amr b. Gaziyye.⁵⁸⁵

Belharis b. Hazrec oğullarından:

Sa'd b. Rebi',⁵⁸⁶ Hârice b. Zeyd,⁵⁸⁷ Abdullah b. Revaha,⁵⁸⁸ Beşir b. Sa'd,⁵⁸⁹
Abdullah b. Zeyd,⁵⁹⁰ Hallâd b. Süveyd,⁵⁹¹ Ukbe b. Âmir.

⁵⁷⁹ Halid b. Zeyd b. Küleyb b. Sa'lebe b. Abdi Avf b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr. Ebu Eyyub el-Ensârî olarak şöhret bulmuştur. Bedir'de ve diğer bütün savaşlarda bulunmuştur. Resulullah onu Mus'ab b. Umeyr ile kardeşleştirmiştir. Resulullah (s) Medine'ye hicret edince kendisine bir ev yapılıncaya kadar onun evinde misafir olmuştur. Pek çok fetih hareketine katılan Ebu Eyyub el-Ensârî, Muaviye zamanında, h. 55 yılında İstanbul kuşatmasında şehid düşmüştür. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 199.

⁵⁸⁰ Muavviz b. Hâris b. Rifâa b. Hâris b. Sevad b. Mâlik b. en-Neccâr el-Ensârî el-Hazrecî. Kerdeşi Muaz ile birlikte Ebu Cehil'i öldüren sahabidir. Kendisi de Bedir savaşında şehid düşmüştür. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 152.

⁵⁸¹ Umare b. Hazm b. Zeyd b. Levzan b. Amr b. Abdi Avf b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr el-Ensârî. Resulullah (s) ile birlikte bütün savaşlara katıldı. Mekke'nin fethinde Mâlik b. Neccâr oğullarının bayrağını taşıdı. Yemame savaşında şehit düşmüştür. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 475-476.

⁵⁸² Sehl b. Atik b. Numan b. Amr b. Mebzul, b. Âmir b. Mâlik, b. Neccâr. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 168.

⁵⁸³ Evs b. Sabit b. Münzir b. Harâm b. Amr b. Zeydmenat b. Adiy b. Amr b. Mâlik b. Neccâr el-Ensârî el-Hazrecî en-Neccârî. Meşhur şair Hassan b. Sabit'in kardeşidir. Bedir savaşına katılmış, Uhud'da şehid düşmüştür. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 292.

⁵⁸⁴ Kays b. Ebi Sa'sa'a (Amr) b. Zeyd b. Avf b. Mebzul b. Amr b. Ganem b. Mazin b. Neccâr el-Ensârî. Bedir savaşına katılmıştır. O gün artçı birlikler komutanı idi. İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 364.

⁵⁸⁵ Amr b. Gaziyye b. Amr b. Sa'lebe b. Hansa b. Mebzul b. Amr b. Ganem b. Mazin b. Neccâr el-Ensârî. Bedir savaşına katılan sahabedendir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 553.

⁵⁸⁶ Sa'd b. Rebi' b. Amr b. Ebi Züheyr b. Mâlik b. İmruulkyas b. Mâlik el-Eğarr b. Sa'lebe b. Ka'b b. El-Hazrec el-Ensârî el-Hazrecî. Resulullah'ın son derece önem verdiği bir sahabidir. Uhud savaşından sahabeden ilk olarak onunla istişare etmiştir. Uhud savaşında şehid olmuş Resulullah ondan haber almak için Übey b. Ka'b'ı tehlikeye rağmen savaş alanına göndermiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 49.

⁵⁸⁷ Harice b. Zeyd b. Ebu Züheyr b. Mâlik b. İmruulkyas b. Mâlik el-Ensârî el-Hazrecî. Bedir savaşına katılmış Uhud savaşında şehid düşmüştür. Bu sahabe aynı zamanda Hz. Ebu Bekir'in kayınpederi idi. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 190.

⁵⁸⁸ Abdullah b. Revaha b. Sa'lebe b. İmruulkyas b. Mâlik el-Eğarr b. Sa'lebe b. Ka'b b. El-Hazrec el-Ensârî el-Hazrecî. Şair ve komutan sahabe. Hz. Peygamber'le birlikte bütün savaşlara katıldı. Seriyelere komutanlık yaptı. Mute savaşında ikinci komutan olarak katıldı ve bu savaşta şehid oldu. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 72.

⁵⁸⁹ Beşir b. Sa'd b. Sa'lebe b. Cülas b. Zeyd b. Mâlik b. Sa'lebe b. Ka'b b. Hazrec el-Ensârî el-Bedri. Resulullah döneminde Fedek'e yapılan bir seriyyenin komutanı olmuştur. Hz. Ebu Bekir döneminde

Beyaza b. Âmir b. Zurayk b. Abdi Hârise oğullarından:

Ziyad b. Lebid,⁵⁹² Ferve b. Amr,⁵⁹³ Halid b. Kays.⁵⁹⁴

Zurayk b. Âmir b. Zurayk b. Abdi Hârise b. Mâlik b. Ğadb b. Cüşem b. Hazrec oğullarından:

Râfi b. Mâlik, Zekvân b. Abdi Kays, Abbad b. Kays,⁵⁹⁵ Hâris b. Kays.⁵⁹⁶

Selime b. Sa'd, b. Ali b. Esed b. Sârîde b. Tezîd b. Cüşem b. Hazrec oğullarından:

Berâ' b. Ma'rûr, Bişr b. Bera b. Ma'rur,⁵⁹⁷ Sinan b. Sayfi,⁵⁹⁸ Tufeyl b. Numan,⁵⁹⁹ Ma'kıl b. Münzir,⁶⁰⁰ Yezîd b. Münzir,⁶⁰¹ Mesud b. Yezîd,⁶⁰² Dahhak b. Hârise,⁶⁰³ Yezîd b. Haram,⁶⁰⁴ Cebbar b. Sahr,⁶⁰⁵ Tufeyl b. Mâlik.⁶⁰⁶

---

h. 12 yılında şehid düşmüştür. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 442.

⁵⁹⁰ Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe b. Abdullah b. Sa'lebe b. Zeyd b. Hâris b. Hazrec el-Ensârî. Bu sahâbi Ezânî rüyasında gören (duyan) kişidir. Hz. Osman zamanında vefât ettiğine dair rivayetler olduğu gibi Uhud savaşında şehid düştüğünü söyleyenler de vardır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 84.

⁵⁹¹ Hallad b. Süveyd b. Sa'lebe b. Amr s. Hârise b. İmruulkays el-Hazrecî el-Ensârî. Hallad Bedir savaşına katılmış ve Kureyzalılarla yapılan savaşta şehid düşmüştür. Yahudi bir kadının üzerine değirmen taşı atması sonucu şehid düşmüş, Resulullah onun hakkında "Onun iki şehid ecri vardır" demiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 286.

⁵⁹² Ziyad b. Lebid b. Sa'lebe b. Sinan b. Âmir el-Ensârî el-Beyadî. Bedir savaşına katılmıştır. Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir zamanında Hadramevt valiliği yapmıştır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 484.

⁵⁹³ Ferve b. Amr b. Vedka b. Ubeyd b. Ğanım b. Beyada el-Ensârî el-Beyadî. Bedir savaşına iştirak etmiştir. Muhacirundan Abdullah b. Mahreme ile kardeş oldu. Cemel savaşında Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, V, 278.

⁵⁹⁴ Halid b. Kays b. Mâlik b. Aclan b. Mâlik b. Âmir b. Beyada el-Ensârî el-Hazrecî el-Beyadî. Bedir ve Uhud savaşına katılmıştır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 212.

⁵⁹⁵ Abbad b. Kays b. Âmir b. Zûrayk el-Ensârî ez-Zûrakî. Bedir Ashabındandır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 501.

⁵⁹⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, VII, 87.

⁵⁹⁷ Bişr b. Bera b. Ma'rur b. b. Sahr b. Hansa b. Sinan b. Ubeyd b. Adiy b. Ganım b. Ka'b b. Seleme b. Sa'd b. Ali b. Esed b. Saride b. Tezid b. Cüşem b. Hazrec el-Ensârî el-Hazrecî es-Sülemî. Akabe biatine babasıyla beraber katıldı. Bedir savaşı ve sonrasındaki savaşlara katıldı. Resulullah ile beraber Hayber'de zehirli koyun etinden o da yedi ve şehid oldu. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 426.

⁵⁹⁸ Sinan b. Sayfi b. Sahr b. Hansa b. Sinan b. Abid b. Adiy b. Ganım b. Ka'b el-Ensârî. Bedir Uhud ve diğer bütün savaşlara katıldı. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 157.

⁵⁹⁹ Tufeyl b. Numan b. Hansa b. Sinan b. Abid b. Adiy b. Ganım b. Ka'b el-Ensârî. Bedir savaşında bulunmuştur. Hendek savaşında şehid olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 425.

⁶⁰⁰ Ma'kıl b. Münzir b. Şerh b. Hunas b. Sinan b. Abid b. Adiy b. Ganım b. Ka'b el-Ensârî. Bedir ehliendir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 145.

⁶⁰¹ Yezîd b. Münzir b. Hunas b. Sinan b. Abid b. Adiy b. Ganım b. Ka'b el-Ensârî el-Hazrecî es-Sülemî. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 528.

⁶⁰² İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 81,82.

⁶⁰³ Dahhak b. Hârise b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ubeyd el-Ensârî el-Hazrecî. Bedir ehliendir İbn Hacer, **el-**

Sevad b. Ğanm b. Ka'b b. Selime oğullarından:

Ka'b b. Mâlik.

Ğanm b. Sevad b. Ka'b b. Selime oğullarından:

Süleym b. Amr,⁶⁰⁷ Kutbe b. Âmir, Yezîd b. Âmir,⁶⁰⁸ Ebu'l-Yeser Ka'b b. Amr b. Abbad⁶⁰⁹, Sayfî b. Sevad (Esved).⁶¹⁰

Nabi b. Amr b. Sevad b. Ğanm b. Ka'b b. Selime oğullarından:

Salebe b. Ganeme,⁶¹¹ Amr b. Ganeme,⁶¹² Abs Âmir,⁶¹³ Abdullah b. Üneys,⁶¹⁴ Halid b. Amr⁶¹⁵

Haram b. Ka'b b. Ğanm b. Ka'b b. Selime oğullarından:

Abdullah b. Amr b. Haram,⁶¹⁶ Câbir b. Abdullah b. Amr,⁶¹⁷ Muâz b. Amr b. Cemuh,⁶¹⁸ Sabit b. Ciz',⁶¹⁹ Umeyr b. Hâris,⁶²⁰ Hadîc b. Selime, Muâz b. Cebel.⁶²¹

İsâbe, III, 383.

⁶⁰⁴ İbn Hişâm'da Yezîd b. Haram olarak geçen bu isim bazı kaynaklarda Yezîd b. Cüzam, Hidam ya da Hizam olarak nakledilmiştir. Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 78. Ayrıca bu sahabe hakkında değişik isimler için bkz. İbn Seyyidü'n-Nas, **Uyunu'l-Eser**, I, 280.

⁶⁰⁵ Cebbar b. Sahr b. Ümeyye b. Hansa b. Sinan b. Abid b. Adiy b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî es-Selemî. Bedir ehlinden olup Resulullah'ın çeitli vazifeler verdiği bir sahabidir. Hz. Osman döneminde h. 30 yılında 62 yaşındayken vefat etti. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 559.

⁶⁰⁶ Tufeyl b. Mâlik b. Hansa b. Sinan b. Abid b. Adiy b. Ganem b. Ka'b el-Ensârî. Bedir savaşına iştirak etmiştir. Hendek savaşında şehid edildiği rivayet edilmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 424.

⁶⁰⁷ Süleym b. Amr b. Hadide b. B. Amr b. Ganem Ka'b b. Seleme el-Ensârî es-Sülemi. Bedir ehlindedir. Uhud savaşında şehid edilmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 141,142.

⁶⁰⁸ Yezîd b. Âmir b. Hadide b. Amr b. Sevad b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî el-Hazrecî. Bedir ehlindedir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 523.

⁶⁰⁹ İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 79.

⁶¹⁰ Sayfî b. Sevad b. Abbad b. Amr b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî es-Selemî. Bedir ehlindedir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 367.

⁶¹¹ Bedir ehlinden olan bu sahabe Benî Selime'nin putlarını kıran kişidir. İbn Hacer bu sahabinin ismini Salebe b. Aneme olarak nakletmiştir. Bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 521.

⁶¹² Bu isim bazı kaynaklarda Amr b. Ganeme şeklinde geçerken bazılarında da Amr b. 'Aneme olarak nakledilmektedir. Bkz. İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 79; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 417; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Ğabe**, IV, 250.

⁶¹³ Abs. b. Âmir b. Adiy b. Nabi b. Amr b. Sevad b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî es-Selemî. Bedir ve Uhud savaşlarına katılmıştır. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 326.

⁶¹⁴ Abdullah b. Üneys el-Cühenî. Benî Seleme'nin halifidir. Resulullah'la birlikte birçok savaşa katıldı. Resulullah onu Halid b. Nübeyh el-Anzi'ye gönderdi. Mısır ve Afrika'nın fetihlerine katıldı. H. 55 yılında Şam'da vefat etti. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 14.

⁶¹⁵ Halid b. Amr b. Adiy b. Nabi b. Amr b. Sevad b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî es-Selemî. Bedir savaşına iştirak etmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 210.

⁶¹⁶ Abdullah b. Amr b. Harâm b. Sa'lebe b. Haram el-Ensârî el-Hazreci es-Selemî. Bedir ve Uhud

Avf b. Hazrec oğullarından:

Ubâde b. Sâmit, Abbâs b. Ubâde, Ebu Abdurrahman Yezîd b. Salebe, Amr b. Hâris,⁶²²

Sâlim b. Ğanm b. Avf b. Hazrec oğullarından:

Rifaa b. Amr,⁶²³ Ukbe b. Vehb.⁶²⁴

Sâide b. Ka'b, b. Hazrec oğullarından:

Sa'd b. Ubâde,⁶²⁵ Münzir b. Amr⁶²⁶

---

savaşlarına katıldı. Uhud'da şehid düştü. Amr b. Cemuh ile aynı kabre konulmuştur. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 162.

⁶¹⁷ Câbir b. Abdullah b. Amr b. Harâm b. Sa'lebe b. Haram el-Ensârî el-Hazrecî es-Selemî. Resulullah'tan çokça hadis rivayet edenlerdendir. Yukarıda Adı geçen Abdullah b. Amr'ın oğludur. Babası onu savaşlardan alıkoyduğu için Bedir ve Uhud'a katılmadı. Babasının şehadetinden sonraki bütün savaşlara katıldı. Bazılarına göre Medine'de en son vefat eden sahabidir. H. 78 yılında vefat etmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 546.

⁶¹⁸ Muaz b. Amr b. Cemuh b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî es-Selemî. Bu sahbi genç yaşta Müslüman olmuş ve Bedir'de Ebu Cehil'e vurduğu ilk darbe ile onun hareket kabiliyetini kısıtlamıştır. Hz. Osman döneminde vefat etmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 113.

⁶¹⁹ Sabit b. Ciz, Salebe b. Zeyd b. Hâris b. Harâm b. Ganem b. Ka'b b. Seleme el-Ensârî es-Selemî. Taif'te şehid olan sahabilerdendir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 501.

⁶²⁰ Umeyr b. Hâris b. Sa'lebe b. Hâris b. Haram. Bedir savaşına katıldığı dışında hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Hişâm, **es-Sîre**, II, 80.

⁶²¹ Muaz b. Cebel b. Amr b. Evs b. Aiz b. Esed b. Saride b. Yezîd b. Cüşem b. Adiy b. Nabi b. Temim b. Ka'b b. Seleme, Ebu Abdurrahman el-Ensârî el-Hazrecî. Helal ve haramları en iyi bilen sahabedendir. Resulullah (s) ona çok değer verirdi. Çeşitli görevlerle onu Yemen'e göndermiştir. Hz. Ömer döneminde h. 17 yılında Amevas taunu sebebiyle Şam'da vefat etmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 107.

⁶²² Amr b. Hâris b. Kinde b. Amr b. Sa'lebe el-Ensârî. Ensar'ın "Kavakile" denilen ailesindedir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 509.

⁶²³ Rifaa b. Amr b. Zeyd b. Amr b. Sa'lebe b. Mâlik b. Sâlim el-Hazrecî es-Sâlimî, Ebu'l-Velid. Bedir ehliindedir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 410.

⁶²⁴ Ukbe b. Vehb b. Kelede b. Ca'd b. Hilal b. Hâris b. Amr b. Adiy b. Cüşem b. Avf b. Bühse b. Abdullah b. Gatafan el-Gatafanî. Benî Sâlim'in halifidir. Bedir Uhud ve diğer savaşlara katılmıştır. Resulullah'ın yanaklarından halkayı çıkaran odur. Hz. Peygamber'in yanğını Ebu Ubeyde ile birlikte tedavi etmişlerdir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, IV, 436.

⁶²⁵ Sa'd b. Ubâde b. Düleym b. Hârise b. Harâm b. Hazime b. Sa'lebe b. Tarif b. Hazrec b. Sâide b. Ka'b b. Hazrec el-Ensârî. Hazrec kabilesinin reisidir. Cahiliye döneminde üstün özelliklerinden dolayı ona el-Kamil diyorlardı. Sa'd b. Ubâde cömertliğiyle meşhur bir aileye mensuptu. Suffe ehline daima iyiliklerde bulunmuş ve her akşam onlardan bazılarını evine götürerek doyurmuştur. Her akşam Resulullah için bir tabak yemek göndermiştir. Sa'd b. Ubâde h. 15 veya 16 yılında Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e biat etmemiş olarak Şam yakınlarındaki Havran'da vefat etti. İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 55 vd.

⁶²⁶ Münzir b. Amr b. Huneys b. Hârise b. Levzan b. Abdivüdd b. Zeyd b. Sa'lebe b. Hazrec b. Sâide b. Ka'b b. Hazrec el-Ensârî el-Hazrecî es-Saidî. Bedir savaşına katılmıştır. Bi'ri Maune olayında kabile başkanıyken şehid edilmiştir. İbn Hacer, **el-İsâbe**, VI, 171.

Mazin b. Neccâr oğulları kadınlarından:

Ümmü Umare Nesibe bt. Ka'b,

Selime oğulları kadınlarından:

Ümmü Meni Esmâ bt. Amr.

EK-2: ENSARIN AKTİF ROL ALDIĞI SERİYYELER*

Tarih	Seriyye Adı	Komutan	Asker Sayısı	Şehidler	
1	Ramazan 2 / Mart 624	Asmâ bt. Mervan'ın Öldürülmesi	Umeyr b. Adî el-Hatmi	1	0
2	Şevval 2 / Mart Nisan 624	Ebu Afek'in Öldürülmesi	Sâlim b. Umeyr	1	0
3	Rebiülevvel 3 / Eylül 624	Ka'b b. Eşref'in Öldürülmesi	Muhammed b. Mesleme	5	0
4	15 Rebiülevvel 3 / 4 Eylül 624	İbn Süneyne'nin Öldürülmesi	Muhayyesa b. Mes'ud	1	0
5	Muharrem 4 / Haziran 625	Süfyan b. Halid'in Öldürülmesi	Abdullah b. Üneys	1	0
6	Safer 4 / Temmuz 625	Bi'r-i Maune Olayı	Münzir b. Amr	40-70	39-69
7	Safer 4 / Temmuz 625	Reci Vakası	Asım b. Sabit	6-10	6-10
8	Muharrem 6 / Haziran 627	Kurata Seriyyesi	Muhammed b. Mesleme	30	0
9	Rebiülahir 6 / Ağustos 627	Zülkassa Seriyyesi	Muhammed b. Mesleme	10	9
10	Ramazan 6 / Şubat 628	Sellam b. Hukayk'ın Öldürülmesi	Abdullah b. Atik	4-5	0
11	Şevval 6 / Şubat-Mart 628	Üseyr b. Zarim'in Öldürülmesi	Abdullah b. Revaha	30	0
12	Zilkade 6 / Mart 628	Hudeybiye Seriyyesi	Abbad b. Bişr	20	0
13	Safer- Rebiülevvel 7 / Haziran Temmuz 628	Hayber Seriyyesi	Abbad b. Bişr		0
14	Şaban 7 / Aralık 628	Fedek Seriyyesi	Beşir b. Sa'd	30	28
15	Şevval 7 / Şubat 629	Yümn ve Cinab Seriyyesi	Beşir b. Sa'd	300	0
16	Şaban 8 / Kasım-Aralık 629	Hadıra Seriyyesi	Ebu Katade el-Ensarî	16	0
17	Şaban 8 / Aralık 629	Rifaa b. Kays'ın Öldürülmesi	Abdullah b. Ebi Hadred	3	0
18	Ramazan 8 / Aralık-Ocak 630	Batn-ı İdam Seriyyesi	Ebu Katade el-Ensarî	8	0
19	Ramazan 8 / Ocak 630	Menat Putunun İmha Edilmesi	Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî	20	0
20	Zilkade 8 / Mart 630	Benî Suda' Seriyyesi	Kays b. Sa'd b. Ubâde	400	0

* Bu tablo Elşad Mahmudov'un **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları** isimli eserinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- A'ZAMÎ, Mustafa, "Ümî Peygamber Divanı (Arşivi) ve Kâtipleri", trc. Durak Pasmaz, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt-29, Sayı-3, Ankara-1993.
- ABDULĞANÎ, Muhammed İlyas, **Büyûtu's-Sahabe**, Medine-1999.
- AHMED b. Hanbel, Ebu Abdillâh, **Müsned**, I-VI, Beyrut-ts.
- AKBULUT, Ahmet, **Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul-1992.
- ALGÜL, Hüseyin, "Akabe, Hicret ve Getirdikleri", 81, **Diyanet Dergisi Hicret Özel Sayısı**, 1981.
- ALGÜL, Hüseyin, "Ebu Eyyub el-Ensârî", **DİA**, İstanbul-1994, X.
- ALGÜL, Hüseyin, "Ezd", **DİA**, İstanbul-1995, XII.
- ALGÜL, Hüseyin, "Gazve", **DİA**, İstanbul-1996, XIII.
- ALGÜL, Hüseyin, "Hadramut", **DİA**, İstanbul-1997, XV.
- ALGÜL, Hüseyin, **İslâm Tarihi**, I-IV, Gonca yayınevi, İstanbul-1991.
- ÂLÛSÎ, Muhammed Şükrî, **Bulûğu'l-Ereb fi Marifeti Ahvâli'l-Arab**, I-III, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-ts.
- APAK, Adem, **Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, Ensar Neşriyat, İstanbul-2012
- APAK, Adem, **Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri**, Düşünce Kitapevi, İstanbul-2004.
- APAK, Adem, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi**, I-IV, Ensar Neşriyat, İstanbul-2006.
- ARAFAT, Velid, **Divânu Hassan b. Sabit**, Daru's-Sadır, I-II, Beyrut-1974.
- ARDAKOÇ, M. Kamran (Der.), **Hilafet Meselesi**, İstanbul-1955.
- ATAR, Fahrettin, **İslâm Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1979.
- ATEŞ, Ali Osman, **İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri**, Beyan, İstanbul-1996.
- AVCI, Casim, "Hilafet", **DİA**, XVII, İstanbul-1998.
- AVCI, Casim, "Kaynuka (Benî Kaynuka)", **DİA**, , XXV, Ankara-2002.

- AYCAN, İrfan, **Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebi Süfyan**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2001.
- AYDIN, Hidayet, **İslâm'da Hilafet Var mıdır?** Altınok Mat., Ankara-1971.
- AYDIN, M. Akif, "İstihlaf", **DİA**, XXIII, İstanbul-2001.
- AYDIN, Mustafa, **İslâm'ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı**, Pınar Yayınları, İstanbul-2001.
- AYDINLI, Abdullah "Ebu'd-Derda", **DİA**, X İstanbul-1994.
- AYDINLI, Abdullah, "Asım b. Adiy", **DİA**, III, İstanbul-1991.
- AZİMLİ, Mehmet, **Halifelik Tarihine Giriş**, Öykü Kitabevi, Konya-2005.
- AZİMLİ, Mehmet, **Siyeri Farklı Okumak II**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2009.
- BABANZADE Mustafa Zihni Paşa - Sadık Albayrak, **Hilafet ve Halifesiz Müslümanlar**, Medrese Yayınları, İstanbul-1980.
- BAKIR, Abulhalik, **İdarî ve İktisadî Yönden Hz. Ali Dönemi**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara-1990.
- BAKKAL, Ali "Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde "İmamlar Kureys'tendir" Hadisinin Rolü Üzerine", **İSTEM**, yıl: 3 sy. 6, Konya-2006.
- BALCI, İsrail, **Hz. Ömer Döneminde Diplomasi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2007.
- BALCI, İsrail, **İlk İslâm Fetihleri Savaş-Barış İlişkileri**, Pınar Yayınları, İstanbul-2011.
- BARTHOLD, Wilhelm, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, trc. M. Fuad Köprülü, TTK Basımevi, Ankara-1963.
- BAŞ, Eyüp, **İslâm'ın ilk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri**, Gökkuşbe yayınları, İstanbul-2004.
- BAŞARAN, Selman, "Amr b. Hazm", **DİA**, III İstanbul-1991.
- BAŞÜMEYL, Muhammed Ahmed, **el-Kadisiyye ve Maariku'l-Irak**, Daru't-Türas, Kahire-ts.
- BEDR, Abdulbasit, **et-Tarihu's-Şamil li'l-Medineti'l-Münevvere**, I-II, Medine -1993.
- BELÂZÜRÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir, **Ensâbu'l-Eşrâf**, I-XIII, Daru'l-Fikr, Beyrut-1996.
- BELÂZÜRÎ, Ebu'l-Abbâs, Ahmed b. Yahya b. Câbir, **Fütûhu'l-Büldân**, Müessesetül'l-Maarif, Beyrut-1987.

- BERKÛKÎ, Abdurrahman, **Şerhu Divânu Hassan b. Sabit**, el-Matbaatü'r-Rahmaniyye, Mısır-1929.
- BEYHAKÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, **es-Sünenü'l-Kübra**, I-X, Haydarabad-h. 1344- 1355.
- BEYHAKÎ, Ebu Bekir Ahmed b. Huseyn b. Ali, **Delâilu'n-Nübüvve**, I-VII, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut- h. 1405.
- BİLGE, Mustafa L. "Necran", **DİA**, Ankara-2006, XXXII.
- BOZARSLAN, Mehmet Emin, **Hilafet ve Ümmetçilik Sorunu**, Ant Yayınları, 1969.
- BOZKURT, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine", **DİA**, XXIX, Ankara-2004.
- BOZKURT, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa, "Mekke", **DİA**, XXVIII Ankara-2003.
- BROCKELMANN, Carl, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Terc Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara-2002.
- BRUTZKUS, Julius, "The Khazar Origin of Ancient Kiev", **Slavonic and East European Review**, XXII, s. 112.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, **Sahih-i Buhârî**, Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut-ts.
- BULAÇ, Ali, "Bir Arada Yaşama Projesi: Medine Vesikası" **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, I-IV ed. Vecdi Akyüz, IV, Beyan Yayınları, İstanbul-2006, ss. 105-119.
- BURSALI, Mustafa Necati, **Hilafet ve Halifeler**, Türdav, İstanbul-1982
- BUZPINAR, Şit Tufan, "Nakîbüleşraf", **DİA**, XXXII, Ankara-2006.
- CABİRÎ, Muhammed Abid, **İslâm'da Siyasal Akıl**, Kitabevi Yayınları, İstanbul-1997.
- CANAN, İbrahim, "Enes b. Mâlik ", **DİA**, XI, İstanbul-1995.
- CANİKLİ, İlyas, **Hilâfet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki**, basılmamış doktora tezi, Ankara-2004.
- Cevad Ali, **el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm**, I- X, Beyrut-1993
- CEVDET Paşa, Ahmet, **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**, İstanbul-h. 1300.
- CUMAHÎ, Muhammed b. Sellam **Tabakâtu's-Şuara**, Beyrut-2001.
- ÇAĞATAY, Neş'et, **İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara-1957.
- ÇAKAN, İsmail L., "Abdullah b. Zeyd b. Asım", **DİA**, I, İstanbul- 1988.

- ÇAKAN, İsmail L., “Bera b. Âzib”, **DİA**, V, İstanbul- 1992.
- ÇAKAN, İsmail L., “Ebu Hasme el-Ensari”, , **DİA**, X, İstanbul-1994.
- ÇAKAN, İsmail, L., “Abdullah b. Üneys el-Cüheni”, **DİA**, I, İstanbul-1988.
- ÇELİKKOL, Yaşar, “Cahiliye Döneminde Yesrib’in Etnik Yapısı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XV, sy. I, 319-346, Elazığ-2005.
- ÇUBUKÇU, Asrî, “Ebu Dücane”, **DİA**, X, İstanbul-1992.
- ÇUBUKÇU, Asri, “Ebu Lübabe el-Ensari” **DİA** , X, İstanbul-1994,.
- ÇUBUKÇU, Asrî, “Ebu Ubeyd es-Sakafi”, **DİA**, X, İstanbul-1994.
- DAVUDOĞLU, Ahmed, **Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi**, I-XI, Sönmez Neşriyat, İstanbul-1978.
- DEMİRCAN, Adnan, **Ali-Muaviye Kavgası**, Beyan Yayınları, İstanbul-2002.
- DEMİRCİ, Mustafa, “Sevad”, **DİA**, XXXVI, İstanbul-2009.
- DENEK, Tuba, **İbn Haldun’un Mukaddimesine Göre İslâm Kurumları Tarihi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa-2007.
- DÎNEVERÎ, Ebu Hanife Ahmed b. Davud, **el-Ahbâru’t-Tivâl**, Daru İhyau’l-Kütubi’l-Arabi, Kahire-1960.
- DURSUN, Davut, **İslâm’ın İlk Döneminde Siyasal Katılma**, Beyan Yayınları, İstanbul-1983.
- EBU DAVUD, Süleyman b. El-Eş’as, **Sünenu Ebu Davud**, Daru İbn Hazm, Daru’l-Muğni, I-V, Beyrut-1997.
- ENDELÜSÎ, Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih, **Ikdu’l-Ferîd**, I-IX, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut-1983.
- ERDEM, Sargon-Kılıç, Hulusi, “Abdullah b. Revaha”, **DİA**, I, İstanbul-1988.
- EREN, Şadi, **Kur’an’ın Işığında Cihad ve Savaş**, Nesil Yayınları, İstanbul-1996.
- ERKAL, Mehmet “Âmil”, **DİA**, III, İstanbul-1991.
- ER-RÂZÎ, Ebu Bekir Muhammed b. Şemseddin, **Muhtâru’s-Sıhah**, Daru’l-Feyha, Şam-2010.
- el-HUDARÎ, Muhammed, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yayınları, I-XV, İstanbul-1986.
- FAYDA, Mustafa, “Cerib” **DİA**, VII, İstanbul-1993.

- FAYDA, Mustafa, **Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid**, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul-2006.
- FERRA, Ebu Ya'la Muhammed b. Hüseyin, **Ahkâmu's-Sultâniyye**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-2000.
- FIGLALI, Ethem Ruhi, "Hariciliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XX, Ankara 1975, ss. 219-248.
- FİRUZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakub, **Kamusu'l-Muhit**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut-2009.
- GADBAN, Münir Muhammed, **Nebevi Hareket Metodu**, Nehir Yayınları, İstanbul-1998.
- GOİTEİN, S.D., **Yahudiler ve Araplar Çağlar Boyu İlişkileri**, çev. Nuh Aslantaş-Emine Buket Sağlam, İstanbul-2004.
- GÜLER, Zekeriya, "Umeyr b. Adiy", **DİA**, XLII, İstanbul-2012.
- ĞADBAN, Yasin, **el-Fikru's-Siyasî İnde'l-Ensar** s. 6, basılmamış doktora tezi, Jamshoro, Pakistan-1993.
- HALEBÎ, İmam Ali b. Burhaneddin, **İnsânu'l-Uyûn fi Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn**, I-III, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-2006.
- HALİFE b. Hayyat, Ebu Amr, **Tarihu Halife b. Hayyât**, Daru't-Taybe, Riyad-1985.
- HAMEVÎ, Yakut b. Abdullah, **Mu'cemü'l-Büldân**, I-V, Daru's-Sadır, Beyrut-1977.
- HAMİDULLAH, Muhammed, "Hudeybiye Antlaşması", **DİA**, XVIII, İstanbul-1998.
- HAMİDULLAH, Muhammed, "Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Beyan Yayınları, I-IV, İstanbul-2006.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **el-Vesâiku's-Siyasîyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdarî Belgeleri**, trc. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, ts.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul-2003.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, Ankara-2003.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **Mecmuatu el-Vesaiku's-Siyasîyye**, Daru'n-Nefais, Beyrut-1985.
- HATİBOĞLU, Mehmed Said, **Hilafetin Kureysiliği İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik**, Kitabiyat yayınları, Ankara-2005.
- HAVVA, Said, **el-Esas fi's-Sünne**, Hikmet Neşriyat, İstanbul-ts.

- HİTTİ, Philip K. **Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi**, trc. Salih Tuğ, I-IV, İFAV, İstanbul-1995.
- HONİGMANN, E., “Yermuk”, **İA**, , XIII , MEB Devlet Kitapları, Eskişehir-1997.
- İBN ABDİLBER, Ebu Amr Yusuf b. Abdullah, **el-İstiâb fi Marifeti'l-Ashab**, I- IV, Daru'l- Cil, Beyrut-1992.
- İBN ASÂKİR, Ebu'l-Kasım ali b. Hasan, **Tarihu Dimeşk**, Daru'l-Fikr, Şam-1995, I-LXXX.
- İBN HABİB, Ebu Ca'fer Muhammed, **el-Muhabber**, Daru'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut-ts.
- İBN HACER EL-ASKALANÎ, Ahmed b. Ali, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I-XII, Matbaatü Dairetu'l-Maarifi'n-Nizamiyye, Hindistan-h. 1326.
- İBN HACER EL-ASKALANÎ, Ahmed b. Ali, **el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe**, I-XIV, Merkezi Hicr li'l-Buhus, Kahire- 2008.
- İBN HACER EL-ASKALANÎ, Ahmed b. Ali, **Fethu'l-Bâri**, I-XIII, el-Mektebetü's-Selefiyye, ts.
- İBN HALDUN, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddime**, I-V, Beytü'l-Fünun ve'l-Ulum ve'l-Adab, Daru'l-Beyza (Kazablanka)-2005.
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, **Cemheretü'l-Ensâb**, Daru'l-Maarif, Kahire ts.
- İBN HİBBAN, Muhammed b. Ahmed et-Temîmî, **es-Sikât**, I-IX, Dairetü'l- Maarif'i'l-Osmaniyye, Haydarabad-1973.
- İBN HİŞÂM, Ebu Muhammed Abdülmelik, **Sîretü'n-Nebi**, I-V, Daru's-Sahabeti li't-Turas bi Tanta, Tanta-1995.
- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdülmelik, **İslâm Tarihi**, trc. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, I-IV, İstanbul-2006.
- İBN İSHÂK, Muhammed, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I-II, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-2004.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, Müessesetü Kurtuba, I-XV, Kahire-2000.
- İBN KESİR, Hafız İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, I-XI, Daru'l-Hicr, Giza-1997.
- İBN KUTEYBE, Abdullah b. Müslim, **el-İmâme ve's-Siyâse**, Matbaatü'n- Nil, Mısır-1904.

- İBN KUTEYBE, Abdullah b. Müslim, **eş-Şi'r ve's-Şu'arâ I-II**, Daru'l-Maarif, Kahire-1958.
- İBN MANZUR, Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanü'l-Arab**, Daru's-Sadır, I- XV, Beyrut-ts.
- İBN SA'D, Muhammed, **Kitabu't-Tabakâtü'l-Kübra**, I-XI, Mektebetü'l-Hanci, Kahire-2001.
- İBN SEYYİDÎ'N-NAS, Muhammed, **Uyûnu'l-Eser Fi Fünûnü'l-Meğâzi ve's-Şemail ve's-Siyer**, Daru'l-İbni Kesir, Şam-ts. I-II.
- İBN ŞEBBE, Ebu Zeyd Ömer, **Tarihu'l-Medineti'l-Münevvere**, I-IV, Mekke 1979.
- İBN ZEBALE, Muhammed b. Hasan, **Ahbâru'l-Medine**, Merkezu Buhus ve Dirasati'l-Medineti'l-Münevvere Medine-2003.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed **el-Kâmil fi't-Tarih**, I-X, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1987.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, **Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe**, I-VIII, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1994 .
- İBNÜ'L-KELBÎ, Ebu'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Saib el-Kelbî, **Kitabu'l-Asnâm**, Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire-1995.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, **el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, I-XIX, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- İLHAN, Avni, **Amidî'de İmamet Nazariyesi**, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir-1982.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Elçi" **DİA**, İstanbul-1995, XI.
- KALKAŞANDÎ, Ebî'l-Abbâs Ahmed **Subhu'l-A'şâ fi Sinaâti'l-İnşâ**, Daru'l-Kütübü'l-Hidiviyye, I-XIV, Kahire-1914.
- KALLEK, Cengiz, "Miskal", **DİA**, İstanbul-2005, XXX.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Ebu Talha el-Ensari", **DİA**, İstanbul-1994, X.
- KANDEMİR, Yaşar, "Beşir b. Sa'd", **DİA**, İstanbul-1992, VI.
- KANDEMİR, Yaşar, "Ebu Katade" **DİA**, İstanbul-1994, X.
- KARDAVÎ, Yusuf, **Sünneti Anlamada Yöntem**, trc. Bünyamin Erul, Rey Yayınları, Kayseri-1998.
- KEHHALE, Ömer Rıza, **Mu'cemu Kabâili'l-Arab el-Kadîme ve'l-Hadîse**, I-V, Müessesetü'r-Risale, Beyrut-1997.

- KİNDÎ, Ebu Ömer Muhammed b. Yusuf, **Kitabu'l-Vulât ve'l-Kudât fi'l-Mısr**, Matbaati'l-Aba, Beyrut-1908.
- KOÇYİĞİT, Tahsin, **İslâm Tarihinin İlk Yıllarında İskân**, Basılmamış Doktora tezi, İzmir-2006.
- KOÇYİĞİT, Talat, “Abdullah b. Abdullah b. Übey b. Selül”, **DİA**, İstanbul-1988, I.
- KÖTEN, Akif, “Abdullah b. Ebu Talha”, **DİA**, İstanbul-1988.
- KÜÇÜK, Raşit, “Abbad b. Bişr”, **DİA**, İstanbul-1988, I.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, **Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul-1999.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Harre”, **DİA**, İstanbul-1997, XVI.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri; “Kâtip” **DİA**, Ankara-2002, XXV.
- KÜLA'Î, Ebu'r-Rebî Süleyman b. Musa, **el-Hilafetü'r-Râşide ve'l-Butûletü'l-Hâlide fi Hurûbu'r-Ridde**, Kahire-1979.
- MAHMUDOV, Elşad, “Sifulbahr Seriyyesi”, **DİA**, İstanbul-2009, XXXVII.
- MAHMUDOV, Elşad, **Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, İsam Yayınları İstanbul-2010.
- MAKRÎZÎ, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, **İmtâu'l-Esmâ**, Daru'l-Kütübü'l İlmiyye, Beyrut-1999.
- MAVERDÎ, Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, **Ahkâmu's-Sultâniyye**, Mektebetü Daru İbn Kuteybe, Kuveyt-1989.
- MECLİSÎ, Muhammed Bakır, **Bihâru'l-Envâr el-Camiatu li Düreri Ahbari'l-Eimmeti'l-Athâr**, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, Beyrut- 1983.
- MES'ÛDÎ, Ebu'l-Hasan, Ali b. Hüseyin b. Ali, **Mürücü'z-Zeheb**, Mektebetü'l-Asriyye, I-IV, Beyrut- 2005.
- MEVDUDÎ, Ebu.l-A.la, **Hilafet ve Saltanat**, Çev.: A. Genceli, 2. B., İstanbul-1980.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Ala, **Tarih boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı**, Pınar Yayınları, I-III, İstanbul-1992.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l-Kur'an**, I- VII, İnsan Yayınları, İstanbul-2002.
- MİNKARÎ, Nasr b. Müzahim, **Vak'atu Sıffin**, Daru'l-Cıl, Beyrut- 1990.
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, **Sahih-i Müslim bi Şerhi Nevevî**, I-XVIII, Müessesetü Kurtuba, 1994.

- OKIÇ, M. Tayyib “İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı”, **AÜİFD**, sayı VII. Ankara 1958-59, ss.11-19.
- ÖNKAL, Ahmet “Bera b. Mâlik ”, **DİA**, İstanbul- 1992, V.
- ÖNKAL, Ahmet, “Akabe Biatleri” **DİA**, İstanbul-1991, II.
- ÖNKAL, Ahmet, “Müseylimetü’l-Kezzab”, **DİA**, Ankara-2006, XXXII.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Aynu’l-Verde Savaşı”, **DİA**, İstanbul-1991, IV.
- ÖZDEMİR, Serdar, “Seriyye”, **DİA**, İstanbul-2009, XXXVI.
- ÖZDEMİR, Serdar, **Hz. Peygamber’in Seriyeleri**, Rağbet Yayınları, İstanbul-2001.
- ÖZKAN, Mustafa, **Medine Vesikası**, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara-2002.
- ÖZKUYUMCU, Nadir “İfrikıyye”, **DİA**, XXI, 515, İstanbul-2000.
- ÖZKUYUMCU, Nadir, **Mısır ve Kuzey Afrika’nın Müslümanlar Tarafından Fethi**, Kültür Bakanlığı Yayınlar Genel müdürlüğü, Manisa-2007.
- ÖZTÜRK, Hayrettin, **Ebedi Mucize Kur’an Yazılması ve Toplanması**, Ensar Neşriyat, İstanbul-2011.
- SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Muhammed (s) ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-2005.
- SARIÇAM, İbrahim, **İslâm Öncesinden Abbâsilere Kadar Emevî-Haşimî İlişkileri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-2011.
- SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed, **Şerhu Kitabı’s-Siyeri’l-Kebîr**, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut-1997.
- SÖYLEMEZ, Mahfuz, “Vâsıt Kentinin Kuruluşu Ve İlk Sakinleri Üzerine”, **Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002/2.
- SUYÛTÎ, Ebu’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **ed-Dîbâc ala Sahih-i Müslim b. Haccac**, I-VI, Daru İbn Affan, Hubar-1996.
- SÜHEYLÎ, Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed, “**Ravdü’l-Ünf fi Tefsiri Sireti’n-Nebeviyyeti li İbni Hişâm**”, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, I-IV, Beyrut-ts.
- ŞAHYAR, Ataullah, “Muhammed b. Mesleme”, **DİA**, İstanbul-2005, XXX.
- ŞAMÎ, Muhammed b. Yusuf es-Salihî, **Sübülü’l-Hüda ve’r-Reşâd fi Sireti Hayri’l-İbâd**, I- XII, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut-1993.
- ŞEN, Ziya, “Vahiy Kâtipliği Müessesesi”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. XXX, Samsun-2011.

- ŞERİATİ, Ali, **Ümmet ve İmamet**, trc. Ahmed Said, Fecr Yayınevi, Ankara-1996.
- ŞİMŞEK, Şevket, **Hadis Kültüründe Ganimet**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2007.
- TABAKOĞLU, Ahmet, **İslâm İktisadına Giriş**, Dergâh yayınları, İstanbul-2008.
- TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Târihu Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk**, I -XI, Daru'l-Maarif bi Mısır, Kahire-ts.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Târih-i Taberî Tercemesi**, I-IV, Can Kitabevi, İst. 1982.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Tefsir-i Taberî**, I-XIV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut-2000.
- TABERANÎ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, **Mu'cemu'l-Kebir**, I-XXV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire-1994.
- TEVFİK, Mücahid, Huriye, **Farabi'den Abduh'a Siyasî Düşünce**, trc. Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, İstanbul-1995.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **el-Câmiu's-Sahih (Sünenü't-Tirmizi)**, I,V, Beyrut, ts.
- UĞUR, Mücteba, "Ebu Mesud el-Bedrî", **DİA**, X, İstanbul-1994.
- UYAR, Gülgün, "Nakîb", **DİA**, Ankara-2006, XXXII, 321-322.
- VÂKIDÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, **Kitabu'l-Meğâzî**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-II, Beyrut-2004.
- VAKIDÎ, Muhammed b. Ömer, **Kitabu'r-Ridde**, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmi, Beyrut-1990, 36.
- VATANDAŞ, Celaleddin, **Hz. Muhammed'in (SAV) Hayatı ve İslâm Daveti**, I-II, Pınar Yayınları, İstanbul-2009.
- WATT, Montgomery, "Arapların Hâkimiyeti ve Yükselişi", **İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, Hikmet Yayınları, İstanbul- 1988.
- WELLHAUSEN, Julius, **Arap Devleti ve Sukutu**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara-1963.
- YALAR, Mehmet, "İslâmi Arap Şiiri ve Hz. Peygamber", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** Cilt: 18, Sayı: 1, 2009.
- YARDIM, Ali, "Ebu Abs", **DİA**, X İstanbul-1994.
- YAZICI, Tahsin, "Merzüban", **DİA**, XXIX, Ankara-2004.

- YENİÇERİ, Celal, **İslâm İktisadının Esasları**, Şamil Yayınevi, İstanbul-1980.
- YILDIRIM, Kadri, “Hz. Peygamber ve Şiir” **Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) Özel Sayı**, Ankara-2003, ss. 547-558.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Arap”, **DİA**, III, İstanbul-1993.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Ecnâdeyn Savaşı”, **DİA**, X, İstanbul-1994.
- ZEHEBİ, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I-XXV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut-1996.
- ZEYDAN, Corci, **el-Arab Kable'l-İslâm**, Mısır-1922.
- ZEYYAT, Ahmed Hüseyin, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, Daru Nahdati'l-Mısır, Kahire-ts
- ZİNCEVEYH, Ebu Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe b. Abdullah el-Horasani, **el-Emval li Zinceveyh**, Merkezi Melik Faysal li'l-buhus ve'd-Diraseti'l-İslâmiyye, I-III, Riyad-1986.
- ZORLU, Cem, **İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi**, Yediveren Kitap, Konya-2002.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Fethullah Zengin		
Doğum Yeri ve Yılı	Nusaybin-1981		
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce		
ve Düzeyi	İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1996	1999	Mardin İmam Hatip Lisesi
Lisans	1999	2003	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2003	2008	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2009	2014	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2004	2010	Milli Eğitim Bakanlığı- (Öğretmen)
2.	2010		İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:	<p>“Hz. Peygamber (sav)’in Devletleşme Çalışmalarına Ensar’ın Askerî katkısı: Seriyyeler”, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 3, sy. 2, ss.175-197.</p>		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	fethullahzengin@hotmail.com		
	Tarih	03/02/2014	
	İmza		
	Adı Soyadı		

